

Mieszkowski, Wiktor

Nazwy miejscowe powiatu żuromińskiego

Bieżyńskie Zeszyty Historyczne 22, 5-330

2007

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Wiktor Mieszkowski

**Nazwy miejscowe
powiatu żuromińskiego**

Biezuń 2007

Herb powiatu żuromińskiego.

Na czerwonym polu orzeł biały województwa mazowieckiego, złote szpony, dziób i opaska na ogonie, na polu niebieskim żółte kłosa i półksiężyc nad szescioramienną gwiazdą.

“Nazwy miejscowości, tak zwane toponimika i w ogóle nazwy geograficzne, interesują każdego człowieka wykształconego, a dla nauki mają wielorakie i wielkie znaczenie.”

(Jan Rozwadowski, 1867-1935)

“Przez nazwy miejscowe, najstarsze i najtrwalsze pomniki dziejowe, opowiada dawno wymarły naród swoje dzieje; zachodzi tylko pytanie, czy jego głos pozostaje dla nas jeszcze zrozumiały?”

(Wilhelm von Humboldt, 1767-1835)

Wielki mędrzec, który w roku 1563
został wyznaczony na królewskiego
dyplomata i w tym celu wyjechał
do Francji, gdzie w roku 1565
zmarł w Paryżu.

Wielki mędrzec, który w roku 1563
został wyznaczony na królewskiego
dyplomata i w tym celu wyjechał
do Francji, gdzie w roku 1565
zmarł w Paryżu.

Wstęp

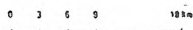
Po opublikowaniu w roku 2004 w 20. numerze “Biezuńskich Zeszytów Historycznych” mojej pracy “Nazwy miejscowe gminy Biezuń i południowej części powiatu żuromińskiego” wynikała potrzeba dopisania następnej części, rozszerzenia zdobytej wiedzy na pozostałe nazwy, tym razem całego powiatu żuromińskiego. Wydawało mi się, że tego typu wiadomości są i ciekawe, i potrzebne do upowszechnienia, choćby – często – ze względu na duże trudności w prawidłowym wywodzeniu nazw od właściwego źródła lub ich właściwej współczesnej i naukowej interpretacji.

We wspomnianej pracy, ograniczając się do terenu gminy Biezuń, przedstawiłem też kilkanaście rodowodów nazw wsi leżących blisko tej gminy, np.: *Rościszewo, Ratowo, Lutocin*.

Staralem się też szczegółowo zapisać stare nazwy terenowe, które nie są nazwami wsi, przysiółków, folwarków, lecz mają stare, niekiedy ciekawe nazwy. Praca nad tym rozdziałem była możliwa dzięki udostępnieniu mi przez inż. Jana Sitarskiego z Żuromina starych map terenowych, topograficznych i geodezyjnych. Nazwy terenowe z pozostałych gmin powiatu żuromińskiego (Żuromin, Lubowidz, Kuczbork, Siemiątkowo, Lutocin) mogą stanowić ciekawy temat następnej pracy. Tym bardziej, że nazwy terenowe są albo zajmujące pod względem słowotwórczym i semantycznym, albo – jako już często nieużywane – wzbudzają zwykle zainteresowanie mieszkańców danego terenu, różnych *Bud, Wólek, Rumunków, Dąbrówek, Zalasów*, itp.

Wyraźnie trzeba podkreślić, że nazwy miast, wsi, folwarków, osad, nazw terenowych są najtrwalszymi, bo istniejącymi od wczesnego średniowiecza, “pomnikami dziejowymi”. Nazwy miejscowe mają taką samą cechę, jaką mają zabytki kryte przez ziemię, świadczą o dawnej – często już niesprawdzalnej – cywilizacji, kulturze. Nazwy trwają mimo upływu wieków, jak posągi starożytności. Są to niematerialne znaki, przekazy, komunikaty językowe, herby, znaki odróżniające wśród tysięcy innych. Chciałoby się powtórzyć “Na początku było słowo”, choć nie o biblijną interpretację tu chodzi. Nazwy miejscowe są symbolami językowymi, są

NAZWY MIEJSCOWE PÓŁNOCNEGO MAZOWSZA WEDLE CZASU POWSTANIA *)

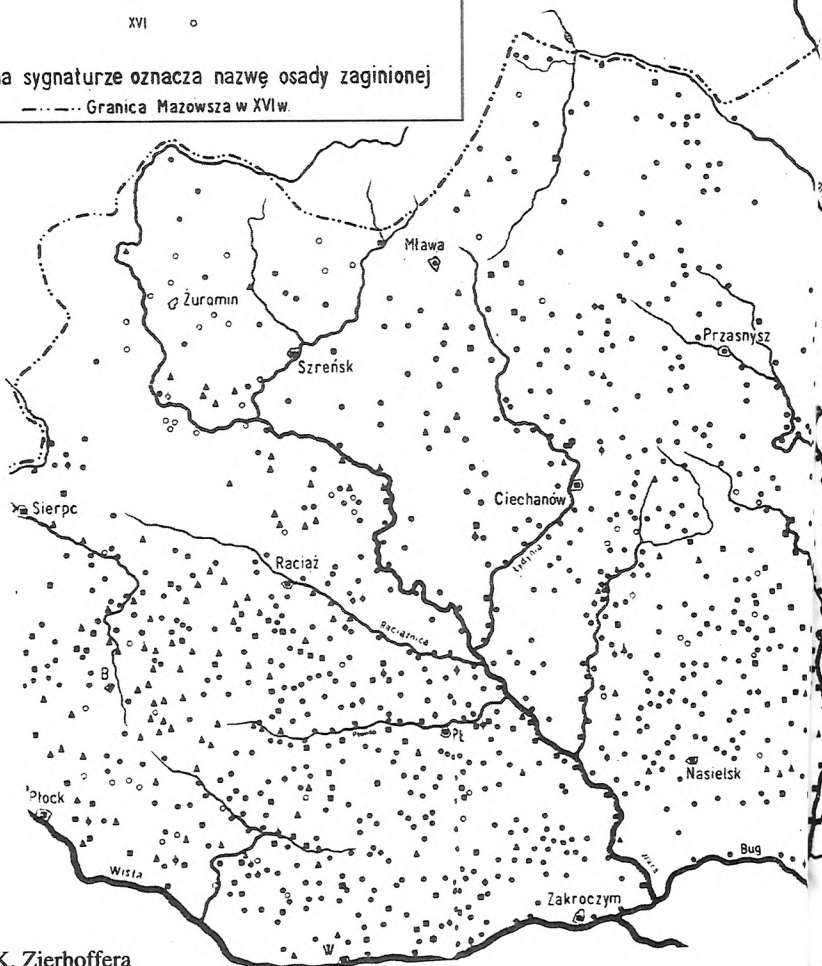

Nazwy z najwcześniejszym zapisem z wieku:

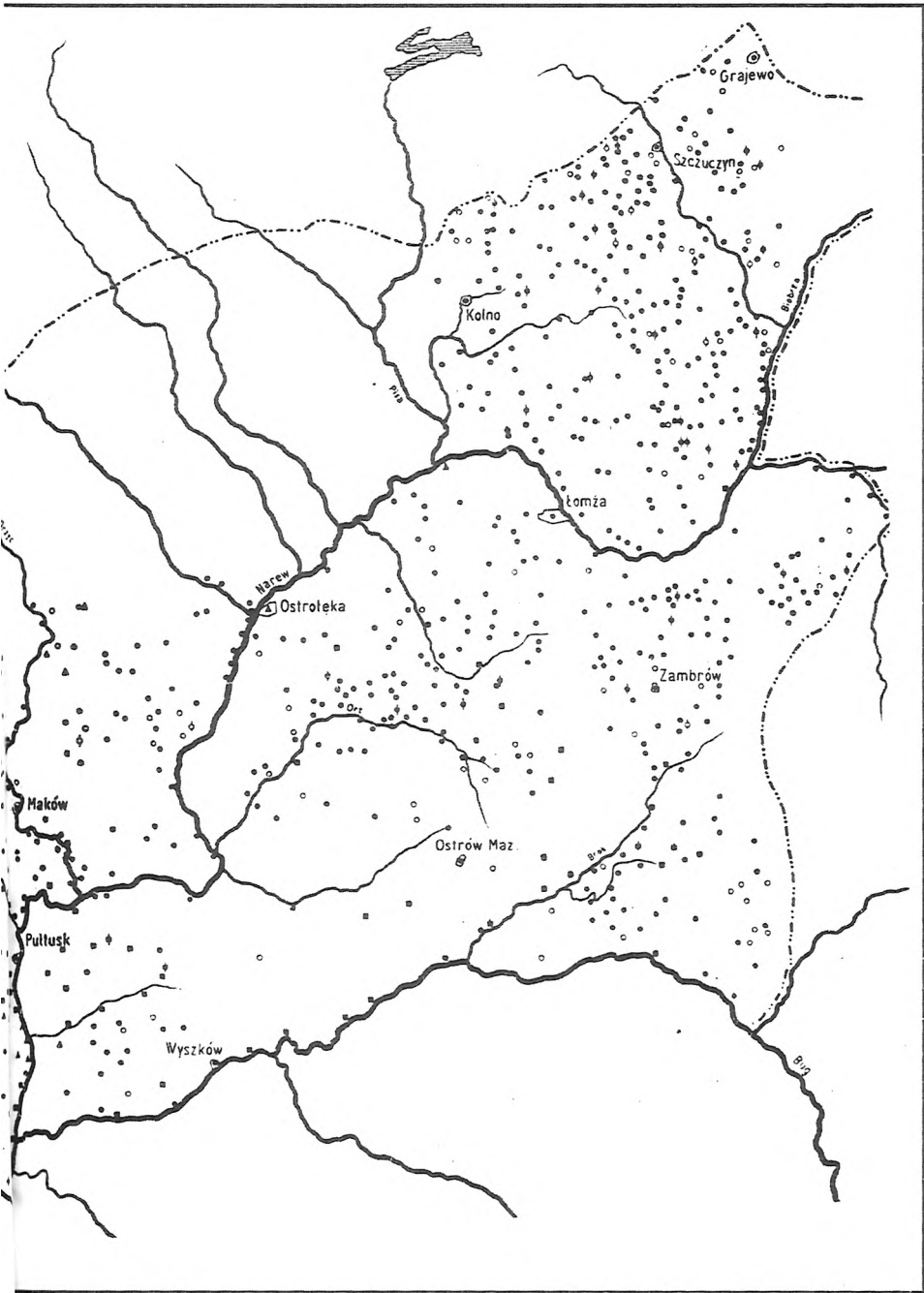
XII XIII	■
XIV	▲
XV	●
XVI	○

kreska na sygnaturze oznacza nazwę osady zaginionej

----- Granica Mazowska w XVI w.

*) wg K. Zierhoffer'a

“logo” danych miejscowości, chyba że chodzi o liczne *Dąbrowy* czy *Wólki*, których jest wiele.

Nazwy miejscowe zostały już zbadane i opracowane pod względem historycznym i etymologicznym. Powstały też wielkie słowniki traktujące o tych kwestiach i monografie nazw miejscowych w poszczególnych regionach.

Dla przykładu przytoczę wnioski z wielkiej pracy prof. H. Górnowicza*) dotyczące wyłącznie nazw rodowych, które są tylko jednym z wielu typów takich nazw:

Do XIV wieku nazwy rodowe (od założycieli rodu, dop. W.M.) były słabo produktywne na Mazowszu (...) Było ich łącznie tylko 47 (...) Wszystkie te nazwy oznaczały wsie. Z tych 47 nazw tylko 4 występowały na dalszym Mazowszu (Zawkrze jest zaliczane do tego regionu – dop. W.M.).

W XV wieku nastąpił na Mazowszu nagły silny przyrost nazw rodowych. Powstało ich teraz 434 (...), zaczyna się rozpad wsi na działki częściowe, też noszące najczęściej nazwy rodowe.

Nazwy XV-wieczne oznaczały przede wszystkim nowe wsie zakładane przez drobną szlachtę (...) Nazwy rodowe jako niezwykle produktywne tworzone już od wszelkiego typu imion i nazwisk. Po prostu stały się one strukturalnym typem nazewniczym.

W XVI wieku rozwój nazw rodowych na Mazowszu osiągnął swój szczyt. Nazwy te stały się teraz dominującym typem nazewniczym tej dzielnicy Polski. Powstało teraz 987 nazw rodowych (...) Nazwy XVI-wieczne to przede wszystkim nazwy działów częściowych (...)

Po XVI wieku przyrost nazw rodowych na Mazowszu był już słabszy. Powstały teraz 523 nowe nazwy, ale jednocześnie ubyło 355 starych (np. nazwa *Grotki* k. Sadłowa, dop. W.M.) (...)

Rozwój nazw patronimicznych i dzierżawczych w rodowe był na Mazowszu ilościowo niewątpliwie pokaźny (razem 174 nazwy), zmiany zachodziły poczynając od XV wieku. Mechanizm tych zmian polegał głównie na derywacji wstecznej typu *Dobrochowice* \cong *Dobrochy*, *Klewkowo* \cong *Klewki*. Typowa dla Wielkopolski derywacja wymienna typu *Miłocice* \cong *Miłotki*, *Gumowo* \cong *Gumki* była tu rzadka (...)

Nosicielem nazw rodowych na Mazowszu była drobna szlachta. Historia mazowieckich nazw rodowych jest odbiciem dziejów osadnictwa drobnoszlacheckiego.

*) Spis wykorzystanej literatury wraz z rozwinięciem skrótów częściej cytowanych prac zamieszczono na końcu opracowania.

kiego. W XV wieku widzimy intensywną kolonizację dalszego Mazowsza przez szlachtę z bliższego Mazowsza, co znalazło odbicie w zakładaniu wsi o nazwach rodowych utworzonych od nazwisk i herbów tej szlachty (por. nazwę *Szaty* lub *Trzaski* czy *Rogale* – dop. W.M.), (...) stare wsie rozpadają się na liczne działki częściowe, którym nadawano nazwy rodowe utworzone od przydomków bocznych gałęzi rodzin szlacheckich (...)

Na Mazowszu istnieją nazwy rodowe utworzone od imion bałtyckich typu *Guty*, *Rapaty*, *Wyrzyki*. Jest ich przynajmniej 66. Odbijają one udział szlachty pochodzenia pruskiego i litewskiego w osadnictwie Mazowsza (...) (por. nazwę *Cyndaty* – dop. W.M.)” (Gór, 170-171).

Dla mojej pracy istotny jest problem dokładniejszego wyznaczenia i określenia terminu *Zawkrze* (niekiedy – raczej nie u historyków – *Ziemia Zawkrzeńska* lub z błędem: *Zawkrzańska*).

Termin historyczny *Zawkrze*, oznaczający “Ziemie za Wkrą” jako jednostkę administracyjną, nie jest do końca jasny. Na dowód tej tezy zwróć uwagę, że do tej pory pojawiają się prace historyków i badaczy konkretyzujące i uściślające granice tego regionu, np. przywoływany w tej pracy artykuł pióra S. Russockiego w “Notatkach Płockich”. Przywołuję tu także prace starsze, by oddać fakt zmieniającego się spojrzenia badaczy na teren, region wcale niemały i niemało znaczący w dziejach Mazowsza, np. pracę J. Ostaszewskiego.

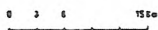
Mimo trzech grodów istniejących na terenie *Zawkrza*, odnotowanych w tzw. “Falsyfikacie Mogileńskim”: *Szreńska*, *Stupska*, *Grzebska*, brak wiadomości z czasów późniejszych.

Wiemy obecnie, że ziemie posiadające niegdyś kasztelanie, w XV wieku podlegały w zakresie sądownictwa własnym kasztelanom. Co do *Zawkrza* ostatnio wiadomo, że część terytorium (pow. sulerzyski i szreński) podlegała kompetencjom kasztelana raciańskiego.

W podziale administracyjnym dawnego typu, na kasztelanie, *Zawkrze* nie stanowiło odrębnej jednostki administracyjnej. W akcie lennym z 1355 roku, w którym książę Siemowit IV składa hołd królowi Kazimierzowi, *Zawkrze* (za *Wkrą!*) nie zostało wymienione. Znajdujemy zaledwie określenia typu: *terram Plocensen*, *ducatus Plocensis*, *castrum Plocense cum tota terra*. Wynika stąd wniosek, że *Zawkrze* było raczej terminem geograficznym, kulturowym – nie było we wczesnym średniowieczu i później dzielnicą polityczną. Było jednak integralną częścią Księstwa Płockiego (Województwa Płockiego).

NAZWY RODOWE PÓŁNOCNEGO MAZOWSZA

WEDLE CZASU POWSTANIA *)

Nazwy z najwcześniejszym zapisem z wieku:

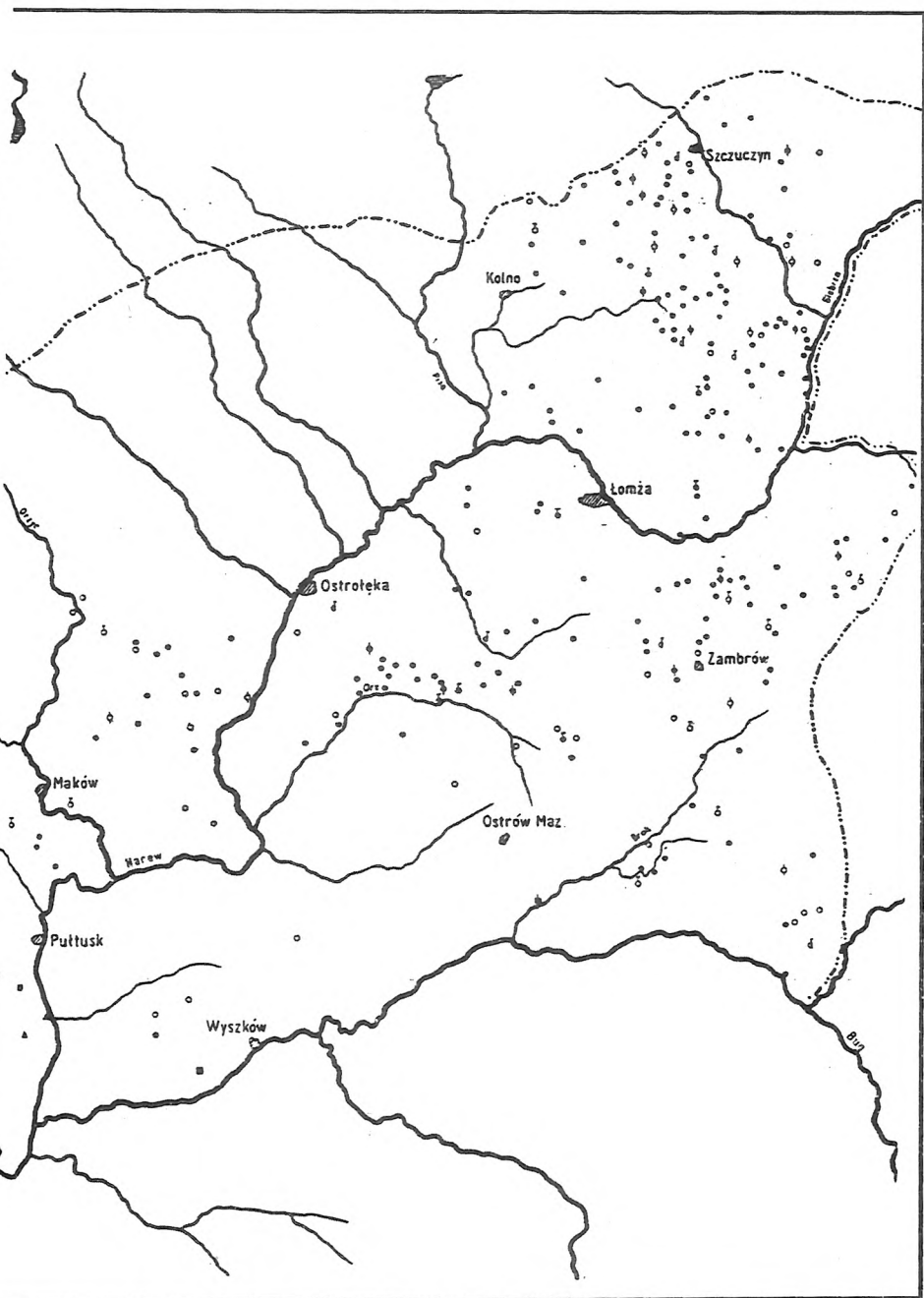
XII XIII	◻
XIV	△
XV	○
XVI	○
po XVI	○

Znak T nad sygnaturą oznacza nazwę wtórnie rodową
nowa kreska na sygnaturze oznacza nazwę osady zaginionej

--- Granica Mazowsza w XVI w.

*) wg K. Zierhoffera

Najstarszym dokumentem, w którym *Zawkrze* jest wyraźnie wyodrębnione, jest akt z roku 1384. W nim książę Siemowit IV (por. tabl. genealogiczną książąt mazowieckich) zastawia *Zawkrze* Krzyżakom.

Krótki okres tzw. "zastawu" (1384-1399), jeszcze przed bitwą pod Grunwaldem, wpłynął na utrwalenie odrębności *Zawkrza* jako regionu. Dowodem jest pojawienie się w źródłach na początku XV wieku nowego określenia położenia terenów: *in districtu Zawkrzensi*.

Granice te, opisane w akcie z roku 1384, były w całości prawie granicami naturalnymi.

Granicę wschodnią tworzył górny bieg rzeki Orzyc, a następnie na całej swej długości rzeka Łydynia (z wyjątkiem krótkiego odcinka naprzeciwko Ciechanowa, gdzie osady po obu stronach rzeki należały do ziemi ciechanowskiej), aż do swego ujścia do rzeki Wkry, koło wsi Gutarzewo.

Od Gutarzewa granica skręca na zachód, idąc korytem *Wkry*, która opasuje *Zawkrze* od południa, następnie od zachodu zmieniając nazwę na *Działdówka*.

Jedynie granica północna, oddzielająca *Zawkrze* od państwa krzyżackiego, tylko w części była granicą naturalną (górny bieg *Działdówki* i jej przedłużenie – rzeka *Nida*).

Ustalona jeszcze w 1343 roku przez traktat kaliski, przy regulowaniu sporów polsko-krzyżackich, granica ta przetrwała okres rozbiorów, istniejąc bez zmian w okresie międzywojennym (SHG WP).

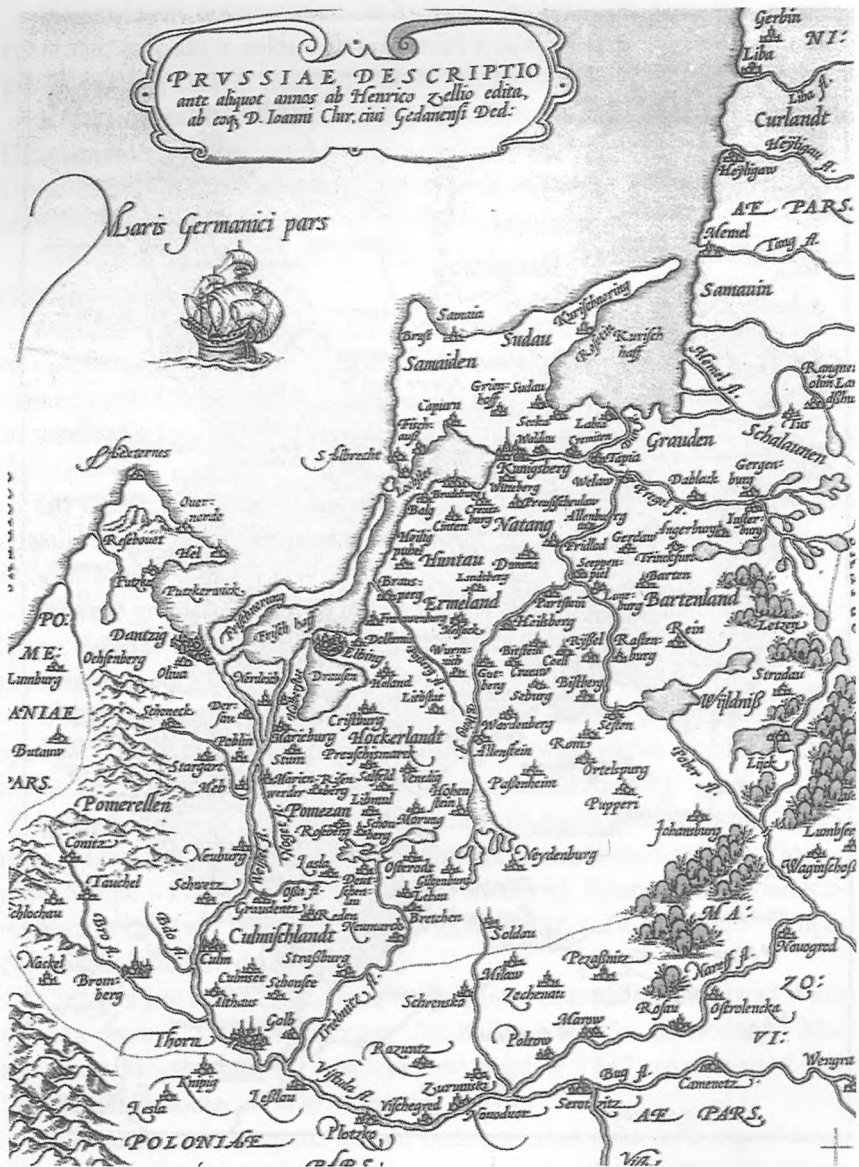
Praca S. Russockiego obrazowo podaje, że granica Mazowska, do którego należało województwo płockie, biegła na zachodzie po linii: Gostynin – Sierpc – Żuromin – Kuczbork (S. Russocki, Spory o średniowieczne Mazowsze, [w:] "Rocznik Mazowiecki" 1972, t. IV, s. 217-257). Są to często ustalenia nie do podważenia.

Ciekawa jest wersja osiedlania się średniowiecznych plemion nad *Wkrą* spisana przez J. Ostaszewskiego. Ten badacz dziejów północnego Mazowsza z Mławy (nie był historykiem) pisał w 1937 roku w rozdziale "Zaludnianie dorzecza *Wkry*" między innymi:

Czy nazwa rzeki *Wkry* już istniała podczas zaludniania jej brzegów przez osadnika mazowieckiego, jako nadana przez pierwotnych nomadów, czy została dopiero wytworzona, nie wiadomo. W każdym razie jest to nazwa słowiańska. Nie od "kry" dał nazwę rzece tej Słowianin, kra bowiem, na małej rzece nie odgrywała takiej roli jak na Wiśle przy topnieniu lodów (...) lecz raczej od "krzów"

PRUSSIAE DESCRIPTIO
 ante aliquot annos ab Henrico Zello edita,
 ab eod. D. Ioanni Chur. cui Gedanensi Dedi:

Maris Germanici pars

Mapa Prus (Henryk Zell, 1542 r.) (wg M. Biskupa).

Na mapie umieszczono m.in. niemiecką nazwę Szreńska, Raciąża, Mławy; także rzekę Wkrę.

czyli krzaków, którymi porastały brzegi rzeki. W ówczesnym języku "we krzu" = "w krzaku" brzmiało podobnie (...) toteż ta "Wkra", jak i "Wkra" wpadająca do zatoki odrzańskiej pisane były "Vcra" lub "Ucra" równolegle.

Dalej ten skrupulatny badacz pisze, powołując się na Brücknera:

Dlaczego Wkra mazowiecka ma być nazwą litewską (no, przypuśćmy: pruską) a Wkra nadodrzańska pozostanie słowiańska? Dlaczego w mozaice nazw: Nida + Szkotówka = Działdówka i Wkra, najdalsza od Bałtów część, ma być litewska? (...) Dźwiękowo najwięcej ma charakter słowiański.

Profesor, autor starego słownika, A. Brückner, powoływał się na litewski rodowód nazwy od *Vicras* = prędko, kręty.

Nazwę rzeki *Wkry* próbował wyjaśnić Stanisław Iłski w artykule "O rzece Wkrze na odcinku Poniatowo – Radzanów" (BZH, 2004, z. 20). Także powołał się na Brücknera. Dodał jednak, że w "Falsyfikacie Mogileńskim" (ok. 1065r.) pojawia się słowo *Nachura*, które według badacza Józefa Płochy ma odnosić się do *Wkry*.

Biezuński poeta, wykształcony w łacińskiej klasyce – Stefan Gołębiowski – nie zajmował się badaniem językoznawczym nazwy rzeki. Wybrał literacką interpretację w swej prozie, na przykład w tomie "Stworzenie" (Warszawa 1972). Gołębiowski zastosował chwyt czysto poetycki. Nazwał Wkrę Niecieczą. Wybrał legendy o "wilkołakach" i paru tak zwanych "dnach" (głębiach), gdzie "liczo nie śpi". Są one barwne i ściśle połączone ze starymi przekazami z ust do ust. Do tych ludowych przekazów Gołębiowski powraca też w swych wspomnieniach (por. "Biezuńskie Zeszyty Historyczne", nr 11-13).

Bibliografia prac historyków na temat Mazowsza północnego jest już dość pokaźna. Dochodzą do tego jeszcze prace przyczynkarskie.

Z nich wynika na przykład, że województwo płockie dzieliło się na powiaty: raciański, płoński, bielski; za rzeką Wkrą (*Zawkrze*) na szreński i mławski. Nosiło herb orła czarnego z literą "P" na piersiach wrytą. Sejmiki odbywały się w Raciażu, popis rycerstwa na polach tegoż miasta (T. Święcki, "Opis starożytnej Polski", Warszawa 1828, s. 229-301).

Charakter i obyczaje Mazowsza dość barwnie i z sympatyczną groteskowością oddaje praca F. Kozłowskiego "Dzieje Mazowsza za panowania książąt" (Warszawa 1858, s. 217-257).

Pisał ten autor między innymi:

Mazowszanie, lubo rolnictwu jak wszyscy Słowianie od najdawniejszych czasów oddani, byli jednak ludem więcej wojennym, do bitew i rycerskich dzieł spo-

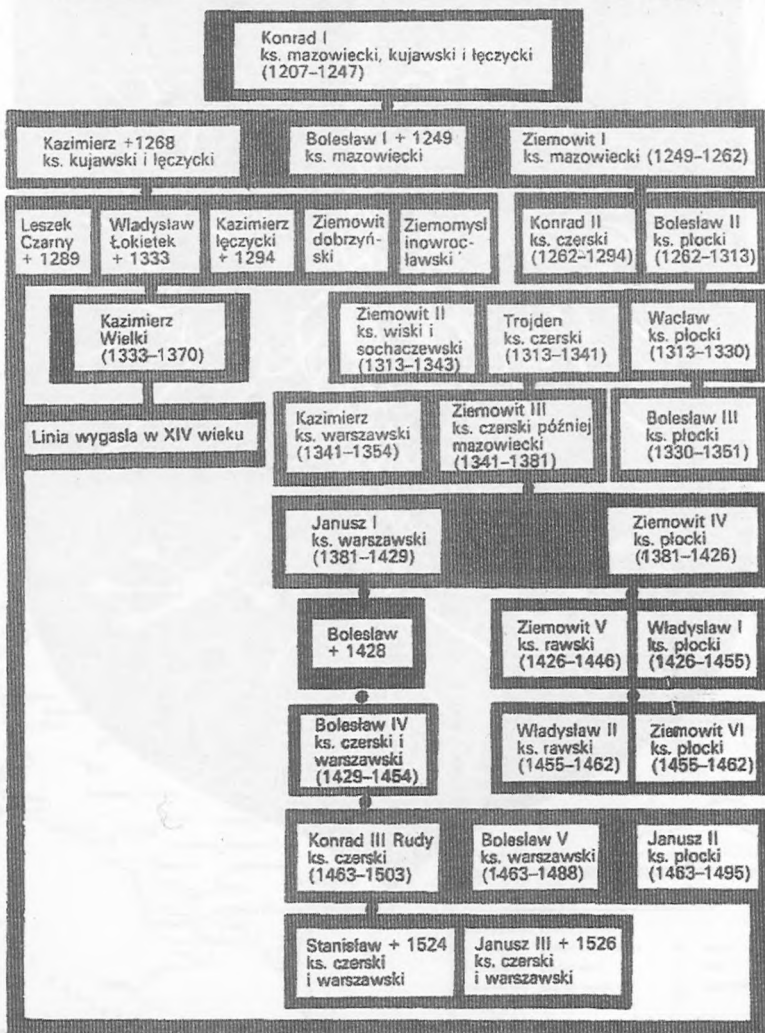

Województwo płockie na przełomie XV i XVI w.
(opr. Elżbieta Rutkowska).

Herb województwa płockiego ustanowionego w roku 1495 przez króla Jana Olbrachta, po śmierci ostatniego księcia płockiego Janusza II. Orzeł koloru czarnego (!), złożony dziób, szpony i wielka litera "P"; całość na czerwonym tle.

TABLICA GENEALOGICZNA KSIĄŻĄT MAZOWIECKICH

Według pracy A. Piskozuba "Dziedzictwo Konrada I Mazowieckiego" ("Notatki Płockie", 1998, nr 2/155).

sobnym (...). Szczególnie słynęli Mazowszanie ze zręczności w jeździe (...), wyćwiczyli się bowiem dobrze podczas długich wojen z sąsiadami Mazowska ludami, jak: Jadźwingami, Litwinami, Prusakami, Krzyżakami, skąd stan rycerski tak się stał liczny w tym księstwie (...) Obok ogólnego znamienia męskości, wytrwałości posiadali jeszcze przymioty jednych od drugich odróżniające.

Echa tej opinii historyka niekiedy dość wyraźnie widać w starych nazwach wsi, miast okolic. Nazwa mojego rodzinnego miasta *Raciąż* pochodzi właśnie od wojowniczej natury ludzi tam osiedlonych. Omówię tę nazwę może na zasadzie patriotyzmu lokalnego, mimo że niedawno ukazała się w Raciążu praca o dziejach miasta. Wyjaśnienie nazwy jest tu jednak tylko powierzchowne, ograniczone do jednego źródła.

W dociekaniu etymologii nazw w całym powiecie żuromińskim przyjmuję porządek alfabetyczny, choć nazwę miasta czy wsi będącej siedzibą gminy omawiam jako pierwszą.

Nazwy miast, wsi, przysiółków, folwarków omówię według dawno już ustalonej klasyfikacji naukowej, podziału na typy nazw, przynależne im formanty. Klasyfikację nazw przyjmuję z opracowania prof. W. Tazzyckiego. W przypadkach polemiczności co do powstania nazwy używam różnych opinii naukowców na dany temat.

Dla jasności sposobów tworzenia się nazw miejscowości przyjmuję jednak uproszczony wykład zawarty w "Encyklopedii staropolskiej ilustrowanej" Z. Glogera (Warszawa 1900, t. III, s. 258-263):

I sposób: Zwykle, gdy już osada szła w podział między synów pierwszego założyciela, nazwa jej tworzyła się z prostej odpowiedzi na pytanie: kto tam mieszka?

Jeśli *Krzestaw* to *Krzeszowice*, jeśli *Raclaw* > *Raclawice*, jeśli *Zdan* > *Zdanowice*. Są to nazwy rodowe. Powstawały od połowy XIII wieku.

II sposób: Są to nazwy wsi szlacheckich z końcówkami (formantami) przymiotnikowymi i dzierżawczymi (własnościowymi) zakończone na: *-owo*, *-ów*, *-owa*, *-in*, *-yń*, *-usza*, *-izna*, *-ina*, *-ja*, *-yca*, *-sko*.

Od X wieku były to tak zwane "chrobacje" czyli nadania. Tu już nie pytano o to "kto tam mieszka" ale "czyja ta wieś jest". Oto przykłady: *Pomian* → *Pomianowa*, *Mzur* → *Mzurowa*, *Słabosz* → *Słaboszów*, *Bytom* → *Bytomsko*, *Bądz* → *Bądzyn*, *Sławek* → *Sławków* → *Sławkowo*.

Zarówno królowie, jak i szlachta, aby zachęcić ludzi pracujących u nich do zakładania nowych osad na pustkowiach, uwalniali ich na szereg lat od wszelkich czynszów i danin. Stad pochodzą tysiące *Wól*

i *Wólek*. Często powstając w obrębie większych dóbr, otrzymywały drugą nazwę przymiotnikową, np. *Wólka Kliczewska* i in.

III sposób: Są to nazwy związane ze "stanem" lub zatrudnieniem. Słudzy panującego pana (łac. *ministeriales, nomines ducis, famuli, servi*) byli zajęci służbą w tzw. "przemysle" książęcym. Nazwy tego typu to: *Bartniki, Bartodzieje, Skotniki* (pasterze), *Zduny, Kowale, Szklary, Bednary, Piekary, Kołodzieje, Kobierniki, Świniary, Owczary, Psary, Winiary, Rzeszotary* (sita), *Łągiewniki* (naczynia), *Smolarze (Smólnia)* w gm. Siemiatkowo itp.

IV sposób: Są to nazwy pochodzące wprost od imion lub nazwisk w liczbie pojedynczej lub mnogiej. Często przybierały w tej grupie formy przymiotników, np.: *Sędomir* → *Sandomierz*, *Przemysław* → *Przemysł*, *Radomysł* → *Radom*, *Bytgost* → *Bydgoszcz*, *Boguta* ← *Bogusze*. Tu także należą nazwy: *Bolesty, Kruki, Sikory, Konopki* (k. Mławy), *Wątróbki* (k. Bieżunia).

V sposób: To nazwy miejscowe, które oznaczają wsie, przysiółki, lecz także miejsca topograficzne powstałe od położenia topograficznego, jak: skały, góry, górki, podgórze, ząbrza, chelmy, międzyczec, porzecza, brody, brzeziny, lipniki (por. nazwę *Lipniki* k. Rościszewa), brześć (= las brzostowy), grądy, piaski, glinniki, suchodoły, kujawy, żuławy, pasieki, osieki, rudy, poręby, gródki, mogiły, nowiny (pod pług), żary (od wypalania), łązy, łomy, obręby, dąbrowy i dąbrówki.

Przytoczony wyżej zestaw sposobów powstawania nazw miejscowych jest schematyczny, ogólny.

Szczegółowe podziały nazewnictwa według kryteriów już nie znaczeniowych (semantycznych), lecz słowotwórczych czy tematycznych, zawarte są w pracach naukowych, bardzo szczegółowych. Rozwój wiedzy językoznawczej powoduje coraz to nowsze propozycje grupowania nazw i tworzenie coraz to nowszej terminologii naukowej. Nie podam jednak w swej pracy tych często polemicznych podziałów.

Ograniczę się dla jaśniejszego ogarnięcia tej skomplikowanej wiedzy do podziału nazw według charakterystycznych formantów czyli zakończeń słowotwórczych nazw.

1. Nazwy patronimiczne (od wspólnego przodka rodu) są uważane za jeden z najstarszych typów słowiańskich nazw miejscowych towarzyszących głównie obszarom bezleśnym, o urodzajnej glebie. Były tworzone za pomocą formantów: **-ice*, **-owice* || **-'ewice*. Nazwa

Bieżuń, choć zaliczana do tej kategorii, jest niejasna, ze względu i na pierwiastek *bież(g)* i na formant *-uń*.

- Nazwy tzw. dzierżawcze pierwotnie były tworzone od nazw osobowych. Ten typ dominuje niemal w całej północno-zachodniej Słowiańszczyźnie. Na Mazowszu Północnym ich liczba dochodzi do 43% wszystkich nazw.

Były tworzone głównie za pomocą trzech formantów: **-jb*, **-ov* (**-‘ev-*) i **-in-*. Rzadziej nazwy dzierżawcze są prymarne, tzn. równe nazwom osobowym. Tworzono je za pomocą formantów **-bšk*, **-bcb*.

- Nazwy rodowe omówiłem wcześniej.

Według prof. H. Górnowicza do końca XIV wieku na Mazowszu istniało tylko 47 takich nazw, przy czym na Mazowszu dalszym (obejmującym także powiat żuromiński) było ich tylko 4, pozostałe przypadają na tzw. Mazowsze Bliższe.

W XV wieku mamy silny przyrost nazw rodowych – aż 434 nowe nazwy. 175 nazw przypada na bliższe Mazowsze, 257 na dalsze (m.in. powiat żuromiński i Zawkrze). Pod koniec XV wieku Mazowsze liczyło aż 481 nazw rodowych.

- Często nazwy patronimiczne przechodziły w rodowe. Pochodziły od bardzo różnych elementów językowych. Tę różność podstaw językowych nazw rodowych pokazuje poniższa tabela opracowana przez prof. H. Górnowicza.

Nazw rodowych jest obecnie na Mazowszu nie 1991 lecz 1636.

	nazwy od razu rodowe														RAZEM	
	pierwotnie patronimiczne	pierwotnie dzierżawcze	od prasłowiańskich imion dwuczłonowych	od wiońmych imion dwuczłonowych	od słowiańskich hipokorystyków	od imion imiesłowowych	od imion jednoczłonowych i nazwisk odapalatywnych	od imion chrześcijańskich	od imion kobiecych	od nazwisk na <i>-s/i</i>	od nazw herbowych	od przezwisk dwuczłonowych	od przezwisk jednoczłonowych	od imion staropruskich		od nazwisk niemieckich
do XIV w.	—	—	—	—	2	—	27	2	—	—	7	8	—	1	—	
wiek XV	14	46	12	5	39	2	180	31	—	2	75	6	—	22	—	434
wiek XVI	17	32	28	6	146	15	450	159	1	3	76	11	15	28	—	987
po XVI w.	11	27	12	—	53	3	273	74	7	7	30	5	5	15	1	523
RAZEM	42	105	52	11	240	20	930	266	8	12	188	30	20	66	1	1991

Wynika to z faktu, że niektóre z tych starych nazw rodowych nie są ostatnio wykazywane, zanikły. (Gór, 169):

5. Nazwy topograficzne i kulturowe powstawały w sposób różnorodny niż na przykład dzierzawcze, rodowe, patronimiczne.

W procesie tworzenia brały udział formanty przymiotnikowe: *-ov-*, *-in-*, **-bn-*, **-bsk* (w różnych rodzajach gramatycznych) oraz formanty rzeczownikowe: *-ica*, **-bcb*, **-čk-*, **-bje*; także formanty pochodne, np.: **-bnica*, **-ovčč* i inne. W tej grupie znajdują się też nazwy komponowane lub stanowiące wyrażenie przymi-
kowe (np. *Sokołowy Kąt*, *Biała Góra*).

Od strony technicznej, konstrukcyjnej w pracy zastosowałem symbole i skróty w nawiasach, gdy przytaczam dane źródło wiele razy. Dotyczy to też starszych słowników, encyklopedii.

Odniesienia do rzadko cytowanych prac, np. z czasopism naukowych, szczegółowych prac toponomastycznych zawierają przypisy.

Na końcu pracy zamieszczam mapki i wykazy (aneksy), by bardziej poglądowo przedstawić temat pracy.

Swoją pracę pragnę ogarnąć jeden z tematów historii powiatu żuromińskiego, w którym jako nauczyciel języka polskiego pracowałem 40 lat.

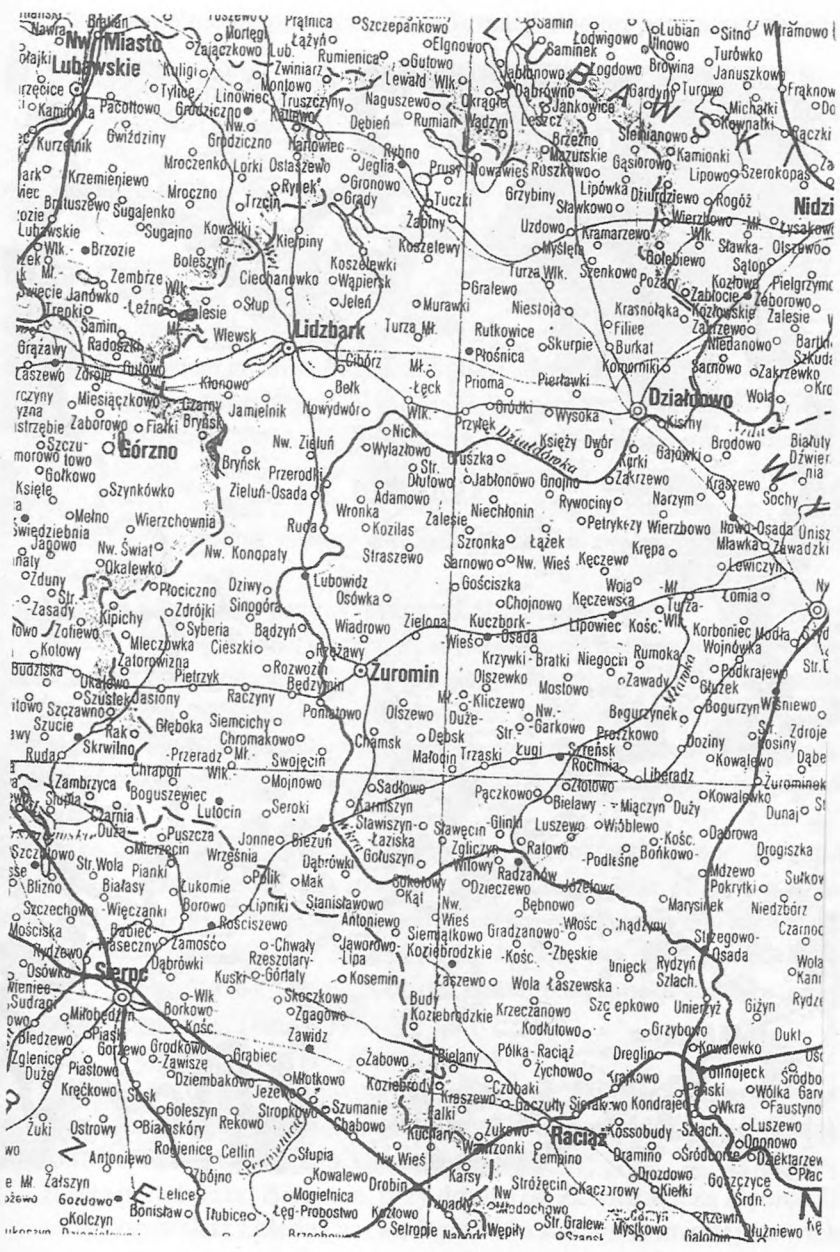
Jednocześnie zawsze wracałem serdecznie do swojego Raciąża z ulicą Zawodą, parkiem nad Raciążnicą, szkołą, nawet zaniedbaną ostatnio stacją kolejową “za młynem”, ulicą Kilińskiego, Rynkiem. A najpiękniejsze grzyby rosły w lesie “pod Żychowo”.

Po przeczytaniu obszernej pracy Jerzego Wojciecha Zielińskiego “1000 lat dziejów Raciąża i ziemi raciąskiej” (Raciąż 2005) pragnę dołączyć parę informacji o rodowodzie nazwy mojego rodzinnego miasta, nic nie ujmując honorowi dla autora, który tak o Raciążu pisze (s. 68):

Próbie wyjaśnienia źródła nazwy miasta podjął Zierchoffer (z błędem! – dop. W.M.) w swej pracy wydanej w 1957 r. Według niego wyraz *rateze* pochodzi od wyrazu ruskiego *ratz* co oznacza walkę. Nazwa może też pochodzić od wyrazu prasłowiańskiego *raciędz*, co oznacza rycerza, a *ratitise* – walczyć z kimś. Gród raciąski można by więc nazwać “grodem rycerza wojownika”.

Inne możliwe warianty etymologii to słowo *raciąga*, oznaczające człowieka z krzywymi nogami oraz słowa *raciąg* i *raciążnica*, oznaczające nazwy roślin.

W Kodeksie Koronnym nr 226 z r. 1228 *Raciąż* był określony jako *Ratcenz*, w Kodeksie Koronnym z 1250 r. jako *Ratcens*, w 1319 r. jako *Racens*, w 1345 r. – *Racias*, w 1516 r. – *Raczyanz*, wreszcie w 1578 r. jako *Racziąż*.

Wycinek mapy przedstawiający usytuowanie powiatu żuromińskiego.

Powiat żuromiński w granicach od 1999 r.

Jako uzupełnienie powyższych informacji dodam parę nowych, chyba istotnych.

1. Nazwa miasta *Raciąż* ma związek z prasłowiańską nazwą osobową **Ratęgь* (*ratcenz* – 1228, *Ratcenz* – 1250). Wyraźnie występuje tu w wygłosie dźwięczne -z. Być może uległo ubezdźwięcznieniu.
2. Przytaczając informacje z pracy Zierhoffera autor pominął wiele istotnych danych językoznawczych i historycznych.

Oto pełny tekst Zierhoffera:

Raciąż, dziś *Raciąż* pow. Sierpc, gm. i par. *Raciąż*; de *ratcenz* (1228) (...), de *Ratcenz* (1250), de *Racens* (1319); de *Racins* (1319); in *Raciasz* (1345); oppidum nostrum *Raczansch* cum villis syasthi et Croczewo (1451); in *Raczyansz* (1561); *Racziąs* (1578); *Raciąż* n. dz. n. os. **Ratezь* ≙ prasłow. **Ratnъ* (*Raciąż* **Rat-ъng- i o-*). Nazwa osobowa **Ratęzь* jest urobiona od tego samego rdzenia, co starocerkiewnosłowiańskie *rat* 'walka, wojna', *ratiti* sę 'walczyć, bić się z kimś' itp. Na gruncie polskim odpowiadałby formie **Ratęzь* rzeczownik *raciądz* o przypuszczalnym znaczeniu 'wój, rycerz'. (Zier, 313).

Ostatecznie należy przyjąć opinię S. Rosponda:

Raciąż, -a, raciąski, mto; ciech. C-7: usytuowany był ten prastary gród w błotnistej dolinie *Raciążnicy*, dopł. Wkry. Od XIII w. występuje w dok. jako *ratcenz* (1228), *Ratcenz* (1250), jako *oppidum* (miasto) *Raczansch* (1451) itp. Od n.os. *Racięg(a)*, tj. ps. **Ratęgь* utworzono formację dzierz. na -jь, która niemal z reguły była charakterystyczna dla grodów starożytnych. A takim grodem był właśnie *Raciąż*.

Od ps. **ratъ* = 'walka' utworzono n. osobową *Ratibor* (pol. *Racibor* – por. niżej *Racibórz*), wspólną niemal wszystkim jęz. słow. Wyras *raciądz*, od **ratęgь* oznaczał 'rycerza'. W 1425 r. *Raciąż* uzyskał pr. chełm. Kasztelania de *Ratcenz* występuje w dok. pod 1250 r. W pobliżu, na pd. *Raciąza* jest dawna gm. *Gralewo* (1403 r. *Grolewo*, 1415 r. *Gralewo*), czyli n. dzierz. od nazwiska *Gral*; por. *gral* = 'muzykant, pieśniarz'. (Rosp, 318)

Tyle w kwestii "mojego" *Raciąza*.

Oddając do Czytelnika swoją pracę, pragnę zwrócić uwagę na ważność kwestii pochodzenia nazw. Niekiedy na ich – paradoksalnie – ciągłą żywotność. Jako przykłady podam parę faktów:

1. Na południe od Bieżunia, przy drodze do Zawidza, leżą *Dąbrówki*. Drogowskaz z błędną nazwą *Dąbrówka* stał w swoim miejscu wiele lat. Ostatnio w ogóle zniknął. Należy przywrócić historyczną, starą nazwę – *Dąbrówki*.

2. Prof. J. Miodek w telewizyjnej audycji “Ojczyzna – polszczyzna” (27 stycznia 2007 r.) wyjaśniał staropolski rzeczownik *szat* = bydło. Przypadkowo ma on związek z nazwą *Szatkowięta* = *Szaty* w gm. Siemiątkowo.
3. Polskie Radio poinformowało (8 maja 2007 r.), że na Dolnym Śląsku “trwa walka o nazwę wsi *Debrzno*”. Doszło tam do akcji protestacyjnych.
4. Nazwa *Siemiątkowo Koziebrodzkie* musiała ulec skróceniu z powodu swej długości, co wiązało się z kodowaniem komputerowym.
5. Problemem wymawianiowym (fonetycznym) może być dla ludzi nie z terenu powiatu żuromińskiego nazwa *Zimolza*. Często słyszemy wymowę: *Z'molza* (w *Zimolzy*).
6. Ciekawym pytaniem będzie: czy nazwa *Nowa Wieś* ma wymowę w przypadkach zależnych: *Nowójwsi*, do *Nowójwsi*? Czy jest to już norma?
7. Czy nazwa gwarowa *Trzesewo* oznacza *Strzeszewo*?
8. Wycinek lasu leżący na południe od Bieżunia do tej pory sprawia trudności znaczeniowe, nazywa się bowiem *Cerkwina*.

Są to w toponomastyce ciągle żywe zagadnienia. Prowadzą niekiedy do żywych dyskusji. Nawet nazwy tzw. terenowe stanowią często problem związany z etymologią. Np. czy kawałek lasu na południe od Bieżunia nazywać się powinien *Huta*, czy gwarowo *Łuta*?

Bieżuń 2006-2007

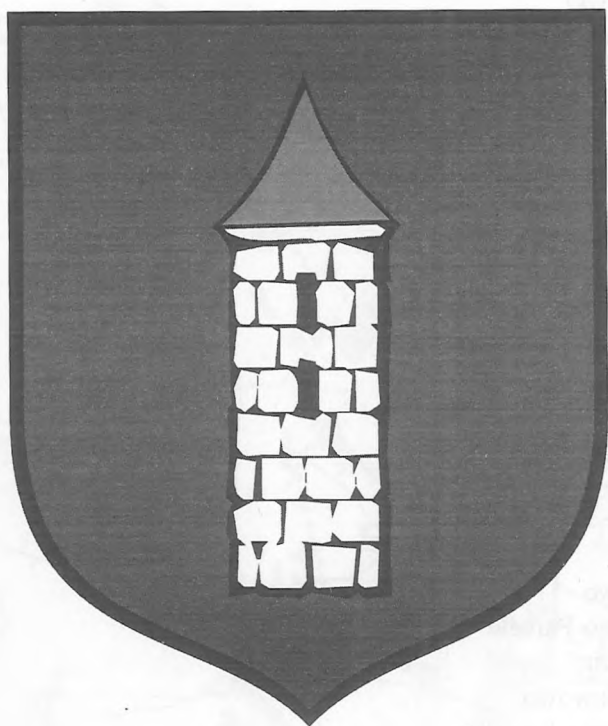

GMINA BIEŻUŃ

Gmina Biezuń

wg "Spisu miejscowości w Polsce" (wyd. "Piętka")

1. Adamowo
2. Bielawy Gołuskie
3. Biezuń
4. Borki
5. Dąbrówki
6. Dźwierzno
7. Głodowo
8. Gołuszyn
9. Karniszyn
10. Karniszyn Parcele
11. Karolewo
12. Kobyła Łąka (kol.)
13. Kobyła Łąka
14. Kocewko
15. Kocewo
16. Ludwinowo
17. Mak
18. Małocin
19. Myślin
20. Pełki
21. Pozga
22. Sadłowo
23. Sadłowo-Parcele
24. Sławęcin
25. Stanisławowo
26. Stawiszyn-Łaziska
27. Stawiszyn-Zwalewo
28. Strzeszewo
29. Trzaski
30. Wieluń-Zalesie
31. Wilczy Ostrów
32. Wilewo-Pełki
33. Władysławowo
34. Wykno
35. Zgliczyn Pobodzy

Herb Bieżunia.

Na czerwonym tle biała wieża
zwieńczona niebieskim daszkiem.

Biezuń

Niewielkie miasteczko leżące na prawym brzegu rzeki Wkry. Nazwa nie jest do końca jasna. Zostaje więc przytoczenie różnych wersji etymologicznych pochodzących z prac językoznawczych i innych, mniej naukowych.

Najwcześniej pod względem datowania prac na ten temat wypowiedział się Józef Ostaszewski w pracy "Z dziejów mławskiego Mazowsza" (Mława 1937).

W rozdziale "Zaludnienie rzeki Wkry" pisał:

Wówczas zapewne (XI-XIIw. – dop. W.M.) powstało na prawym brzegu *Wkry* osiedle Biezuń, które jeżeli ma oznaczać "uciekinierów", to nie w inny sposób, niż w ten, że z ekspansji Kujawskiej (Skrwa) w tym miejscu bardzo bliskiej, przez błota mogli uciekać niezadowoleni z jakichś ciężarów (ucisk książąt, panowanie obce?) nad *Wkrę* do wolnych Mazurów.

Badacz ten, chyba na zasadzie tworzenia legendy, wymyślił np., że rzekomo na północnym Mazowszu podczas zasiedlania terenów nad rzekami (Nosielną, Wronką /Wrona/, Naruszewką, Sona, Płonką, Mułtawą, Raciążnicą, Łydynią, Orzyc, Węgierką) istniały niby plemiona: *nasielanie* (Nasielsk), *plonianie* (Płońsk), *sonianie* (Sońsk), *łydynianie*, *orzycznianie*. Jest to, oczywiście, niezgodne z dziejami wczesnośredniowiecznego Mazowsza.

Idąc tym tropem, bardziej literackiej niż historycznej interpretacji, badacz Mazowsza północnego Marian Przedpełski pisał:

Już sama nazwa patronimiczna (od "pater" = ojciec) – Biezuń jest tak stary, jak: *Poznań*, *Toruń*, *Wieluń*. Małe plemię *Biezuńczan* nad rzeczką Bierawą (systemat Odry) wchodziło w skład Polan (...).

Nazwę Biezuń wywodzono od przemarszów i koncentracji wojsk, jako pochodzącą od wyrazu *biegać* – *bieżać* (np. ku nieprzyjacielowi). To znów nazwa miała oznaczać miejsca dogodne dla uciekinierów, którzy z ekspansji kujawskiej (Skrwa – rzeczka na północno-zachodnim Mazowszu) w X wieku w tym miejscu bardzo bliskiej, przez błota i lasu *uciekać* (*biegać*, *bieżać*) musieli niezadowoleni z jakichś ciężarów (...) nad rzekę *Wkrę* do wolnych Mazurów.

W każdym bądź razie *Biezuń* znajdował się przy starożytnym trakcie, który prowadził przez *Wojnowkę*, *Boguszyn*, *Miączyn Wielki* do *Szreńska*, *Bieżunia*, *Sierpca* i do *Płocka*, którym docierała do niego cywilizacja, wojna i handel.

Dlatego też z małego osiedla rozwinął się stopniowo *Biežuń* w osadę rybacką, która zapewne istniała już w XIII wieku. Później, leżąc w niewielkiej odległości od granicy pruskiej i zarazem przy granicy ziemi zawkrzeńskiej, która często była w rękach krzyżackich niejednokrotnie był *Biežuń* narażony na ataki ze strony tych ostatnich i był świadkiem przemarszów wojsk krzyżackich i polskich.¹

Autor artykułu cytowanego wyżej nie wymienił źródła, z którego wyraźnie skorzystał (J. Ostaszewski). Skąd wywiódł M. Przedpeński nazwy plemion, m.in. *Biežuńczan*, nie wiadomo.

Sprawę “przemarszów wojsk krzyżackich i polskich” przez *Biežuń* przedstawił w oddzielnym artykule w “*Biežuńskich Zeszytach Historycznych*”.

Już za czasów Kazimierza Wielkiego *Biežuń* należał do punktów obronnych na Mazowszu obok *Raciąża*, *Radzanowa*, *Szezeńska*, wtedy też istniał tu zamek, a A. Świąćicki w swoim dziele o Mazowszu nazwał *Biežuń* “twierdzą” (*castellum*), w pobliżu istniał “zamek karniszynski” (*carnissimum*) – od przyległej do *Bieżunia* wsi *Karniszyn* (gwarowo *Karnyszyn*).

S. Gołębiowski (1900-1991) poeta, tłumacz, znawca historii miasteczka, chyba intuicyjnie pisał, że nazwa miasteczka ma związek etymologiczny ze wspomnianymi *bieżeńcami* (od – *bieżać*). Prawdopodobnie kierował się wzmiankami A. Brücknera lub W. Taszyckiego. W swej prozie nazywał miasteczko literacko – *Bieluń*. Brückner wyjaśnia, że *bieży* ‘biegnie’, *bieżec* ‘często biegać’, *bież* ‘idź, ruszaj’ (tryb rozkazujący), *bieżec*, -y, -a! ‘biec, uciekać; może od niemieckiego *Lauf* (*laufen*) – ‘bieg’ (SW, I, 5, 147).

Najstarsze zapisy nazwy miasteczka nad Wkrą to: *Biezun*, *Beszun*, *Byezun* – 1406 r. (SHGWP, s. 12).

W artykule “Ile lat ma *Biežuń*” Stanisław Iłski zwraca uwagę na fakt, że choć źródła pisane wymieniają nazwę osady już w końcu XIV w., to liczne wykopaliska we wsiach: *Zgliczyn Pobodzy*, *Gołuszyn*, *Sławęcin*, *Małocin*, *Myślin* i w samym *Bieżuniu*, świadczą, że jest znacznie starszy, np. kamienne bóstwo pogańskie odnalezione w 1926 r. w *Małocinie* pochodzące z VII-VIII w. lub odkryte w 1906 r. na terenie pałacowej wyspy w *Bieżuniu* “popielnice”².

Cytowani dotychczas badacze dziejów *Bieżunia* (Ostaszewski, Przedpeński, Gołębiowski) skłaniali się ku tezie, że nazwa pochodzi od *bieżeńców*, co z kolei poszło (wg Brücknera) od słowiańskiej formy *bieżać*.

Zupełnie inną tezę postawił prof. Kazimierz Rymut. Twierdzi on, że językowa budowa sugeruje, że jest to nazwa utworzona za pomocą dawnego przyrostka dzierżawczego *-jъ od nazwy osobowej *Biežun*, choć

dodaje też, że “nazwa w pełni nie jest jasna, gdyż oczekiwaliśmy raczej *Biegun*”³.

Podobnie brzmi opinia E. Umińskiej-Tytoń. Według niej “pośród mazowieckich nazw terenowych (toponimów) pochodzących od imienia – gdy toponim jest równy imieniu – taki sposób kształtowania nazw był znany już bardzo dawno”. Jako przykład podano formę *Biezuj*.

Tezę o patronimiczności nazwy *Biezuń* potwierdza i prof. Witold Tazyczny, i prof. K. Rymut (“Nazwy miast Polski”, Ossolineum 1987, s. 34).

Inny znawca toponomastyki – prof. Hubert Górnowicz z Uniwersytetu Gdańskiego – pisał:

Na możliwość istnienia nazwy osobowej **Bieżej* wskazuje (prócz nazwy *Bieżejewice*) szereg nazw miejscowych i osobowych utworzonych od pierwiastka *bieg-* II *bież-*, np. nazwa miejscowa *Bieżanów* (od n.os. **Bieżan*), *Biezuń* (od n.os. **Bieżun*), nazwa osobowa *Biegasz* (...), *Biegosz* (1228) i *Biegun* (1393). (Gór, 34)

Na uwagę zasługuje tu też nazwa wsi *Bieżany* nad Wkrą, w pobliżu Radzanowa. Ta nazwa ma jednak formę pluralną, zatem należy ją potraktować jako rodową.

Nazwy pokrewne na terenie Królestwa Polskiego to: *Bieźnica*, *Bieżeck*, *Bieżany*, *Bieżewo*, *Bieżanice*, *Bieżeń*, *Bieżunica* (rzeka w pow. bobrujskim), *Bieżyn* (SGKP, I).

Nie podaję celowo informacji czysto historycznych. Są one dość szeroko opisane i zgromadzone w wielu już pracach wydanych w “*Biezuńskich Zeszytach Historycznych*”, szczególnie w zeszycie 21.

Data 1406 r. oznacza dla miasteczka nadanie praw miejskich. Jubileusz 600-lecia *Biezuń* uczcił wieloma rocznicowymi przedsięwzięciami.

Jeszcze jedna, istotna kwestia językowa sprawiająca kłopoty wymiarianiowe.

W akcie potwierdzającym lokację miasta *Bieżunia* przez króla Aleksandra wydanym “w Płocku we wtorek po Wszystkich Świętych, w roku Pańskim 1406” – wydanym wcześniej (1406) przez księcia mazowieckiego Siemowita IV i zezwalającym Jędrzejowi (Andrzejowi) z Gulczewa herbu “Prawdzic”, kasztelanowi płockiemu na założenie miasta *Bieżunia*, spotykamy dwie różne nazwy wsi, z których pochodził założyciel miasteczka: *Gulczewo* i *Golczewo*, i który był pierwszym właścicielem osady *Biezuń*.

Wątpliwość tę objaśnię poprzez powołanie się na pewne zmiany spółgłoskowe zachodzące w języku średniowiecznym.

Prof. K. Zierhoffer pisał, że wśród wielu zmian spółgłosek we wczesnym średniowieczu także *l* i *ł* sprawiały problemy ortograficzne i fonetyczne. Polegały one na zmienianiu się samogłosek przed tymi dwiema spółgłoskami.

1. *uL* \cong *oL* : *Niesułow* \cong *Niesiołow*
2. *oL* \cong *uL* : *Bolkowo* \cong *Bulkowo*, *Brolino* \cong *Brulino*,
Golczewo \cong *Gulczewo* (...).
3. *iL*, *yL* \cong *eL* : *Dzięgile* \cong *Dzięgiele*, *Ilino* \cong *Jelino*,
Mogilnica \cong *Mogielnica*.
4. *eL* \cong *iL*, *yL* : *Jemielnica* \cong *Jemilnica*.

Czas powstawania powyższych zmian językowych był różny.

W przypadku zmiany: *Golczewo* \cong *Gulczewo* zjawisko językowe zaszło w I połowie XV wieku.

Reasumując, należy przyjąć, że nazwa *Jędrzej* z *Gulczewa* jest późniejsza, już po przejściu procesów językowych.

Golczewo więc jest nazwą historycznie starszą. (Zier, 25-26)

Tak więc należy przyjąć, że założycielem miasta był *Jędrzej* z *Golczewa* (później: z *Gulczewa*).

Niezmiernie ciekawym zagadnieniem nazewniczym okazuje się występowanie w pobliżu Bieżunia i okolicy różnych nazw oznaczających rzeki, liczne rozgałęzienia *Wkry*, bagna, trzęsawiska i inne tzw. hydronimy.

Termin naukowy "hydronimy" jest stosowany w dwóch znaczeniach:

1. związany etymologicznie ze znaczeniem 'woda', 'wilgoć', 'bagno', 'rzeka', 'jezioro', 2. w znaczeniu wskazującym na ruch wody bądź związanej z wodą pośrednio jako przedmiotem lub miejscem czynności, tzn. hydronimy utworzone od czasowników typu: *ciec*, *płynąć*, *sączyć się*, *ssać*, *wciągać*, *zanurzać (się)*, przy czym granica między tymi dwoma grupami nie jest ostra, gdyż pierwotne znaczenie nominalne mogło rozwijać się w znaczenie werbalne (np. *woda* > *potok* > *ciec*) i odwrotnie (np. *płynąć* > *tok* > *rzeka*; *być wilgotnym* > *wilgoć* > *bagno*).

Z Bieżuniem i szerzej – gminą Biezuń – związane są oprócz głównej rzeki *Wkry* jeszcze trzy inne hydronimy.

1. *Luta* – mały dopływ *Wkry*, biorący swój początek z bagnisk między Strzeszewem a Młudzynem. Ujście swe znalazła w okolicach Gołuszyna. Nazwę swą wzięła prawdopodobnie od dawnego *luty* 'dziki' lub od łacińskiego *lutosus* 'błotnisty'.
2. *Deptówka* – jest to nazwa znana obecnie tylko w tradycji Bieżunia. Było to odgałęzienie *Wkry*, zresztą jedno z wielu. Rozpoczęła

się w okolicy obecnej tamy koło Borku, kończyło zaś w Sokołowym Kącie. Pozostały ślady tego miejsca. Nazwa ta ma związek z pniem bardzo starym, bo jeszcze indoeuropejskim **dhāp-*, **dhābh-*. W języku litewskim zachował się termin *dāpas* ‘powódź, wylew’.

W okolicy Biskupca (Warmia) istnieją obecnie nazwy *Dapta* i *Dapty* oznaczające trzęsawiska po osuszonym jeziorze⁴.

3. *Mała Rzeczką* – nazwa małego dopływu Wkry biorącego swój początek w bagnach okolicy Swojęcina. Wpada do Wkry w pobliżu dawnego młyna wodnego. Dopływ ten często bywa nazywany *Swojęcianką*. Nie przyjął nigdy nazwy starej, jak poprzednie.

Zagadnienie hydronimów z terenu powiatu żuromińskiego, mławskiego, sierpeckiego i płońskiego mogłoby stanowić ciekawy temat pracy naukowej.

Kończąc rozdział, przytoczę wypowiedź prof. S. Rosponda o *Bieżuniu*: *Biežuń*, -ia, bieżuński (...) leży nad prastarą rzeką Wkrą, na szlaku Płock – Mława; dawniej było to miasto, założone z końcem XVI w. przez kasztelana płockiego Jędrzeja z Golczewa; otrzymało przywilej erekcyjny i prawo niemieckie w 1406 r. (*Biezun*) od Ziemowita mazowieckiego (...). Tu urodził się w 1716 r. kanclerz wielki koronny Andrzej Zamojski, gdyż miasto należało do tego rodu magnackiego. Ludność od dawna trudniła się rybołówstwem, stąd przysłowie: “Gdybyż nie ryby i raki, zginęliby bieżuniaki”. Od podstawy *bieg-* II *bież-* tworzono nazwy rzek i topograficzne: *Bieżunica* albo *Bieżnica*, *Bieżeń*, *Bieżań* itp.

Należy nadmienić, że staropolskie *bieg* znaczyło ‘koryto rzeki’, zaś *bieżne jezioro* = ‘płynące, rozlewające się jezioro’. Por. *Bieżne*, jez. w Tucholskiem oraz *Ubieżno* też jez. koło Kościeżyny (...) Dodać jeszcze należy wyraz *ubieg* = ‘upływ, ujście’. (Rosp, 28)

Interpretacja S. Rosponda, oczywiście, nie potwierdza wcześniej podanej Taszyckiego, że jest to nazwa patronimiczna. Należało ją jednak przytoczyć dla naukowej rzetelności.

Kończąc ten rozdział rozstrzygnięciem jeszcze jednej kwestii językowej. Istnieje pogląd, że mieszkańców *Bieżunia* od dawnych czasów nazywano *bugajami*. Przewiskowe to miano poszło rzekomo od potrawy – ziemniaków surowych z dodatkiem tłuszczu, cebuli, pieprzu i soli pieczonych w gorącym piecu (piekarniku). Nazwa tej potrawy jest używana do tej pory, a sam smakowity placek różnie jest nazywany w innych miejscowościach.

Tymczasem należy się, niestety, zgodzić z wyjaśnieniem językoznawcy, że rzeczownik *bugaj* oznaczał dawniej ‘miejsce położone nad wodą’; często używano tego wyrazu w pieśniach ludowych. (Rosp, 447)

Kończąc rozważania o Bieżuniu, podaję dwa pełne teksty ze starych słowników dotyczące Bieżunia. Czytelników proszę o zwrócenie uwagi na dość duże różnice w zapisie.

Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego – Filip Sulimierski, Stanisław Chlebowski, Władysław Walewski, Warszawa 1880, s. 224-225:

BIEŻUŃ, os. przyw., przedtem miasto, pow. sierpecki, nad rzeką Wkrą, odl. od Płocka mil 6 i pół, przy trakcie z Płocka do Mławy; posiada kościół par. murowany, sąd gminny okr. II, urząd gminny, szkołę początkową, stację pocztową. Pałac właścicieli odbudował Adam Wołowski. W 1859 r. B. miał 149 dm. (2 mur.) i 2478 mk., w tem 739 żydów. Obecnie mk. 2535, dm. 234 (3 mur.), 2 garbarnie, 4 wiatraki, 6 jarmarków, targi tygodniowe. Do os. należy 1792 morg. gruntu. Założone przez Jędrzeja z Golczewa, kasztelana płockiego w końcu XIV wieku, otrzymało przywilej erekcyjny i nadanie prawa niemieckiego w r. 1406 od Ziemowita, księcia mazowieckiego i płockiego. Gniazdo starożytnej rodziny Sierpskich, w końcu należało do Zamojskich. Obdarzone przywilejami królów polskich, liczyło się niegdyś do znaczniejszych miast dawnego województwa płockiego, gdy Święcicki, opisując Mazowsze w pierwszej połowie XVII wieku, nazwał Biezuń zamkiem i warownią. Upadło ono całkowicie, najprawdopodobniej w czasie szwedzkich wojen. Tu się urodził w roku 1716 Andrzej Zamojski, znany w historii kanclerz wielki koronny, i po złożeniu pieczęci mieszkał w tutejszym pałacu przez siebie wystawionym, zajmując się układaniem zbioru prawa cywilnego. Król Stanisław August w r. 1767 pozwolił temuż Andrzejowi Zamojskiemu nanowo miasto erygować i prawem magdeburskim obdarzył. Okolica Bieżunia słynęła zdawna wyborcami rybami i rakami, które dowożone do Warszawy stanowić musiały główne źródło zarobkowania mieszkańców, kiedy dały powód do utrzymującego się dotąd przysłowia: "Gdyby nie ryby i raki, zginęliby Bieżuniaki". Par. B. dek. sierpeckiego 4081 dusz liczy.

Gmina B. należy do II okr. sądowego (Biezuń), ogół powierz. 17.336 morgów, w tem 8342 morg. gruntu ornego, ludność 6.344, w tej gminie znajdują się 2 kościoły katolickie, dom modlitwy ew. synagoga, bóżnica, sąd gminny, zarząd gminny, 3 szkoły elementarne, 2 garbarnie, huta szklana, browar, tartak parowy, młyn wodny, 7 wiatraków, 25 sklepów i karczem; do gminy należą osada miejska Biezuń, wsie włośc. i kolonie: Adamowo, Dąbrówka, Elźbiecin, Felcin, Karolewo, Korniszyn, Lutocin, Mak, Majnowo, Obręb, Parlin, Pozga, Strzeszewo, Sembórz, Sadłowo, Siedliska, Stanisławowo, Seroki, folwark i jedna osada młyn.; prywatne Pałac Biezuń z folwarkami Korniszyn, Sadłowo i Sosznica, Karolewo, Łonżyn, Lutocin, Władysławowo-nowe, Władysławowo-stare, Władysławowo-budy, Za-

bieżungrondy czyli Zabieżunstawki, Zimolza; wyżej wymienione wsie należą do parafii: Bieżuń, Lutocin, Poniatowo.

Starożytna Polska pod względem historycznym, jeograficznym i statystycznym, wyd. II, F.K. Martynowski, , Warszawa 1885, t. I, s. 424-425:

BIEŻUŃ nad Wkrą, w pow. Sierpskim, . Ziemowit ks. Maz. na Płocku, Rawie itd. wynagradzając wiernie i długoletnie służby Jędrzeja z Golczewa Kaszt. Płockiego., zatwierdza 1406 r. założone przez niego miasto Bieżuń w pow. Płock.; obdarza prawem niem. czyli chełm., stanowi targ w poniedziałek i pozwala dziedzicowi pobierać od mieszczan opłatę zwaną gajowe, itd. Co potwierdza Aleksander 1504 r. a nadto przychylając się do próśb Wojciecha Skora de Gay Podkom. Dobrz. izięcia jego Prokopa Sirpskiego z Golczewa dziedzica miasta Bieszun, zaprowadza jarmarki: na Ś. Stanisława na wiosnę, na Narodz. N.P. i na obrzezanie Pańskie. Zygmunt w przywileju erekcyjnym 1519 r. wyraża: na prośbę Urszuli i Elżbiety, córek zmarłego Prokopa Sierpskiego z Golczewa, Chorążego i Ssty Płockiego, pragnąc aby na nowo założone miasto ich dziedziczne Byeżuń, w pow. Bielskim wzrostu nabrało, postanawiamy targi we środy i trzy jarmarki do roku: na Ś. Marek, na Ś. Małgorzatę i na Ś. Mikołaj; uwalniamy mieszczan od opłaty podatku szos zwanego, jakoteż od wszelkich innych danin, myt, poborów na lat ósm, wyjąwszy od czopowego.

Święcicki, opisując Mazowsze w pierwszej połowie XVII wieku, zowie miejsce to C a s t e l l u m , zamek, warownia; zresztą dzieje krajowe żadnej o nim wzmianki nie czynią. Tu się urodził 1716 r. Jędrzej Zamojski Kanclerz W.K., mąż nieskazitelny i pelen światła; złożwszy kanclerstwo, przemieszkował tu, zajmując się uszczęśliwieniem włościan i układaniem zbioru prawa cywilnego. Snać iż miasto znacznie podupadło i przestało niem być, skoro przywilej Stan. Aug. 1767 r. opiewa: "pozwalamy w dobrach Bieżuń zwanych, miasto na wzór i kształt innych miast lokować, zakładać, postawić, budować, fossami, groblami, wodami według swego upodobania, obwieść i opatrzeć; mieszczan, kupców i wszelkich rzemieślników, obywateli jakiegokolwiek rodzaju i stanu ludzi sprowadzać, przysposabiać, umieszczać; towary wszelkie tamże zwozić i przedawać, które to miasto mianować się ma Bieżuń. Aby zaś dobrym i przyzwoitym porządkiem toż. m. ufundowane było, mocą i powagą Naszą król., prawo Teutońskie, które się Magdeb. nazywa, także inne wszelakie wolności i prerogatywy, których miasta kor. zażywają, łaskawie nadajemy, oddalając wszelkie prawa Pol. i Lit., któreby toż prawo Teutońskie wzruszać i mieszać mogły" itp. Okolica słynie wyboremi rybami i rakami, które do Warszawy są dowożone i stanowić musiały zdawna główne źródło zarobkowania mieszkańców, skoro pozostało przysłowie: gdyby nie ryby i raki, zginełby Bieżuniaki.

Adamowo

Jest to wieś położona w odległości ok. 4 km na południe od Bieżunia, przy drodze Bieżuń – Zawidz.

Nazwa wsi nie jest notowana w najstarszych, średniowiecznych dokumentach. Zatem powstała później, prawdopodobnie dopiero w XVIII w. w związku z nadaniami Zamoyskich.

W nazwie *Adamowo* występują dwie wyraźne części słowotwórcze i znaczeniowe. Część pierwsza zachowuje imię (biblijne) *Adam*, część druga – formant *-owo*. To bardzo produktywny na Mazowszu i w skali kraju formant dzierzawczy.

W powiecie żuromińskim nazwy tego typu to: *Jakubowo, Karolino-wo, Siemiątkowo, Antoniewo, Gradzanowo, Gutkowo, Julianowo, Krzecz-
czanowo, Wojciechowo, Mianowo, Sarnowo, Rynowo, Wylazłowo, Kose-
wo, Olszewo, Nadratowo, Wiadrowo, Chromakowo, Mojnowo, Paulino-
wo, Karolewo, Kocewo, Sadłowo, Stanisławowo, Wilewo, Ludwinowo,
Strzeszewo*.

Nazwa wsi *Adamowo* w “Opisaniu kościoła parafialnego na wizytę generalną w roku 1775 dnia 26 września” nie występuje. Do parafii Bieżuń zaliczone są wtedy wsie: *Dąbrówki, Jonne, Zimolża, Elżbiecino, Młod-
dżyn, Strzeszewo, Karniszyn, Budy Siedliska (budy Sosnowiec toż samo),
buda Mak*. (Grzyb XVIII, I, 125-126) Potwierdza ten fakt tezę, że jest to nazwa późno powstała, dopiero w końcu XVIII w.

Istotne dla nazwy wsi informacje występują w “Herbarzu polskim” Nie-
sieckiego. Autor przytoczył tu dokument: “Własnoręczny dopisek Zofii ks.
Czartoryskiej ordynatowej Zamoyskiej” (zmarłej we Florencji w roku 1837).
“Dopisek” dotyczy rodu Zamoyskich, licząc od Stanisława (por. nazwę
Stanisławowo). Zofia ks. Czartoryska ordynatowa Zamoyska pisała:

Niech mi wolno będzie dokończyć wiadomość do dnia dzisiejszego o domie,
do którego należą wszedłszy w śluby małżeńskie z Stanisławem, ordynatem
Zamoyskim.

Jędrzej ex Kanclerz Koronny ordynat Zamoyski miał synów: Jana, Alexandra,
Stanisława, Michała i Jędrzeja – córki zaś Annę i Maryannę.

1. Jan w wieku dzieciennym zmarł.
2. Alexander zostawszy ordynatem po śmierci ojca nadto krótko żył dla swoich i dla przyjaciół (...) pojął za żonę Maryannę Granowską, która wprzód była z Adamem Chreptowiczem, synem Kanclerza, lecz bezdzietnie zmarł.

3. Stanisław objął po bracie ordynację; z chlubą myślę, że jeżeli matka mojego męża Czartoryska z domu, utrzymała imię Zamoyskich, jestem drugą domu mego – na którą ma spaść też zaleta; a jeżeli z nadziei, która się podchlebnie zapowiada, godzi się i na przyszłość pomyślnie sobie skutki zamierzać, spodziewam się, że i dzieci nasze odchowane, okażą się godnymi tak zasłużonego w ojczyźnie imienia. Wyliczam tu dzieci moje rzędem wieku – Konstanty, Jędrzej, Artur, Jan, Władysław, Celestyna Gryzelda, Jadwiga, Zdzisław i August.
4. Anna ordynatowa Zamoyska poszła za Alexandra Sapiehę Krajczyca litewskiego; w roku 1812 wdową została, całkowicie wychowaniu dzieci swoich poświęciła się – Anny i Lwa Sapiechów.
5. Maryanna, Michał, Jędrzej – w dzieciennym wieku pomarli.

Pisałam w Krakowie d. 10 lutego 1814. – Zofia z książąt Czartoryskich ordynatowa Zamoyska, córka Adama i Izabeli z Flemingów Czartoryskich. (HP, X, 73-74)

Z powyższego dłuższego przytoczenia pochodzenie nazw: *Adamowo*, *Stanisławowo*, *Władysławowo* wydają się jasne. Są to nazwy wsi “na pamiętkę” rodu Zamoyskich.

Nazwa *Adamowo* nie występuje także wśród stanu posiadania parafii Biezuń w r. 1817. Widocznie więc są to nazwy jeszcze późniejsze.

W końcu XIX w. *Adamowo* było wsią włościańską w pow. sierpeckim, parafia Biezuń. Było tu “10 dymów, 107 mieszkańców, 183 morgi gruntu.” (SGKP, XV, cz. I)

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Adamańce*, *Adamaryn*, *Adamek*, *Adamgród*, *Adamierz*, *Adamin*, *Adamów*, *Adamowa Bieda*, *Adamowa Wola*, *Adamowce*, *Adamowizna*, *Adamusy*, *Adasie*. (SGKP, XV)

Bielawy Gołuskie

Wieś w gminie Biezuń leżąca na wschód od miasta, przy drodze Biezuń – Sławęcín.

Pochodzenie tej nazwy wszystkie dostępne źródła rozstrzygają jednoznacznie.

A. Brücker wskazuje na stary przymiotnik *biały* (*biel*) dodając, że formy *biele*, *białasy* to łąki błotne a nazwy terenowe tego typu istniały już w połowie XV w. Popularne w całym kraju stały się w wieku XVI.

jako przykład wymienił Brückner właśnie *Bielawy* jako nazwę miejscową. (Brü, 24)

Dodam, że nazwa *Biele* istnieje blisko Raciąża. Jest to teren bagnisty, torfowy, podmokły.

“Słownik warszawski” notuje formy: *biela, bielica* ‘mokradło, nizina, bagno’; mokra, podmokła łąka; polana w lesie, niski las bagnisty; także ‘sucha łąka’, ‘wygon’; bielawa ‘pastwisko’, ‘łąka błotna’; bielasy, bielany. (SW, I, 150)

Prof. J. Miodek wskazał, że nazwy dzielnic Krakowa i Warszawy *Bielany* należy łączyć z nazewniczym pniem *biel-* ‘bagno, błoto, mokradło’. Ten sam element znaczeniowy znajdziemy w innych nazwach miejscowych: *Bielice, Bielawa, Bielawy, Bieliny*. (Miod, 56-57)

Druga część nazwy powstała od bliskiego położenia wsi – w bliskości wsi *Gołuszyn* (por. nazwę *Gołuszyn* w gm. Biezuń).

Nazwa *Bielawy* należy do kategorii topograficznych. Najstarsze jej zapisy to: *in willa Byelawy, in Sławaczyno (Sławęcín – dop. W.M.), Sthawyszyno et Byelawy* (1502 r.) (*Stawiszyn i Bielawy – dop. W.M.*), *Bieliawy Goluskie* (1578).

Jeszcze starsze zapisy nazwy to: *Byelewo* (1449), *Byelawo, Bieliawy* i *Byelawy Golusky*. Wynika z przytoczenia, że także nazwa *Gołuszyn* należy do starych toponimików. (Zier, 111)

W roku 1449 wieś *Bielawy Gołuskie* należała do “distryktu zawkrzeńskiego”, w powiecie szreńskim, parafia Zgliczyn Kościelny. W tym samym roku wieś była własnością Borka z Dobrska i Czernic Borowych. Do niego należał też *Gołuszyn*. W roku 1470 Krystyn z Czernic Borowych – pleban w Żukowie – otrzymuje w podziale z braćmi *Bielawy, Gołuszyn* i *Borowo*.

W roku 1497 król Jan Olbracht daje Janowi z Radzymina, kasztelanowi warszawskiemu i rotmistrzowi, skonfiskowane dobra Andrzeja i Miłkołaja w Bielawach i obu *Gołuszynach*. W roku 1502 kmieć Andrzej Dura zeznaje przed sądem, że w Bielawach było 7 włók kmiecych (...), z których dziesięciny pobierał biskup; poza tym są stare folwarki. Inny kmieć oświadcza, że w Bielawach było 7 włók z dawna zwanych folwarcznymi, poza tym wszystkie są kmiece. (SHGWP, s. 10)

Wieś *Bielawy Gołuskie* w 1776 r. należała do parafii *Zgliczyno (Zgliczyn)* wraz z wsiami: *Zgliczyno Wite, Diczewo (!), Smulna (!), Zgliczyno Pobodze, Gołuszyno, Bielwa Gołuskie, Staweczno (!), Stawiszyno Zału-*

ska, *Stawiszyno Zwale* (!) (por. nazwę *Zwalewo* – dop. W.M.), *Pelki, Wilewo, Glinki*.

“Z tych trzy są w powiecie raciańskim: *Zgliczyno Wite, Dziczewo i Smulna* (...). (Grzyb, XVIII, 206)

Najstarsza historia wsi nie była związana z Bieżuniem i stanem posiadania A. Zamoyskiego.

W II połowie XIXw. *Bielawy* były wsią włościańską, był też folwark. Należała wieś do gminy Stawiszyn, parafia Radzanów. Liczyła 28 domów, ponad 200 mieszkańców, powierzchnia gruntów wynosiła 725 mórg. (SGKP, t. I)

Dąbrówki

Jest to wieś położona na południe od Bieżunia, przy szosie do Zawidza. Najstarsze zapisy nazwy pochodzą z XV w.: *Dambrowky* (1447), *Dambrowky Beszunskeye, Dambrowky Byeszakye*.

Wieś w 1578 r. należała do powiatu sierpeckiego, parafia Biezuń.

W 1593 r. zagon zwany *Bożemeczny* od granic *Myślińa Dźwierzna* do rzeki *Wkry* przedzielał dobra *Myślin-Wątróbki* od *Dąbrówek*.

Identyczną nazwę *Dąbrówki* notuje się w czasie średniowiecza blisko Sierpca. Te *Dąbrówki* sierpeckie były własnością szlachecką już od r. 1447, kiedy to w podziale dóbr dziedzicznych między braćmi – Andrzejem z Zakrzewa, kanclerzem płockim i Piotrem z Gulczewa – Andrzej otrzymał połowę miasta *Sierpc* i wieś *Śniedzianowo* po śmierci Sasina (...) a Piotr połowę miasta *Sierpc* z dworem, wieś *Dąbrówki* po śmierci Sasina i inne wsie (...). W latach 1484-1488 Maciej, syn Mikołaja z *Dąbrówek*, kleryk diecezji płockiej i notariusz jest właścicielem wsi. (SHGWP, 54)

Nazwę pisano: *Dambrovky Szyeprzskye* (1439).

W tych samych latach nazwa wsi *Dambrowa, Dambrowki* (1438) jest odnotowana w parafii Szeřeńsk.

Dąbrówki biezuńskie od początku XVII w. należały do rodu Kretkowskich, wraz z wsiami *Seroki, Obręb* (!), *Strzeszewo, Zimolza*. W końcu XVIIw. weszły w posiadanie Tomasza Działyńskiego⁵.

Później *Dąbrówki* znalazły się w “kluczu biezuńskim” Andrzeja Zamoyskiego.

Nieco później, gdy Zamoyski nie był już właścicielem dóbr (1836-39), wieś *Dąbrówki* tak opisano:

Włościanie tej wsi na rok terażniejszy (1836): a/ Grunta przez nich posiadane mieli oziminą i jarzyną zasiane na uprawnej roli; b/ Ugory do dnia 1 czerwca były przez nich w zupełności podorane; c/ Ogrody stosownem warzywem zasadzili (...); d/ Łąki zakonserwowane do czasu sianocięcia sprzątnęli; e/ Rowy (...) trzymają w porządku; f/ Budowle ich w ogólności są w stanie nędznym (...) potrzebują nowego drzewa. g/ Płoty przy ogrodach i siedliskach mają w złym stanie; h/ Ogrodników owocowych nie mają albowiem grunta przy budowlach piaszczyste (...); i/ Mierną w ogólności zamożność włościan w tej wsi mają (...).

W pobliżu wsi *Dąbrówki*, w miejscu *Buda Białogóra* istniała "buda 12 x 8 x 3,5 m w ziemi z kamieni polnych wymurowana, darnicami pokryta, z kominem murowanym (...) Jest izba i alkierz, nad niemi pułap z tarcic a podłoga z desek (...)".

Pod koniec XIX w. była to wieś włościańska nad rzeką Wkrą. Liczyła: 14 budynków mieszkalnych, 108 mieszkańców, 372 morgi gruntów. (SGKP, I)

Pod względem językowym nazwa wsi *Dąbrówki* nie nastręcza trudności w jej wyjaśnieniu.

Ułatwienia dokonał A. Brückner pisząc: *Dąbrowa* (u Słowian też *dąbra-wa*) nic z dębem nie ma wspólnego, była *debrzą* i oznaczała dół zarosły, zarośla, gaj. Później *dąbrowie* z *dębem* pomieszano. (Brü, 85)

To samo znaczenie ma nazwa wsi *Dąbrowa* przy drodze Żuromin – Zielona – Kuczbork.

Nazwa wsi jest zatem topograficzna. Argumentu dostarczył też Z. Gloger: W obrębie Królestwa Kongresowego znajduje się obecnie 433 wsi i miasteczek biorących swoją nazwę w rozmaitych formach od dębu (...) Poza tym istnieje co najmniej kilka tysięcy podobnych nomenklatur (nazw – dop. W.M.) miejscowości niezaludnionych, tj. uroczysk, pól, lasów. (EstpG, I, 306)

W wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Dąbrówka*, *Dąbrowa*, *Dąbrówki* (nie licząc nazw lasów, pól) występuje około 350 razy.

Na koniec tego artykułu pragnę zwrócić uwagę na fakt, że wieś na południe od Bieżunia w najstarszych zapisach zawsze miała formę *Dąbrówki* (liczba mnoga). Niedawno na drogowskazie przy drodze Bieżuń – Zawidz zmieniono nazwę *Dąbrówka* na *Dąbrówki*.

Jako ciekawostkę historyczną przytoczę fakt, że w *Dąbrówkach* był przed r. 1830 dom szynkowny z drzewa o wym. 11,5 x 8 x 3,5 w słupy pod słomą

z kominem lepionym (...), dach dobry, nowo pokryty w 1834 r. Drzwi pojedyncze na biegunach otwierają się do sieni, od tej w lewo drzwi także do komórki na skład trunków przeznaczony. Wprost zaś drzwi na biegunach prowadzą do izby, w której pułap z tarcic – kominiek i piec z cegły oraz okien dwa dwunastoszybowych – podłogi nie ma⁷.

Dźwierzno

Wieś w gminie Biezuń, przy drodze Biezuń – Myślin, w kierunku północnym od tej drogi.

Najstarsze zapisy nazwy to: *Dzwirstno* (1496), *Dzwyrzno*, *Dzirschno*, *Dzwierzno*, *Zwyerschno*. Nieco później nazwę zapisano jako *Dzwiersno* (1578).

Samo zjawisko historyczno-językowe polegające na zmianie grup *ir(z)*, *yr(z)* (\cong prasłow. **r*) \cong *er(z)* opisał w swej pracy prof. K. Zierhoffer. Wykazał, że na 30 nazw tego typu na Północnym Mazowszu w aż 27 nazwach zjawisko przechodzenia grup spółgłoskowych zaszło w XV i XVI w. Te przykłady nazw to m.in. *Cirszewo* > *Cierszewo*, *Czyrniewo* > *Czer(z)niwo*, *Czyrwone* > *Czerwone*, *Czyrznice* > *Czerznice*, *Dzirzbia* > *Dzierzbia* oraz *Dźwirstno* > *Dźwiersno* (zmiana zaszła między r. 1409 a 1570). Kolejna zmiana: *Dzwirsno* > *Dźwiersno* zaszła między r. 1502 a 1578. (Zier, 28-29)

Pod względem semantycznym (znaczeniowym) najprawdopodobniej nazwa wsi pochodzi od staropolskich form: *zwirz*, *dźwiierz*, *dźwirz*, *dźwyrz*, *dźwiryz* ‘wielkie dzikie zwierzę’. (Brü)

Formy: *dźwiierzyna*, *dźwyrzyna*, *zwirzyna* to ‘mięso dzikich zwierząt’. (SW, 646)

Początkowo, w średniowieczu, wieś należała do powiatu Szezeńsk, parafii Karniszyn. W 1576 r. istniał zagon w Myślinie-Wątróbkach od granicy *Dźwierzna* do drogi wiodącej do *Myślina*.

W 1593 r. notowano zagon w Myślinie zwany *Bożemeczny* od granic *Dźwierzna* do rzeki Wkry.

Własnością szlachecką jest ta wieś od roku 1496, kiedy to król Jan Olbracht dał Pawłowi Ziemakowi z Rościszewa m.in. skonfiskowane dobra w *Dźwierznie*. od roku 1531 niejaki Jan Przeracki posiadał tu 2 włóki osadnicze.

Wracając do króla Jana Olbrachta – w 1497 roku król pozbawił dóbr wójta Wojciecha z Dźwierzna i nadał je braciom Andrzejowi i Jakubowi Głuzkom.

W 1502r. szlachcic Andrzej z Myśliña zeznawał w sprawie dziesięcin należnych plebanowi w Chamsku, że w *Dźwierznie* od czasu wykarczowania lasu są 4 kmiecie osiadli na 4 włókach, od których dziesięciny pobiera biskup płocki; są także 4 włóki folwarku (w tym 2 włóki wymienionego Andrzeja); 2 włóki z owego folwarku pleban z Chamska sprzedał wraz z innymi dobrami w Myślinie swoim braciom stryjecznym. Po nich osiedlili się w *Dźwierznie* dwaj kmiecie: Stanisław Łysek i Jan Dłukoń. (SHGWP, 73)

W okresie XVIII w. (1775) *Dźwierzno* należało do parafii Chamsk, obok wsi: *Poniatów* (!), *Olszewo*, *Dembsk* (!), *Sadłowo*, *Kobyła Łąka* i *Myślino* (!).

W 1817 r. wieś zapisana jest jako *Dzwirzno*. Wtedy była to wieś szlachecka. Liczyła “3 dymy, 25 mieszkańców”. (Grzyb XVIII, 33)

Około 1880 r. wieś nadal liczyła 3 domy, 30 mieszkańców, 96 mórg gruntu (w tym 20 mórg nieużytków). (SGKP, VI)

W pobliżu *Dźwierzna* leży obszar leśny, lekko wyniosły. Obszar ten popularnie nazywany jest Czubatką – zapewne od wzniesienia terenu.

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce *Dźwierzno* występuje 3 razy.

Głodowo

Jest to przysiółek w pobliżu wsi Kobyła Łąka, w gminie Biezuń.

Z pewnością można kojarzyć tę nazwę z rzeczownikiem *głód*, który pochodzi od prasłowiańskiego **gold*; ruskie – *golod*, czeskie *hlad*. (Brü, 143)

W staropolszczyźnie istniały formy: *głód* i *głodzien* (głodny) oraz wyrazy pochodne: *głodomorek*, *głodomór*, *głodomórz*, *głodoś*. (SW, I, 842-843)

Wśród nazw miejscowych w Królestwie Polskim istniały nazwy: *Głodno*, *Głodów*, *Głodówko*, *Głody*. Nazwy takie często pochodziły od nazwiska posiadaczy tych miejscowości, np. *Głodowo* w powiecie łomżyńskim od nazwiska *Głodowskich*. (SGKP, II)

Znawca nazw miejscowych Północnego Mazowsza, prof. K. Zierhofer, odnotował parę zapisów tej nazwy:

1. *Głodowo (Glice, Wielkie i Małe)* w powiecie pułtuskim, gmina i parafia Nasielsk: de *Glodowo* (1415), *Glodowo Magna* (1576), *Glodowo Glycze* (1576). Jest to nazwa działu od nazwy osobowej *Głód* (od nazwy osobowej – *advocatus Visznensis Gloth* (1426).
2. *Głodowo* (dziś *Głodowo*) w pow. pułtuskim, parafia Szwelice *Glodowo* (1240), *Glodowo* (1582).
3. *Głody*, dziś *Głodki*, pow. Pułtuski, gmina Kleszewo, parafia Szwelice: *Glody* (1431), *Glothki* (1582). *Głody* to nazwa rodowa. Nastąpiło tu przejście do nazw deminutywnych. (Zier, 176)

Z powyższych przytoczeń wynika, że najtrafniejsza będzie hipoteza, że nazwa przysiółka w minie Biezuń pochodzi od wymienionej wcześniej formy *Glodowo Glycze* (1576). Wskazuje na to bliskość wsi o brzmieniu *Zgliczyn (Zgliczyno)*, która najpewniej powstała od formy – *Żglice*.

Nie jest do przyjęcia teza, że jest to nazwa kulturowa pochodząca od ‘biedy’, ‘głodowania’, co wynikać mogło z gleb piaszczystych, nieurodzajnych.

Gołuszyn

Wieś jest położona nad Wkrą, we wschodniej części gminy Biezuń.

Należy wykluczyć już na początku kojarzenie nazwy wsi z wyrazami: *goły, gołota, hołota, golec* ‘człowiek nieosiadły, nieposiadający własnej ziemi, czeladź nieosiadła’. (SW, I, 869)

Także nie jest to nazwa związana z rzeczownikami: *gołek, gołysz (!), gołogumno*. (Brü, 149)

Na takie rozumowanie wskazują średniowieczne zapisy dziejów wsi. Kroniki notują dwa *Gołuszyny* leżące w sąsiedztwie: *Gołuszyn* i *Gołuszyn Mały*.

Pierwszy z tych dwu *Gołuszynów* w r. 1449 jest notowany jako: *Goluszino, Goluschyno, Golussino, Goluszyno Maior*. Ta wieś należała do “distryktu zawkrzeńskiego”. W 1487 r. należała do powiatu szreńskiego. W 1578 r. przynależała do parafii *Zgliczyn Kościelny*. Już wtedy był własnością szlachecką. Zachowały się zapisy, że właścicielem był wtedy niejaki Borek (z Dobrsk, z Czernic Borowych) – stolnik płocki, który w wymienionym roku kupił *Gołuszyn* i *Bielawy Gołuskie* (por. nazwę w innym rozdziale – dop. W.M.) na prawie chełmińskim.

W roku 1470 Krystyn z Czernic Borowych, pleban w Żukowie, otrzymuje w podziale z braćmi *Gołuszyno Maior*, *Bielawy Gołuskie* i *Borowo*.

W roku 1497 Król Jan Olbracht nadaje Janowi z Radzymina, kasztelanowi i rotmistrzowi warszawskiemu, skonfiskowane dobra Andrzeja i Mikołaja w obu wsiach – *Gołuszynie* i *Bielawach Gołuskich* (...).

Gołuszyn Mały był notowany w średniowiecznych zapisach jako: *Goluschyno*, *Gołuszyno Minor*, *Gołuszyno Parva* (1497). Obecnie jest to kolonia wsi *Gołuszyn*. (SHGWP)

Podobnie jak *Gołuszyn Maior*, wieś *Gołuszyn Minor* należała w r. 1497 do powiatu szreńskiego, w r. 1578 do parafii Zgliczyn Kościelny (dawna nazwa – *Zgliczyno*, por. odp. rozdział, W.M.).

Do tej starej, już nie istniejącej parafii, należały wsie: *Zgliczyno Wite*, *Dziczewo*, *Smulna*, *Zgliczyno Pobodze*, *Gołuszyno*, *Bielwa Gołuskie*, *Staweczno*, *Stawiszyno Załuska*, *Stawiszyno Zwale*, *Pełki*, *Wilewo*, *Glinki*. Dokument podaje, że “z tych trzy są w powiecie raciańskim: *Zgliczyno Wite*, *Dziczewo* i *Smulna* – kościół zaś sam w powiecie szreńskim z innymi wsiami (...). Żydostwa tylko 24, innej wiary nie masz (...).”

Przy tym zapisie średniowiecznym należy dodać, że założycielami kościoła w *Zgliczynie* byli ImćP *Franciszek Zaborowski*, z nim wraz sukcesorowie po nieboszczyku P. Józefie Mostowskim” z Glinek (por. nazwy: *Zgliczyn*, *Glinki* oraz *Pobodze* – dop. W.M.), wsi jednej inni z drugiej z *Gliczyna Pobodzego* (!) ImćP Antoni *Zgliczyński* i ImćP *Jakub Krasieński*, rejent ziemski zakrzkański. (Grzyb XVIII, I, 206)

Zwraca tu uwagę forma “z *Gliczyna*”.

W *Gołuszynie Małym* (*Parva*) od 1581 r. istniał folwark z rolami od granic *Sławęcina* (płosa zwana *Zacierznie*), w innym miejscu (“pod mostem”) płosa od drogi wiodącej z *Kobylej Łąki* do rzeki *Luty*; w trzecim miejscu istniał folwark *Przegonowy*. (SHGWP, 84)

Jeżeli chodzi o etymologię nazwy *Gołuszyn* przytoczę najpierw wersję, jaką podał Marian Przedpeński, badacz Mazowska, etnolog związany z Bieżuniem.

Jest to legenda związana rzekomo z marszem wojsk *Władysława Jagiełły* pod *Grunwald*. *Przedpeński* pisał:

(...) hipotezą nazwy *Gołuszyn* może być fakt, że rzekomo 3-9 lipca 1410 r. w *Gołuszynie* strażę polskie pilnowały swego *Księcia Juranda* (w powieści *H. Sienkiewicza* “*Krzyżacy*” chodzi o *Juranda ze Spychowa* – dop. W.M.). Od *zagołuszenia*, inaczej *zagliuszenia* *Krzyżaków* miałyby pochodzić nazwa wsi.”

Dalej M. Przedpełski stawia hipotezę dość odważną, nie potwierdzoną w znanych mi opracowaniach literackich, szczególnie J. Krzyżanowskiego. Rzekomo około 1917 r. wielki "Litwos" płynął łódką z Gołuszyna na Gołuską Wyspę, nazywaną też Gołuską Kępą, którą już później w "Krzyżakach" nazwał "Kępą Juranda i Spychowem, gdzie mieszkał Jurand z Danusią"⁸.

Prześledziłem te dociekania M. Przedpełskiego. Wydałem artykuł na temat "przemarszu Jagiełły". Okazuje się, że istnieją dwie różne wersje trasy przemarszu. Przedpełskiemu bliższa była wersja, że Jagiełło szedł przez Raciąż, Jeżewo, Chamsk, Żuromin, Bądzyn. Spór lub niejasność co do tej kwestii nie jest do tej pory rozstrzygnięta. Drugą wersję, wg której król szedł przez okolice Lutocina, znalazłem w kronice parafii Rościszewo⁹.

Co do samej nazwy *Gołuszyn* przyjmuję tezę prof. K. Zierhoffera, że powstała ona od nazwy osobowej *Głuch* lub *Gołuch*, na co dodatkowo wskazuje wymiana spółgłoskowa *ch > ś*. (Zier, 177)

Powyższą tezę tylko potwierdza przykład przezwiska staropolskiego w postaci *Gołuch*. Jest to prawdopodobnie skrócenie od formy starszej będącej złożeniem, jak np. w analogicznym przykładzie: *Bełczyłas* → *Bełczek*, *Bełczko* lub *Skubipies* → *Skubich*¹⁰.

Nazwa wymieniona wyżej *Spychów* || *Spychowo*, jak twierdzi prof. Wolff, nigdy na Mazowszu północnym nie istniała, jest więc toponimem czysto literackim. Obecnie nazwa terenowa *Kępa Gołuska* oznacza teren dawnych rozlewisk Wkry, rezerwat prawnie chroniony, co stało się dzięki staraniom M. Przedpełskiego po 1960 r.

Pod koniec XIX w. *Gołuszyn* liczył 12 domów, 142 mieszkańców, 84 morgi włościańskie, 641 folwarcznych. (SGKP)

W aktualnym wykazie miejscowości nazwa występuje 1 raz.

Karniszyn i Karniszyn Parcele

Wieś w gminie Biezuń położona w odległości 2 km od Bieżunia przy drodze Biezuń – Żuromin, nad Wkrą i Lutą.

Etymologia nazwy *Karniszyn* (gwarowo: *Karnyszyn*) nie jest jasna i oczywista.

Najstarsze zapisy nazwy to: *Karnischino*, *Carnischin*, *Carnyszyno* (1401 i 1444). Wtedy to wieś należała do "distryktu zawkrzeńskiego",

pow. szreński. Wkrótce należał do parafii Chamsk, a kościół istniał tu od r. 1530. Od 3 VII 1519 r. w wyniku nadania Janowi z Wieczfni, wojskiemu płockiemu i kasztelanowi sierpskiemu, *Carnischino* stało się miastem na prawie niemieckim.

Szczegółowo historię miasta *Karniszyn* opracował Stanisław Ilski w pracy "Karniszyn nad Lutą. Zarys dziejów" ("Biezuńskie Zeszyty Historyczne", nr 9/96). Wobec powyższego ograniczę się do problematyki samej nazwy.

A. Brückner wskazuje parę możliwych skojarzeń z nazwą. Pień *karn-* dotyczył w staropolszczyźnie nazw osobowych i miejscowych: *Karna*, *Karmin*, *Karnia*, *Karniszewo*. Autor słownika podał też formę *Krnek* jako nazwę przerwiskową *Świnka* (por. nazwę *Zielona* i *Kuczbork* – dop. W.M.). (Brü, 229)

Nazwę tego "miasta-wsi" można też kojarzyć z nazwami: *Karnice*, *Carnycze*, *Carmycze* (1380), *Karnica* (1579), *Czarnice*. Nazwy te pochodzą od nazwy osobowej **Karnia*. (Tasz, 53)

Istnieje też możliwość kojarzenia nazwy *Karniszyn* z dawnym rzeczownikiem *karń* (l.mn. *karnie*), który oznaczał kawał rudy żelaznej, zwanej "karniastą". O wydobywaniu rudy łąkowej w dobrach A. Zamoyckiego pisałem w rozdziałach *Rudziska*, *Ruda*. (SW, II, 276)

Przekonywująca jest jednak teza prof. Kazimierza Rymuta, który twierdzi, że nazwa *Carnischin*, *Carnyszyno* pochodzi od nazwy osobowej *Karnisz* utworzonej z kolei od podstawy słowotwórczej *Karn-* 'okaleczony'¹¹.

W nieco odmienny sposób, co do brzmienia nazwy osobowej, objaśnił nazwę prof. K. Zierhoffer. Podał on, że nazwa *Karniszyn* pochodzi od nazwy osobowej **Karnisza* (z końcówką żeńską *-a*). (Zier, 76)

Należy przyjąć więc, że ostateczną interpretację nazwy wsi podali uczeni – K. Rymut i K. Zierhoffer.

Opinia S. Rosponda o nazwach pokrewnych potwierdza tylko dwie poprzednie:

KARNICE, -ic, karnicki, gm.; szczec. A-2: w dok. 1321 r. *Carnitz*, czyli n.pat. od nazw. *Karn*; ps. **кръль* = 'okrągły, kaleki' zachowany tylko w nazw. oraz w toponimach: *Karniów*, *Karniewice*, już w 1155 r. (bull. wrocławska) podano *Karncza Góra*, a w dok. uposażeń klasztoru trzebnickiego z 1204 r. są aż trzy imiona: *Karn*, *Karnosz*, *Karnoła*. Por. *Karnino* 1388 r., dziś *Karmin* w woj. kaliskim.

KARNIEWO, -a, karniewski, gm.; ciech. C-7: leży koło Makowa Mazowieckiego i ma źródłowe potwierdzenie z 1240 r. *Carnevo* (n.dzierż. od właściciela imieniem *Karń*). Por. *Karniowice* k. Chrzanowa i *Karnice*. (Rosp, 135)

Dodajmy na koniec dwie interesujące informacje.

Istniejąca w średniowieczu parafia Karniszyn obejmowała wsie: *Karniszyn (oppidum, molendinum)*, *Grotki* – 5 włók (nazwa już nie istnieje), *Kobyłałka* – 2,5 włóki, *Sadłowo* (4 włóki), *Bożawola* (4 włóki) (nazwa już nie istniejąca), *Myślino Koczowe* (2 włóki) *Myślino Wielkie* – Jana Przerackiego 2 włóki; *Dźwierzno* – J. Przerackiego 3 włóki. (JOstasz, 186)

Druga informacja to fakt, że niejaki *Sławek* z *Gozdowa* (wieś koło Bielska) w roku 1447 oddał *Krystynowi* z *Karniszyna* część w *Żukowie* (k. *Raciaża*) w zamian za wieś *Zbójno*. Czy nie od imienia *Sławek* pochodzi nazwa *Sławkowo*?

Niejaki *Zygmunt* z *Gozdowa* sprzedaje *Piotrowi* z *Bielaw Gołuskich* prawo bliźszości do wsi *Rempin* i *Wiadrowo*. (SHGKP, 89)

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Karniszyn* występuje 1 raz.

Karniszyn Parcele to sąsiednie osady, ściśle powiązane ze starszą nazwą *Karniszyn*.

Sam rzeczownik *parcela, parcele* był w użyciu już w XIX w. Pochodzi od łac. *parcella*; franc. *parcelle* ‘częsteczka’, część gruntu z większej całości.

Parcelacja w Polsce była unormowana na mocy ustawy R.P. z dn. 28 XII 1925 r. o wykonaniu reformy rolnej. Dla stworzenia nowego ustroju rolnego niektóre duże posiadłości ziemskie obowiązkowo parcelowano, czyli dzielono na mniejsze części, w celu ich sprzedaży.

Karolewo i Majdan

Jest to niewielka wieś położona blisko lasów, w pobliżu Sokołowego Kąta.

Nazwa jest wśród polskich nazw odmiennych bardzo popularna. Nie należy do nazw starych. Formant *-ewo* wyraźnie świadczy, że wraz z imieniem *Karol* tworzy nazwę dzierżawczą. Nie udało się ustalić, kim był ten właściciel wsi.

Wiadomo jednak, że *Karolewo* wraz z osadami: *Pozga*, *Siedliska*, *Semborz* (!) i *Mak* jeszcze w XVIII w. i na początku wieku XIX zostały zanotowane pod wspólną nazwą *Budy Biezuńskie*¹².

Nazwę staropolską *Budy* omówiono dokładniej w innych rozdziałach, np. w gminie *Siemiątkowo*, *Lutocin*, także w gminie *Biezuń* – *Buda Białogóra*.

Przypomnę tu krótką definicję staropolską: Budy, nazwa ogólna geotopograficzna osad leśnych lub powstających po wyciętych lasach. Pierwotnie oznaczała ona samo mieszkanie osadnika leśnego i w języku myśliwskim znaczy szalaś z gałęzi, służący do ukrycia myśliwego przed zwierzyną, na którą czatuje. gdy z osad, których mieszkańcy trudnili się łowiectwem, pszczelarstwem, wytapianiem smoły itp. "przemysłami" zaczęły się tworzyć osady rolnicze, zatrzymywały one swe pierwotne nazwy, choć miejsce *bud* zastąpiły chaty (tzw. "dymy"). Najwięcej *Bud* spotykamy w obrębie dawnego Mazowsza (gubernie: warszawska, płocka, łomżyńska), choć wraz z kolonizacją mazurską spotykamy *Budy* na całym obszarze dawnej Polski. Niekiedy nazwa *Buda* przybierała formę: *Ruda*, *Majdan*, *Huta*, *Demnia* itp. (SGKP, I, 439)

Jak większość nazw na Mazowszu, nazwa *Majdany* stanowi doskonały przykład nazw terenowych i zarazem topograficznych.

A. Brückner pisze, że *majdan* to 'plac obozowy dla targu i dla rady, otoczony namiotami'; później wszelki podobny 'rynek', szczególnie w lasach (!), przy trzebieży, pędzeniu smoły; przejęte w XVIIw. z tureckiego *mejdan* 'plac'. (Brü, 318)

Więcej informacji podaje "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" (1884). Pod hasłem "majdan" czytamy: wyraz turecki, oznaczający zamknięty, czworoboczny obszar, służący za rynek targowy, plac ćwiczeń wojennych, miejsce zgromadzeń. W obozach polskich nazywano Majdanem wolny obszar środkowy, na którym gromadziło się rycerstwo dla równego podziału łupów. Stąd przeszła ta nazwa na obozowiska robotników leśnych, którzy ustawiali swe *budy* (podkr. – W.M.) w czworobok zamknięty. Obozowiska te stawały się często zawiązkami wsi, zakładanych na wyciętych obszarach leśnych. nazwa pierwotna *Majdan* przechodziła i na wieś. *Majdany* tym się różnią od *Bud*, że stanowiły zbiorowisko znacznej liczby robotników, co pociągało konieczność urządzenia w nich władzy administracyjnej i sądowej, podczas gdy *budy* były to pojedyncze przeważnie osady leśne. *Majdany* zakładano w celu uzyskiwania zawartych w lesie bogactw przez wytapianie smoły, wypalanie węgla itp. Zwykle przybierały one nazwę od dóbr, do których należą lasy. *Majdan* odgrywa też samą rolę w obszarach leśnych na prawym brzegu Wisły aż do Bugu i Narwi, co *Huta* na obszarach leśnych lewego brzegu. (SGKP, V, 908)

Wieś o nazwie *Majdany* notuje słownik jako wieś w powiecie rypińskim, w gminie i parafii Chrostkowo; miała wiatrak, 9 domów, 33 mieszkańców, 50 mórg gruntu.

Nazwy pokrewne to: *Majdanek*, *Majdaneckie*, *Majdanik*, *Majdanki*, *Majdanówka*, *Majdańska Buda*, *Majdów*, *Majdówka*, *Majdy*. (SGKP, V)

Niedawno nazwa *Majdan* była popularna jako główny plac miasta *Kijowa* (w związku z tzw. “pomarańczową rewolucją”).

Nazwa *Huta* przetrwała do dzisiaj jako nazwa obszaru leśnego na południe od Bieżunia, w pobliżu Władysławowa.

W latach Królestwa Polskiego *Karolewo (buda)* było już wsią włościańską w gminie i parafii Biezuń. Miała wtedy “6 dymów, 36 mieszkańców, 80 mórg gruntu”.

Nazwy pokrewne to: *Karolin, Karólew, Karlinowo, Karolina, Karolinka*. (SGKP, III)

Kobyła Łąka i Kolonia

Jest to niewielka wieś nad rzeczką Lutą (dopływ Wkry) we wschodniej części gminy Biezuń. Pierwsza wzmianka dotycząca tej wsi pochodzi z roku 1502. Przytoczył ją J. Antoniewicz w swej pracy “Studia i materiały do dziejów Ziemi Zawkrzeńskiej” (t. I, Warszawa 1971, poz. 72).

Nazwa *Kobyła*, bez drugiej części rzeczownikowej, jest bardzo częsta na Podkarpaciu i oznacza górę lub stok dla podkreślenia wielkości. Starszą formą są *Kobylany* lub *Kobyle* (l.mn.)¹³.

W polskim nazewnictwie terenowym nazwa *Kobyła Łąka* należy do kategorii komponowanych. Człon pierwszy zwykle jest przymiotnikiem utworzonym od nazwy miejscowej, a człon drugi – rzeczownikiem.

Można stąd wnioskować, że nazwa w gminie Biezuń najpierw istniała jako nazwa dużej łąki, podmokłej. Można także postawić hipotezę, że pierwszym właścicielem tego terenu był ktoś o przezwiskowej nazwie – *Kobyła*, co w okresie osadnictwa na Mazowszu nie było rzadkim zjawiskiem (por. wykaz przezwisk staropolskich na końcu pracy).

Podobne nazwy na Mazowszu tylko tę tezę potwierdzają, powstały przed XVI wiekiem, np.: *Kobyła Grzęda, Kobyle Błoto, Kozia Łąka, Kobylec*. (WRzF)

Eugeniusz Pawłowski w artykule “Dwuznaczne nazwy miejscowe (na materiale nazw wsi i przysiółków Sądecczyzny)” (“Onomastica” XVII, 1972) zaliczył nazwy *Wilcze, Borsucze, Kobyle* do grupy nazw dwuznacznych, tzn. takich, których etymologii nie da się do końca ustalić.

W tym kontekście *Kobyła Łąka* to ‘łąka *Kobyły*’ (właściciela) lub łąka, gdzie pasano ‘kobyły’, konie.

Podobnie – nazwa *Jaworów* może pochodzić od nazwy osobowej *Ja-wor*, albo od nazwy drzewa *jawor* – i wtedy byłaby nazwą topograficzną.

Nazwa *Jaworowo-Lipa* istnieje blisko drogi Biezuń – Zawidz.

Dodam, że wspomniany językoznawca powołał się także na autorytet prof. W. Taszyckiego, który łączył w jedną kategorię nazwy: *Kobyle* z formacjami typu: *Wilcze*, *Turze* (por. nazwę *Turza* k. Mławy). W. Taszycki także miał tu dylemat, zaliczając te nazwy do “dzierzawczych” lub “ogólnoprzymiotnikowych”. (JPXXII, s. 111)

Do nazw dzierzawczych lub kulturowych zaliczył nazwy: *Kobyle* (*Kobele*), np. *Kobyle pole*, *Kobylec*, *Kobyła Szyja*, *Kobyła Wola*. (SGKP, IV, s. 212, 213)

Najwcześniej w dziejach wieś *Kobyła Łąka* została odnotowana w parafii Karniszyn (por. nazwę *Karniszyn*). Tu pisano nazwę w formie *Kobyłałąka*. (JOstasz, 186)

Przed rokiem 1817 właścicielką była niejaka “Święcicka”, która zapisała parafii Biezuń dziesięcinę.

Po roku 1817 wieś była własnością sukcesorów “śp. Adama Zaleskiego” jako ich dobra dziedziczne. Liczyła wtedy 8 dymów, 96 mieszkańców. Należała do parafii Chamsk. (Grzyb, XIX, 33)

Pod koniec XIX w. *Kobyła Łąka* była podzielona na wieś i folwark. Łączna powierzchnia wynosiła 662 morgi gruntów.

W wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Kobyła Łąka* (pierwszy zapis w r. 1502) występuje tylko 2 razy.

W pobliżu wsi występuje też nazwa *Kobyła Łąka (Kolonia)*. *Kolonie* to nazwa osad drobnych, powstających z rozdzielenia większych obszarów folwarcznych na małe kilkunastomorgowe części, nabywane przez włościan (...) Dawniej nazywano takie wsie – złożone z drobnych osad, holendrami, rumunkami. Od kilkudziesięciu lat dopiero noszą nazwę Kolonii. (SGKP, IV, 268)

Nazwa *Kobyła Łąka* należy do nazw dwuczłonowych, w których człon pierwszy jest topograficzny, drugi kulturowy. Bywało też odwrotnie.

Kocewo i Kocewko

Jest to wieś niewielka przy drodze Biezuń – Myślin, nad rzeką Wkrą. *Kocewo* jako nazwa jest średniowieczna. Jako wieś było pierwotnie przysiółkiem pobliskiego *Myślina*.

W XVI w. zapisano nazwę w postaci *Miszlino Koczowe* (1578). Według protokołu z wizytacji dekanatu biezuńskiego z roku 1776 wieś zapisano już w postaci pojedynczej nazwy – *Koczewo*. Wtedy ta niewielka wioska nad Wkrą należała do powiatu szreńskiego, parafia Chamsk, obok wsi: *Chamsk, Poniatów (!), Olszewo, Dembsk (!), Sadłowo, Kobyla Łąka, Dźwierzno, Myślino*.

Na początku wieku XIX w 1817 r. *Kocewo* nadal należało do parafii Chamsk. Pod względem własności wieś zapisana wtedy jako *Kczewo (!)*. Należała do sukcesorów “ś.p. Adama Zaleskiego” wraz z wsiami: *Chamsk, Dembsk, Olszewo, Kossewo (!), Sadłowo, Kobyla Łąka, Poniatowo, Kruszewo, Zalysie (?)* (chodzi o nazwę *Zalipie* – dop. W.M.), *Franciszkowa (!)*. Dwie wsie w parafii Chamsk były wtedy szlacheckie: *Myślino* i *Dzwirzno (!)*. W roku 1817 odnotowano, że w *Kczewie* było “5 dymów, 13 mężczyzn, 12 kobiet, 22 dzieci; łącznie 47 mieszkańców”. (Grzyb, XIX, 33)

W latach 1836-39 czyli od momentu, gdy Dobra Biezuńskie i Żurmińskie zostały pod nadzorem “Nadzierżawczyni Stefanii Lipskiej” zostały zarejestrowane, wsie: *Myślino Kocewo (!), Przeradz Wielki, Boguszewice (!)* (obecnie *Boguszewiec* – dop. W.M.), *Dębówka* i części na *Olszewku* nie należały już do dawnych dóbr A. Zamoyskiego, wcześniej zostały sprzedane¹⁴.

Formant *-ewo* po spółgłosce twardej *-c-* (*-cz-*) wskazuje, że nazwa wsi ma charakter dzierzawczy, choć często bywało inaczej.

Podstawową część nazwy wyjaśnił prof. Hubert Górniewicz. Przytoczył nazwę *Kucze* (l.mn.) i zaliczył ją do nazw rodowych (1453). Taka nazwa rodu występuje m.in. w nazwach: *Kucze* w pow. płońskim, *Truszki-Kucze* (nazwa zestawiona) w pow. Kolno, *Żmijewo-Kucze* w pow. mławskim, *Kucze-Pokrzywnica* w pow. Nidzica, *Brodowo-Kuce* w pow. pułtuskim. Nie jest więc wykluczone, że nazwa *Kocewo* pierwotnie miała w swej zasadniczej części *-u-*. Według Górniewicza, nazwa rodowa *Kucze* pochodzi od nazwy osobowej *Kucz* (1453). (Gór, 117)

Współczesna nazwa wsi byłaby w tym kontekście hiperpoprawna.

W 1827 r. w. *Myślinie-Kocewie* był folwark, dwa domy, 21 mieszkańców. Około r. 1880 wieś należała do gminy Stawiszyn, parafia Poniatowo. Posiadała wiatrak, 486 mórg gruntów ornych, 9 domów, 114 mieszkańców. (SGKP)

Obok wsi *Kocewo* istnieje parę osad chłopskich, które łącznie noszą nazwę *Kocewko* (gwarowo – *Kocyfko*).

W wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Kocewo* (*Kocewko*) jest odnotowana 1 raz.

Ludwinowo

Jest to niewielki przysiółek w pobliżu wsi *Kobyła Łąka*. Nazwa jest z pewnością dzierzawcza, na co wskazuje formant *-owo*, charakterystyczny na Mazowszu. Powstała najprawdopodobniej od imienia później zmodyfikowanego – *Ludwik* lub od spieszczonyj formy żeńskiego imienia *Ludwinia*. Nazwa ta nie jest notowana w najstarszych zapisach.

Dopiero w 1880 r. zapisano, że liczyła ta “wieś w powiecie sierpeckim, gmina Stawiszyn, parafia Radzanów – 1 dom, 6 mieszkańców, 28 mórg gruntu” (SGKP, t. V), leży nad Wkrą.

Była to więc osada z kategorii “bud” (por. nazwy *Budy* – dop. W.M.).

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Ludwików*, *Ludwikówka*, *Ludwikowo*, *Ludwin*, *Ludwina*, *Ludwinów*, *Ludwinówka*, *Ludwinpole*, *Ludwinpol*. (SGKP, V)

Mak i Wilczy Ostrów

Wieś położona na południe od Bieżunia w odległości około 5 km.

Nazwa *Mak* z pewnością nie powstała od botanicznej nazwy *mak*, łac. ‘*papaver*’.

W czasie wizytacji parafii bieżuńskiej w r. 1775 była w *Maku* “buda jedna”. Prawie sto lat później zanotowano: na osadzie *Budy Bieżuńskie* czyli *Mak* zwanej jest dom z drzewa w węgiel pod gontem o czterech izbach, stodoła i dwa chlewki (...), gruntu mórg 10 i łąki mórg 10 w posiadaniu Wojciecha Gąsiorowskiego i Jakuba Piwońskiego przez nich kupione. (SGKP, V)

Do tzw. *Bud Biezuńskich* oprócz wsi *Mak* należały jeszcze w latach 1836-1839 małe osady leśne: *Pozga*, *Siedliska*, *Semborz* (!) i *Karolewo*¹⁵.

W dokumencie sądowym z 1874 r. zapisano, że owe budy zajmuje służba leśna z 4 rewirów jako to: *Ostrów*, *Mak*, *Jonne*, *Zimolza* i też służba pozostaje pod zarządem Alberta Wejtz i Auga Senator. W lasach powyżej wymienionych na przestrzeni 50 włók Wejtz i Senator wycinają i wywożą drzewo; w tych lasach znajduje się tartak parowy o 24 piłach (...) (por. nazwę terenową *Tartak*). (BZH, z. 21)

W pobliżu, w końcu XIX w. istniała kolonia *Mak*, gdzie było 19 osad chłopstwa uwłaszczonego.

W okresie Królestwa Polskiego wieś *Mak*, należąca do gminy i parafii Biezuń, liczyła 20 domów, 157 mieszkańców, 271 mórg ziemi uprawnej. (SGKP, V)

Nazwa *Mak* od strony toponimicznej powstała od nazwy osobowej *Mak*, jak twierdzi K. Zierhoffer. Dodaje jednocześnie, że od tej nazwy osobowej pochodzą też nazwy miejscowe: *Makowe*, *Maków* i in. (Zier, 72)

Wcześniej w tym artykule wymieniona została nazwa terenowa *Ostrów*. Wymaga ona oddzielnego omówienia ze względu na oryginalność oraz na częstość występowania w powiecie żuromińskim i w Polsce.

A. Brückner wyjaśnia, że rzeczownik *ostrów* to 'wyspa', dawniej miał znaczenie ogólne, dziś tylko w licznych nazwach miejscowych: *Ostrów*, *Ostrówek*, *Ostrowiec*; dosłownie 'oblany', od *sreu-*, *srou-*, 'lać' (por. *struga*, *strumień*). Spółgłoska *t* została tu "wsunięta" między *s-r*. (Brü, 385)

Podobnie tłumaczy ten rzeczownik J. Miodek:

Wyraz *ostrów* kryje w sobie przedrostkowe *o-* i niezwykle archaiczny, rdzenny element *-strów-*, będący kontynuacją praindoeuropejskiego pnia *srou*, *sreu* znaczącego tyle, co 'ciec, opływać' (głoska *t* jest późniejsza). A zatem *o-strów* to dosłownie 'obszar opłynięty, otoczony wodą, czyli wyspa'. Rzeczownik *ostrów* współtworzy nazwy miejscowe typu *Ostrów Lednicki*, *Ostrów Tumski*, *Ostrów Wielkopolski*, *Ostrów Lubelski*, *Ostrów Mazowiecka* (...). (Miod, 487-488)

Nazwy identyczne: *Ostrowia*, *Ostrowo*, *Ostrów Mazowiecka* (ludowe – *Ostrúx*') zapisywano w XV i XVI wieku w formie *Osstrowo* (1420), *Ostrowya* (1425), *de Ostrowa* (1425), *in Ostrowa* (1467), *Ostrowia* (1578). (Zier, 289)

Rzeczownik *ostrów* to kępa na rzece, jeziorze, stawie; wyspa. Według J. Ostaszewskiego wieś *Ostrów* w innym miejscu należała do parafii Szreńsk wraz z wsiami: *Przychód* (włók 9), *Wola* (włók 3), *Rudka*

(1 włóka, młyn), *Proszkowo* (Proskowo) (włók 8,5), *Rochnia* (włók 7), *Zaręby* (włók 3), *Sławkowo* (włók 3), *Kunki* (włók 3), *Słaszewo* (włók 6). Ponadto należały tu wsie: *Garnkowo*, *Dąbrówki*, *Miłotki*, *Krzywki Piczki* (*Krzywki Piaski*, *Krzywkowy Piczki*), *Krzywki Bratki*, *Luboradz* (!), *Małocin* (*Maloczino*), *Pączkowo*, *Miączyno Wielkie*, *Bonkowo* (*Bońkowo*), *Skrody*, *Bońkowo Michałowice*, *Bońkowo Zaremby* (*Kmiecie*), *Bońkowo Witty* (podleśne), *Koboszyno* (*Bargiel*) (por. nazwę *Bargły*, *Ługi*), *Wilewo-Trzęski* (*Ronikowie*) (por. nazwę *Trzaski*), *Ługi*, *Nadratowo* (por. nazwę *Nadratowo*), *Wieluń Zalesie*. (JOstasz, 184-185)

Według protokołu biskupiego z roku 1775 do parafii Szreńsk należało 25 wiosek, wśród nich także *Ostrów*. Wtedy to organista kościoła parafialnego w Szreńsku Tadeusz Nayman pobierał dziesięcinę z wsi *Pełki*, *Ostrów* i *Rochnia* w sumie 162 tynfy. (Grzyb, XVIII, 302)

Słownik notuje parę nazw *Ostrów* na północnym Mazowszu w II poł. XIX w.:

Ostrów – wieś włościańska w pow. sierpeckim, gmina i parafia Rościszewo.
Ostrów – wieś w powiecie mławskim, gmina Dąbrowa, parafia Szreńsk. Miała 30 domów, 218 mieszkańców, 406 mórg obszaru, wiatrak. Obszar dworski należał do *Grotkowa* (por. nazwę *Grotki* w gm. Biezuń).

Ostrów – folwark w powiecie mławskim, gmina Dębsk, parafia Szydłowo.
Ostrów (*Morawy*) – wieś w powiecie mławskim, gmina i parafia Stupsk.
Ostrów – wieś i folwark w powiecie rypińskim, parafia Świedziebnia, gmina Dzierżno.

Ostrów – osada należąca do tzw. Bud Biezuńskich.

Na terenie Królestwa Polskiego nazw w formie *Ostrów* zanotowano setki. (SGKP, t. VII, s. 696-712)

Małocin

Jest to wieś w gminie Biezuń położona w odległości ok. 8 km od Bieźunia, przy drodze Biezuń – Szreńsk.

Nazwa jest utworzona za pomocą formantu *-in-*, co wskazywałoby, że należy do kategorii dzierżawczych. W tego typu nazwach miejscowych brały udział też formanty: *-jb*, *-ov* (*'-*ev-*), *'- *bsk*, *'- *bcb*.

Prof. H. Górniewicz objaśniając wsie o nazwie rodowej *Małusze* (*Małusy* i *Małusz*), wywodzi ją od nazwy osobowej *Małusz* (od typu *Małomir*). (Gór, 266)

Jest to teza, która także dotyczy etymologii nazwy *Małocin* w gminie Biezuń. Istniało przecież staropolskie imię *Malota* (*Malotha*, *Małota*) jako forma przezwiskowa. Wskazuje na to wyraźnie staropolskie zjawisko językowe polegające na wymianie spółgłoskowej *t : ł : l*.

Imiona staropolskie: *Małomir*, *Małosz*, *Małoch*, także *Małota* były bardzo popularne. (EstpG, II, 264-269)

Nie jest do przyjęcia skojarzenie językowe, że nazwa *Małocin* wiąże się z terminem *małoczęśnik*, tzn. 'wieśniak małorolny', posiadający mniej niż 18 morgów ziemi (*mały+część*) lub z przymiotnikiem *małoczynny* 'niewiele zajęcia mający'. (SW, II, 863)

Ostateczne wyjaśnienie nazwy wsi znajdujemy w pracy prof. W. Taszyckiego. Uczony ten twierdzi, że nazwa *Małocin* (1580) pochodzi od nazwy osobowej *Małota* (< *Małomir*, *Małostyj*).

W staropolszczyźnie, w 1383 r., imię to miało formę *Malotha*. Zatem pod względem klasyfikacji nazwa wsi należy do grupy patronimicznych. (Tasz, 74)

Z okresu średniowiecza zachował się zapis *Maloczino*, kiedy to wieś należała do parafii Szreńsk i liczyła 5 włók ziemi. (JOstasz, 185)

W XVIII w. wieś zapisywano także w składzie parafii Szreńsk w formie *Małocino Poświętne*. Takie nazwy przybierały niekiedy postać językową *Poduchowne*. W Królestwie Polskim takich nazw *Poświętne* wystąpiło łącznie z formą *Poświętna* – 21.

Charakterystyczne na północnym Mazowszu są nazwy: *Poświętne* w powiecie makowskim, *Poświętne* w pow. płońskim, *Poświętne* w pow. sierpeckim, blisko Kosemina oraz *Poświętne* blisko Płońska.

W Bieżuniu istnieje teren (ulica) blisko kościoła nazywana *Poświętne* lub *Poświętna*. Zdarzała się niekiedy też forma *Poświętne*.

Nazwy *Poświętne* i *Poświętne* (rodz. nijaki) oznaczały w starej polszczyźnie grunt, nadanie, fundusz kościelny, nadanie kościelne; *Ecclesiarum dotationes* alias *Poświętne*; Statut z r. 1543 oddał sądom biskupim sprawę o grunta kościelne, czyli o poświętnym, to jest pierwszym funduszu w posiadaniu kościoła będącym. W mniejszym zakresie *Poświętne* to obejście kościelne, miejsce plebanii, probostwa i kościoła. (SW, IV, 797)

W dokumencie p.t. "Opisanie kościoła parafialnego w mieście Srzeńsku i gruntów jego (...)" z roku 1775 czytamy m.in.:

Poświętne tegoż kościoła parafialnego srzeńskiego jest wioska nazwiskiem *Małocin* o milę od Srzeńska. Poddanych poświętnych z dziećmi i żonami jest

dziesięciu (...) dwóch ma po parze wołów, inni zaś – ośmiu, mają po parze koni. (...)

Wspomniani wyżej gospodarze to: Sebastian Kubiak z żoną (4 dzieci), Mikołaj z żoną (4 dzieci “zdatnych do roboty”), Jakub z żoną (5 dzieci “wszyscy zdatni do roboty”), Krzysztof (sołtys z żoną) (synów pięciu, córek dwie), Jakub Kubiak z żoną (synów trzech, córek sześć), Mateusz z żoną (ma zdatnych do roboty syna i córkę), Grzegorz z żoną (ma synów dwóch, córek dwie “zdatni wszyscy do roboty”), Bartłomiej z żoną (dzieci małych dwoje), Jan z żoną (córek 4), Mikołaj Przychodni z żoną (córek dwie, syna jednego).

Dalej następuje szczegółowy opis posiadanych budynków i ziemi w postaci zagonów, włók i półwłóczek. (Grzyb, XVIII, 3, 286-299)

W 1827 r. Małocin miał 9 domów, 53 mieszkańców.

W II połowie XIX w. była to wieś włościańska, powiat mławski, gmina Mostowo, 685 mórg gruntu. (SGKP, VI)

Myślin (Wątróbki)

Jest to wieś położona na wschód od Bieżunia, przy drodze Biezuń – Sławęcín.

Najstarsze zapisy nazwy tej wsi pochodzą z początku XVI w.: *de Misolino, in Miszolino* (1502), *Miszolino Koczowe* (por. nazwę *Kocewo* i *Kocecwo*) i *Myslino Magna* (1578).

Jedną z tez odnośnie pochodzenia nazwy wsi jest stanowisko prof. K. Zierhoffera. Według tej opinii nazwa *Myślino* pochodzi od skróconego imienia dwuczłonowego **Mysł* (< *Bolemysł, Czeszymysł*) lub od skróconej formy **Mysł* (< *Myślíbor, Myślímír*). (Zier, 272)

Inny znawca nazewnictwa, prof. H. Górnówicz, twierdził, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej *Mysł* (od typu: *Myślíbór*). Dodał, że analogicznie powstała nazwa rodowa *Mysławy* w Wielkopolsce. Wnioskuje więc, że nazwa wsi *Myślin* nad Wkrą jest rodowa, zresztą wielokrotnie kojarząca się ze staropolskim imieniem.

Zjawisko językowe polegające na skracaniu dwuczłonowych imion z przyczyn akcentowych prof. Z. Klemensiewicz wyjaśniał tak, że skróceniu ulegał człon pierwszy, np. *Kazimír* > *Kazmír*, a także drugi: *Sulimír* > *Sulim*. Jeden z członów mógł zostać całkowicie usunięty, np.: *Blizbor* > *Bliz*, *Dzierżykraj* > *Kraj* (por. nazwę *Krajkowo* w gm. Raciąż). Człon

skrócony rozszerzano najczęściej formantem o wygłosie *-ch* lub *-sz*, np.: *Bolech*, *Gniewosz*, *Budzisz* lub formantami: *-ek*, *-ko*, *-ik*, *-yk*, *-ina*, *-yna*, *-on*, *-ęta*, *-ota*, np.: *Godek*, *Sławek* (por. nazwę *Sławkowo*), *Chwalko*, *Dobrzykowo* (k. Płocka), *Borzyna*, *Miron*, *Chwałęta*, *Jarota* (dzielnica Olsztyna – *Jaroty*). (Klem, I, 123)

Nazwa wsi *Mysłin-Wątróbki* jest wymieniona już w roku 1496 w dokumencie historycznym *Matriculum Regni Poloniae Summaria* z czasów średniowiecza (nr 789)¹⁶.

Nazwę wsi *Mysłin* dokładniej mamy wyjaśnioną w związku z problematyczną nazwą wsi *Myslenice*.

Wyjaśniono tu, że nazwa ta – *Myslenice* – może pochodzić od imienia *Myslim*, skróconej postaci imienia *Myslimir*.

Już na początku XIV w. została zapisana zmieniona postać (z rozpodobnieniem fonetycznym): *Myslenice*. Postać *Myslenice* (z fonetyczną zmianą *-in* → *-en*) panuje od II połowy XVI w. choć jeszcze w XVII w. zdarzały się zapisy *Myslimice*, a wymowie gwarowej (...) można było spotkać formę *Myslemice*. Prof. K. Zierhoffer w pracy “Nazwy miejscowe północnego Mazowsza” pisał, że imię **Mysła*, względnie **Mysła* stanowiło nazwę wsi, nazwę miejscową – *Myslino*. (Zier, 77)

Wieś *Myslino* należała w początku XIV w. do parafii Chamsk. W dokumentach kościoła parafialnego z roku 1817 czytamy m.in., że “wieś *Myslino* (szlachecka) liczyła 21 dymów, 186 mieszkańców. Wtedy to wchodziła w skład parafii Chamsk, obok wsi: *Dębsk*, *Olszewo*, *Kossewo*, *Sadłowo*, *Kobyła Łąka*, *Kczewo* (*Kocewo* – przyp. W.M.), *Poniatowo*, *Kruszewo*, *Zalysie* (?), *Franciszkowo*, *Dzwirzno*”. (Grzyb, XIX, 32-33)

Druga część nazwy *Mysłin-Wątróbki* to nazwa herbowa osiedlonych tu ludzi. Mogli oni też używać herbu “Oksza”. (“Herbarz polski”, VII, s. 66)

Całość nazwy wsi pozwala stwierdzić (wskazuje na to i pierwsza część nazwy i pluralna forma części drugiej), że jest to nazwa rodowa. Część pierwsza jest dzierżawcza.

Nazwę wsi *Mysłin-Wątróbki* (druga część nazwy już nie funkcjonuje) należy historycznie wiązać ściśle ze stanem posiadania we wsiach: *Dzwirzno*, *Kocewo*, *Dąbrówki* i szerzej, podając jeszcze własności w dawnej parafii Chamsk.

W latach Królestwa Polskiego wieś *Mysłin* liczyła 31 domów, 871 mórg gruntów ornych, 152 morgi nieużytków. (SGKP, VI)

W czasach, gdy rzeka Wkra płynęła samoistnie (przed regulacją zakończoną w latach 60.), urodę wsi położonej nad urokliwą rzeką opiewał literat z Bieżunia – Stefan Gołebowski w zbiorze opowiadań “Stworzenie”. Powstały legendy i realistyczne fabuły.

Nazwy podobne to: *Myslewo*, *Mysłecin*, *Mysłiborz*, *Myslicz*, *Mysłniew*, *Mysliszów*, *Mysłimierz*.

Nazwa *Mysłin* (nad Wkrą) w najnowszym wykazie miejscowości w Polsce występuje tylko 1 raz.

Pozga

Jest to obecnie licząca parę domów wioska. Leży blisko lasów, na południe od Stanisławowa.

Nazwa wsi *Pozga* sprawia spore problemy etymologiczne. Od strony morfologicznej jest to rzeczownik rodzaju żeńskiego z charakterystyczną końcówką *-a*. Już ten fakt wykluczałby istnienie formantu dzierżawczego.

Kolejny problem nastęrcza główna część nazwy. Czy jest to podstawa złożona z przyimka *po-* i części *-zg-*? Może też *pozg-* jest całością niepodzielną słowotwórczo?

Pierwsza z hipotez może być do przyjęcia, gdyby przyjąć, że w staropolszczyźnie występowały formy: *pożga* ‘pożoga, pożar’, *pożog* ‘pożar’, *pożognik*, *pożożca* ‘podpalacz’.

Z tymi formami związane są też inne formy, np. czasowniki: *żec*, *żgę* ‘palić, palę’; *zażgę* ‘zapalę’; *zużoga*, *zażega*, *zażożka* ‘zapalenie, podpalenie’. (SA)

Przytoczone wyżej wyrazy staropolskie mogą stanowić swoisty typ etymologiczny. Tym bardziej, że staropolskie imię łacińskie *Ignatius* tłumaczono jako *Żegota*. Czy istniał właściciel wsi o takim imieniu? Nie wiemy. Jednak do przyjęcia jest hipoteza, że nazwa wsi mogła powstać według schematu: *Po+Żegocie* (*Pożegota*), po uproszczeniu, co w nazwach często zachodziło: *Pożga* → *Pozga*.

Inną możliwość powstania nazwy stanowić może fakt, że wśród imion staropolskich występują m.in. *Pozar*, *Poznomir* z charakterystycznym elementem nagłosowym *poz-*. Czy w tej sytuacji cząstka *-ga* stanowi element słowotwórczy¹⁷?

Na jeszcze inny trop historii tej nazwy wsi wskazuje fakt, że w powiecie stopnickim już w XV w. istniała wieś, której nazwę zapisywano jako *Požogi* (*Pozygi*). Podobna nazwa wsi w wersji *Požogi* występuje w powiecie Szydłowiec. (SGKP, IX, s. 8)

Występowanie spółgłoski -z- chyba słusznie można tu uznać za przejaw mazurzenia czyli zmiany szeregu: *sz, ź, cz, dź* na *s, z, c, dz*.

Stąd wynikałoby, że pierwotnie nazwa ta miała postać *Požga* z wyraźną głoską -ż-, jak w rzeczowniku *pożga* 'pożoga'. Samogłoska -o- miała by wtedy ulec redukcji przed tylnojęzykową -g-.

Przyjmuję ostatecznie za A. Brücknerem, że nazwa wsi *Pozga* to wynik końcowy językowych przemian związanych z formą istniejącą w XV wieku: *pożega* 'pożoga', *żegleń* 'węgiel', *żglisko* 'zgliszcze'. (Brü, 663)

Pod względem administracyjnym *Pozga* wraz z osadami *Siedliska*, *Semborz* (!), *Mak* i *Karolewo* jeszcze w okresie istnienia tzw. klucza (dóbr) A. Zamoyskiego i jeszcze w latach 30-tych XIX w. zaliczana była do staropolskich *Bud* o nazwie *Budy Biezuńskie*.

W tym czasie (1836) we wsi *Pozga* istniała "karczma 21 x 13 x 4 z drzewa w słupy, pod słomą, z kominem na dach wymurowanym, jest w średnim stanie (...) prócz tego szopka z drzewa, szopa i szopa druga".

Jako ciekawostkę historyczną z tego czasu przytoczę zapis dotyczący tej małej wsi. Podczas dokładnego opisu dóbr, którymi zarządzała "Nadzierzawczyni Stefania Lipska" odnotowano:

Pusta osada na *Budach* w *Pozdze* zagrodnicza po Krystianie Grabowskim opuszczona została w roku 1831 na wiosnę, za przyczynę jej opuszczenia czynsz zbytecznie wygórowany z gruntu dzikiego i piaszczystego ustanowiony. Zostawiona bez żadnych zasiewów z budowlą chałupki i szopką pod jednym dachem będącymi i stanie nikczemnym, która do tego czasu w tymże stanie (...) Z początkiem opuszczenia tej osady nikt inny nie użytkował (...). A od roku 1835 komornik w domu zamieszkały podatki takowe opłaca i budowle od upadku ratując (...)¹⁸.

W II poł. XIX w. *Pozga* była wsią włościańską w powiecie sierpeckim, gmina i parafia Biezuń. Miała 9 domów, 73 mieszkańców, 169 mórg gruntów. (SGKP)

Na terenie Polski nazwa *Pozga* występuje 1 raz, stanowi swoisty ewenement nazewniczy.

Sadłowo i Sadłowo Parcele

Wieś położona na północ od Bieżunia przy drodze Biezuń – Żuromin. Pierwsze zapisy nazwy i wzmianki o tej wsi pochodzą prawdopodobnie z roku 1254 i 1313. Zatem już we wczesnym średniowieczu zapisywano je: *Sadłowo* (1313), *Sadlew* (1466), *Sadłowo* (1578).

Z góry należy wykluczyć, że nazwa wsi powstała od prasłowiańskiego **sadlo* ‘tłuszcz obrastający wnętrzości zwierzęce’; cerkiewne **sažda*, ruskie *saža*, *sało*, czeskie *sadlo*. (Brü)

Rozstrzygnięcie etymologii nazwy *Sadłowo* znajduję w pracy prof. K. Zierhoffera. Nazwa wsi w gminie Biezuń pochodzi od przezwiskowej nazwy osobowej *Sadło*. Zresztą wiele nazw miejscowych w powiecie żuromińskim i na Mazowszu ma takie pochodzenie, np. *Kobyła Łąka* < n.os. *Kobyła*, *Konopki* < n.os. *Konopka*, *Mak* < n.os. *Mak*, *Sokołowy Kąt* < n.os. *Sokół*. (Zier, 73)

Na Mazowszu istnieje też wieś *Dmochy-Sadły* (nazwa rodowa).

Wieś i folwark *Sadłowo* jeszcze w 1776r. należały do parafii Chamsk wraz z wsiami: *Chamsk*, *Poniatów* (!), *Olszewo*, *Dembsk* (!), *Kobyła Łąka*, *Dźwierzno*, *Koczewo* (!), *Myśliño* (!). Wszystkie te wioski były wtedy w powiecie szreńskim. (Grzyb, XVIII, 137)

Na początku wieku XIX, w 1817 r., *Sadłowo* nadal należało do parafii Chamsk. Wtedy wchodziło do dóbr należących do sukcesorów Adama Zamoyskiego, jak i wiele innych wsi w tej parafii. Wtedy to *Sadłowo* miało “24 dymy, 71 mężczyzn, 62 kobiety, 84 dzieci i młodzieży; łącznie 223 mieszkańców”. (Grzyb, XIX, 33)

W latach nieco późniejszych (1836-39), gdy byłyymi dobrami zarządzała “Naddzierżawczyni Stefania Lipska”, wieś *Sadłowo* została opisana pod względem rolniczym, ekonomicznym a także istniejących tu możliwości gospodarki. W dokumencie pt. “Protokół instalacyjny”, który był zarazem “Regulaminem pańszczyźnianym” czytamy m.in.:

Wieś *Sadłowo*: a/ Grunta włościan wsi tutejszej na rok bieżący (1836 – dop. W.M.) były zbożem ozimem i jarzynem kompletnie (...) zasiane. b/ Ugory (...) podorali. c/ Ogrody podobnież mieli stosownem warzywem zasadzone. d/ Łąki mieli (...) dotrzymane w stanie zakonserwowanym. e/ Rowy na ich gruntach (...) w użytecznym stanie utrzymują. f/ Budowle przez włościan posiadane w ogólności utrzymywane są w stanie dość użytecznym, dachy w znacznej części nowo

pokryte, inne poreperowane (...). g/ (...), h/ Nie trudnią się włościance tutejsi sadzeniem i pielęgnowaniem drzew owocowych (...). i/ średnia w ogólności zamożność włościan wsi tutejszej (...)

Niezmiernie ciekawe jest przedstawienie granic istniejącego w Sadłowie folwarku: Folwark i wieś *Sadłowo* graniczy: na wschód z należącym do dóbr tutejszych *Dembskiem* (!) i prywatną *Stawiszynem-Zwalewo*. Na południe z wsią prywatną *Stawiszynem-Łaziska* i również prywatną *Kobyła Łąka*. na zachód z wsią *Karniszynem* i w części z *Chamskiem* do dóbr tutejszych należącymi. Na północ z tymże folwarkiem i wsią *Chamskiem*.¹⁹

Dalej w przywołanym dokumencie następuje bardzo szczegółowy opis granic wytyczonych rowami, wielkimi kamieniami, wałami "sypanymi" i kopcami.

Podobne w swej geografii i topografii opisy wsi i folwarków należących w latach 60. i 70. wieku XVIII do "Kłucza dóbr biezuńskich" A. Zamoyskiego znajdujemy przy opisie wielu wsi.

W latach Królestwa Polskiego wieś *Sadłowo* i folwark nadal należały do parafii Chamsk.

Wieś liczyła wtedy "33 dymy, 486 mieszkańców, 300 mórg ziemi".

Folwark należał do większych na tych terenach. Liczył 1207 mórg gruntów ornych, 632 morgi "ogrodów", 218 mórg łąk, 310 mórg pastwisk; 6 budynków murowanych, 2 drewniane, stosowany był 15-pułowy płodozmian. (SGKP, X, 201)

Nazwy pokrewne to: *Sadlarz*, *Sadlinki*, *Sadlno*, *Sadliska*, *Sadług*, *Sadłowice*, *Sadłowina*, *Sadług*, *Sadłużek*.

W Polsce nazwa *Sadłowo* występuje 3 razy.

W pobliżu wsi głównej występowało w starych dokumentach i obecnie jeszcze parę innych nazw: *Sadłowo-Parcele*, *Grotki*, *Boża Wola*.

Nazwa pierwsza *Sadłowo-Parcele* jest charakterystyczna. Powstała, jak wiele innych, w wyniku procesu zwanego parcelacją byłych latyfundiów, dóbr, kluczy. Sam wyraz *parcelle* omawiam szczegółowo przy nazwie *Karniszyn*.

Ciekawe są etymologicznie pozostałe dwie nazwy.

Grotki notowano w postaci: *Grotki*, *Grotkowa Wola* (1520), *Volya Groth* (1508), *Grothowa Wolia* (1569). Nazwy tak zbudowane powstawały w wiekach XV, XVI i nieco później. Nazwa *Grotki* pod względem przynależności została zaliczona do rodowych i pochodzi od nazwy osobowej *Grot*. Jego potomkowie nazywani byli *Grotkami*. (Gór, 71)

Pierwszy zapis nazwy pochodzi z roku 1489 – *Grotki*.

Nieco szczegółowszą interpretację nazwy podał prof. K. Zierhoffer: *Grodki* lub *Grotki*, wieś dziś nie istniejąca, leżała w dawnym powiecie szreńskim, parafia Karniszyn; *de Grothki* (1519), *Grotki* (1578), *Grodki* lub *Grotki* nazwa ródowa od imienia **Grodek* (\leq *Grodziśław* lub *Niegrad* itp.), albo od nazwy osobowej **Grotek* (\leq *Groń*).

W powiecie plockim istnieje nazwa *Grodkowo* (*Grotkowo*), zapisywana w XV w. jako: *Grothkowo*, *Grothcowo*, *Grodkowo*, *Grotkow*, *Grotkowo*. (Zier, 188)

Nazwa *Boża Wola* (*Bożavolia*) była na Mazowszu dość rozpowszechniona. Pochodzi od pnia *Boż-* (*Bog-*) i oznaczała osady niewielkie, należące początkowo do parafii. Podobne sytuacje dotyczą nazwy *Poświętne* (por. nazwę *Małocin* – dop. W.M.).

Nazwa *Boża Wola* z czasem przeobrażała się w krótszą postać – *Wola* lub *Wólka*.

Osada o tej nazwie w pobliżu Sadłowa nie przetrwała do naszych czasów. Stanowi jednak ciekawy zapis historyczno-językowy przeszłości tej ziemi.

Nazwy pokrewne to: *Boża Wólka*, *Bożepole*, *Bożewo*, *Bożęcín*, *Bożydar* (od imienia).

Semborze Biezuńskie

Wieś leży na południe od Bieżunia, w pobliżu Stanisławowa, przy drodze Biezuń – Siemiątkowo.

Nazwa prawdopodobnie pochodzi z XV w. Nie notują jej prace onomastyczne.

Niewątpliwie nazwa ta zawiera dwa elementy składowe, słowotwórcze: częśćkę drugą wskazującą na pochodzenie od *bór* ‘las’ oraz główną *sem-* (*sam-*).

Kontekst etymologiczny nazwy znajdujemy u Brücknera. Pierwotna forma *sien* (od *sam* ‘tu’) oznaczała zaimek wskazujący, tak jak w powiedzeniu “*tam i sam*” = tam i tu (mylnie: *tam i siam*).

Częstka *sam* to skrótowiec od dłuższej formy *samo*; analogicznie: *tamo* : *tam*. Wcześniejszą formą był zaimek *sēm*, cerkiewne **sěmo*, w “Biblii” – *sam*.

Czy zatem nazwa *Semborze* mogła mieć wcześniej postać *Samborze*? A. Brückner dodał jeszcze, że dawne *szymborza* i *samborza* to wieżyczki nad bramą. W 1388 r. pisano np.: *in szamboria*, w połowie XV w. – *zamborza*, w 1500 r. były to *szymborza*.

W inwentarzach dóbr szlacheckich z XVI i XVII w. występują zapisy: “Komor dwie pod tą *szymborzą*”. (Brü, 480)

Rozważania Brücknera potwierdza prof. Z. Klemensiewicz, pisząc, że *samborza* i *szymborza* to w staropolszczyźnie ‘wieżyczki nad bramą wjazdową do osady, karczmy, wyszynku’. Wyraz ten istniał w polszczyźnie już w XI-XII wieku. (Klem, I, 135)

Osada *Semborz* (r. żeński) należała wśród dóbr A. Zamoyskiego do tzw. *Bud Biezuńskich*, obok osad: *Pozga*, *Siedliska*, *Mak* i *Karolewo*.

Zachował się stary opis “wjazdu” do osady *Pozga* blisko *Semborza* z r. 1836. Była tu “karczma 21 x 13 x 4 m z drzewa w słupy pod słomą z kominem na dach wymurowanym (...)”

Przed karczmą był “wjazd”:

“Wjazd (21 x 13 x 5) z drzewa w słupy pod słomą w średnim stanie. Do wjazdu jest na przestrzał dwoje wieżej dwuskrzydlastych na biegunach z wrzeciążami, wewnątrz jest tok i drabina, tudzież stajenka przegrodzona (...)”²⁰

W opisie tym nie występuje, co prawda “wieżyczka”, za to takie elementy dawnej architektury występują w innych podobnych opisach “wjazdów”.

Raczej nie do przyjęcia byłaby teza, że nazwa tak niewielkiej osady ludzkiej – *budy* mogła powstać od staropolskiego imienia *Sambor*. W tym przypadku od imienia przodka powstałaby nazwa *Sambory* (l. mnoga).

Imię *Sąbor* i *Sambor* Z. Klemensiewicz zalicza do dwuczłonowych imion rodzinnych, które są starsze niż imiona później zapożyczone. Do takich starszych niż chrześcijańskie uczony zaliczył np. imiona: *Chwali-bóg*, *Gościrad*, *Sędzimir*, *Sławomir*, *Dobroslaw*. (Klem, 123)

Nazwę bardzo podobną *Soborze* odnotowano w r. 1817 jako małą osadę (budę) w parafii Zawidz. Było tu “3 dymy, 26 mieszkańców, w tym 14 dorosłych. (Grzyb, XIX, 127)

Z. Gloger tylko potwierdził, że jest możliwe powstanie nazwy wsi *Semborze* od imienia staropolskiego *Sambor*. (EstpG, III, 261)

Pozostaje zatem dylemat.

Sławęcín

Jest to duża wieś położona we wschodniej części gminy Biezuń, przy drodze Biezuń – Radzanów.

W dawnych (średniowiecznych) dokumentach kościelnych nazwę pisaną jako: *Sluancino* (1388), *Slawanczyno*, *Salvaczyno et Stawysino* (Stawiszyn – dop. W.M.) (1502), *Sławęczino* (1578), *Slavyaczyn*, *Slavanczino*. (SHGWP)

Od razu wyjaśnię (za K. Zierhofferem), że wymieniona wyżej nazwa *Stawyszyno* ma swój rodowód od nazwy osobowej *Stawisza* (z żeńską końcówką *-a*). (Zier, 73)

Nazwa wsi *Sławęcín* jest dość jasna pod względem etymologii.

Wymienił ją Z. Gloger w swej “Encyklopedii staropolskiej”, wyjaśniając, że “jest to osada *Sławęty*” (imię staropolskie). Autor ten wymienia też staropolskie imiona: *Sławostaw*, *Sławek* (por. nazwę *Sławkowo* – dop. W.M.), *Sławosz* (1303), *Sławota* (1258), *Sławomir*. (EstpG, 263)

Warto zauważyć, że w nazwie *Sławęcín* (dawniej – *Sławęcino*), doszło do charakterystycznej wymiany spółgłoskowej. Dawne *-t* uległo wymianie na *-ć(i)*, jak np. w nazwie *Lutocino* ≙ *Lutota*.

Ważne źródło historyczne podaje wiadomość z XIV w.:

Zdaje się, że tę wieś wspomina dokument księcia Ziemowita z 1391 r. nadający pewne swobody rodzinie herbu Gozdawa we wsiach: *Peplowo*, *Sdziari*, *Slawischino* (!), *Obramp* (obecnie *Obręb* – dop. W.M.), *Vilevo* (obecnie *Wilewo* – dop. W.M.). (SGKP, X, 776)

Z dawnych kart dziejowych może warto odnotować też informację, że w roku 1775 i 1776 dziedzic Sławęcina “JW. śp. Walenty Sławęcki” płacił na rzecz parafii w Gradzanowie dwieście złotych polskich. (Grzyb, XVIII, 186)

Nieco później – 10 XI 1817r. – odnotowano w “Opisie kościoła parafialnego zgliczyńskiego w dekanacie biezuńskim, powiecie mławskim, województwie plockim”, że w *Sławęcinie* było: “12 dymów, 73 osób dorosłych, młodzieży i dzieci – 76 osób”; ogółem 149 osób.

Wtedy wieś należała jeszcze do starej parafii *Zgliczyno* (por. nazwę – *Zgliczyn*) obok wsi: *Zgliczyno Kościelne*, *Glinki*, *Zgliczyno Pobodze*, *Zgliczyno Witowe*, *Zgliczyno Smolne* (!) (por. nazwę *Smólnia* – w BZH nr 20), *Dziczewo*, *Gołuszyn*, *Bielawy Gołuskie*, *Staniszyn Zażyśka* (!), *Staniszyn Zwałewo*, *Pełki*, *Wieluń Zalesie*, *Wilewo*, *Drzazga*. (Grzyb, XIX, 135-141)

W latach Królestwa Polskiego *Sławęcín* dzielił się na wieś i folwark.

W 1885 r. wieś, należąca wówczas do gminy Stawiszyn(o), miała szkołę początkową, cegielnię, wiatrak, "21 dymów, 318 mieszkańców".

W tym samym czasie folwark *Sławęcín* miał dużą powierzchnię – 1194 morgi gruntu (w tym 665 mórg ziem ornych), 2 budynki murowane, 17 drewnianych; 4-półowy płodozmian. (SGKP, X)

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Sławęcín* występuje 10 razy. Nazwy podobne to: *Sławczyn*, *Sława*, *Sławęcinek*, *Sławęckie Góry*, *Sławice*, *Sławín*, *Sławkowo* – 3 razy (por. nazwę *Sławkowo*).

Wśród wsi należących do parafii *Zgliczyno Kościelne* występuje nazwa *Zgliczyno Smolne*. Obecnie osada ta nosi nazwę skróconą – *Smólnia*.

Jest to nazwa topograficzna. Wskazuje na to i pień nazwy od *smoła* (*smoł-*), i sam charakterystyczny formant *-nia* tworzący tzw. nomina loci. Samogłoska *-o-* podlegała wymianie w *-ó-*, stąd w zapisach z XVIII i XIX w. forma *Smólnia*.

Od rzeczownika *smoła* pochodzą formy: *smolny*, *smolisty*, *smoluch*, *smolka*, *Smoleńsk* oraz *smolarnia*, *smołownia*. (SW, VI, 243)

W czasach Królestwa Polskiego *Smólnia* (*Smułnia*) była wsią i folwarkiem nad Wkrą, gmina Radzanowo, pow. sierpecki, parafia Ratowo. Miała 10 domów, 65 mieszkańców.

Dokładniej, bo w 1885 r., folwark *Smólnia* liczył ogółem "809 mórg gruntów, w tym: gruntów ornych – 240, łąk – 197, pastwisk – 88, lasu – 155; 1 budynek murowany, 14 drewnianych; las nieurządzony". W skład tych dóbr wchodziły jeszcze wcześniej: wieś *Smólnia* (!) (osad 22, mórg 71; wieś *Sitarz Pieńki* (osad 4, mórg 272); wieś *Dziczewo* (osad 28, mórg 157); wieś *Suwaki* (osad 10, mórg 272) i osada *Borki* (1 dom, mórg 33). (SGKP, X)

Stanisławowo

Jest to wieś leżąca w kierunku południowo-wschodnim od Bieżunia, przy drodze Biezuń – Siemiątkowo.

Nazwa powstała analogicznie do nazw: *Adamowo*, *Władysławowo*, przez dodanie produktywnego formantu *-owo* do podstawy stanowiącej imię *Stanisław*. Nazwa ma ścisły związek z rodem Zamoyskich i należy do "pamiątkowych". Powstała późno, tak jak nazwa *Adamowo* i *Władysławowo* (por. nazwę *Adamowo* – dop. W.M.).

Pod względem klasyfikacji nazwę zaliczyć należy do dzierżawczych. Ciekawą kwestię stanowi fakt, że nazwa wsi *Stanisławowo* nie została wyliczona wśród wsi należących do parafii Biezuń w protokole wizytacyjnym z dn. 26 IX 1775 r. Figuruje tu sąsiednia osada *Budy Siedliska* oraz nazwa *Budy Sosnowiec* jako tożsame nazwy. Byłby to dodatkowy argument, że nazwa *Stanisławowo* powstała dość późno, jak na procesy nazewnictwa na Mazowszu.

W II połowie XIX w. wieś liczyła 11 domów, 114 mieszkańców, 156 mórg powierzchni; był tu także wiatrak. (SGKP, XI)

Aktualny wykaz miejscowości w Polsce notuje 9 nazw jako *Stanisławowo*, w formie *Stanisławów* – 37 nazw.

W powiecie żuromińskim nazwy powstałe od współczesnych imion (mimo, że imię *Stanisław* notowano już w średniowieczu) są bardzo liczne. Powstawały także od imion kobiecych.

Stawiszyn-Łaziska

Jest to jedna z trzech nazw o pierwszym członie *Stawiszyn*. Pozostałe dwie nazwy to *Stawiszyn-Zwalewo* i *Stawiszyn-Wygoda*. Wieś *Stawiszyn* stanowiła w XVIII i XIX w. siedzibę gminy.

Nazwa wsi nie pochodzi od *stawiska* ‘gąszcz oczeretów, gęsty szuwar’ lub od *na stawiskach* ‘na granicy’; formy dawniejsze: *zstaw*, *sstaw*, *sustaw*, *wstaw*. (SW, VI, 410)

Najstarsze zapisy nazwy wsi zanotował K. Zierhoffer: *Stanischino* (1391 r.), *de Stawiszino* (1456 r.), *de Stawysino*, *in Stawyssyno*, *in Stawyszyno* (1502 r.), *Stawiszino Łaziska*, *Alia* (1578 r.). Uczony ten stawia tezę, że nazwa wsi jest dziedziczna i pochodzi od nazwy osobowej *Stawisza* (*Stavissa*). (Zier, 146)

“Herbarz polski” wymienia nazwę osobową *Stawisz*, herbu Półkozic. Ród ten wywodzi się z Ziemblic, a także z Łąkoszyna, Bogumiłowic, Wilczyc, Chmielowa i Przemąkowa.

Jeden o tym herbie – Piotr – był infułatem płockim w 1232 r. (zm. 1238), pochowany został w Katedrze Płockiej. Inny – Jan – był w 1270 r. biskupem płockim. (HP, VII, 364)

Z obu tych informacji wynikałoby, że w *Stawiszynie* mieszkali *Gozdawowie*, nie zaś herbowi spod Półkozica.

Dodatkowy trop polega tu jeszcze na fakcie, że z Żukowskimi związana jest nazwa osobowa *Pelka* (por. nazwę *Pelki* – w bliskości *Stawiszyna* – dop. W.M.).

Charakterystyczny jest w nazwie formant *-yn (-yno)*, jak w wielu nazwach na Mazowszu.

Druga część nazwy – *Łaziska* jest topograficzna. Inną postacią takiej nazwy są *Łazy* (np. w pobliżu Żuromina, nad Wkrą).

Rzeczownik *łazy* oznaczał w dawnej polszczyźnie karcze, korzenie, pniaki, chrusty; miejsce po lesie wytrzebionym przez palenie; miejsca wypalone z zarośli i przygotowane w taki sposób na orną rolę. (SW, II, 803)

Wieś o zapisie *Staniszyn Zażyska* (dzisiejsze *Łaziska*) w 1817 r. należała do parafii Zgliczyno Kościelne. (Grzyb, XVIII, 138)

Liczyła wtedy “9 dymów, 91 mieszkańców”. Użyty wyżej wyraz *Zażyska* pochodzi od czasownika *zażec*, ‘podpalić’ (por. nazwę *Pozga*).

W 1827 r. wieś liczyła już 18 domów, 119 mieszkańców. W II poł. XIX w. – 17 domów, 226 mieszkańców, 919 mórg ziemi (w tym 27 mórg włościańskich). (SGKP, XI)

Stawiszyn-Zwalewo

Wieś leży przy drodze Biezuń – Szeńsk, w pobliżu Małocina.

Podobnie, jak nazwa *Stawiszyn-Łaziska*, także nazwa *Stawiszyn-Zwalewo* należy do kategorii dwuczłonowych, zestawionych.

Pierwszą część nazwy omówiłem przy nazwie *Łaziska*.

Część druga – *Zwalewo* ma swoją etymologię w czasowniku *zwolić* ‘wybrać, zgodzić się’. W postaci *zwolena Marya* wyraz ten występuje w tekście najstarszej polskiej pieśni z XIII w. “Bogurodzicy”. Wyraz ten pozostaje w ścisłym związku z cerkiewnym **volja* (*wola*, *wólka*, *swoboda*). (Brü, 630)

Z nazwą *Zwalewo* etymologicznie łączą się też formy dawne: *zwolenc* ‘ten kto uzyskał wolność’, *zwolenny* ‘wyzwolony, uwolniony’, *zwolęństwo* ‘wolność’.

Istnienie czasownika *zwolić* podkreślił w swej “Historii języka polskiego” (t. I, s. 138) Z. Klemensiewicz jako postać przestarzałą.

O rzeczowniku *wola* i jego różnych znaczeniach tak pisze prof. Jan Miodek:

Wola, Swoboda, Ligota to jeden z najbardziej produktywnych typów nazw kulturowych polskiego obszaru językowego. Mamy około tysiąca *Wól, Wólek* i *Wolic*, nawiązujących do *woli*, która oznaczała czasowe uwolnienie osadników zakładających nową osadę od czynszów i robocizny (...) albo też od dziesięciny kościelnej. To uwolnienie, które współcześnie określa się mianem *wolnizny*, zwano w dokumentach lokacyjnych *libertas* – po polsku *wola*. Owe *woli* czy *swobodzie* odpowiada znaczeniowo *lgota* ‘ulżenie osadnikom w ciężarach’. *Ligot* i *Lgot* mamy dziś koło siedemdziesięciu. Należy je uznać za odmianę *Wól*, występują one bowiem przede wszystkim na Śląsku, gdzie nie ma i nie było *Wól, Wólek* (...). (Miod, 758-759)

Dodam jeszcze w kontekście powyższego wyjaśnienia, że w pobliżu Siemiatkowa istnieje wioska o nazwie Wolany, która z pewnością należy do tej kategorii (por. gm. Siemiatkowo).

Niech mi wolno będzie przytoczyć anegdotę o *Zwalewie*. Kiedy jako początkujący jeszcze polonista dojeżdżałem do szkoły w Trzaskach, później w Ługach, słyszałem jak konduktor autobusu dowcipnie wołał do wysiadających podróżnych: *No, wywalajta się w łunem Zwalewie!* (zapis fonetyczny).

Z pewnością nie wnikał w pochodzenie tej nazwy. Wywodził ją od *zwalania* ‘zrzucania’, co było bardzo zabawne, tym bardziej, że konduktor nie miał jednego ucha.

Wieś *Stawiszyn-Zwalewo* w 1817r. liczyła “8 dymów, 69 mieszkańców”. Niekiedy przez kopistę dokumentów kościelnych mylnie zapisywano z tej wsi dziesięcinę: z *Walewa*, co mogłoby sugerować, że wieś nosiła nazwę *Walewo*, a z oznacza przyimek, a nie przedrostek. (Grzyb, XIX, 138-140)

W II połowie XIX w. *Zwalewo* było jeszcze częściowo wsią szlachecką, a w roku 1775 podczas wizytacji parafii należących do dekanatu bieżyńskiego wymieniono nazwy wsi: *Stawiczyny dwa, Stawiszyno Załuska* (niekiedy – *Zażyaska*), *Stawiszyno Zwale*, *Stawiszyno Łaziska*.

Zapisano też nazwiska szlachciców z tych wsi, płacących na rzecz kościoła: *Bartholomei Stawiski Sas dicti* (nazywany), *Josepi Stawiski dicti Ogarek*, *Stawiski dicti Huleżacy* oraz inni: *Fabiani, Laurent, Stanisłai, Rochni* (por. nazwę *Rochnia*), *Walentini, Andreas*.

W dalszej części dokumentu uwiecznione są nazwiska: *Walentini Kowalewski et Kamieński, Josephi Myśleński, Mficus Martinus Czosnkowski, Gnosus Josephus Stawęcki, Generosa Justina Stawęcka, Petrus et Franciskus Gutkowscy, Martini Czosnkowski, Gnosus Franciscus Zabo-*

rowski, Adalbertus Pobutowski, Adamus Bębnowski, Mfici Mostowski; Paulus, Jacobus et Catharina Petrykowscy. (Grzyb, XVIII)

Omawiana nazwa *Stawiszyn-Zwalewo* obecnie zatraciła pierwszą część nazwy, zresztą zgodnie z procesami językowymi w nazwach zestawionych. Funkcjonuje tylko nazwa *Zwalewo*.

W połowie XIX w. w Stawiszynie-Zwalewie było 17 domów, 167 mieszkańców, 858 mórg ziemi. (SGKP, XI)

Istniała jeszcze w XVIII w. nazwa *Stawiszyn-Wygoda*. Druga część tej nazwy to nazwa karczmy. Takie nazwy to np.: *Wygoda, Czekań, Nicponia, Łapiguz, Mordownia, Pocięcha, Grosz, Pohulanka, Poprawa, Wrzaski, Tumidaj* i in. Były charakterystyczne nie tylko na Mazowszu. Uwagę zwraca ich reklamowość, groteskowość²¹.

W związku z powrotem do powstawania nowych "karczem", "zajazdów" w naszych czasach przywraca się te stare, humorystyczne często nazwy, np. "Malinowy Bzyk" koło Płońska, "Pohulanka" w Sierpcu, w skansenie.

W wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Stawiszyn* występuje 4 razy.

Strzeszewo

Wieś położona nad Wkrą 2 km na północny zachód od Bieżunia.

Odnosnie nazwy jedną z hipotez możliwych do przyjęcia jest to, że w dawnej polszczyźnie istniały formy: *strzecha, ustrzecha, strecha* 'dach kryty słomą'; pochodne: *strzeszka; strzecharz i strycharz (strycharka 'żona strycharza')* 'rzemieśnik pokrywający dachy słomą'. (SW, VI, 474)

W zapisie z roku 1300 Książę Ziemowit (*Siemowit*) nadaje wieś *Strescovo* kościołowi plockiemu. (SGKP, XI)

Nazwa wsi *Strzeszkowo* została wymieniona wtedy, gdy w 1447 r. w podziale dóbr dziedzicznych między braćmi: Andrzejem z Zakrzewa (...) i Piotrem z Gulczewa (...) ten ostatni otrzymał połowę miasta Sierpc z dworem, wieś Dąbrówki (po śmierci Sasina) i miasto *Biezuń* wraz z wsiami: *Seroki, Obręb, Strzeszewo, Zimolza*. (SHGWP, 12)

W akcie czynszowania wsi z 24 VI 1760 r. przez A. Zamoyskiego użyta jest forma *Strzeszewo*²².

Dla większej perspektywy historycznej i wiedzy obecnych mieszkańców tej wsi może warto przytoczyć w całości tekst czynszowania:

Andrzej z Zamościa Zamoyski wojewoda inowrocławski, halicki, cucułowski starosta.

Postanowienie czynię z pracowitemi mieszkańcami z Strzeszewa dóbr moich, których z szarwarków spuszczam na czynsz i na grunta, łąki, pola, ogrody wszystkie, tak dworskie z zasiewami ozimemi i jaremi, jako i wiejskie z załogami wszelkimi puszczam to jest 6-iu gospodarzom NN. za sumę tynfów 400, którą na Zielone Świątki złożyć i zapłacić mają; do czego każdy orać na ugór, na oziminę i jarzynę po dni 3, z kosą po dni 5, dróg po 2-ie i drew do zamku po fur 10 odwieźć i odbyć powinni będą. na znak zaś dworskiego pożytku z folwarku każdy po krowie ze skarbu (gdy czas spokojny na bydło będzie) odbierze, od której każdy masła garcy 6 do zamku corocznie wydawać będzie powinien; do tego każdy gospodarz gęś, kurę i kaczkę na załogę mieć będzie dane, a od gęsi 2-ie gęsi, od kury trzech kapłonów, od kaczki 2-ie kaczki na ś. Marcin corocznie do zamku za kwitem oddawać mają.

Datum w zamku biezuńskim, dnia 24 VI roku pańskiego 1760.

Andrzej Zamoyski W. In.²³

Zachowały się też inne dokumenty z tego czasu, np.: z 8 III 1766 r. w sprawie “zachowania i utwierdzenia czynszowania”, “pomiar ról, łąk i ogrodów we wsi Strzeszewie”, “specyfikacja gospodarzów, ról, ogrodów i powinności” w Strzeszewie.

Wymienieni w ostatnim akcie “gospodarze” (6) to: *Paweł Rybka* (były sołtys), *Piotr Opalac*, *Bartłomiej Rosiak*, *Jan Przybyłek*, *Jan Rybka* (sołtys), *Wojciech Rybka* (posiadacz szynku). Wymienieni posiadali łącznie 5 włók ziemi; niektórzy (*Wojciech Rybka*) “półwłóczek”; pierwsi trzej mieli także “ogrody”.

Wizytujący parafię Biezuń w 1775 r. tak plastycznie przedstawił położenie wsi *Strzeszewo*: Wieś zaś *Strzeszewo* i *Młodzym*, lubo tylko o ćwierć mili leży od Kościoła, atoli dla bagnów i błot wielkich, osobliwie na roztopach, rozlania rzeki, więcej jak milę objeżdżać się musi do chorego (...) (Grzyb, XVIII, 125)

W 1817 r. w *Strzeszewie* należącym do parafii Biezuń, było “11 dymów, 54 mieszkańców dorosłych, 59 dzieci i młodzieży”. (Grzyb, XIX, 18)

Około r. 1827 wieś liczyła “13 dymów, 241 mieszkańców”.

W II połowie XIX w. było: “24 dymy, 212 mieszkańców, 727 mórg ziemi”. (SGKP, XI)

Jeśli chodzi o samą nazwę wsi, można jeszcze obecnie usłyszeć jej gwarową, zmazurzoną nazwę – *Trzesewo*.

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Strzeszki*, *Strzeszkowice*, *Strzeszewo*, *Strzeszyce*, *Strzeszyn*, *Strzeszynka*.

Najbliżej Biezuń, w parafii Góra k. Drobina występuje nazwa rodowa, zestawiona *Strzeszewo-Grzywacze*.

W skali kraju nazwa *Strzeszewo* występuje 4 razy.

Trzaski

Wieś leży przy drodze Biezuń – Szeńsk.

Nazwa wsi pochodzi od przydomku (n. apelatywna) *Trzaska*²⁴.

Na ten trop genezy nazwy wskazuje fakt, że w 1404 r. książę Siemowit IV nadał szlachcicom z rodu Lubiewów dobra leżące w tej okolicy. Lubiewowie nosili apelatywną (przezviskową) nazwę “Trzaska” (por. nazwę *Wieluń* – dop. W.M.).

Nazwa wsi *Trzaski* jest historycznie związana z okolicznymi nazwami: *Wieluń*, *Pelki*, *Wilewo*, *Nadratowo*.

Herb *Trzaska* (in. *Biała*, *Lubiewa*) był wspólny aż dla 48 rodzin szlacheckich. (HP, I, 306)

Przyznawały się do niego m.in. rody: *Gołuchowskich*, *Glinków* (por. nazwę *Glinki*), *Bielskich*, *Chojnackich*. (HP, VII, 426)

Potwierdzenie znajdujemy m.in. w pracy K. Zierhoffera, wielokrotnie przywoływanej.

Także praca prof. H. Górnowicza potwierdza i dodatkowo rozszerza wiedzę o nazwie wsi. Według tego uczonego z Gdańska nazwa pochodzi z XV wieku i powstała od nazwy osobowej i herbu *Trzaska*. Ze względu na formę liczby mnogiej można ją zaliczyć do kategorii nazw rodowych. Tu Górnowicz dodał, że nazwy początkowo dzierżawcze (od jednego właściciela – dop. W.M.) przechodziły w rodowe. Zjawisko to służyło lepszemu wyrażaniu zbiorowości osadnictwa, a zmiany formy liczby pojedynczej na mnogą trwały długo, bo od czasów najdawniejszych aż do XX-lecia międzywojennego.

Według H. Górnowicza nazwa wsi zmieniała się według schematu *Trzasków* \cong *Trzaskowy* \cong *Trzaski*. (Gór, 21-22, 144)

Na Mazowszu niektóre nazwiska drobnej szlachty nie przybrały formy przymiotnikowej na *-ski* lub *-cki*, np. *Tyszka*, *Konopka* (...) *Zagroba* (k. Płocka – dop. W.M.), *Gosk* (por. *Goszczk* w gm. Siemiatkowo), *Glinka*, *Trzaska* (...). Wsie o takiej nazwie występują i w innych rejonach kraju, np.: *Trzaski-Górowo* (pow. Nidzica), *Trzaski* w pow. łomżyńskim, *Tyszki-Trzaski* (typowa nazwa zestawiona – dop. W.M.) w pow. mławskim, *Trzaski* w pow. siemiatyckim.

Wieś *Trzaski* w gminie Biezuń w 1775 r. należała do parafii Szeńsk obok wsi: *Przychód*, *Proszkowo*, *Wola*, *Ostrów*, *Rocheń* (obecnie *Roch-*

nia), *Luberadz* (obecnie *Liberadz*), *Miączyno Mniejsze*, *Miączyno Większe*, *Zaręby*, *Kunki*, *Bońkowo Zrzody*, *Bońkowo Podleśne*, *Pączkowo*, *Sławkowo*, *Ługi*, *Małocino* (obecnie *Małocin*), *Nadratowo*, *Miłoski* (*Miłotki* – dop. W.M.), *Garkowo*, *Bargły* (chodzi tu o dział wsi *Ługi* – dop. W.M.), *Mostowo*, *Krzywki-Boszki*, *Krzywki-Piaski*. (Grzyb, XVIII, 266)

Wymieniona wyżej nazwa *Sławkowo* leży w sąsiedztwie *Trzask*. W XV w. tę nazwę zapisano jako *Slawkowo* (1405) i *Sławkowo* (1578).

Pochodzi ona od skróconej formy staropolskiego imienia *Sławomir*. Imiona tego typu to: *Sławostaw*, *Sławek* (1239) (!), *Sławosz*, *Sławęta* (por. nazwę *Sławęcin*), *Sławota*. (EstpG, II, 264-269)

Dwie wioski sąsiednie zatem *Trzaski* i *Sławkowo* były od dawna własnością szlachecką. We wsi *Trzaski* jeszcze po II wojnie (do lat 70.) istniała ruina dawnego dworku ziemiańskiego, przebudowanego później na budynek szkoły.

W 1827 r. *Trzaski* należały do gminy Stawiszyn. Liczyły 5 domów, 46 mieszkańców.

W latach Królestwa Polskiego wieś liczyła 12 osad. Folwark tu istniejący był bardzo rozległy – liczył 563 morgi gruntów (w tym 307 mórg ziem ornych i ogrodów), 38 mórg łąk, 180 mórg pastwisk, 28 mórg lasu; 14 budynków drewnianych. (SGKP, XII)

W wykazie nazw miejscowości w Polsce nazwa *Trzaski* występuje 5 razy.

W *Trzaskach* mieszkali Trzaskowie – pisał uczony-językoznawca. Jest to więc zdecydowanie nazwa rodowa (por. nazwę *Wieluń*).

Wieluń (Zalesie)

Jest to niewielka wioska położona rzeczywiście “za lasem”, po prawej stronie drogi Biezuń – Szreńsk.

Słowniki notują konteksty etymologiczne od: *wiele-*, *wielo-*, *wielen* ‘jelen’; *wielenie* ‘czynność od wielić’ (SW, VII, 567); *jeliń*, *leleń*, *leń*, *wileń* ‘jelen’ (Brü, 290). W przypadku nazwy wsi te konteksty nie są do przyjęcia.

Nazwa *Wieluń* jest w Polsce znana.

W kwestii nazwy miasta *Wieluń* prof. J. Miodek pisał, że należy ją wiązać etymologicznie z prastawiańskim rdzeniem **vel*, znaczącym tyle co ‘wil-

gotny, mokry' (Miod, 746) (por. nazwę rzeki Wel przepływającej przez Lidzbark Welski – dop. W.M.). Taki też jest rodowód nazwy wsi.

Uwagę zwraca bardzo stary formant tworzący nazwy miejscowe *-uń*, jak w nazwach: *Biezuń, Toruń*.

Nazwę obecną Wieluń zapisywano w średniowieczu (1404) jako: *Wyeluny, Velun, Wyelun, Wielun Pelky* (8 km na WWS od Szreńska).

Nazwa dodana *Zalesie* to typowe określenie oddające położenie miejscowości “za lasem”.

W 1489 r. wieś należała do “distryktu zawkrzeńskiego”, w 1578 r. w powiecie szreńskim, parafia Zgliczyn Kościelny.

Jako własność szlachecka wieś należała od 1404 r. nadaniem Siemowita IV do szlachty z rodu Lubiewów o przydomku “Trzaska”: Marciniowi, Bernardowi, Stanisławowi, Pełce (Pełki), Wisławowi, Mikołajowi, Przybysławowi, Wyszynie (stąd Wyszyń – dop. W.M.), Wojciechowi, Janowi i Waławowi z *Wielunia*. Im to książę Siemowit IV nadał tzw. “prawo nieodpowiedne”, tzn. niewymagające tłumaczenia się, dowodzenia własności ziemskiej.

W latach 1414-1425 książę Janusz I darowuje Wisławowi i Wojciechowi (braciom) 20 włók nad rzeką Olszanką w Łomżyńskim (...). Tenże książę darowuje też niejakiemu Strachance zwanym “Pomaska” ziemię na prawie niemieckim w powiecie ostrowskim. W 1432 r. Roslan i Wojciech procesują się o ziemię z jakimś nieokreślonym kmieciem. W 1436 r. Roslan i Marcin z *Wielunia* sprzedają Wojciechowi, dziedzicowi z *Nadratowa Starego*, 2 włóki swej ojcowizny w *Nadratowie Starym* za 12 kóp groszy pospolitych (por. nazwę *Nadratowo* – dop. W.M.) (...).

W roku 1489 książę Janusz II nadaje Przeclawowi i jego synom – Stanisławowi i Wojciechowi z *Wielunia* prawo chełmińskie na dobra *Wieluń* po 12 groszy w tzw. “półgroszach”. (SHGP, 146)

W okresie “potopu szwedzkiego” (II poł XVII w.) dwaj bracia z rodu Wieluńskich – Jakub i Jan – zasłużyli się dla dobra kraju, podpisując elekcję króla Jana III Sobieskiego. (HP, IX, 301)

Wieś *Wieluń-Zalesie* jeszcze w początku XIX w. należała do parafii Zgliczyno Kościelne (por. nazwę *Wilewo, Sławęcín* – dop. W.M.).

Liczyła w 1817 r. “7 dymów, 69 mieszkańców”. (Grzyb, XIX, 138)

W połowie XIX w. wieś należała także do drobnej szlachty. Liczyła “17 dymów”, 189 mieszkańców, 244 morgi gruntu”. (SGKP, XIII)

W wykazie nazw miejscowości w Polsce nazwa występuje 2 razy.

Ciekawostką dla tej nazwy będzie fakt, że jeszcze w XVIII w., dokładniej podczas wizytacji parafii Szreńsk w roku 1775, nazwę zapisano jako *Wieluń Tyczki*. W tym samym dokumencie padła jeszcze jedna nieużywana dziś nazwa – *Gredki*. Chodzi o dział wsi *Ługi*. Dział ten nazywany jest do dzisiaj w zmienionej formie – *Gryty*. (Grzyb, XVIII, 272)

Wymieniona wcześniej druga część nazwy *Tyczki* nie występuje wśród nazw rodowych Mazowsza omówionych przez prof. H. Górnovicza. (Gór)

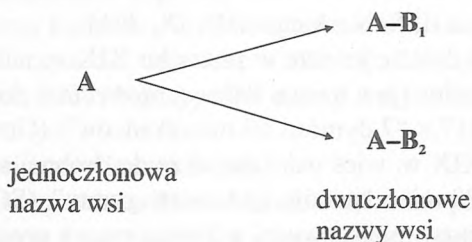
Być może, że należy ją kojarzyć z nazwą osobową *Tycza*. Chodzi tu o spór, jaki toczył o dziesięciny “pleban” ze wsi *Gralewo* (k. Raciąża – dop. W.M.) z niejakim Tyczą w roku 1443. (SHGWP, 93)

Wilewo Pełki

Jest to nazwa należąca do kategorii zestawień dwuczłonowych.

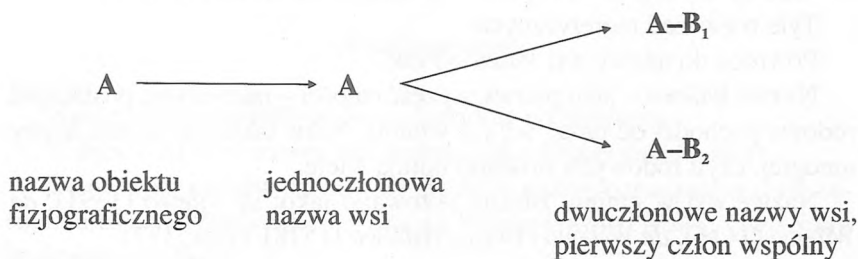
Powstanie nazw o takiej strukturze wiąże się ze specyficzną mazowiecką strukturą społeczną. Najliczniejszą na Mazowszu kategorię własnościową stanowiły dobra ziemskie należące do szlachty. Ten stan rzeczy wytworzony jeszcze w czasach książęcych, wzmocniony w XVI w. faworyzowaniem przez Jagiellonów średniozamożnej i ubogiej szlachty mazowieckiej, odznaczającej się wysoką “rozrodznością” doprowadził do dwóch sprzężonych ze sobą zjawisk na tym terenie. Mianowicie, nie spotykane nigdzie poza Mazowszem (i graniczącym z nim Podlasiem, które poddane kolonizacji przez rodziny mazowieckie jest pod względem typologii nazw przedłużeniem Mazowsza na wschód) rozdrobnienie majątkowe tej kategorii własnościowej, spowodowało wytworzenie się specyficznego systemu nazewniczego (...) ²⁵.

Proces powstawania takich nazw zachodził według schematu:

Wspólna nazwa A, to nie tylko nazwa tzw. okolicy szlacheckiej, może to być również nazwa pochodząca od nazwy lasu, na terenie którego powstało kilka lub więcej osad (*Brzostowo, Dąbrowa, Długotęka, Drewnowo, Mierzejewo*) lub nazwa od rzeki (*Jakać, Jastrząbka, Tymianka*).

Wtedy schemat powstawania nazw przedstawia się następująco:

To opracowanie naukowe rozróżnia wiele typów takich nazw. Jednak dla większej przejrzystości samego schematu ograniczę się do wyłowienia przykładów z powiatu żuromińskiego lub okolicy.

1. Człon A pochodzi od nazwy osobowej: *Dmochy-Mięgosy, Dmochy-Rętki (Rechty?), Dmochy-Rogale* (k. Siemiątkowa).
2. *Budy-Grzybek, Budy-Matusy, Ostrowo-Budy, Kosewo-Cegielnia, Uniszki-Cegielnia* – nazwy takie powstawały dopiero w XIX i XX w. w sąsiedztwie osad starych.
3. Nazwy, w których oba człony są topograficzne, np.: *Jaworowo-Lipa* (w gminie Zawidz).
4. Nazwy kulturowe, np.: *Osiek-Włostybory* (w gminie Zawidz).
5. Nazwy etniczne, np. *Mystkowo-Pobożanie, Zgliczyn-Pobodzy* (w gminie Biezuń).
6. Nazwy patronimiczne, np.: *Charzyny-Szatkowięta* (w pobliżu Siemiątkowa).
7. Nazwy służebne, np. *Rzeszoty-Chwały* (pow. sierpecki), *Kuchary-Kryski* (k. Drobina).
8. Nazwy rodowe, np.: *Kraszewo-Falki, Falki-Jankowięta, Bojanowo-Kosmy* (w gminie Siemiątkowo).

Często dochodziło do wypierania starych nazw przez nowe, przestawianie członów lub zaniku jednego członu. Oto parę przykładów:

- *Żukowo-Struś* (1578) → *Żukowo-Strusie* (1827)
- *Pieńki-Sobótki* (1578) → *Sobótki-Pieńki* (1889)

- *Charzyny-Gęby* (1575) → *Charzyny-Szatkowięta* (1827)
- *Krzywki-Piczki* (1531) → *Krzywki-Piaski* (1827) (w pobl. Mławy)
- *Zawidz-Żabowo* (1578) → *Żabowo* (1921)
- *Bagienice-Klimki* (1535) → *Bagienice* (1980)
- *Siemiątkowo Koziebrodzkie* → *Siemiątkowo* (nazwa nowa)
- *Kosmy-Siemiątkowo* (1883) → *Siemiątkowo-Kosmy* (1889)

Tyle rozważań teoretycznych.

Powróć do nazwy wsi *Wilewo-Pełki*.

Nazwa *Wilewo* – jako pierwsza część całości – jako dawna posiadłość rodowa pochodzi od pnia **wil* (≙ *Wilam*). Nazw takich w formie liczby mnogiej, czyli rodowych słowniki notują wiele.

Nazwę wsi w gminie Biezuń notowano jako: *de Vilewo* (1391), *de Wilewo* (1416), *de Wylewo* (1416), *Wiliewo* (1578). (Zier, 377)

Została ta wieś (wraz ze *Stawiszynem*) wymieniona w przywileju Siemowita IV dla rodu Gozdawów z 1381 r. i wtedy (1834) weszła w skład tzw. “zastawu krzyżackiego”²⁶.

Druga część nazwy *Pełki* to nazwa herbowa. Odnotował ją autor “Encyklopedii staropolskiej” Z. Gloger wśród innych: *Krzemień, Klusek, Kapusta, Człab, Wieczorek, Pietrzyk, Szczuka, Rybak, Broniec*. (EstpG, III, 258)

Pod względem etymologicznym w nazwie *Pełki* występuje rdzeń **peł-*, będący podstawą tzw. hydronimów, czyli nazw wodnych nazywających moczary, bagna, stojące wody.

J. Ostaszewski odnotował ze średniowiecznych dokumentów kościelnych, że dawna, obecnie nie istniejąca, parafia *Zgliczyn* (*Zgliczyno*) obejmowała wsie będące własnością: *Bielawy Gołuskie* pars Kosiński m. 1,5; pars Konarski m. 1,5; pars Czernicki m. 5; *Ostrów Zbąski, Gołuszyno Minor* pars Czernicki m. 0,5, *Gołuszyno Wielkie, Zgliczyno-Glinki, Pełki* m. 2,5; *Stawęcino* Albertus et Mathias Karpowie man. 4,5; Andreas Słowacki (Sławęcki – dop. W. M.) man. 3/4; Petrus et Math(ias) Grocki man 1; *Zgliczyno Pobodze* man. 2; *Stawiszyno-Łaziska, Wilewo* – Jacob(us) Paluchowicz m. 1/4, Joannes Cziastko m. 1/2; *Gołuszyno W.* Josephus Koszyński m. 1; *Stawiszyno Alia* (drugi – dop. W.M.) Andreas Wissorog et Albertus Wiek m. 1,5, Nicolaus, vidua Thomae Paliuch m. 1,5. (JOstasz, 186)

Wyraz “pars” oznacza część ziemi.

W 1817 r. *Pełki* liczyły “4 dymy, 29 mieszkańców (łącznie z dziećmi)”. Natomiast *Wilewo* (jako główna wieś) liczyło “4 dymy”, 28 mieszkańców (łącznie z dziećmi)”. (Grzyb, XIX, dek. B., 137-138)

W 1827 r. *Pelki* były folwarkiem w gminie Stawiszyn, parafia Zgliczyn Kościelny. Było tu 5 “dymów”, 34 mieszkańców.

W r. 1882 folwark liczył 164 morgi gruntu (20 mórg łąk, 5 mórg nieużytków), 2 budynki murowane, 3 drewniane; stosowany był płodozmian 6- i 9-polowy. (SGKP, XIII)

Władysławowo

Wieś położona wśród lasów na południe od Bieżunia.

W końcu XIX w. nazwę zanotowano jako *Władysławów Budy*.

Do naszych czasów zachowały się dwie nazwy oznaczające dwie sąsiednie osady: *Władysławowo Stare* i *Władysławowo Nowe*. Owo *Stare* to dawniejsze *Budy*.

Stara wieś *Władysławowo-Budy* w połowie XIX w. miała “6 dymów, 54 mieszkańców, 150 mórg gruntów”.

We *Władysławowie Nowym* istniał wtedy folwark liczący: “9 dymów, 108 mieszkańców, 210 mórg gruntów, karczma”.

Jest ciekawostką, że w pobliżu *Starego Władysławowa* istniała huta szkła z produkcją o wartości do 11000 rubli srebrnych. Surowcem do wytopu szkła były tu duże pokłady piasku bielcowego i żwiru. Duże obszary leśne ułatwiały zdobywanie drewna jako paliwa.

Jeszcze obecnie wśród mieszkańców Bieżunia i okolic używana jest nazwa lasu *Huta*. Mylnie przez niektórych nazywany jest ten las – *Luta*.

We *Władysławowie Starym* także istniał niewielki folwark liczący 3 “dymy”, 21 mieszkańców, 90 mórg gruntów. (SGKP)

Występująca w dawnej nazwie część *Budy* to dawne osady leśne lub powstałe po wyciętych lasach. Pierwotnie wyraz *buda* oznaczał samo mieszkanie osadnika leśnego (...). Gdy z osad, których mieszkańcy trudnili się łowiectwem, pszczelarstwem, wytapianiem smoły (por. nazwę *Smólnia*) zaczęły się tworzyć osady rolnicze; zatrzymywały one swe pierwotne nazwy, choć miejsce bud zastąpiły chaty. Najwięcej *Bud* jako nazw wsi spotkamy na terenie dawnego Mazowsza (...), choć wraz z kolonizacją mazurską spotykamy *Budy* na całym obszarze ziem dawnej Polski. (SGKP, I, 439)

Nazwa *Budy Bieżeńskie*, jak pisałem w innych artykułach, obejmowała osady: *Mak*, *Pozga*, *Siedliska*, *Semborz*, *Karolewo*. Do nich – jest to ciekawostką – nie należały w XIX w. *Budy* (*Władysławowo*).

W okolicach Bieżunia i Raciąża występują nazwy: *Budy Koziebrodzkie*, *Budy Siemiątkowskie*, *Budy Łaszewskie*, *Budy Wolany*, *Budy Matusy*, *Budy Osieckie*, *Budy Kraszewskie* itp.

Etymologicznie (historycznie) nazwę *Władysławowo* łączę z potomkami rodu Zamoyskich, wśród których występuje imię *Władysław* (por. nazwę *Adamowo*).

Nazwa jest typowo dzierżawcza, utworzona za pomocą bardzo produktywnego na Mazowszu formantu *-owo*.

W Królestwie Polskim nazw powstałych od imienia *Władysław* występuje aż 65, np.: *Władysławów*, *Władysławowska Wola*, *Władysławki*, *Władysławka*, *Władysławin*, *Władysin*.

W skali kraju nazwa *Władysławowo* występuje 9 razy; w wersji *Władysławów* – 38 razy.

Wykno

Jest to wieś niewielka. Leży w odległości około 3 km na południe od Bieżunia, blisko lasów i bagien, także lasów olszynowych.

Formant *-no* był w okresie powstawania nazw bardzo produktywny, lecz dla nazw terenowych, topograficznych.

“Formant **-bn-* tworzył głównie przymiotniki odrzeczownikowe, w znacznie mniejszym stopniu odczasownikowe, od wyrażen przyimkowych, od przysłówków i liczebników (por. n. *Siódmaczka* – dop. W.M.), a także od innych przymiotników. Formant ten charakteryzuje się “bezbarnością” semantyczną, dzięki temu ma szerokie możliwości derywacyjne (słowotwórcze – wyj. W.M.). Będąc formą przymiotnikową formant ten tworzy derywaty zróżnicowane pod względem rodzaju gramatycznego i liczby. Występuje on zarówno w formach odmiany niezłożonej: **-bnń*, **-bna*, **-bno*, jak i złożonej: **-bnńjń*, **-bnaja*, **-noje*. Stąd duże zróżnicowanie wewnętrzne tej struktury. (...)”

W nazwach terenowych Mazowsza występują wszystkie rodzaje nazw z formantem **-bn-*.

Są to nazwy:

1. Odrzeczownikowe

- z *-na*: *Barłóżna*, *Dąbrowna*, *Grabna*, *Pasieczna*, *Pogorzelną* (50 nazw)
- z *-ny*: *Błotny*, *Jagodny Grąd*, *Jemielny* (9 nazw),

- z *-no*: *Dźwirzno* (por. nazwę – *Dźwierzno* – dop. W.M.), *Górzno*, *Stryjno*, *Topolno*, *Wąglno* i *Wykno* (8 nazw),
- z *-ne* (r. nijaki): *Bielinne*, *Dębne*, *Grabne*, *Meszne Błoto*, *Pieszne*, *Zagajne*, *Łączne*; także *Jonne* (por. nazwę w gminie Lutocin – W.M.) (...)
- z *-za*: tu wymienię nazwę charakterystyczną: *Zatorowizna* (...) (WRzF, 251-2)

U. Bijak zaliczyła do nazw niejasnych pod względem znaczeniowym zestawione nazwy, m.in. *Idźki-Wykno* oraz *Kulesze-Wykno*²⁷.

Pierwsza część tych dwóch nazw jest rodowa. Od czego powstała część druga – *Wykno*? Jedno jest tu pewne – jest to nazwa terenowa topograficzna.

Słowniki notują różne warianty rośliny: *wyka* ‘wyczka ptasza’, świerzypia (dzika), żyto stokłosi, groch wyczy, wika, wikew (czeskie) (Brü, 638); *wijka*, *wiejka*, *wyczka* (deminutywne). (SW, VII, 885)

Wśród nazw miejscowych w Królestwie Polskim występują: *Wykowo*, *Wyków*, *Wyków*, *Wykień*, *Wyki*, *Wyke*, *Wyk*, *Wykanie*, *Wyków*, *Wyków*, *Wiknina*, *Wikno*, *Wików*. Zwykle są to osady leśne, kolonie wiejskie i tzw. oledry. (SGKP, XIV)

Niekiedy nazwy typu *Wyki* (pluralne) występujące już w XV w. zmieniły formę na *Witki*. (Gór, 122)

Nazwa *Wykno* dość wyraźnie pod względem formantu i budowy kojarzy się z nazwami: *Lipno*, *Górzno*, *Zbójno*, *Chełmno*, *Skrwilno*.

Zgliczyn Pobodzy, Zgliczyn Kościelny, Zgliczyn Glinki, Zgliczyn Witowy

Wieś jest położona nad Wkrą. Nazwa dotyczy nie tylko jednej wsi. Główna osada ludzka *Zgliczyn* w miarę podziałów wśród drobnej szlachty rozrastała się, przybierając nazwy: *Zgliczyn Kościelny*, *Zgliczyn Pobodzy*, *Zgliczyn Witowy*, *Zgliczyn Smolny*. Ostatnią z tych nazw omawiam w oddzielnym rozdziale.

Nazwa główna pochodzi z XVI w. Nie jest związana z rzeczownikiem *zglicz* (l.mn. *zglicze*) oznaczającą ‘miejsce niskie, porośnięte krzakami leszczyny lub tarniny’. (SW, VIII, 472)

Należy tu przyjąć tezę K. Zierhoffera, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej **Zglica*.

Najstarsze zapisy nazwy brzmiały: *in Sgliczyno* (1502), *Zgliczyno* (1578), *Żgliczyno* i *Zgliczyno Poboczne* (Zier, 400). Ostatnia z tych form nie jest do przyjęcia. Wynika po prostu z błędu kopisty starych dokumentów. Do nazw wymienionych wyżej należy jeszcze dołączyć dział *Zgliczyn-Glinki*.

A. Zgliczyn Kościelny

Wieś leży nad Wkrą. Nazwę zapisano w postaci: *Sgliczyno* (1491) i *Zgliczyno* (SHGWP, 347-348). Od czasów średniowiecza była to siedziba parafii. Kościół “w kwadrat Piedim de functi nobiles Casimirus Zabrowski de villa Glinki et Josephus Zgliczyński de Zgliczyno-Pobodze oni że wystawili”.

Od 1491 r. była to wieś szlachecka. Wtedy to toczył się spór w sprawie wyposażenia kościółka parafialnego (drewnianego) między plebanem ze Zgliczyna a Maciejem, dziedzicem zgliczyńskim. Biskup płocki rozstrzygnął spór w ten sposób, że pleban będzie pobierał dochody z kościoła i cmentarza, plebanii z ogrodem; będzie decydował o szkole i domach wikarych; przysługiwać mu też będzie 1 włóka chełmińska z ogrodem jako “poświętne”. (SHGWP, 347-348)

W 1827 r. w *Zgliczynie Kościelnym* były tylko 2 “dymy”, 65 mieszkańców; w roku 1880 – 2 “dymy” i 21 mieszkańców.

Kościół od dawna nie istnieje, spłonął w pożarze. Obszar parafii podzielono inaczej.

Do naszych czasów używana jest nazwa pamiątkowa *Zgliczyn Kościółek*.

B. Zgliczyn Glinki

Najstarsze zachowane zapisy tej nazwy to: *Sgliczyno Alia, Glynki* (1497), *Szglyczyno Glynky*. W 1497 r. wieś należała do powiatu szreńskiego, w 1578 r. w parafii Zgliczyn Kościelny.

Właścicielem wsi w roku 1497 stał się Jakub Zgliczyński, któremu król Jan Olbracht nadał skonfiskowane dobra Andrzeja de alia Zgliczyńskiego.

Druga część nazwy jest rodowa. Pochodzi od nazwy osobowej *Glinka*. Notuje ją praca K. Zierhoffera. (Zier, 175)

W 1827 r. w Glinkach było 12 domów, 103 mieszkańców. Później, ok. r. 1880 – 19 domów, 216 mieszkańców, 963 morgi gruntów.

Osobliwością miejsca jest fakt, że w 1578 r. we wsi *Zgliczyno-Glinki* było 4,5 łanów kmięcych, 8 zagród z rolą, 1 zagroda bez roli, młyn, wyrób piwa. (SGKP, XIV)

Prof. W. Taszycki odnotował podobne nazwy należące do kategorii patronimicznych: *Glinice (de Glinicze)* (1447) w powiecie pułuskim, *Glinice* (1576) w pow. plockim.

W XIX w. w *Zgliczynie-Glinkach* istniał też folwark (pow. sierpecki, gmina Stawiszyn, parafia Radzanów). W skład folwarku wchodziły "atynencye": *Zgliczyn-Glinki, Zgliczyn Kościelny, Drzazga* (...).

W 1876 r. wieś i folwark zostały nabyte za rubli srebrnych 24420. Rozległość dóbr wynosiła ogółem 927 mórg. W tym: 556 mórg gruntów ornych i ogrodów, 158 mórg łąk, 74 morgi pastwisk, 97 mórg lasu, 30 mórg nieużytków i placów; stosowany był płodozmian 6- i 7-polowy; budynków murowanych 1, drewnianych 12.

We wsi *Drzazga* było 10 osadników, 10 mórg gruntu. (SGKP, II)

Nazwy pokrewne: *Glinik, Gliniki, Glinka, Glinna, Glinnik, Glinno, Glinojek, Glińsk, Gliny, Glinówka*. (SGKP)

Nazwę *Glinki* nosiła też środkowa część ulicy Sierpeckiej w Bieżuniu.

C. Zgliczyn Witowy

Wszystkie dostępne mi prace naukowe twierdzą, że druga część nazwy pochodzi od nazwy osobowej **Wit* (\leq *Witostaw*). (Tasz, 69)

Od tego imienia pochodzą np. nazwy na Mazowszu: *Targonie-Wity, Chyliny-Wity, Bońkowo-Wity* (pow. mławski), *Gutkowo-Wity* (pow. sierpecki) oraz *Witowice* (pow. pułuski).

Ze względu na wyraźną postać dzierżawczą w liczbie pojedynczej nazwa należy (za utorytetem prof. Taszyckiego) do kategorii patronimicznych. Nie przeszkadza to faktowi, że formant w tej nazwie jest z grupy tworzących nazwy dzierżawcze.

W średniowieczu nazwę zapisywano: *Sliczyno, alia Sgliczyno*. W roku 1447 była to własność braci Bartłomieja i Krystyna. Oni to na zasadzie ugody posiadali młyn na rzece Wkrze. (SHGWP, 348)

W protokole kościelnym z 26 XI 1775 r. mieszkańców *Zgliczyna Witowego* zaliczono (chodziło o odróżnienie od innych) do "tych, co w borach mieszkają". (Grzyb, XVIII)

Istotnie, miejscowość leży w miejscu, gdzie sięgał prawdopodobnie H. Sienkiewicz w czasie pisania "Krzyżaków"; także do Radzanowa, Uniecka, Jeżewa, Spychowa nad Wkrą²⁸.

Wieś *Zgliczyn Witowy* (zapisywana dawniej jako *Zgliczyn Wite*) w roku 1827 liczyła 11 “dymów”, 77 mieszkańców; w 1880 r. – już 20 osad. W 1871 r. istniał tu folwark *Zgliczyn Witowe* (należy zwrócić uwagę na formę analogiczną, jak: *Krasne*). Liczył 779 mórg areалу (240 mórg orných), 45 mórg łąk, 94 morgi pastwisk, 200 mórg lasu; budynków drewnianých – 14. Wieś należała łącznie z folwarkiem do powiatu Raciąż. (SGKP, XIV)

D. Zgliczyn Smolny

Nazwę omówiłem w innym rozdziale pod hasłem *Budy* (zob. także BZH, nr 20) i *Smólnia*.

E. Zgliczyn Pobodzy

Z wszystkich *Zgliczynów* omówionych wcześniej ostatnia nazwa jest najciekawsza, tym bardziej, że powstały na jej temat obszerne i ciekawe prace naukowe.

Pierwsza z tych prac wyszła spod pióra Józefa Ostaszewskiego, badacza Ziemi Zawkrzeńskiej. Śledząc średniowieczne zapisy, głównie pochodzące z opisań dóbr biskupów mazowieckich, wskazał na właściwe tropy nazewnictwa północnego Mazowsza.

Udowodnił np., że nazwy rodu “Poborzan” (pisownia przez *rz* niewłaściwa – nie oddaje wymiany spółgłoskowej *g : ż : dz*) grupują się w dwóch parafiach: Janowiec Kościelny i Grzebsk. Szczegółowiej zaliczył do terenu takiego osadnictwa wieś: *Janowiec Kościelny, Miecznikowo, Szczepkowo, Waśniewo, Pokrzywnica, Długokąty*.

Wśród posiadłości w pobliżu *Długokątów* autor wymienił dział o nazwie przezwiskowej *Goszcz*. Taka nazwa w liczbie mnogiej występuje w gminie Siemiątkowo.

Według tego autora “fortuny” *Poborzan* grupują się w dwóch parafiach: Janowiec Kościelny i Grzebsk.

Warto może, mimo długiego przytoczenia z tego badacza, wskazać na wyjątkową trafność pochodzenia nazw.

J. Ostaszewski pisał: O “Poborzanach” pobieżnie wspominają historycy Mazowsza, Jako o mieszkańcach okolic wykarczowanych po borach (...).

Rzeczywiście Paprocki (badacz dziejów Mazowsza – dop. W.M.) używa nazwy *Pobożanie* dla oznaczenia ogólnego rodu (domów) szlachty herbu Pobóg (...). Herb ten jest dosyć rozpowszechniony w tej części Mazowsza i specjalnie, jak żaden inny, lubi wchodzić w nazwy miejscowości (działów). Mamy też obok *Poborzan* (lub *Pobożan*) za Orzycem *Tańsk-Pobodzie* (dawniej *Pobodze*) (...).

“Poborzanie” (wg. J. Ostaszewskiego) (zwraca uwagę pisownia nazwy – przyp. W.M.)

Mamy *Zgliczyn-Pobodzy* (pow. mławski) i *Zgliczyńscy* są według wykazów herbów rzeczywiście *Pobóg*. Mamy *Starczewo-Pobodzie* (koło Staroźrebów). *Starczewscy* są herbu *Jastrzębiec* i herbu *Nałęcz*, jako “pobożanie” w żadnym herbarzu nie występują (por. nazwę *Starcz* w gm. *Lubowidz* – dop. *W.M.*).

Najprawdopodobniej zajmujący żreb *Pobodzie* wyprowadzili się stamtąd przed przybraniem nazwiska i pisali się później (...) jako *Pobodzie* (...).

Zapewne *Pobóg* było to imię lub przezwisko i zawołanie rodowe jeszcze na długo przed wprowadzeniem herbów rycerskich na Mazowszu (...). (*JOstasz*, 43-51)

Tyle traktuje praca wydana jeszcze w 1937 roku, napisana nie przez znawcę tego typu zagadnień.

Autorytetem w kwestii nazwy *Pobodzie* jest prof. Adam Wolff. W swej pracy “*Nazwy miejscowe na Mazowszu*” pisał:

Wolno przypuszczać z dużą dozą prawdopodobieństwa, że (...) *Pobożany* są (...) nazwą herbową, oznaczającą część zamieszkałą przez ród o zawołaniu *Pobóg*. Znany u *Pawińskiego* (badacza staropolszczyzny – dop. *W.M.*) *Starczewo-Pobodzie* w pow. płońskim (...), *Pobodzie Tańsk* w pow. przasnyskim, par. *dzierzgowskiej* oraz *Zgliczyno-Pobodzie* wśród wsi szlachty folwarcznej, w pow. *szeńskim*, par. *zgliczyńskiej*. W zapisie z r. 1595 spotykamy *Gliczyńskiego* syna *olim nob. J. dicti Pobodz*. Na podstawie zap. herb stwierdzić możemy, że nazwa herbowa brzmiała *Pobodzie*, *Pobożany* lub *Pobożanie* (*Pobożenie*), z nazw miejscowych uzyskujemy jeszcze formę *Pobodzany*.

Przytoczona wypowiedź uczonego opiera się na wszystkich źródłach historycznych, szczególnie na “*Księżde grodzkiej płockiej*”. Nazwa występująca w tzw. “*Księżach poborowych*” mazowieckich jako *Zgliczyno-Poboczne* nie jest toponomastycznie do przyjęcia.

Ostatecznie należy przyjąć za prof. A. Wolffem, że nazwa *Zgliczyn-Pobodzie* jest odpowiednikiem liczby mnogiej od liczby pojedynczej *Pobodz* (*Pobóg*).

Oznacza ona i nazwę etniczną, jednocześnie herbową i rodową. Zjawiska przechodzenia nazw miejscowych do różnych kategorii klasyfikacyjnych są bardzo częste. (*Wolff*, 78-80)

Najstarsze zapisy nazwy to: *Sgliczyno* (1382), *Szgluczyno*, *Sglycyno*, *Zgliczyno*, *Sglyczyno-Pobodz*, *Zgliczyno-Poboczne*.

W 1382 r. książę *Siemowit IV* nadaje *Abrahamowi* i *Maciejowi* ze *Zgliczyna* prawo chełmińskie na wsie *Sgliczyno* i *Łomino-Gule*. Potwierdzenie własności wydano w r. 1402.

W r. 1452 Abraham i Jan jako dziedzice sprzedają Wiktorii – wdowie po Pobodze, jej dzieciom: Andrzejowi, Maciejowi, Mikołajowi, Wiktorii, Annie, Jachnie – dziedzicom ze Zgliczyna całą część w Błominie. (...)

W 1475 r. niejaki Jan ze Zgliczyna zostawia Piotrowi z Giżyna (k. Płocka) część młyna w Zgliczynie, 3 kmieci tamże “siedzących” na 0,5 włóki i 2 ogrodników (...).

W 1482 r. jako właścicielka Zgliczyna wymieniana jest szlachcianka Katarzyna z Młodynina Wielkiego, żona Abrahama ze Zgliczyna.

W 1497r. król Jan Olbracht darowuje Jakubowi Zgliczyńskiemu skonfiskowane dobra Andrzeja ze Zgliczyna-Glinek (por. nazwę *Glinki* – dop. W.M.).

Do rodu herbu “Pobóg” już w 1518 r. przyznawał się Stanisław Miączyński z Miączyzna (k. Mławy) i jego potomkowie. (SHGWP, 348)

Ten herb był wspólny aż 93 rodzinom.

W 1827 r. było w tej wsi 10 domów, 120 mieszkańców; w 1880 r. – 18 domów, 197 mieszkańców.

W roku 1868 odnotowany został w tej okolicy potężny folwark nazywany *Chrapów*, obecnie *Chrapoń*. Liczył 492 morgi gruntów, w tym: ziem ornych 270 mórg, łąk 32 morgi, pastwisk 80 mórg; 34 osady ludzkie. (SGKP, XIV)

W aktualnym wykazie miejscowości w Polsce nazwa *Zgliczyn* występuje 1 raz.

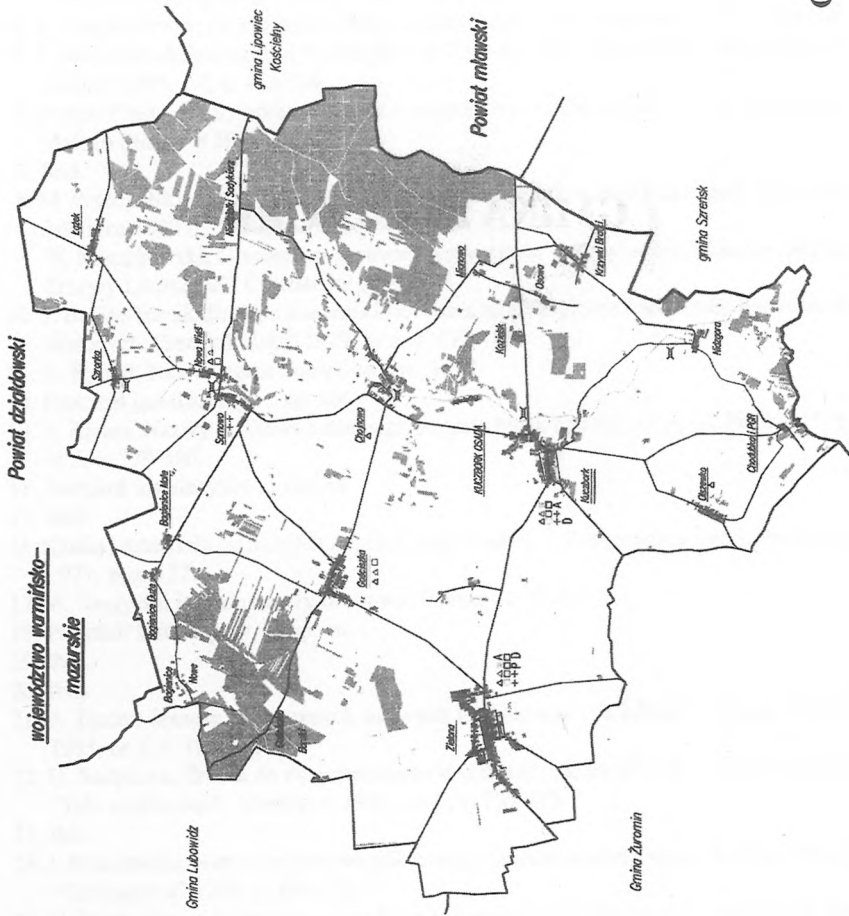
Niedawno ukazała się praca znanego już archeologa i historyka z Mławy – dr. Andrzeja Grzymkowskiego dotycząca tzw. “Grobowca księżęcego ze Zgliczyna Pobodzego”. Pracę wydało Muzeum Ziemi Zawkrzeńskiej w Mławie. Zajmująca to lektura dla mieszkańców gminy Biezuń i powiatu żuromińskiego.

Przypisy

1. M. Przedpelski, O powiecie sierpeckim, jego miastach i wsiach, 1959, mps w Bibliotece Narodowej w Warszawie, nr inw. AKC-13751, s. 582-618.
2. S. Iłski, Ile lat ma Biezuń, "Tygodnik Ciechanowski" 1995, nr 48; przedruk [w:] "Biezuńskie Zeszyty Historyczne", Biezuń 2006, z. 21, s. 301-303.
3. K. Rymut, Nazwy miast Polski, Ossolineum 1987, s. 34.
4. A. Pospiszylowa, Dawne hydronimy z terenu Warmii, "Onomastica" 1989, s. 89-108.
5. T. Sławiński, Sukcesja dóbr biezuńskich w XVI-XVII w., "Biezuńskie Zeszyty Historyczne" 1996, z 8, s. 113-114.
6. Protokół instalacyjny oprac. dla dóbr biezuńskich z r. 1836, odpisy i kopie w Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu.
7. Ibid.
8. M. Przedpelski, Marsz Władysława Jagiełły przez Mazowsze Płockie pod Grunwald, 3-9 lipca 1410 r., "Notatki Płockie" 1981, nr 2.
9. W. Mieszkowski, O sporze w sprawie "Krzyżaków" i Krzyżaków, "Ciechanowskie Zeszyty Literackie", Ciechanów 2006, z. 8.
10. T. Bulicz-Tornikidis, Uproszczenia i skrócenia morfologiczne staropolskich przezwisk złożonych, "Język Polski" 1979, nr 5, s. 177-186.
11. K. Rymut, Nazwy miast Polski, op. cit., s. 34.
12. Protokół instalacyjny..., op. cit.
13. A. Rieger, Nazwy miejscowe dawnego powiatu bieckiego (rec.), "Język Polski" 1976, nr 5, s. 379-380.
14. Protokół instalacyjny..., op. cit.
15. Ibid.
16. Studia i materiały do dziejów Ziemi Zawkrzeńskiej, J. Antoniewicz (red.), Warszawa 1971, poz. 127.
17. W. Taszycki, Polskie nazwy osobowe, Warszawa 1924.
18. Protokół instalacyjny..., op. cit.
19. Ibid.
20. Ibid.
21. J. Treder, Jeszcze o obocznych nazwach miejscowości "Chałupy", "Język Polski" 1955, nr 3, s. 197-198.
22. H. Stebelska, Źródła do oczynszowania w dobrach mazowieckich A. Zamoyskiego, "Teki archiwalne", Warszawa 1957, cz. 5, s. 205-213.
23. Ibid.
24. J. Wiśniewski, Nazwy miejscowe północnego Mazowsza, (rec. pracy K. Zierhoffera), "Onomastica" 1959, s. 494-519.
25. U. Bijak, Nazwy zestawione typu *Boguty-Augustyny* na Mazowszu i Podlasiu, "Onomastica" 1990, s. 31-54.
26. K. Pacuski, O rodzie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach, "Notatki Płockie" 1992, nr 3, s. 3-8.
27. U. Bijak, Nazwy zestawione..., op. cit., s. 46.
28. W. Mieszkowski, O sporze..., op. cit., s. 31-40.

A very faint, light-colored map of the Gmina Kuczborg is visible in the background. It shows the geographical outline of the commune, including its irregular shape and internal boundaries. The map is centered on the page, with the text 'GMINA KUCZBORK' overlaid in the middle. The map's lines are thin and light, making it difficult to discern specific details like roads or rivers, but the overall shape and some internal divisions are visible.

GMINA KUCZBORK

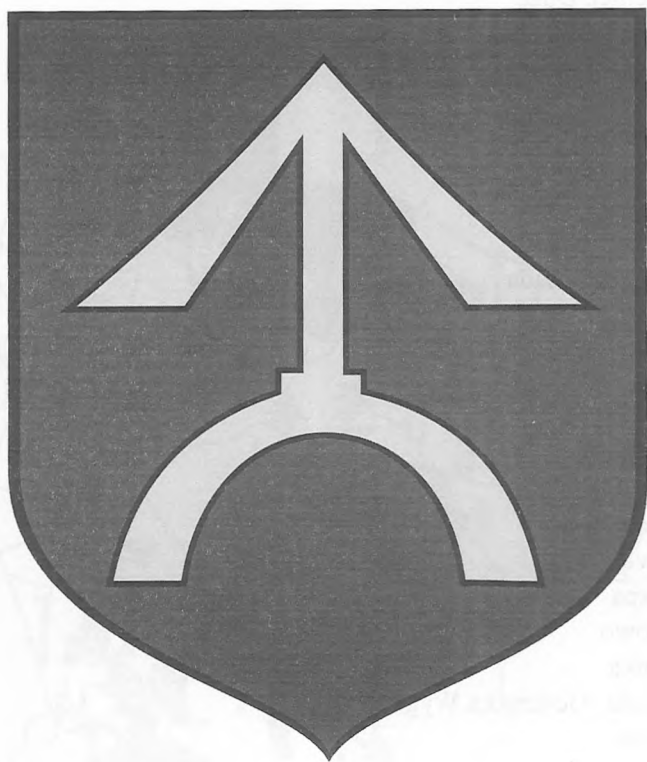

Gmina Kuczbork

Gmina Kuczbork

wg "Spisu miejscowości w Polsce" (wyd. "Piętka")

1. Bagienice Duże
2. Bagienice Małe
3. Bagienice Nowe
4. Chodupka
5. Chojnowo
6. Gościszka
7. Kozielsk
8. Krzywki-Bratki
9. Kuczbork Osada
10. Kuczbork Wieś
11. Łązek
12. Mianowo
13. Nidzgora (!)
14. Niedziałki
15. Nowa Wieś
16. Olszewko
17. Osowa
18. Przyspa
19. Sarnowo
20. Szronka
21. Wygoda (Gościszka Wygoda)
22. Zielona

Herb Kuczborka.

W polu czerwonym pół złotej strzały, żeleźcem w górę,
wspartej na półpiersieniu.

Kuczbork Osada

Miejscowość starożytna z wczesnego średniowiecza.

W dokumentach z wizytacji parafii z lat 1775-1776 znajdujemy niezwykle plastyczne i dokładne opisanie tej ziemi. Oto istotne fragmenty:

Kościół parafialny w miasteczku dziedzicznym JW ImcP Pawła Mostowskiego wojewody mazowieckiego (...) jest strukturą piękną na kształt krzyżacką (...) z wieżą murowaną (...) Ten kościół postawiony przy rynku przez niegdyś śp. JW Bogdana Mostowskiego, kasztelana płockiego w roku (...) 1748, gdzie przedtem drewniany był stary na tymże miejscu (...).

Cztery parafie graniczą z kościoła kudźborskiego parafią. Pierwsza parafia miasteczka Szeńska ze strony wschodu słońca, druga sarnowska (od nazwy wsi *Sarnowo* – wtrąc. W.M.) od północy, trzecia zieleńska (od nazwy wsi *Zielona* – wtrąc. W.M.) od zachodu słońca, czwarta chamska (od nazwy wsi *Chamsk* – wtrąc. W.M.) od południa.

(...) Rzeki portowe blisko Kuczborka nie znajdują się oprócz rzeczki wynikającej ze stawu kudźborskiego (...) ta zaś rzeczka nazywa się *Zbiczna*, płynie przez miasteczko *Szeńsk* (...)

Znajdują się w tej parafii kudźboskiej dwie strugi czyli rzeczki. Pierwsza wzyż rzeczona *Zbiczna* (...). Druga rzeczka nazywa się *Chodupka*, bierze swój początek z rozwartych bagnisków, płynie przez środek wsi *Kliczewa* i ciągnie się przez rozmaite pola i przez las *mostowski*. Tam w lesie mostowskim wpada w rzeczkę *Zbiczna* i złączywszy się płynie dalej lasami pod sam *Szeńsk*. Pod szeńskiem wpada w rzeczkę rzeczoną *Mławka*. Od *Szeńska* ciągnie się przez rozmaite wsie, lasy i pola i wpada w rzeczkę nazwaną *Wkra* pod miasteczkiem *Radzanowem*. Ta rzeka *Wkra* dzieli województwo płockie i *Ziemię Zawkrzańską* (...). (Grzyb XVIII, 191-226)

Tyle usytuowania tej okolicy ze stolicą w *Kuczborku*.

Do parafii *Kuczbork* według wyżej cytowanego dokumentu należały wsie: *Krzywki Bratki* “w której sami tylko szlachta mieszkają” (14 budynków, 87 mieszk.), *Nicgora* (szlachecka; 19 domów, 105 mieszkańców), *Chodupka* (szlachecka, 8 domów, 54 mieszkańców), *Kliczewo* (dziedzictwo A. Zamoyskiego, ex-kanclerza W.K.) – domów 24, 205 mieszkańców; *Wólka* zwana dalej *Kliczewska* (należąca też do posiadłości A. Zamoyskiego – 9 domów, 70 mieszkańców; *Mianowo* (szlachecka) – 5 domów, 32 mieszkańców); *Olszewko* (dziedziczna Pawła Mostowskie-

go, wojewody mazowieckiego) – 9 domów, 84 mieszkańców; wieś *Kucz-bork* (dziedzictwo P. Mostowskiego) – 23 domy, 170 mieszkańców.

Miasteczko *Kudzbork* (pisownia fonetyczna!) miało wtedy 29 domów, 206 mieszkańców.

Ze względów toponimii warto odnotować jeszcze nazwy pól, łąk z tej okolicy: *Poświętne*, *plósa plebańska* (“pod Olszewko”), łąka “przy karcz-mie na *Glinkach*, *przec* (przeć), “przy granicy olszewskiej”, *plósa* należąca do niejakiego *Zwady* i *Poznasza* (tu wymienione nazwiska jeszcze inne: *Wojciech Krzywkowski* i *Wojciech Przełęcki*), *za Błotkiem*, *pod Kli-czewem*, *pod Zieloną*, *Wezglówna* (tu nazwy: *Żale Pogańskie* (od mogił pogańskich kamiennych; *ku Przyspie*; górka *Pal* nazywanej też *Szubi-enicą*; *Łąkawka* (łąka “pod Nicgorą”); *Kępara* – łąka “ku młynowi gości-skiemu”; pole “pod *Chojnowo*”; *Kosiara* – miejsce kultu Żydów. Z da-nych powyższych można także wypisać liczne nazwiska chłopów, “dzie-vek”, posiadaczy ziemi.

Odnośnie kwestii własnościowych J. Ostaszewski (praca cytowana) ustalił, że posiadaczami okolicznych dóbr byli:

1. *Chojnowo* – do 12 VII 1806 r. Maciej Kuczborski, do 15 V 1839 r. Jakub Trzciniński, później Julia Trzcinińska.
2. *Dębsk* – do 7 IV 1809 r. Wincenty Dębski, później Piotr Dębski.
3. *Kucz-bork* – do 1809 r. Józef Bońkowski; później: Franciszek, Angela, Piotr, Helena Szoldrska, Zofia Kucharska, Bońkowscy.
4. *Mostowo* – do 11 VII 1821 r. Adam i Scholastyka z Mostowskich małżonkowie Żurawscy, później Bogusław i Marianna małżonkowie Brykcyński.
5. *Niedziałki* – do 15 IV 1820 r. Jadwiga z Dłużniewskich Żurawska, do 27 IV 1824 r. Antoni Żurawski, później Dionizy Świerczyński.
6. *Olszewo-Borzymy* (n. rodowa) – do 1802 r. Adam i Paweł Trzciniński, do 2 IV 1829 r. Tomasz Trzciniński, do 4 VI 1829 r. Jakub Trzciniński, później Michał i Marianna małżonkowie Skibiccy.
7. *Zielona* – do 1815 r. Karol Kisielewski, później: Ignacy, Włodzimierz, Stanisław (bracia) Kisielewscy; po 1835 r. część Ignacego w drodze konfiskaty zabrał skarb Królestwa Polskiego.

Cytowane źródło podaje, że w parafii *Zielona* były wsie: *Gościszka* (pow. 5 włók ziemi), *Cierpigorz* (2 włóki), *Kossowo* (4 włóki), *Sadowo* (2 włóki) i *Zielona* (30 włók).

W parafii *Kuczbork* leżały wsie: *Olszewo Kuczborskie* (7 włók), *Kozielsk* – własność Mostowskiego i Chodorskiego, *Kliczewo* – w XV w. *Kluczewo* (14 włók), *Kuczbork wieś* (18 włók), *Chodupka* – własność po części Koritowskiego i Kliczewskiego, *Przesp* (obecnie *Przyspa*) – wł. Kliczewskiego, *Nicgóra* – wł. po części: Rybickiego, Chudziłka, Żaczka, Zimidy i Tworzanusa. (JOstasz, 261-265)

Wiedza, jaką dysponujemy o stolicy gminy *Kuczbork*, jest obecnie obszerna. Ograniczę się więc do informacji związanych, historycznej:

Kuczbork (...) prawa miejskie miał już w II połowie XIV w. (!), bowiem w dokumencie Księcia Ziemowita IV z 1384 r. występuje jako miasto lokowane na prawie chełmińskim. Prawa miejskie utracił *Kuczbork* w 1869 r. Parafię erygował prawdopodobnie bp Jakub z Korzkwi około 1400 r. (Grzyb, XVIII, 11)

Najstarsze zapisy nazwy *Kuczbork* brzmiały: de *Crucborg* (1385), *Cruczborg* (1424), dnum *Cuczborgski* (1500), de *Cuczborg* (1502), *Kuczbork* (1578). *Kruczburg* – twierdzi uczonego – to nazwa kulturowa pochodzenia niemieckiego.

Powstała ona ze spolszczenia niemieckiego *Kreuzburga* (*eu* jest tam nowe). Zmiana *Kruczburg* \cong *Kuczbork* jest rezultatem dysymilacji *r – r*. (Zier, 230)

Na temat tej nazwy najnowszą wiedzę mamy w słowniku Jana Miodka. Jest tu mowa o nazwie analogicznej – *Kluczbork*: *-bork*, *-borg* obydwie części wymawiamy tak samo (*bork*). Obie te części to spolszczone wersje niemieckiego przyrostka *-burg*, np. w nazwach: *Kluczbork*, *Malbork*, *Frombork*.

Nazwa jest etymologicznie związana z *borem*, *borkiem*. (Miod, 313)

Inne źródło podaje, że *Kuczbork* leży na krańcu rozległych błot ciągnących się na długości 9 wiorst od Żuromina.

W 1827 r. było tu 29 domów, 426 mieszkańców; w 1860 r. – 17 domów 672 mieszkańców (342 Żydów); w 1880 r. – 103 domy, 1130 mieszkańców, 2806 mórg gruntów.

Starożytna ta osada była własnością książąt mazowieckich. W 1384 r. książę Ziemowit sprzedał ją Jędrzejowi z Radzikowa kasztelanowi dobrzyńskiemu i nadał osadzie przywilej lokowania miasta na prawie chełmińskim. Odtąd *Kuczbork* pozostawał długo w rękach rodu *Kuczborskich* (...).

Stąd pochodził znakomity pisarz i teolog Walenty Kuczborski, syn dziedzica *Kuczborka*, urodzony tu w r. 1525¹.

Istniały tu pokłady torfu i kamienia wapiennego. (SGKP, t. IV, s. 841)

Niezmiernie ciekawą informację podała w swym artykule A. Borkiewicz-Celińska. Pisała, że do miejscowości z XIII w. należą: *Unieżysz* (1233), *Luberadz*, *Ościstowo* (1228), *Żurominek* (1239), *Proszkowo* (1254), *Wkra* (1256), *Ujazdowo* (1282), *Nieradowo* (1283), *Dębsk* i *No-sarzewo Borowe* (1298).

Do XIII-wiecznych miejscowości należy też zaliczyć: *Dłutowo*, *Poniatowo*, *Sulerzyż*.

Trzynastowiecznymi miejscowościami są także *Kuczbork* i *Radzanów* (grodziska!), także XV-wieczne wsie parafialne: *Kamiszyn* (...) oraz *Sarnowo*. (BorC, 50-51)

Po przytoczeniu porównawczych informacji o etymologii *Kuczborka Osady* przytoczę na zakończenie pełny tekst dotyczący tej miejscowości za S. Rospondem: *Kuczbork Osada*, -a, -y, *Kuczborski* (...) był dawniej miastem i początkowo zwany był *Kruczborkiem* lub *Krucborkiem*: 1385 r. *Krucborg*, 1424 r. *Cruczborg*. W 1384 r. jest miastem lokowanym na prawie chełmińskim. Ta nazwa kulturowa jest spolszczeniem niemieckiego *Kreuzburga*.

W XVI w. jest już dzisiejsza forma *Kuczbork* zamiast *Kruczbork* przez odpodobienie spółgłosek *r – r*. *Cuczborg* 1502 r., *Kuczbork* 1578 r. Ludność jeszcze bardziej spolszczyła tę nazwę miejscowości przez skojarzenie z polskim borkiem i dlatego jest też wariant *Kuczborek* (...). (Rosp, 177)

Ta starożytna nazwa występuje w Polsce tylko raz.

Bagienice (Duże, Małe, Nowe)

Nazwa miejscowości jest przykładem rozrastania się posiadłości szlacheckiej na Mazowszu, a także zjawiska dość dużej “rozrodzności” szlachty średniozamożnej i uboższej. Piszę o tym w rozdziale “*Krzywki-Bratki*”.

Odnośnie własności wsi ciekawe informacje podała E. Borkiewicz-Celińska. “*Bagienice Duże*” były notowane jako *Bagonnycza*, *Bagennycza*, *Bagienycza* w roku 1404 (!) blisko rzeki Przylepnicy.

W r. 1497 wieś leżała w powiecie szreńskim, w parafii Dłutowo. Była to w czasach średniowiecza własność szlachecka.

W r. 1404 książę Siemowit IV wystawia przywilej “prawa nieodpowiednego” dla rodu Wierzbowów. Odbiorcami posiadłości są m.in. Ja-

kub, Wawrzyniec, Bartłomiej, Wojmir i Andrzej z Bagienic oraz Jan z Bagienic.

W 1438 r. Niejaki Piotr z Bagienic kupuje od Jana z Bagienic całą część ojcowizny w Bagienicach.

W 1497 r. król Jan Olbracht daje Stanisławowi Szeńskiemu – kasztelanowi wiszeńskiemu – skonfiskowane dobra m.in. Mikołaja Suchana, Andrzeja Wigilii (!), Jana Corni, jego syna Łazarza, Stanisława Zabłockiego, Wojciecha Żołądka i Mikołaja Miodusza (wszystkich z Bagienic) oraz Piotrowi Zielińskiemu dobra Stanisława Beska i Jana z Bagienic.

W 1531 r. niejaki Chrczon (od: Chrczon) posiada 2 włóki folwarczne; Wojciech (syn Łazarza) – 1 włókę folwarczną; wdowa Kukowa z synami 3 ćwierci folwarczne; Jan Suchan – 1 włókę folwarczną; Stanisław Suchan – 1 włókę folwarczną; Andrzej Suchan – 1 włókę folwarczną.

Bagienice Małe w r. 1497 zapisano jako *Bagennycza*, *Bagenycza alia*. W 1578 r. leżała ta wieś w powiecie szeńskim, parafia Dłutowo.

Była to własność szlachecka (tak jak *Bagienice Duże*) od roku 1497. W r. 1531 Wojciech i Stanisław Mioduszowie posiadali 6 włók folwarcznych; Wojciech Liczka – syn Pawła – 2,5 włóki; Jakub Żołądek – 3 włóki i 3 morgi folwarczne. (SHGWP, 4)

Wieś *Bagienice Nowe* powstała z pewnością dużo później w ramach dalszych podziałów własnościowych.

Dość niejasne w świetle literatury onomastycznej jest pochodzenie nazwy.

K. Zierhoffer jest skłonny wywieść ją od nazwy osobowej: *Bagienny* lecz powołuje się na ustalenia W. Taszyckiego, że w źródłach z r. 1578 jest poświadczona nazwa osobowa *Joannes Bagienny*.

Nazwa miejscowa przybierała jednak i formę *Bagno*, *Bagienica*, i *Bagienice* w powiecie Szczuczyn. W takim znaczeniu – pisze Zierhoffer – byłaby to nazwa topograficzna. (Zier, 79, 106)

Pewne komentarze o nazwie znajdujemy też w pracy W. Taszyckiego „Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu”. Wynika stąd, że nazwy zakończone na *-ice* były patronimiczne, lecz także urobione od przyrostka *-ica* (w liczbie mnogiej) przybierały postać nazwy topograficznej, nawet rodowe i etniczne.

Według tego uczonego zakończenie *-ice* służyło do tworzenia form liczby mnogiej przyrostka *-ica* (\leq *-ica).

W większości wypadków – pisze Taszycki – rozgraniczenie tych dwu grup nie następuje z trudnością. Dzieje się to zwłaszcza wtedy, gdy w odniesieniu do danej nazwy rozporządzamy odpowiednio starymi zapisami źródłowymi. Przy ich braku należy zwrócić uwagę na to, czy obok nazwy na *-ice* istnieje analogiczna nazwa miejscowa, rzeczna lub osobowa na *-ica*. Jeżeli tak, to nazwa miejscowa na *-ice* będzie raczej nazwą topograficzną lub rodową (...) Analiza znaczeniowa nazw: *Bagienice*, *Brudnice* wskazuje wcale wyraźnie na to, że są one formacjami o przyrostku **-ica*, a nie **-itjo-*.

Nazwy miejscowe *Bagienice*, *Bielice*, *Brudnice*, *Czyrznice*, *Dąbrowice*, *Drzewice*, *Glinice*, *Grabice* (...) są wedle wszelkiego prawdopodobieństwa nazwami topograficznymi – konstatuje Taszycki. (Tasz, 32, 74, 77)

Potwierdzenie tej tezy występuje w pracy o nazwach terenowych A. Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko (cytowanej) oraz pracy J. Ostaszewskiego.

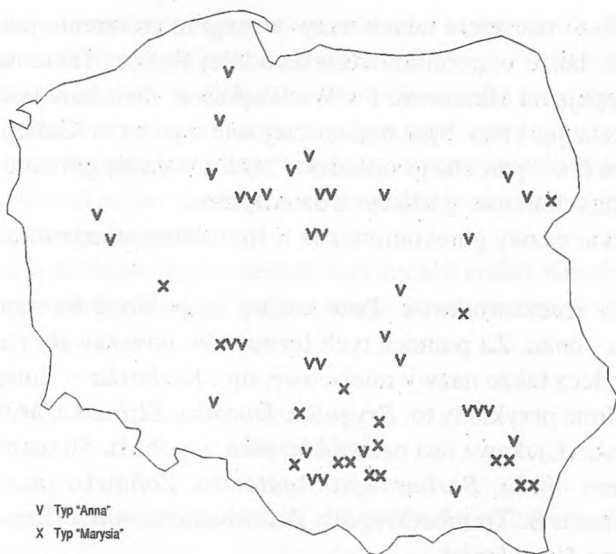
Nazwa omawiana w tym artykule występuje w Polsce 10 razy. W formach obocznych są to nazwy: *Bagieniec*, *Bagienki*, *Bagnisko*, *Bagna*, *Bagnica*, *Bagniewko*, *Bagniewo*, *Bagminki*, *Bagno* (14 razy) i in.

Bańkovo

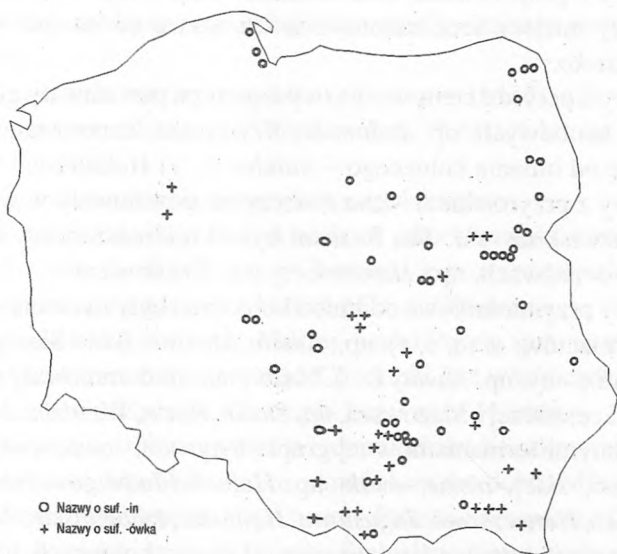
Nazwy tej nie notuje wielki “Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”. Prawdopodobnie tak się stało z powodu niewielkiego stanu posiadania. Chyba jednak ważniejszym argumentem jest tu fakt, że powstała późno – w XVIII/XIX wieku.

Nazwy od imion kobiecych (ginekonimiczne) nie są liczne. W materiałach naukowych zanotowano ich w Polsce 343. Źródło tak małej liczebności takich nazw wynika ze specyficznych stosunków społecznych polskiej wsi w ubiegłych wiekach. Znawczyni tematu – Elżbieta Umińska-Tytoń – pisała m.in.: Poślednia rola kobiety w życiu społecznym na wsi nie stwarzała zbyt wielu okazji do nazywania obiektów fizjograficznych od imion kobiecych. Stosunkowo liczne nazwy miejscowe ginekonimiczne powstawały dość późno (...).

Pod względem znaczeniowym nazwy ginekonimiczne należą do nazw dzierżawczych i pamiątkowych.

**Rozmieszczenie nazw równych imionom
kobięcym (wg E. Umińskiej-Tytoń).**

**Rozmieszczenie nazw utworzonych od imion
kobięcych (wg E. Umińskiej-Tytoń).**

Największe natężenie takich nazw wystąpiło na terenie południowej Małopolski, także w południowo-wschodniej Polsce. Takie nazwy rzadziej występują na Mazowszu i w Wielkopolsce. Związane jest to zjawisko z parcelacją, która była najbardziej intensywna w Galicji. Najczęściej była to tzw. "parcelacja sąsiedzka". Odbывała się głównie w drodze indywidualnych umów włościan z dziedzicem.

Wszystkie nazwy ginekonimiczne w literaturze przedmiotu dzielą się na grupy:

- 1.1 Nazwy rzeczownikowe. Powstawały za pomocą formantów: *-ka*, *-ówka*, *-anka*. Za pomocą tych formantów powstawały nazwy terenowe, lecz także nazwy miejscowe, np.: *Barbarka* – imię *Barbara* + *ka*. Inne przykłady to: *Brygidka*, *Dorotka*, *Elżbietka*, *Magdalenka*, *Zuzanka*. Ciekawa jest nazwa *Maryśka* w pobliżu Strzegowa. Z formantem *-ówka*: *Barbarówka*, *Agatówka*, *Zofiówka* (nazwa słynie z poematu S. Trembeckiego!). Z formantem *-anka* (rozszerzonym od *-ka*): *Urszulanka*.
- 1.2 Nazwy z podstawowym przyrostkiem *-ek*: *Marysinek* i *Marysin* (k. Sławęcina!).
- 1.3 Nazwy z przyrostkiem *-isko*: formant ten tworzy tzw. nomina loci (nazwy miejsc), lecz zanotowano też nazwę od imienia kobiety – *Hanusisko*.
- 1.4 Nazwy z przyrostkiem *-ec*: nazwy tego typu powstawały głównie od nazw osobowych, np. *Jadamec*, *Krystyniec*. Zanotowano też taką nazwę od imienia kobiecego – *Anielec* (...) i *Heliniec*.
- 1.5 Nazwy z przyrostkiem *-izna* || *-szczyzna* powstawały w większości od nazwisk na *-ski*. Ten formant bywał też rozszerzony o cząstkę *-ow-*; w nazwach, np.: *Hanowszczyzna*, *Kryśkowizna*.
2. Nazwy przymiotnikowe od imion kobiecych były tworzone za pomocą formantów: *-in(a, o, y)*, np.: *Adelin*, *Marysin* (koło Sławęcina, gm. Biezuń); *-iny*, np. *Jewiny* (...). Nazwy na *-in* dominowały na terenie Polski centralnej i Mazowsza, np. *Stasin*, *Różin*, *Wandzin*, *Jadzin*, *Zozin*. Innymi formantami w tej grupie były: *-ów*, *-owo*, *-owa*, *-inowo*, *-sk* (*-ski*, *-skie*), *-ińskie*, *-owsk-*, np.: *Halinów*, *Jadwigów*, *Teresów*, *Elżbietowo*, *Haneczkowo*, *Jagusiowa*, *Halińskie*, *Izabelińskie*, *Zofiowskie*.

Inne nazwy terenowe i miejscowe od imion kobiecych przybierały formę równą imieniu w formie pełnej lub spieszczonej, np.: *Katarzynka*, *Antolka*, *Marysia*, *Zonia* i *Bąskowo*, *Marynki*.

Charakterystyczne były też nazwy terenowe i miejscowe zbudowane z przyimka i nazwy od imienia kobiety: *Za Bronką, Pod Helenką, Pod Marynkami, Na Mańce, W Celinkach, Koło Barbarki, Przy Barbarce*.

Wniosek końcowy z tych uwag o nazwach tego typu pozwala na stwierdzenie, że brak jest zdecydowanego sposobu tworzenia takich nazw. Najczęściej nazwy od imion kobiecych tworzone były analogicznie do pozostałych nazw miejscowych.

Nazwa wsi *Baskowo* nie występuje w granicach gminy Kuczbork. Leży w gminie sąsiedniej. W skali kraju istnieje 2 razy nazwa miejscowości *Basinów*.

Chodupka^{*)}

Wieś w gminie Kuczbork. Nazwa jest dość oryginalna i rzadka, nawet w skali kraju.

Przedstawiając nazwę Kuczbork, wymieniłem nazwę rzeczki – *Chodupka*. We wsi *Chodupka* – w myśl tego dokumentu (praca ks. M.W. Grzybowskiego) – “sami szlachta mieszkali”.

Jest to wieś, której nazwa i własności zostały zapisane jeszcze w XV i XVI wieku.

Nazwa wsi była zanotowana jako: *Chodupye* (1433), *Chodupie* nad rzeką *Miłotką* (por. nazwę wsi *Miłotki* – dop. W.M.), 6 km na północny zachód od Szreńska.

W 1433 r. wieś należała do powiatu szreńskiego.

W 1578 r. należała do parafii Kuczbork jako własność szlachecka.

W 1433 r. szlachcic Mikołaj z Chodupki zabezpieczył szlachciance Agnieszce (żonie) majątek na połowie dóbr w *Chodupce*.

W latach 1447-1458 niejaki Maciej, herbu Pobóg (por. nazwę *Pobodze /Pobodzył/* w cz. I mojej pracy) z Chodupki jest właścicielem wsi.

W 1453 r. tenże Maciej z Chodupki kupił wieś *Miłotki*.

W 1497 r. król Jan Olbracht daje Włodzimierzowi Kliczkowskiemu (por. nazwę *Kliczewo* – dop. W.M.) m.in. skonfiskowane dobra Mikołaja Chodupskiego, syna Jana Sowina i jego braci – Piotra i Szczepana z Chodupki.

Właścicielami wsi w r. 1531 byli: Stanisław Korytowski (1 włóka,

*) obecnie *Chodubka*.

folwark), Jakub i Jan (1 włoka, folwark), Andrzej (1 włoka, ćwierć folwarku). (SHGWP, 38)

Pod względem etymologii nazwa wsi, przybierając też formę *Chodup* (*Chodub*), pochodzi od nazwy osobowej **Chodupa*. Nazwa taka była notowana też wcześniej, w XIII w., przez badacza wsi Kozierowskiego na terenie Wielkopolski.

W nazwie osobowej **Chodupa* tkwi ten sam pierwiastek, co w nazwie osobowej **Chodek* (n. wsi *Chodkowo*).

Nazwa osobowa **Chodupa* dała więc nazwę wsi *Chodupka*, być może od imienia staropolskiego **Chodek*, **Chotek* lub *Chotko* (\leq *Chociemir*). (Zier, 71)

Prof. H. Górniewicz ustalił także formę pluralną nazwy wsi *Chodupki* – czyli nazwę rodową. (Gór, 23)

Uzupełnię jeszcze, że nazwy wsi, także nazwy terenowe, były derywowane (tzn. pochodzące po zmianach językowych) przy pomocy formantu *-ka* najliczniej od:

- a) nazw roślin: *Brzostówka*, *Brzozówka*, *Cierzniówka*, *Grabówka* (...), *Osówka*,
- b) nazw zwierząt: *Baranówka*, *Kozłówka*, *Wężówka*,
- c) innych apelatywów: *Dziergówka*, *Klinówka*, *Ogrodówka*,
- d) nazw osobowych: *Mikołajówka*, *Pawłówka*, *Iwanówka*.

Formantem może tu być formant *-ka*, lecz także wtórnie tworzony formant *-ówka*.

Nazwy terenowe są jednak tworzone od wielkiej grupy formantów (nie tylko z *-ka*, *-ówka*). Do tej samej kategorii należą też formanty dodawane do przymiotników: *-ow-*, *-aw-*, *-at-*, *-on-*, *-an-*; *-awka*, *-ówka*, *-atka*, *-onka*, *-anka*: *Czarnówka*, *Siastawka* (*siasta* ‘bocian’), *Mochatka*, *Szczawionka*, *Glinczanka*, *Koszelańska* (od n.os. *Koszela*) itp. (WRzF, 234)

Pod względem geograficznym nazwa wsi została zanotowana jako *Chodupki* (błędnie, bowiem w pobliżu Zielonej i Kuczborka nie było działów rodowych tej wsi).

Chodupki (!) to w k. XIX w. wieś w gminie Zielona, parafii Kuczbork, nad rzeką *Miłotczynką* (?). Liczyła wtedy 9 domów, 63 mieszkańców, 335 mórg gruntów (w tym 145 mórg gruntów ornych). Mieszkała tu drobna szlachta. (SGKP, t. I, s. 612)

W powiecie ciechanowskim istnieje wieś *Chodup*.

W wersji *Chodupka* nazwa wsi istnieje w Polsce 1 raz.

Chojnowo

To wieś w gminie Kuczbork.

Częściowo omówiłem tę nazwę w rozdziale “Kuczbork”.

Przeszość średniowieczna tej wsi jest dość obszernie opisana.

W 1426 r. nazwę zapisano jako *Choynowo* w dystrykcie zawkrzeńskim, w powiecie szreńskim, parafii *Sarnowo*, nad rzeczką *Przylepnicą*.

Była to własność szlachecka. W 1426 r. sędziowie między rycerzami – Janem z Chojnowa i Adamem z Sarnowa (braćmi, synami Jakusza ze Strzyg) ustalają, że dobrami dziedzicznymi w Prusach Jan i Adam winni podzielić się po połowie, a dobra dziedziczne w ziemi zawkrzeńskiej: *Chojnowo*, *Łązek*, *Gruszkę* i *Zalesie* winien otrzymać Jan.

W latach 1434-1444 Jan Świnka z Chojnowa i Zielonej (syn Jakusza ze Strzyg, sędzia zawkrzeński, jest właścicielem wsi.

W 1435 r. książę Włodzisław I nadaje Janowi (wyżej wym.) prawo niemieckie na wieś *Niedziałki* (od: ‘nie podlegające podziałowi’).

W 1439r. Jan z Sarnowa odwołuje sprzedaż *Gruszki* dokonaną przez stryja Jana Świnkę z Chojnowa.

Wcześniej, w 1452 r., szlachcianka Anna (wdowa po Janie Śwince) darowuje zięciowi Janowi z Szapska swój posąg po swojej śmierci.

W 1459 r. Adam Wilkanowski otrzymuje sumy na *Chojnowie*, *Kuczborku*, *Mianowie* i *Bielawach* tytułem posagu żony Doroty, córki Jana Kinickiego z Szapska (*Kiniki* to wieś w pobliżu RaciąŜa).

W 1460 r. niejaki Wojciech, młynarz z Chojnowa, kupuje młyn, naleŜący do “prepozytury” katedralnej w Płocku.

Mikołaj Zieliński z Grzebska (por. nazwę *Zielona*) w 1468 r. sprzedaje Stanisławowi z Gnatowic prawo bliŜszości do wsi: *Chojnowo*, *Kęczewo*, *Łązek*, *Niedziałki*, *Zalesie*.

W r. 1471 Więcka (córka zmarłego Jana, kasztelana płockiego, żona Jana Szapskiego (z Kinik) z zięciem Adamem z Wilkanowa i z Jachną – córką Jana Chojnowskiego i Doroty Przeradowskiej (por. nazwę *Przerodki* – dop. W.M.), żoną Stanisława Gnatowskiego – zadośćuczynią tej Źe Dorocie Przeradowskiej z tytułu wiana, które ma zabezpieczone na połowie dóbr: *Chojnowo*, *Kęczewo*, *Łązek*, *Niedziałki*, *Zalesie* (...).

W 1472r. Jan z Szapska, z żoną Więcką oraz ich zięć Adam Wilkanowski otrzymują w podziale rodzinnym *Chojnowo* i *Łązek*, a Jachna

(bratanica Więcki) – wdowa po Stanisławie z Gnatowic otrzymuje *Kęczewo, Zalesie i Niedziałki* (...). Więcka (córka zmarłego Jana z Chojnowa) żona Jana z Szapska darowuje wnukom: Mikołajowi, Stanisławowi, Łukaszowi i Maciejowi (synom Adama Wilkanowskiego i swej córki Doroty) dobra ojcowskie – *Chojnowo i Łążek*.

W 1473 r. Jakub i Piotr z Zielonej sprzedają Adamowi Wilkanowskiemu prawo bliższości do dóbr *Chojnowo*.

W 1477 r. Jachna (córka Jana z Chojnowa) żona Jakuba z Gniewniewic darowuje mężowi wsie ojcowskie: *Kęczewo i Niedziałki* oraz połowę *Wólki*.

Wreszcie w r. 1501 w podziale dóbr między synami Adama Wilkanowskiego Zbigniew otrzymuje: *Chojnowo, Łążek, Szapsk, Cholewy, Wronino*.

Powyższy podział dóbr w 1502 r. potwierdził król Aleksander Jagiellończyk. (SHGWP, 39)

Pod względem toponimicznym nazwy zakończone na *-owo* są bardzo na Mazowszu rozpowszechnione. Dość wymienić: *Borowo, Brzozowo, Łazowo, Żmijewo* itp.

Nazwa *Chojnowo* powstała od nazwy boru, zalesienia sosną (“choina”).

Nazwy pokrewne na terenie Królestwa Polskiego to: *Choinka, Choja, Chojane, Chojeczno, Chojeniec, Chojenko, Chojęcin, Chojewo, Chojnata, Chojne, Chojnica, Chojnice, Chojno, Chojniki, Chojnówko* itp.

Wieś *Chojnowo* w gminie Kuczbork, w parafii Sarnowo, w 1827 r. liczyła 24 domy, 181 mieszkańców. W końcu XIX w. Miała 39 domów, 341 mieszkańców. (SGKP, t. I, s. 622)

Jest to obecnie jedna z większych wsi w gminie Kuczbork.

Wśród nazw miejscowości w Polsce nazwa *Chojnowo* występuje 7 razy. Prócz tego notuje się nazwy: *Chojno* (7 razy), *Chojna, Chojniak, Chojnice, Chojnica* i in.

Gościszka

Nazwa wyjątkowo staropolska. Pochodzi od imienia **Gościsza*. Zwrócił na to uwagę K. Zierhoffer. (Zier, 76)

Ten uczony wyjaśnia dalej z wahaniem: *Gościszka* (dopełniacz: *Gościszki*) zanotowana dawniej w powiecie mławskim, gmina i parafia Zielona. Nazwę pisano w formie: *de Goszczyska*, *de Goszczyska* (1502), *Gościszka* (1578).

Nazwa ta jest imieniem pierwotnego właściciela tej wsi użytym jako nazwa miejscowa (im. **Gościszka* \leq **Gościsza*) albo też jest to nazwa działu urobiona za pomocą przyrostka *-ka* od imienia **Gościsza* (...). (Zier, 183)

W słowniku E. Borkiewicz-Celińskiej odnotowane zostały jeszcze inne warianty zapisów tej nazwy: *Goszczyska*, *Goszcziska*, *Goszczyschka*, *Goszczyszka* (1434).

Według tego źródła w 1450 r. została ta wieś zanotowana w tzw. "dystrykcie zawkrzeńskim", w powiecie *Szreńsk*, w parafii *Zielona*.

Od wczesnego średniowiecza była to własność szlachecka.

W latach 1434-1439 Mikołaj, syn Adama Świnki z Zielonej (kasztelan dobrzyński) w podziale z braćmi bierze dobra: *Grzebsk*, *Gościszkę*, *Bielawy* i *Waśniewo*.

Około r. 1440 Wojciech Świder z Lubowidza pozywa Dorotę, wdowę po swoim wuju Piotrze Piliku herbu *Rogala*, wojewodzie mazowieckim ze Skuła o zwrot *Gościszki*, którą mu sąd przyznał.

W r. 1448 Andrzej (niegdyś Wialempski) z *Gościszki* zastawia Stanisławowi, Pawłowi, Maciejowi i Jakubowi z Kurzątkowa 8 włók kmiecyh w *Gościszce*.

W r. 1450 Wojciech Świder sprzedaje Mikołajowi z Rzyci (w ziemi plockiej?) połowę wsi *Osówka*.

W r. 1455 Jan Lipski zamienia ze szlachtą z *Uniszek* (k. Mławy) dobra *Galomin Górny* i wójtostwo w *Gościszce* na *Uniszki*.

W latach 1476-1488 Wojciech Świder z *Gościszki* (syn Piotra Świdra z Lubowidza i Osówki) pozywa Małgorzatę – wdowę po Trojanie z Zawidza – obecnie żonę Bernarda z Gawarca i jej syna Piotra o zwrot części *Gościszki* po Wojciechu z Lubowidza.

W r. 1487 Adam z *Grzebska* sprzedaje Janowi z Lipy wieś *Gościszkę* przypadłą w podziale jego ojcu Mikołajowi.

W r. 1502 Jan z Kuczborka zeznawał, że w *Gościszce* od dawna było

10 włók folwarcznych, które obecnie posiada dziedzic Paweł, są też role tzw. kmiece.

Wcześniej – w r. 1495 – biskup płocki uwalnia kmieci z *Gościszki* od kar za niepłacenie dziesięcin należnych biskupowi płockiemu. (SHGWP, 88)

Wracając do sprawy nazwy wsi, dodam, że J. Ostaszewski pisząc o nazwach wsi w powiecie mławskim dodał: *Gościszka* (*Gościski* = *Gościslawy*). (JOstasz, 124)

Byłaby to w myśl tej etymologii (także wcześniej przytaczanej) nazwa rodowa. Nie notuje jednak (w liczbie mnogiej!) takiej nazwy H. Górniewicz (por. praca cytowana). Chyba, że przybierała z czasem postać liczby pojedynczej od imienia *Gostislav*².

Gościszka w końcu XIX w. znajdowała się w gminie i parafii Zielona.

W 1827 r. było tu 30 domów, 310 mieszkańców; w 1880 r.: 90 domów, 418 mieszkańców, 2928 mórg obszaru (w tym: 1477 mórg ornej). Folwark *Gościszka* z “dodatkami”: *Przyspa*, *Struszewo* (*Straszewy*), *Maruszewnica*.

Z nazwą *Gościszka* pokrewne są: *Gościejewice*, *Gościejewo*, *Gościeńczyce*, *Gościeradów*, *Gościeradz*, *Gościeszyn*, *Gościeszynek*, *Gościmowice*, *Gościna*, *Gościniec*, *Gościnna*, *Gościno*, *Gościszowice*. (SGKP, t. II, s. 736-739)

W formie *Gościszka* nazwa miejscowości istnieje w Polsce tylko raz. Przyjmuje też formy: *Gościslaw*, *Gościszewo*, *Gościszów*. Są to jednak nazwy pojedyncze.

Kozielsk

Wieś notowana w końcu XIX w. w formie *Kozielsk*, nad rzeczką Przyłepnicą, powiat mławski, gmina Zielona, parafia Kuczbork. Miała wtedy 4 domy, 39 mieszkańców, 422 morgi gruntu. (SGKP, t. IV, s. 548)

Nazwy tego typu przybierały różne formy, np.: *Kozary*, *Kozaryno*, *Kozarynowka*, *Kozaryszki*, *Kozarze*, *Kozarzec*, *Kozarzew*, *Kozarzewek*, *Kozarzewka*, *Kozarzów*, *Kozarzowice*, *Kozdroje* (w pow. ciechanowskim), *Kozerki*, *Kozia*, *Kozia* (góra), *Kozia* (karczma), *Koziakowo*, *Kozianka*, *Koziany*, *Koziarnia*, *Koziarówka*, *Kozia* (woda), *Koziawola*, *Kozibór*, *Koziebrody* – wieś w pobliżu Raciąża i Siemiątkowa. (SGKP, t. IV, s. 541)

Do tej grupy należy też nazwa znana w Polsce – *Kozienice*. Zresztą nazw należących do pnia *koza* (*koz-*) istnieje setki.

Pod względem toponomastycznym nazwa należy do grupy z formantem *-sk* (*-sko*).

Profesor Zenon Klemensiewicz zwrócił uwagę w swym monumentalnym dziele “Historia języka polskiego”, że oba formanty istniały obocznie. Doszło jednak do przewagi formantu *-sko* (*Bielsko*) nad *-sk*. Zatem mamy do czynienia z formantem bardzo starym. Jest on objawem rozwojowych związków języka ogólnego z dialektem wielkopolskim. (Klem, 88)

Nazwy miejscowe z formantem *-sk* na Mazowszu nie są rzadkie. Wystąpiły w cz. I mojej pracy np. W nazwie *Dębsk*, *Szreńsk* (w średniowieczu zapisywane ze *-sko*). Związane było to zjawisko ze zmianą rodzaju: (*to*) *Dębsko* \cong (*ten*) *Dębsk*.

Nazwa *Kozielsk* należy do nazw przymiotnikowych, do grupy tzw. derywatów sufiksalnych.

Podstawową funkcją formantu *-sk-* w tzw. apelatywach jest tworzenie odrzeczownikowych przymiotników przynależnościowych. Do tej kategorii należą między innymi przymiotniki od nazw osób i od nazw geograficznych.

Formant *-sk-* (\cong **-bsk-*) tworzy w językach słowiańskich nazwy geograficzne, których pierwsze poświadczenia znajdują się już w najstarszych dokumentach. Nazwy miejscowe z *-sk-* występują jako formy odmiany niezłożonej przymiotników *-ska*, *-sko*, *-sk*.

Nazwy terenowe tworzone jako przymiotniki przynależnościowe z formantem *-sk-* i pochodnymi stanowią około 30% wszystkich nazw, a więc grupę najliczniejszą na Mazowszu. (WRzF, 242-245)

K. Zierhoffer zwrócił uwagę, że wśród nazw osobowych kojarzących się z nazwą *Kozielsk* występuje w staropolszczyźnie imię **Kozima* stąd nazwa miejscowa *Koźmino* (*Koziminy*); także nazwa osobowa **Kozola* (**Kozoła*) i nazwa miejscowa *Kozolino* (*Kozolin*) (k. Raciąża). (Zier, 76)

W skali kraju nazwa *Kozielsk* występuje tylko raz. Przybiera też, choć rzadko, formy: *Koziel*, *Kozielec*, *Kozielice*, *Kozielno*, *Kozielsko* (!), *Koziel*, *Koziernogi*, *Koziembrody* (w pobliżu Zawidza i Raciąża), *Koziernów* i in.

Nazwa *Kozielsk* ma językowy, słowiański związek z tragiczną historią Polaków na wschodzie po wybuchu II wojny światowej.

Krzywki-Bratki (Krzywki-Piaski, Krzywki-Bośki)

Jest to przykład charakterystyczny na Mazowszu dla wielkiej grupy tzw. nazw zestawionych (zestawienie). Zasluguje na uwagę ze względu na wielość odmian tej nazwy a także na pewne procesy toponimiczne związane z tą nazwą.

Wieś *Krzywki-Bratki* znajdowała się w końcu XIX w. w powiecie mławskim, gmina Zielona, parafia Kuczbork. Miała wtedy 29 domów, 376 mieszkańców, 1141 mórg obszaru (w tym: 500 mórg ziem ornych, 1108 ziem dworskich). Istniał tu wiatrak i tzw. "dom zajezdny" (karczma).

Na początku XIX w. – w 1827 r. było 25 domów, 178 mieszkańców.

W pobliżu leży wieś *Krzywki-Piaski*, gmina Mostowo, parafia Szreńsk. Ta wieś leży (wbrew nazwie) nad rozległymi błotami, ciągnącymi się od Żuromina. Miała w końcu XIX w. 22 domy, 189 mieszkańców, 264 morgi gruntów włościańskich (w tym 206 mórg ziemi ornej). W 1827r. – 9 domów, 70 mieszkańców.

Przy tej wsi leży jeszcze wieś *Krzywki-Bośki* i folwark o tej samej nazwie, lecz należący do wsi Mostowo. Wieś miała 3 domy, 8 mieszkańców. (SGKP, t. IV, s. 809)

Wsi z pnem *krzyw* wspomniane źródło wylicza kilkadziesiąt.

Wieś *Krzywki-Bratki* pod względem przynależności parafialnej wymieniałem w rozdziale "Kuczbork".

Wsie *Krzywki-Piaski* i *Krzywki-Boszki* (!) w końcu XVIII w. znajdowały się w parafii Szreńsk.

Rozpatrzmy obecnie etymologię i toponimie tych zestawionych nazw. K. Zierhoffer wyjaśnia na przykładzie nazwy *Miłotki* zjawisko przechodzenia nazw dzierżawczych zakończonych na: *-ów, -owo, -owa, -ew, -ewa, -ewo, -in, -ino, -ina, -sko* || *-sk* w nazwy rodowe (przyjmujące liczbę mnogą).

W myśl tej uwagi nazwa nas interesująca przechodziła proces: *Krzywkowo* → później: *Krzywkowy* || *Krzywki*.

Ten sam proces zmian zaszedł w nazwie *Straszewy*, która najpierw miała postać dzierżawczą – *Straszewo* (por. odpow. rozdział).

Proces miał miejsce w XV wieku. (Zier, 49-50)

Prof. W. Taszycki odnotował, że nazwa *Bratki* pochodzi od imienia *Bratek* (≠ *Bratumił*) zanotowanego w 1468 r. (Tasz, 36)

Nazwa *Bośki* miała prawdopodobnie postać *Bożki* (Górniewicz).

Urszula Bijak zwróciła uwagę na fakt, że powstanie nazw o strukturze zestawień wiąże się ze specyficzną mazowiecką strukturą społeczną. Najliczniejszą na Mazowszu kategorię własnościową stanowiły dobra ziemskie należące do szlachty. Ten stan rzeczy wytworzony jeszcze w czasach książęcych, wzmocniony w XVI w. faworyzowaniem przez Jagiellonów średniozamożnej i ubogiej szlachty mazowieckiej, odznaczającej się wysoką "rozrodczością" doprowadził do dwóch sprzężonych ze sobą zjawisk na tym terenie. Mianowicie, nie spotykane nigdzie poza Mazowszem (i graniczącym z nim Podlasiem, które poddane kolonizacji przez rodziny mazowieckie jest pod względem typologii przedłużeniem Mazowsza na wschód) rozdrobnienie majątkowe tej kategorii własnościowej, spowodowało wytworzenie specyficznego systemu nazewniczego (...).

Dalej – dla zilustrowania zjawiska – przytacza sugestywne przykłady:

1. Człon A pochodzi od nazwy osobowej (wyróżnieniem jest tu człon drugi), np.:

Boguty-Augustyny

Boguty-Chruściele

Boguty-Cietrzewki

Boguty-Milczki

Boguty-Rubieszce

Boguty-Pianki

Boguty-Stągiewki

Boguty-Żurawie

Krasowo-Częstki

Krasowo-Rybałty

Krasowo-Siódmaki (por. nazwę *Siódmaczka* k. Siemiątkowa)

2. Człon A pochodzi od nazwy lasu, łąki, rozległego obszaru, np.:

Dąbrowa-Gospodary

Dąbrowa-Kity

Dąbrowa-Michałki

Dąbrowa-Modzele

Dąbrowa-Sienica

Dąbrowa-Szatanki

3. Człon A pochodzi od nazwy rzeki, np.:

Tymianka-Jadamy

Tymianka-Bucie

Tymianka-Dębosze

Tymianka-Moderki

Tymianka-Synaki

Tymianka-Okonie

Tymianka-Pachoły

Tymianka-Skóry

Tymianka-Stasze

Tymianka-Szklarze

Tymianka-Wachnie

4. Od nazwy rzeki pochodzi drugi człon, np.:

Choromany-Witnica

Goski-Witnica

Pryki-Witnica

5. Zestawienia mogły też powstawać w wyniku łączenia jednych miejscowości z innymi, np. nazwa *Chrzanowo-Cyprki* powstała w wyniku połączenia wsi *Chrzanowo Stare* z wsią *Cyprki*. W wiekach późniejszych zestawienia powstawały w wyniku administracyjnego scalenia dwu miejscowości, np.: *Konstancin-Jeziorna*, *Kuchary-Stradniki*.

6. W celu odróżnienia miejscowości od siebie także powstawały zestawione nazwy, np.: *Budy-Grzybek*, *Budy-Matusy*, *Ostrowo-Budy*, a także: *Lisice-Folwark*, *Cieszewo-Kolonia*, *Sadłowo-Parcele*, *Zgagowo-Wieś* (k. Zawidza).

7. Wreszcie nazwy zestawiano tak, że jeden z członów wskazywał element etniczny (np. zajęcie, pochodzenie), np. *Błędnice-Kurpie*, *Miodusy-Litwa*, *Cywiny-Litwiny*, *Mystkowo-Pobożanie*, *Siemiątkowo-Ziemiany* (por. nazwę w gminie Siemiątkowo).

Wśród tego typu nazw pod względem znaczeniowym (semantycznym) wyróżniamy:

— nazwy topograficzne: *Jaworowo-Lipa* (k. Zawidza)

— nazwy kulturowe: *Osiek-Włostybory*

— nazwy dzierżawcze: *Radzanowo-Lasocin*

— nazwy patronimiczne: *Charzyny-Szatkowięta* (k. Siemiątkowa)

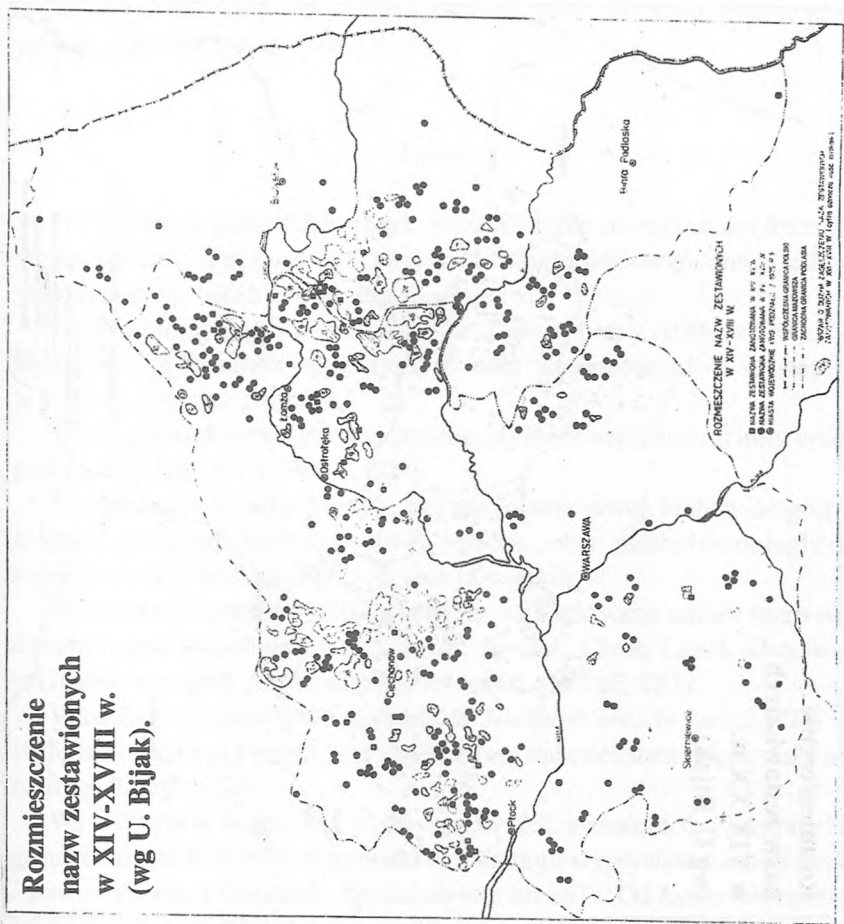
— nazwy służebne: *Rzeszotary-Chwały*

— nazwy rodowe: *Modzele-Wypychy*, *Falki-Jankowięta*, *Bojanowo-Kosmy* (k. Siemiątkowa)

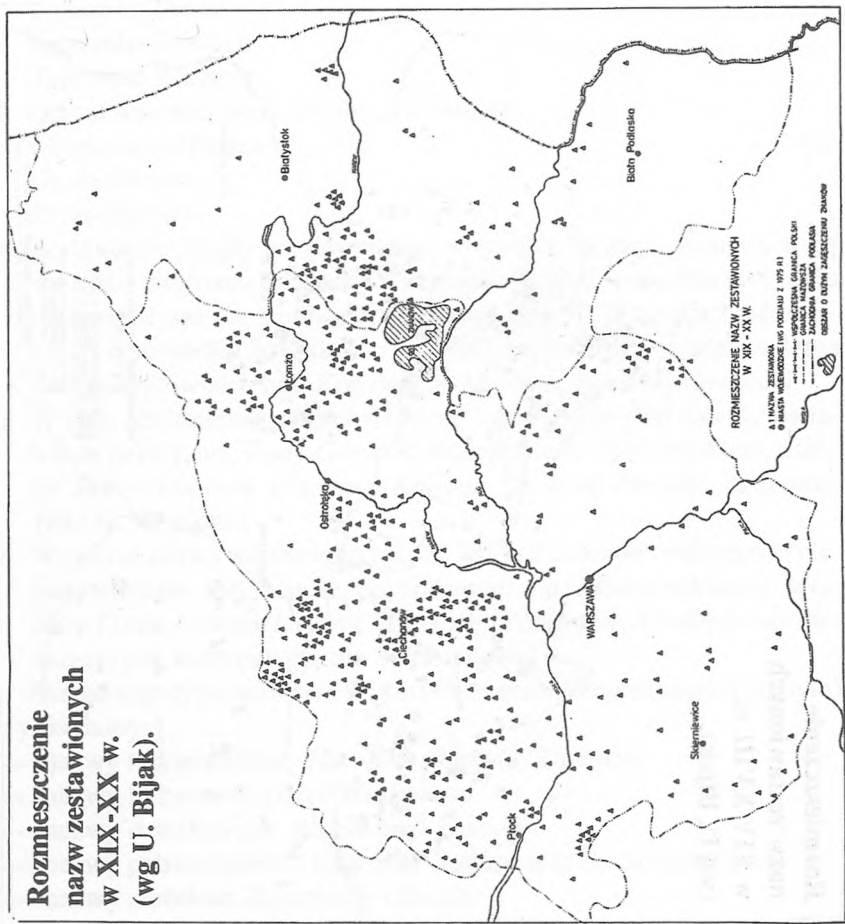
W ostatnim z przykładów zmiany polegały na przestawieniu struktury wg schematu: *Kosmy-Siemiątkowo* (1883) → *Siemiątkowo-Kosmy* (1889).

W nazwie *Krzywki-Piaski* także doszło do zmiany semantycznej: *Krzywki-Piczki* (!) (1531) → *Krzywki-Piaski* (1827).

**Rozmieszczenie
nazw zestawionych
w XIV-XVIII w.
(wg U. Bijak).**

**Rozmieszczenie
nazw zestawionych
w XIX-XX w.
(wg U. Bijak).**

Nazwy zestawione ulegały także uproszczeniu poprzez skracanie, np.:
Podkrajewo-Łazy (1578) → *Łazy* (1827)
Zawidz-Żabowo (1578) → *Żabowo* (1921)
Bagienice-Klimki (1535) → *Bagienice* (1980)³

Nazwy zestawione *Krzywki-Bratki*, *Krzywki-Bośki*, *Krzywki-Piaski* występują w Polsce tylko jako pojedyncze. Tylko raz występuje w pow. iławskim nazwa wsi *Krzywka*.

Łązek

Nazwa wsi w gminie Kuczbork wyraźnie nosi znamiona skojarzeniowe z nazwami: *Łęg*, *Ługi*. Wskazuje na to staropolska wymiana *g* : *ż* oraz wymiana *ę* : *q*, także dawny zapis – *Łęzek*.

Nazwę *Ługi* ('łęgi') wyjaśniam z cz. I mojej pracy (BZH, z. 20.) Nazwa *Łęg* – z charakterystycznym *-ę-* oraz wygłosowym *-g* występuje w pobliżu Bielska, Drobina.

Według Brücknera *łęg* to inaczej *ług* czyli nizina; także nizinny brzeg rzeki (cerk. *łąg* 'gaj') (Brü, s. 309).

Nazwa *Łązek* to przykład typowej nazwy terenowej. Należy do grupy, w której występują formanty: *-ka* (r. żeński), *-ek* (r. męski równoległy do formantu *-ka*), *-ko* (r. nijaki), *-ik*, *-nik* (r. męski).

Za pomocą formantu *-ek* powstawały na Mazowszu nazwy terenowe deminutywne (zdrobniałe), np.: *Borek*, *Brodek*, *Cisek*, *Lasek*, *Ostrówek* (w liczbie mnogiej: *Borki*, *Łazki*, *Przybytki*). (WRzF, 227).

Wieś *Łązek* należała do kościoła w *Niechłonie*. W końcu XIX w. istniała w *Łązku* prywatna kaplica, w której nabożeństwa odprawiały się rzadko. (Grzyb, 226).

We wsi było w końcu XIX w. 20 domów, 252 mieszkańców, wiatrak. Na gruntach dworskich było zdrojowisko, z którego wypływała rzeczka *Przylepnicza* (*Szronka*). Gorzelnię zamknięto w roku 1877. Od *Łązka* oddzielony został 4-włokowy folwark o nazwie *Zagajek* – własność Szumskiego.

Do *Łązka* należał też powstały w 1880 r. folwark *Sadykierz* (10 włók ornej ziemi, 3,5 włóki lasu) z modrzewiami). (SGKP, t. V, s. 639)

Nazwy pokrewne: *Łązyn*, *Łązki*, *Łązynek*, *Łązyska*, *Łęg*.

W Polsce nazwa miejscowości *Łązek* notowana jest 8 razy. Istnieją też pokrewne nazwy zestawione oraz nazwy: *Łązki*, *Łązyn* (3 razy), *Łązynek*.

Mianowo

Wieś *Mianowo* została wyliczona wśród należących do parafii *Kuczbork* jako jedna z dziewięciu (r. 1775): “W niej także sami szlachta mieszkają; jest w niej budynków do mieszkania pięć (...) Osób we wsi 32”.

Poszczególne wsi w parafii *Kuczbork* w myśl XVIII-wiecznego dokumentu należały do różnych właścicieli:

1. *Krzywki Bratki* – szlachecka, rodowa (bud. 14, mieszk. 87).
2. *Niegora* (taki zapis!) – szlachecka (bud. 19, mieszk. 105).
3. *Chodupka* – szlachecka (bud. 19, mieszk. 54).
4. *Kliczewo* – “dziedzictwo JW ImćP Zamoyskiego, eks kanclerza W.K.” (bud. 24 i dwie “budy”, mieszk. 205).
5. *Wólka* (*Kliczewska*) – także “dziedzictwo Zamoyskiego” (bud. 9, mieszk. 70).
6. *Olszewko* – “dziedzictwo JW. ImćP Pawła Mostowskiego, wojewody mazowieckiego” (bud. 9, mieszk. 84).
7. *Kuczbork* (wieś) – “dziedzictwo Mostowskiego” (bud. 23, mieszk. 170).
8. *Kuczbork* (“miasteczko, w którym kościół jest” (bud. 29, mieszk. 206).
9. *Mianowo*⁴.

We wsi tej w 1827 r. było 6 domów 28 mieszkańców, 226 mórg gruntu ornego oraz 36 mórg nieużytków.

Nazwy pokrewne to: *Mianka*, *Mianocice*, *Mianocka Wola*, *Mianów*, *Mianowice*, *Miany*. (SGKP, 7. VI, s. 285-286).

Nazwa wsi *Mianowo* zdecydowanie pochodzi od nazwy osobowej **Mian*. (Zier, 72).

Ma charakter rodowy mimo, że występuje tu bardzo ekspansywny formant *-owo*. Zwracałem na ten szczegół uwagę przy wielu nazwach z tym formantem.

Wśród nazw miejscowości w Polsce nazwa *Mianowo* wstępuje tylko 2 razy (drugi raz w pow. ostrowskim). Istnieją też nazwy oboczne etymologicznie: *Mianocice*, *Mianowice*, *Mianów*, *Mianówek*. Są to jednak pojedyncze nazwy wsi.

Miłotki

Na temat tej nazwy udało się zgromadzić dość obszerną literaturę.

W II poł. XIX w. wieś *Miłotki* należała do pow. mławskiego, gmina *Mostowo*, parafia *Szreńsk*. Miała wtedy 4 domy, 72 mieszkańców, 718 mórg gruntów ornych, 17 mórg nieużytków. (SGKP, t. VI, s. 442)

Istnieje także rzeka *Miłotka* – płynie k. wsi *Miłotki* i wsi *Garkowo* w gminie *Mostowo*.

Nazwa wsi *Miłotki* była w średniowieczu zapisywana w postaci *Milocice*, *Miloczicze* (1453), *Milotki* (1578).

A. Wolff zaliczył ją do grupy nazw rodowych, przy czym nazwa ta od czasu zaistnienia w 1453 r. jako patronimiczna, nie przybrała później formy dzierżawczej (z formantem *-owo*, *-ewo*, *-ino*) lecz przeszła w roku 1578 w postać nazwy rodowej *Milotki*. (Wolff, 79, 111).

Wraz z tą nazwą – zanotował H. Górnowicz – 16 innych nazw patronimicznych rozwinęło się w rodowe, m.in. *Milocice* = *Miłotki*. W XV w. istniał ten sam proces, przy czym wtedy 14 nazw patronimicznych przybrało formę rodową. K. Zierhoffer tłumaczy to zjawisko faktem, że nazwy rodowe stanowiły na Mazowszu większą grupę. Działo zjawisko “asymilacji” nazw patronimicznych do większej liczebnie grupy rodowych.

Nazwa pierwotna *Milocice* (patronimiczna) zapisywana jako *Myloczicze* (1404) przeszła do rodowych w formie – *Milotki* (1578).

Pochodzi ona od imienia **Milota* (\leq *Milobrat*, *Milogost* itp.). (Zier, 48, 261).

Imię to w postaci *Milotha* zanotował W. Taszycki już w roku 1394. (Tasz, 63)

Znany słownik notuje jeszcze nazwy pokrewne wsi, np.: *Milki*, *Miłków*, *Miłkowice*, *Miłkowo*, *Miłobądz*, *Milocin*, *Miłodroź*, *Miłonice*.

Wieś *Miłotki* administracyjnie nie należy do powiatu żuromińskiego. Leży tuż przy jego granicy, w pobliżu wsi *Wólka Kliczewska* i *Chodupka*.

W skali kraju występuje tylko raz.

Nidzgora

Nazwę tę J. Ostaszewski zanotował jako *Nicgóra*, objaśniając zarazem, że pochodzi od ‘góry granicznej’. Pisano ją też w formie *Niedzgóra*. (J. Ostasz, 127).

Nazwa wg tego badacza pochodzi z późniejszych czasów niż wiek XV.

W starych dokumentach kościelnych z r. 1775-6 zapisano, że “w niej sami szlachta mieszkają. Liczy sobie budynków do mieszkania 19, mieszkańców 105”.

Koło tej wsi odnotowano nazwę łąki, o którą toczono spory, nosiła nazwę – *Wrzeszczka* (nomen omen).

Na drugiej łące koło tej wsi odnotowano “gęsty las”, w którym “szlachta nicgorska co roku wielką szkodę robią”. “Trzecia łąka jest ku młynowi gościskiemu nazwana *Kępara*” (Grzyb. 193, 214-219).

Nazwa *Nidzgora* jest zbudowana z dwóch części. Pierwsza pochodzi od nazwy *Nick* (*Nicko*). część druga od rzeczownika ‘góra’ (‘gora’).

W formie *Nicgóra* nazwę odnotował słownik w końcu XIX w. Wtedy to: “wieś nad rzeką Przylepnicą, powiat mławski, gmina Zielona, parafia Kuczbork, miała 21 domów, 181 mieszkańców, 897 mórg gruntów.

Wieś *Nick* nad rzeką Działdówką, w gminie *Zieluń*, parafia *Dłutowo* miała w tym czasie 18 domów, 132 mieszkańców. (SGKP)

Wieś *Nidzgora* została odnotowana w Polsce tylko raz.

Zastąpienie głoski bezdźwięcznej *c* przez *dz* (dźwięczną) nastąpiło późno, jako wynik upodobnienia sąsiednich głosek: *c* : *g*: *dz*.

Nowa Wieś

Identyczną nazwę omówiłem w rozdziale “Gmina Siemiątkowo”. Zwróciłem wtedy uwagę, że proces nazewnictwa tego typu był dość późny, lecz niezwykle ekspansywny.

Nowa Wieś leżąca w gminie Kuczbork w końcu XVIII w. należała do parafii *Sarnowo*.

Kościół w Sarnowie był “matką” niechłońskiego (*Niechłonin*). Dokumenty kościelne XVIII-wieczne podają: Do niego należą wsie: Sarnowo, Nowa Wieś (zaraz przez ogrody zostaje od Sarnowa), Niechłonin, w któ-

rej filialny kościół, Zalesie, Jabłonowo, Gruszka, Gnoinko, Gnojno, Pe-trykozy, Łązek, Szronka, Chojnowo, Bagiennice Większe, Bagiennice Mniejsze (...)

Zwróć uwagę na fakt, że do kościoła w Niechłoninie jeden z trzech ołtarzy został za darowizną "JW. ImćP Zamoyskiego sprowadzony z Bie-zunia". (Grzyb XVIII, 247-264)

Nowa Wieś – jak wynika z protokołów biskupich – była zasiedlona przez chłopstwo (w liczbie 8 rodzin).

"Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiań-skich" (wiele razy cytowany) umieścił tę nazwę jako "wieś włościańską nad rzeczką Przylepnica, pow. mławski, gmina Niechłonin, parafia Sarnowo (...)"

Nowopole

Identyczną nazwę omówiłem w rozdziale "Gmina Siemiątkowo".

Nazwa "*Nowopole*" w gminie Kuczbork jest tej samej kategorii. Na-leży pod względem czasu powstania do nazw młodych, powstających w XVIII wieku i później.

Z pierwszą częścią tej nazwy nowo tworzone były nazwy małych osad, folwarków i działów ziemskich.

Pod względem słowotwórczym były to najczęściej zestawienia lub zrosty. Konstrukcje słowotwórcze takich nazw były bardzo różne. Oto parę charakterystycznych przykładów:

Nowochata, Nowodole, Nowodwór, Nowogród, Nowo Janów, Nowow-luczki, Nowopol, Nowe Pole, Nowosady, Nowosiele, Nowosiołki, Nowo-wieś, Nowowola (SGKP, t. XV) oraz: *Nowe Miasto, Nowemiasto, Nowe Młyny, Nowe Stawy, Nowe Rumunki, Nowe Włóki, Nowochrósty, Nowo-dwory, Nowomłyny, Nowydwór* (SGKP, t. VII.).

Pierwotna wersja interesującej nas nazwy brzmiała *Nowe Pole*. Póź-niej nastąpiło przekształcenie w zrost. W nazewnictwie Mazowska ist-nieją bardzo liczne zestawienia dwuczłonowe aż w 5 postaciach:

1. przymiotnik + rzeczownik: *Babi Bór, Bobrowy Kierz, Kobyli Ostrów, Kobyła Łąka.*
2. imiesłów + rzeczownik: *Pogorzały Grąd, Siedziane Pole.*
3. rzeczownik + przymiotnik: *Grąd Wielki, Nowa Długa, Lipniki Czerwieńskie.*

4. rzeczownik + rzeczownik: *Łosiny Bród, Moczydła Smolniki*.
5. przymiotnik + urzeczownikowiony przymiotnik: *Krzowa Dolna*. (WRzF, 256-257)

Nazwę miejscowości *Nowopole* (zrost) notują się w Polsce tylko 4 razy. W gminie Siemiątkowo nazwa o takiej formie oznacza wieś położoną wśród lasów i pagórków.

Olszewko

W II połowie XIX w. wieś *Olszewko* (por. inne rozdziały: *Kilczewo, Chodupka, Nidzgora, Mianowo*) należała do parafii *Kuczbork*. Była wtedy dziedziczną posiadłością "JW ImćP Pawła Mostowskiego". W protokołach wizytacyjnych z XVIII w. nazwę odnotowano jako *Olszewo Kuczborskie*, prawdopodobnie z powodu potrzeby odróżniania od *Olszewa* w pobliżu *Chamska* i *Żuromina* (por. I część mojej pracy, BZH, z. 20).

Olszewo w gminie Dębsk (parafia Żmijewo) przybierało (w związku z działami rodowymi) różne dodatkowe nazwy: *Bołąki, Borzymy, Chlebowo, Grzymki, Korzybie, Marcisze, Podtyszcze, Rzeszki, Tosie, Żebry, Stanczlie*.

Przypomnę też, że *Olszewo* leżące dawniej w parafii *Chamsk* pisano w formie: *Olsewo* (1502) oraz *Olszewo Chamskie* (1578). (Zier, 284)

Pod względem etymologicznym nazwa wsi w gminie *Kuczbork*, także innych w kraju, to nazwa topograficzna, pochodząca od nazwy drzewa, zadrzewienia *olchą, olszq, olszynq*.

Nazwy topograficzne zdrobniałe tworzone były za pomocą formantów deminutywnych: *-ka, -ek, -ko, -ik, -nik*, np. *Górka, Stecka, (Górki Obórki), Olszynki, Borek, Łaczki, Brzeźnik, Chojnik, Pólko, Błotko*, także: *Pólka* (k. Raciąża), *Bagienki* i *Bagienice*. (WRzF, 227).

W końcu XIX wieś *Olszewko* była włościańska. Miała wtedy 26 domów, 182 mieszkańców, 758 mórg gruntów (w tym 369 ornych). (SGKP, t. VII, s. 508)

Nazwy pokrewne w Polsce to: *Olszewsko, Olszewnica, Olszewniak, Olszewka, Olszewice, Olszeniki, Olsze, Olszawka, Olszawica, Olszawce, Olszany, Olszanka*.

Słownik notuje tego typu nazw wiele setek; są tak liczne, jak np. *Dąbrowa* i jej pokrewne.

W zdrobniałej postaci *Olszewko* nazwa ta istnieje w Polsce tylko 3 razy.

Osówka (Osowa)

Według K. Zierhoffera nazwa *Osówka*, zapisywana dawniej w formie *Ossówka* (*Ossowka*) (1502), *Ossowka* (1575) – to nazwa topograficzna utworzona od rzeczownika *osa* ‘osina, osika’ (*populus tremula*), względnie od rzeczownika *osa* ‘vespa’ albo też nazwa działu od nazwy osobowej *Osa*. Takie imię zanotowano już w 1397 r.: *Nicolaus Ossa de Passek*.

Mamy tu dodatkowe wyjaśnienie, że niektóre nazwy terenowe o przyrostku *-ówka* mogą mieć charakter dzierżawczy, np. ‘polana *Twaroga*’ to *Twarogówka*. (Zier, 288)

Inne źródło naukowe notuje analogicznie nazwy: *Chrzczonówka*, *Piekutówka* (od przydomka), *Mikołajówka*, *Zaosówka*, *Na Osowkach*, *Brzozówka*, *Cisówka*, *Kozłówka*, *Głogówka*. (WRzF, 234-273)

Formant *-ówka* występujący w nazwie należy do pochodnych np.: *-anka*, *-onka*, *-atka*, obok takich, jak: *-ica*, *-nica*, *-enica*, *-owica* i obok takich, jak: *-isko*, *-owisko*.

Wieś o nazwie *Osowa* w końcu XIX była włościańska. Należała do gminy Zielona, parafia Kuczbork. Miała wtedy 4 domy, 58 mieszkańców, 230 mórg obszaru. Wchodziła w skład dóbr Kuczbork. (SGKP, t. VII, s. 649)

Słownik wyżej cytowany notuje setki nazw miejscowych z pniem *os-*, *oś-*. Dotyczą one zarówno nazw terenowych, także lasów, rzek, jezior, wzniesień, jak też dzierżawczych.

Przypomnę, że w pobliżu Raciąża odnotowana została nazwa *Osowa Drobińska* jako wieś i folwark w gminie Gutkowo, parafia Koziębrowy. (SGKP, t. VII, s. 649)

Do naszych czasów w Polsce przetrwała ta nazwa z podwójnym *ss* – *Ossowa* – jako ślad dawnego zapisu.

Nazwa *Osówka* jako pochodząca od charakteru terenu jest odnotowana współcześnie 10 razy. Jest zrozumiałe, że przyjmowała formy oboczne: *Osowa* (6 razy), *Osowa Łaszewska*, *Osowce*, *Osowina*, *Osowie*, *Osowiec* (15 razy), *Osowo* (13 razy), *Osów*, *Osówek*, *Osówiec*.

Przyspa

Nazwa wsi jest dość odległa od współczesnych znaczeń wyrazów. W dawnym języku polskim była jednak czytelna, bo był to wyraz pospolicity.

A. Brückner objaśnił ten rzeczownik tak, że pochodzi od wyrazu *spiech* (niem.: *ein geschäft*, r. 1500): *pospiech*, *spieszyc się*, *spieć*, *spiac*, *przy-spieć*. Dziś już zapomniane czasowniki o ‘osiąganiu czegoś’, ‘dojrzewaniu’, ‘powodzeniu’. (Brü, 509).

Najlepsze wyjaśnienie nazwy zawiera jednak słownik M. Arcta z roku 1929: “*przyspa*” = wyspa albo półwysep, utworzony z naniesionego przez wodę piasku; nasyp boczny, służący do wspierania głównego nasypu, ławka darniowa, ławka z ubitej ziemi, gliny itp. zwłaszcza przed chatą, biegnąca wzdłuż jej ściany, *przyźba*. (t. II, s. 686)

Nazwa wsi włościańskiej w powiecie mławskim, gminie Zielona (w k. XIX w.), parafii Kuczbork miała w k. XIX w. 2 domy, 29 mieszkańców, 180 mórg gruntu. Należała wtedy do dóbr *Gościszka*.

Nazwę pisano wtedy jako *Przyśpa* (z widocznym ubezdźwięcznieniem).

Szerzej na nazwę polną *Przyspa* (w l.mn. *Przespy*) spojrział A. Bańkowski. Pisał ten uczony: Mazowieckie nazwy polne *Przespy* (1475), miejsce w ziemi nurskiej (par. Zuzela) i *Przyspa* (1514), las w ziemi warszawskiej (par. Serock), wraz z toponimami *Przespa XVI w.*, dziś *Przyspa*, wieś w dawnym powiecie szańskim (par. Kuczbork) (...), są reliktowym śladem staropolskiego dialektowego rzeczownika *przespa* (ściślej *przçspa*, ze zwykłym w tej formacji wzdłużeniem samogłoski prefiksальной (przedrostkowej – wyj. W.M.), stąd wtórnie *przyspa* przez nawiązanie do *przy*. A rzeczownik to o tyle ciekawy, że wspólny staromazowieckiemu i staropomorskiemu z językami wschodniosłowiańskimi, por. strus. *pereszpa* ‘wał, tama’, ukr. *perespa* ‘ławica piaszczysta’ (...).

Do takich staromazowieckich reliktywów leksykalnych wg tego autora należą także: *bierw* ‘mostek, kładka’ lub ‘belka’, ludowe – bierwiono; *czerch* (*czyrśl*) ‘sposób nacinania kory starych drzew, by uschły i stały się łatwiejsze do usunięcia’. W zeszycie 20. “Biezuńskich Zeszyców Historycznych” omówiłem w myśl tej zasady nazwę terenową *cerkwina* ‘teren leśny koło Bieżunia’.

A. Bańkowski twierdzi, że historia *czyr(z)śl* → *czyr(z)chl* – ma związek z istnieniem tzw. epentetycznego χ (ch), jak w nazwie: *Dźwir(z)stno* > *Dźwierzno* > *Dźwierzchno* > *Dźwierzno*.

Opolicze ‘jednostka organizacji terytorialnej, okręg przynależny do grodu’ (derywaty to: *opolne, opolnik, opolny*), *poliko* ‘małe pole, półko’ (XIV w.) także wieś *Polik* k. Rościszewa.

Parski (parsk) (XIV w.) – jednym ze znaczeń tego pojęcia jest fakt, że były to ‘prymitywne piwnice, dół w ziemi do przechowywania rzepy (później ziemniaków)’. Nazwę tę można do naszych czasów stwierdzić na wsiach mazowieckich. Obecnie są to zbudowane z drewna, kamieni lub cegiel piwnice ziemne do przechowywania warzyw i ziemniaków⁵.

Sarnowo

Od paru wieków wieś *Sarnowo* jest siedzibą parafii. Parafialny kościół drewniany “zgorzał” 27 maja 1762 r. Ten pierwszy kościół “był formowany” (budowany) przez “dziedzica tych dóbr sarnowskich i kolatora JW. ImCP Działczyńskiego”, wojewodę pomorskiego w r. 1755. Zniszczenia kościoła drewnianego prawdopodobnie dokonali Szwedzi w II połowie XVII w.

Do parafii *Sarnowo* w II poł. XVIII w. należały wsie: *Sarnowo, Nowa Wieś, Niechłonin* (“w której filialny kościół”), *Zalesie, Jabłonowo, Gruszka, Gnoinko, Gnojno, Petrykozy, Łązek, Szronka, Chojnowo, Bagiennice Większe, Bagiennice Mniejsze*. W tej parafii ludności “kondycji szlacheckiej jako też i kmieckiej do spowiedzi i komunii wielkanocnej 1078”. “Tego kościoła nim zgorzał była patronka Najświętsza Maryja Panna Wniebowzięcia. (...) Poddani plebańscy mieli tu 4 chałupy”. Tymi dobrami zarządzał w II poł. XVIII w. ksiądz Strzeszewski, “kanonik katedralny płocki, pleban sarnowski i kuczborski”.

“Plebanem w r. 1775 był ks. Bagieński” od “gburów” (chłopów) pobierał dziesięciny. (Grzyb. XVIII, 247-264)

Do zamierchłej historii tej wsi dodajmy jeszcze parę faktów pochodzących ze źródeł innych.

Sarnowo leży nad rzeczką *Szronką* (in. *Przylepnicą*). W k. XIX w. było tu 28 domów, 193 mieszkańców. W 1827 r. – 36 domów, 182 mieszkańców. Leży w północno-zachodniej części powiatu mławskiego (dawnego) na obszarze wyżyny. Śród tej wyżyny, w jarze wyłobionym przez wody (...) rozpostarła się dawna osada.” Część wsi na lewym brzegu

Szronki nazywa się *Nową Wsią* (por. oddzielny rozdział – W.M.). Część na prawym brzegu tej rzeczki to *Sarnowo*.

Kościół nowy, murowany, został ukończony w r. 1880 (?). Wieś została prawdopodobnie założona wśród puszczy pojezierza przez ród Świnków (por. nazwy: *Kuczbork*, *Zielona* – dop. W.M.).

W 1367 r. (!) król Kazimierz wydaje w Płocku akt pozwalający Piotrowi Śwince (“de *Strzygi*”) i jego synom: Jakuszowi i Pietraszowi dziedziczyć według prawa polskiego ich posiadłości w ziemi zawkrzeńskiej – *Sarnouskie*, *Choynowskie*, *Zaleszyskie* (występuje tu charakterystyczny formant tworzący nazwy posiadłości *-ska* – dop. W.M.).

O *Sarnowie* wspomina J. Długosz, określając położenie góry *Niecko*. Według Długosza pograniczne położenie dóbr wymagało zabezpieczenia, w tym celu Świnkowie wzniesli tu zameczek, którego szczątki (okopy i nasypy) przechowały się w tzw. ogrodzie dworskim.

O tych zwaliskach rzekomo krąży wśród mieszkańców wiele legend i podań.

Na początku XIX w. dobra sarnowskie należały do niejakiego Erazma Zaremby i do dóbr dłutowskich (*Dłutowo*). Podczas uwłaszczania gruntu *Szronki* i *Gruszki* zostały rozdzielone na rzecz chłopstwa. W całości pozostały tylko *Sarnowo*, łąki i las na *Gruszcze* oraz kilkuwłokowy folwark w *Zalesiu* i *Niechłoninie*. Z okolicznych wzgórz zwanych *Nieckinie* wydobywano skałę wapienną. Istniała też cegielnia i pokłady torfu.

Wcześniej na dobra *Sarnowo* składały się

1. Folwark *Sarnowo* i *Nowa Wieś* (inaczej – *Kubcin*) – 978 mórg, łącznie 14 domów.
2. Wieś *Zalesie* – mieszkańców 48, mórg 1176.
3. Wieś *Niechonin* – mieszkańców 70, mórg 1583.
4. Wieś *Szronka* – mieszkańców 13, mórg 407.
5. Wieś *Gruszka* – mieszkańców 20, mórg 660.

W parafii *Sarnowo* było około 1880 r. 3117 mieszkańców. Rzekomo opis *Sarnowa* z ryciną przedstawiającą nasyp zamkowy podał “Tygodnik Ilustrowany” (1870 r., nr 128). (SGKP, t. X, s. 323)

Wymienione źródło podaje, że nazw pokrewnych od pnia *sarn* istnieje kilkadziesiąt, np.: *Sarnaki*, *Sarneczek*, *Sarnia*, *Sarnia Góra*, *Sarniak*, *Sarniewo*, *Sarniki*, *Sarninki*, *Sarninów*, *Sarniszki*, *Sarnki*, *Sarnów* (najwięcej !), *Sarnowa*, *Sarnówek*, *Sarnówka*, *Sarnówki*, *Sarny*. (SGKP, t. X)

Odnosnie etymologii nazwy *Sarnowo* istnieje pewien dylemat.

- A. W pracy K. Zierhoffera znajdujemy argument, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej **Sarna*. (Zier, 73) Dodam, że wyraźny jest tu formant dzierżawczy *-owo*, tworzący wiele nazw dzierżawczych i terenowych na Mazowszu.
- B. W pracy A. Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko wśród tzw. nazw terenowych odapelatywnych utworzonych za pomocą formantu *-owo* || -*ewo* występuje aż 26 nazw, wśród nich *Borowo*, *Brzozowo*, *Łazowo* (od: *Łazy*), lecz także: *Kupcewo*, *Żmijewo*. (WRzF, 247)
- C. W tej samej pracy znajdujemy podrozdział, że nazwy terenowe (często tożsame z nazwami wsi) powstawały od nazw zwierząt:
- dzikich, np.: *Kania*, *Pustołka*, *Siastawka* (bocian), *Wróblewo*, *Bóbr*, *Turzno* (por. nazwę *Turza*), *Wydrze*, *Rakowiec*, *Żmijewo* i *Sarnowo* (62 nazwy);
 - hodowlanych, np.: *Karw*, *Baraniec*, *Kozłówka*, *Juńca*, *Kurzec*, *Kaczorowa* (23 nazwy). (WRzF, 267)

Zaistniały dylemat ciągle jest zatem aktualny. Nazwa osobowa **Sarna* jest poświadczona w dokumentach średniowiecznych. Z drugiej strony okolice tej wsi stanowiły potężny kompleks leśny, siedlisko zwierzy-ny, należą zatem do nazw najstarszych językowo.

Potwierdza tę ostatnią tezę J. Ostaszewski, zaliczając do tej właśnie grupy nazwy miejscowe: *Mława*, *Szreńsk*, *Wieczfnia*, *Strzegowo*, *Żuromin* (!), *Głuźek*, *Kosiny*, *Otocznia*, *Zdroje*, *Żmijewo*, *Łazy* (karcze), *Krusze*, *Bielawy*, *Turowo*, *Dębsk*, *Karniewo* itp. (JOstasz, 121)

Z tej grupy nazw należą tu także interesujące w powiecie żuromińskim: *Chojnowo*, *Dziwy*, *Obrąb* (por. cz. I mojej pracy), *Dziarnówka* (nazwa terenowa), *Purzyce*.

Sarnowo jako nazwa miejscowości jest notowana w Polsce 9 razy. Ponadto istnieją pokrewne etymologicznie nazwy miejscowe: *Sarnowy*, *Sarnów* (11 razy), *Sarnówek* (5 razy), *Sarnówka*, *Sarny* (5 razy).

Oto tekst zapisu łacińskiego o istnieniu już w 1480 r. w Sarnowie budowli obronnej zwanej fortalicium:

In Sarnowo est fortalicium, in quo domum dicta slupp cum celario, quod vocatur thesaurus et anterior pons castelli alias przigrodek, quod lacet in aquam preterea pons et schanyborza. Una piscina est ante castrum posita, alia vero sub aggere circa Chelsth. Suntque alie piscine ac nemora. (wg A. Borkiewicz-Celińskiej)

Szronka

Nazwa ta występuje w gminie Kuczbork w znaczeniu podwójnym: 1) nazwa rzeczki *Szronka*, zwanej także *Przylepnicą*; 2) nazwa wsi *Szronka* – wieś włościańska w powiecie mławskim, nad rzeką *Przylepnicą*, gmina *Niechłonin*, parafia *Sarnowo*; wieś posiadała w k. XIX w. urząd gminy, 17 domów, 117 mieszkańców, 407 mórg ziemi. (SGKP, 7. XII, s. 46)

Od tej wsi ciągnął się strumyk do stawu *sarnowskiego*, *chojnowskiego*, *kucborskiego* mimo (obok) *Mostowa* do stawu *szreńskiego*.

Nazwa wsi *Szronka* ze względu na nazwę rzeki kojarzy się wyraźnie z nazwą dawnego miasta *Szreńska*. Nazwę tę omówiłem w cz. I mojej pracy (BZH, nr 20).

Przypomnę obecnie, że Brückner przyrównywał stare rzeczowniki: *szreń*, *srzoń*, *śron*. Te formy powstały od pierwotnego **sierń*, cerkiewne *srěn* ‘biały’. Rzeczownik pochodzi więc od barwy, nie od mrozu. (Brü, s. 554-555)

Mamy zatem charakterystyczny przykład nazwy wsi tożsamej z nazwą terenową. Została utworzona w sposób niezwykle prosty: rzeczownik + formant *-ka*. Formant *-ka* należał w okresie powstawania nazw na Mazowszu do dominujących wśród nazw terenowych. Powstało takich nazw aż 103.

Jeśli chodzi o zaklasyfikowanie nazwy *Szronka*, to należy ona do nazw tzw. sekundarnych terenowych. Tego typu nazwy powstawały za pomocą formantów: *-ka*, *-ek*, *-ko*, *-ik*, *-nik*, np. *Dąbrówka*, *Górka*, *Grobelka*, *Tobółka*, (w l.mn.: *Dróżki*, *Glinki* – por. cz. I mojej pracy, BZH, z. 20), *Obórki* (w pobliżu wsi *Jasiony*), *Borek* (w Bieżuniu – łowisko wędkarskie przy lasku), *Pólko*, *Bagienki*, *Chojnik*, *Dębnik*, *Pszczelnik*.

Jako nazwa miejscowości *Szronka* występuje w Polsce tylko raz.

Sadykierz

Według zapisu w "Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego" *Sadykierz* to w końcu XIX w. folwark w powiecie mławskim, parafii *Sarnowo*, gmina *Niechłonin*. Miał 1 dom, 10 mieszkańców. Folwark ten w 1878 r. został oddzielony od dóbr *Łązek*. Wielkość folwarku wynosiła 310 mórg (w tym gruntów ornych – 306 mórg, nieużytków – 4 morgi; 8 budynków drewnianych. Stosowano tu płodozmian 10-polowy. (SGKP, t. X, s. 207)

Nazwa wsi (folwarku) jest osobliwa i dość trudna do etymologicznego wyvodu. Występuje i w formie *Sadykierz*, i *Szadykierz*, a także w innych układach i konfiguracjach znaczeniowo-słotwórczych.

Nazwę tę w średniowieczu zapisywano: *Szadikierz* (1423), *de Schadikierz* (1423), *de Schadikers* (1425), *de Zadikierz* (1425), *in Schadikyierz* (1430), *in Schadikerzs* (1430), *de Sadokyers* (1475).

Wstępne wyjaśnienie etymologiczne nazwy znajdujemy w pracy K. Zierhoffera. Uważa on, że niektóre nazwy będące pierwotnie zestawieniami względnie zrostami (w wielu przypadkach trudno rozróżnić czy dana nazwa jest zestawieniem czy też zrostem) uległy przekształceniu w złożenia z tematową formą na -o w pierwszej części. Oto przykłady:

Białe Brzegi || *Biały Brzeg* || *Białybrzeg* dziś *Białobrzeg*

Długąka dziś *Długotąka*

Opina Góra dziś *Opinogóra*

Ostrąka dziś *Ostrołąka*. (Zier, 67)

Dokładne wyjaśnienie nazwy *Sadykierz* zawiera praca Andrzeja Bańkowskiego. Píše on, że nazwa w postaci *Szadykierz* bądź *Sadykierz* (z mazurzeniem!) to tzw. nomen proprium – licznych osiedli ludzkich i miejsc nie osiedlonych. Takie nazwy najliczniej występują w Poznańskim nad Wartą. Najrzadziej na północny wschód od Warszawy.

Wszystkich takich nazw na terenie Polski jest wg ustaleń Bańkowskiego aż 58. Dochodzą jeszcze zdrobnienia typu: *Szadykierzek*, *Szadokrzyce*.

Pod względem budowy słotwórczej – píše Bańkowski – nazwa *Szadykierz* nie budzi wątpliwości. Jest to przejrzyste zestawienie syntaktyczne dwu staropolskich wyrazów, zachowanych do dziś w wielu gwaraach, a mianowicie przymiotnika *szady* z rzeczownikiem *kierz*. Każdy z nich jest bogato zaświadczony w toponimii polskiej.

1. Zestawienie przymiotnika *szady* z innymi rzeczownikami, np. *Szadasaśnica, Szadydąb, Szadagóra*.
2. Tzw. derywaty oznaczające nazwy miejscowości, np.: *Szadek, Szadki, Szadów, Szadków, Szadkowice*.

Jeśli idzie o rzeczownik *kierz*, występuje on obficie w toponimii polskiej, czy to samodzielnie, bądź w derywatach, np. *Kierz, Krze, Kierzki, Kierzno, Długi Kierz, Lisi Kierz (...)*

Ostatecznie przyjąć należy, że przymiotnik *Szady (Sady)* oznacza dawną postać przymiotnika *siwy*. Kojarzy się też z nazwą jeżyn i malin – *Rubus idaeus*. Jeżyny właśnie porastały – jako naturalne zasieki – granice pól. Jest to roślina ekspansywna i światłolubna. Szybko porasta ugory, poręby, miedze, Rzeczownik *kierz* niejako “wyspecjalizował się” w znaczeniu ‘krzewy jeżynowe’⁶.

Na Mazowszu okolice porośnięte krzewami jeżynowymi są częstym zjawiskiem geograficznym, topograficznym, lecz także miejscem zbioru smacznych, soczystych owoców.

Współcześnie *Sadykierz* jako nazwa miejscowości notowana jest 5 razy.

Wygoda

“Słownik etymologiczny” A. Brückera (Warszawa 1974, s. 638) notuje, że *Wygoda* to częsta nazwa karczem. Kojarzy się z czasownikiem *godzić (dogodzić, dogoda, dogodnie, niedogodnie, wygodnie, wygodny, wygodnicki)*.

Rzeczownik *karczma* miał w staropolszczyźnie swoje synonimy: *gospoda, oberża, dom zajezdny (zajazd), szynkownia (wyszynk)*. (SjpA, t. I, s. 237)

“Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich” (XIV, s. 84-89) wlicza aż 249 razy nazwę *Wygoda* i *Wygódka*. W przeważającej części to nazwy karczem i zajazdów.

Interesująca nas nazwa znajduje się w gminie Rozwozin, parafia Zieluń. Był to w końcu XIX w. folwark mający 1564 morgi gruntów, w tym 189 mórg ziem ornych i 1365 mórg lasów. Było tu 5 budynków drewnianych i smolarnia. Z pewnością nazwa pochodzi od przenośnego znaczenia wyrazu *wygoda*.

Przypomnę, że nazwa identyczna istniała nad rzeką Wkrą, w gminie Ratowo, parafia Radzanów. Osada liczyła 1 dom, 8 mieszkańców. (SGKP t. XIV, s. 86)

Nazwy karczem w polszczyźnie przybierały rozmaite znaczenia. Na ogół były to nazwy przenośne, metaforyczne, zabarwione humorystycznie. W cz. I swojej pracy (BZH, z. 20) pisałem, że takie właśnie nazwy w całym Królestwie Polskim i na obrzeżach były bardzo rozpowszechnione. Przypomnę nazwy charakterystyczne dla karczem: *Czekaj, Nicponia, Łapiguz, Mordownia, Pocięcha, Grosz, Pohulanka, Poprawa, Wrzański, Tumidaj*. Jedna z tych nazw – *Pohulanka* – istnieje jako nazwa zajazdu przy szosie Warszawa – Płońsk oraz w sierpeckim skansenie.

W ostatnich czasach nazwy karczem, zajazdów przybierają zgoła niezrozumiałe dla przeciętnego *Sarmaty* nazwy, obce, dziwne, niekiedy literackie.

Nazwa miejscowości *Wygoda* występuje w Polsce aż 58 razy. Nie można oprzeć się pokusie (literackiej), by nie powiedzieć, że blisko Płońska (przy trasie nr 7) istnieje karczma nowoczesna o nazwie *Malinowy Bzyk*.

Karczmy i zajazdy notowane są w starych dokumentach na terenie całego powiatu żuromińskiego. Ciekawa byłaby syntetyczna praca na ten temat.

Zielona

Wieś przy trasie Żuromin – Kuczbork – Mława.

Do parafii Zielona w II połowie XVIII w. należały wsie: *Gościszka* i *Cierpigórz* (pisano wtedy – *Cierpiegorz*). Kolatorem kościoła w Zielonej był Jakub Zieliński – kasztelan z Raciąża, dziedzic i “współlokator” z Zielińskim – chorążym liwskim.

Ten to Jakub zabrał grunty kościelne, a także wypędził z plebanii proboszcza ks. Antoniego Maciejewskiego. Kazimierz Zieliński był stolnikiem zawkrzeńskim, dziedzicem *Zielonej* i *Gościszki*.

Nazwa wsi *Zielona* już we wczesnym średniowieczu była notowana jako: *Zelona, Zielona, Szelona, Zyelona, Syelona, Szyelona, Zieliona* (1350) w powiecie szreńskim.

W 1350 r. odnotowaną została nazwa lasu *Ossowa Kaleń* między *Zieloną* a *Lubowidzem*. (SHGWP, 348)

Ponieważ nazwa *Ossowa* (*Osowa*) występuje w innym artykule, wyjaśnię (za Brückerem), że:

a) nazwa *Ossowa* (*Osowa*) pochodzi od nazwy drzewa *osika*, w języku ludowym *osica*, *osina*; pierwotnie *osa*; częste w nazwach miejscowych, jak *Osowo*; z *osq* – *osiką* zaszło to samo, co z *osq* – tzn. przed *s* wypadło *p*, np. niem. *Espe*, *ps* zostało przestawione w *sp*. (Brü, 383-384)

b) druga część nazwy: *Kaleń* pochodzi od nazwy rośliny *kaleta* (*kalatka*) w gwarze *kaletka*. Nazwy miejscowe od tego rzeczownika występują na Mazurach w okolicy Olsztyna, Zgniłochy (*Kaletka*, *Nowa Kaletka*). (Brü, s. 214)

Wracając do nazwy *Zielona* – wieś była własnością księżnej Elżbiety, matki zmarłego księcia Bolesława III.

W 1363 r. Adam, syn Piotra ze Strzyg (stolnika dobrzyńskiego) po otrzymaniu *Zielonej* zrzeka się wszelkich praw do innych dóbr po ojcu.

W 1367 r. książę Siemowit IV nadaje Piotrowi Śwince ze Strzyg wieś *Zieloną*; król Kazimierz przenosi dobra Piotra Świnki (dziedzica *Zielonej* i *Strzyg*) na prawo polskie. W r. 1413 Adam Świnka z *Zielonej* był delegatem Siemowita IV w sporze z księciem Januszem Starszym.

W r. 1416 Adam Świnka procesuje się ze Świętosławem z *Waśniewa [Gwoździ]* (stąd ród *Waśniewskich* – dop. W.M.).

W latach 1434-1439 Mikołaj, syn Adama Świnki z *Zielonej* (kasztelan dobrzyński) w podziale z braćmi bierze dobra: *Grzebsk*, *Gościszkę*, *Bielawy*, *Waśniewo*.

W tym samym czasie (1434-1444) Jan Świnka z *Chojnowa* i *Zielonej* (syn Jakusza ze Strzyg, sędzia zawkrzeński) jest właścicielem wsi (...).

W r. 1468 Mikołaj Zieliński z *Grzebska* sprzedaje Stanisławowi z *Gnatowic* “prawo bliższości” do dóbr *Chojnowo*, *Kęczewo*, *Łązek*, *Niedziałki*, *Zalesie*.

Następnie Mikołaj Zieliński sprzedaje Mikołajowi Radzanowskiemu prawa do fortalicium (dawn. mała, drewniana warownia nadgraniczna – wyj. W.M.) *Sarnowo* i wsi *Niechłonin*, *Jabłonowo*, *Gruszka*, *Szronka* (...).

W 1473 r. Jakub i Piotr z *Zielonej* sprzedają Adamowi Wilkanowskiemu prawo bliższości do dóbr *Chojnowo* za 100 kóp gr w szelągach.

W 1480 r. Jakub z *Zielonej* toczy proces przeciwko Sławęckim, pozwala “kmiociom” korzystać z lasu.

Król Jan Olbracht w 1497 r. daje Andrzejowi Niszczyckiemu z *Radzanowa* m.in. skonfiskowane dobra Mikołaja z *Zielonej* (plebana).

Od roku 1598 datuje się kościół św. Marcina. (SHGWP, 349)

Tyle mówi zamierzchła, średniowieczna historia posiadania tej wsi.

Dalsze prawa własności wsi *Zielona* przedstawiłem w rozdziale omawiającym osadę *Kuczbork*.

Nazwa wsi *Zielona* w czysto etymologicznym i toponomastycznym sensie należy do topograficznych. Ze względu na swą dawność nazwa przybrała znamiona rodowości. Najpierw jednak należy do grupy tzw. nazw równych apelatywom, jako nazwa słowotwórczo niepodzielna, tzn. bez formantu słowotwórczego. Do takiej grupy należą np. nazwy terenowe: *Biała, Długa, Mokre, Czarna, Bystra, Łysa, Goła, Suchy, Wilki, Czuby* (*Czubatka*), *Wilcze, Kobyła, Głęboka*.

Ważne informacje na temat wsi zawiera "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" cytowany wiele razy:

Zielona to wieś i folwark w pow. mławskim, w gminie i parafii Zielona (stan na k. XIX w.). Posiadała kościół parafialny drewniany, szkołę początkową, gorzelnię, browar, wiatrak, karcznię. Żyło tu 892 mieszkańców w 64 domach. W 1827 r. było 45 domów, 453 mieszkańców.

Dobra *Zielona* w roku 1888 składały się z folwarków: *Zielona, Cierpigórz, Sadowo* – łącznie 3424 morgi gruntów:

– Folwark *Zielona* – gruntów orných i ogrodów 1179 mórg, pastwisk 27 mórg, lasów 1484 morgi. Budynków murowanych – 25, drewnianych – 7.

– Folwark *Cierpigórz* liczył 366 mórg gruntów orných i ogrodów, 9 mórg nieużytków. Było tu 3 budynki murowane, 8 drewnianych.

– Folwark *Sadowo* liczył 238 mórg gruntów orných i ogrodów, 9 mórg nieużytków; budynków murowanych – 3, drewnianych – 3.

Wcześniej w skład dóbr *Zielona* wchodziły: wieś *Zielona* (osób 73, mórg 66), wieś *Cierpigórz* (osób 18, mórg 28), wieś *Ossówka* (osób 45, mórg 420), wieś *Dąbrówka (Dąbrowa)* (osób 8, mórg 94), wieś *Mały Las* (osób 10, mórg 82),

Gmina *Zielona* obejmowała 19679 mórg gruntów, miała 429 domów i 5248 mieszkańców (w tym – 17 protestantów i 211 Żydów), 2 kościoły, 2 szkoły, gorzelnia, 3 wiatraki, 1 zajazd, 5 karczem.

W skład gminy *Zielona* wchodziły wioski: *Bagienice Wielkie, Bagienice Małe, Chodupka, Chojnowa (!), Cierpigórz, Dąbrowa, Gościszka, Kozielsk, Kuczbork Osada* oraz wsie: *Krzywki-Bratki, Mianowo, Małylas (!), Nicgóra (!), Osowa, Ossówka, Olszewko, Przyspa, Sadowo, Zielona*. (SGKP, t. XIV, s. 596)

Wieś *Zielona*, jej dzieje, także dzieje okolicznych wsi są ściśle powiązane już od średniowiecza z rodem Zielińskich herbu Świnka.

Wiele cennych informacji na ten temat zawiera obszerny artykuł Tadeusza Żebrowskiego "Pochodzenie i genealogia rodziny Zielińskich herbu Świnka ze Skępego od początku XVII w." wydrukowany w kwartalniku Towarzystwa Naukowego Płockiego pt. "Notatki Płockie" (nr 4, październik – grudzień 1981). Występuje w tej pracy wiele nowych ustaleń historycznych, np. data nadania Zielonej Piotrowi w 1383 r. przez księcia Siemowita jest nieściśła, ponieważ ustalono, że prawdziwa jest data nadania – 1367 r.

Bardzo ważne informacje związane ze wsią *Zielona* czytamy w pracy A. Borkiewicz-Celińskiej: (...) w *Zielonej*, wsi parafialnej w zachodniej części powiatu szreńskiego, znanej nam już w 1351 r., w końcu XV w. lokowano kmieci na 6 włókach. Notatka zapisana po łacinie brzmiała: "In tota villa *Zyelona* scent 133 mansi, ex guibus fuerunt 3 predia, in guibus prediis fuerunt 33 mansi, post quos plebanus ex antiquo tollebat decimam, ex 100 vero mansis pro domino episcopo po tempore existente decimabatur". Jest to chyba największa wieś w całym średniowiecznym Mazowszu. (BorC, 59)

Za protoplastę rodu Świnków(Zielińskich) należy uznać niejakiego Piotra, bratanka abp. Jakuba. W źródłach występuje on w latach 1299-1323. Związany był z ziemią dobrzyńską; biskup płocki Jan nadał mu wieś w kasztelanii rypińskiej. Piotr zginął w napadzie litewskim na ziemię dobrzyńską w 1323 r. O żonie jego nic bliższego nie wiemy (...)

Po śmierci ks. Bolesława, syna Waclawa ks. płockiego, w 1351 r. Mazowsze Płockie, wraz z ziemią zawkrzeńską objął w swe władanie król Kazimierz, składając obietnicę bratu stryjecznemu poległego ks. Bolesława, Siemowitowi, że w razie śmierci króla bez pozostawienia męskiego potomka, Mazowsze przypadnie Siemowitowi (...). Od 1381 r. Mazowsze Płockie przypadło jego młodszemu synowi Siemowitowi IV. Po śmierci Ludwika Węgierskiego ks. Siemowit rozpoczął starania o koronę polską (...). Ziemię zawkrzeńską i płońską wykupił (od Krzyżaków – dop. W.M.) 23 XI 1384 r. (płońską w 1397 r.) za pieniądze od królowej Jadwigi, jako wynagrodzenie za zwrot Kujaw.

Nowe kłopoty finansowe księcia doprowadziły w 1407 r. do ponownego zastawu ziemi zawkrzeńskiej Krzyżakom za sumę 7 tys. grzywien.

W czasie wojny z zakonem w 1410 r. wojska królewskie weszły na Zawkrze prawdopodobnie w Bieżuniu i pozostały w ziemi zawkrzeńskiej

trzy dni, dokonując na trasie do *Bądzynia* (!) grabieży (...). W czasie walk jesiennych z Krzyżakami ucierpiał także dobra Zielińskich na Zawkrzu, prawdopodobnie *Sarnowo* i *Chojnowo* (...).

Wcześniej – w 1367 r. – nastąpiła sprzedaż dóbr Świnków w ziemi zawkrzeńskiej. Sprzedaży dokonano w Płocku.

Sprzedał wtedy król Kazimierz wsie: *Chojnowo*, *Niechłonin*, *Sarnowo* i *Zieloną*.

W późniejszych latach władał *Zieloną* Adam, jego syn Piotr (zwany “heres in Strzygi”), Jakub (od 1413 r.). Niektórzy z rodu Świnków, np. Adam, pisał się “z Sarnowa”. Syn Jakuba – Jan w 1410 r. walczył po stronie krzyżackiej. On to ponownie w podziale z bratem Adamem przejął w posiadanie wsie: *Chojnowo*, *Gruszkę*, *Łązek Wielki*, *Zalesie* (...). Adam otrzymał: *Jabłonowo*, *Niechłonin*, *Sarnowo* i *Szronkę*.

W 1429 r. Jan (ze Świnków) został sędzią ziemskim zawkrzańskim, pozostał nim do r. 1444. Później Jan nabył wieś *Niedziałki* (obok Chojnowa). Jego córka Anna była zamężna z Janem z Szapska i Kinik (k. Raciążą).

Jeszcze wiele lat później Świnków potomkowie byli właścicielami i spadkobiercami wsi: *Zielona*, *Chojnowo*, *Sarnowo*, *Gościszka*, *Zalesie*, *Mdzew*, *Sadowo*, *Cierpigórz*, *Lisowo*.

Skoligaceni byli z rodem Rościszewskich, mającym dobra blisko Bieżunia i Sierpca (por. *Rościszewo*, BZH, nr 20).

Ten świetny ród Świnków-Zielińskich wydał też męża wielkiego i niezmiernie zasłużonego dla Mazowsza, szczególnie Płocka – Gustawa Zielińskiego (1809-1881), właściciela dóbr Skępe. Dobra te były własnością Zielińskich od r. 1620 (łącznie z wsiami: Czermno, Rzuchowo, Wioska, Wólka) aż do II wojny światowej⁷.

Nazwę *Zielona* jako terenową, topograficzną potwierdza fakt, że wśród współczesnych nazw miejscowości taka nazwa występuje 20 razy. Często istnieje wraz z drugą częścią nazwy.

Przypisy

1. Walenty Kuczborski (1525-1572) kształcił się w Krakowie i Rzymie, sekretarz kardynała Hozjusza, towarzyszył mu na Sobór Trydencki; sekretarz króla Zygmunta Augusta; napisał dzieło "Katechizm albo nauka wiary i pobożności chrześcijańskiej" (1568) – wg uchwały soboru. ("Wielka ilustrowana encyklopedia powszechna", wyd. Gutenberga (reprint), t. VIII, s. 226).
2. G. Holm, Imię Gustaw..., "Język Polski" 1976, s. 118-119. Staropolskie imię *Gostislav* (*Gościslav*) jest dobrze poświadczone. W XIII w. nosili je liczni rycerze, m.in. będący w służbie księcia Wiśława II, księcia Warcisława i Jaromira. Przypuszczalnie z polskiego imienia *Gostislav* || *Goslav* itp. powstało szwedzkie imię *Gostav*, *Gustav*, *Göstav*, *Gösta* (...). Polskie imię *Gostislav* (*Gościslav*) zostało zapożyczone przez język szwedzki. Nosił to imię Gustaw II Adolf.
3. U. Bijak, Nazwy zestawione..., op. cit., s. 31-54.
4. M.M. Grzybowski, Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku. t. V, Płock 1989, s. 193-194; z rodu Mostowskich pochodziło wielu zacnych "mężów": Adrian, Bogdan (kasztelan płocki), Józef (sędzia ziemski zawkrzeński), Piotr, Teodor (stolnik płocki), Ludwika Kruszevska (z d. Mostowska) i in. Warto zauważyć nazwę wsi *Mostowo* w pobliżu Szreńska.
5. A. Bańkowski, Ciekawe relikty leksykalne wśród staromazowieckich nazw polnych, "Język Polski" 1984, z. 1-2, s. 135.
6. A. Bańkowski, *Szadykierz*, "Onomastica" 1970, s. 38-52.
7. T. Żebrowski, Pochodzenie i genealogia herbu Świnka ze Skępego do początku XVII w., "Notatki Płockie" 1981, nr 4, s. 16-28.

A faint, light-colored map of the Gmina Lubowidz is visible in the background. The map shows the geographical outline of the commune, including its irregular shape and internal boundaries. The text 'GMINA LUBOWIDZ' is printed in a bold, black, sans-serif font, centered horizontally and vertically over the map.

GMINA LUBOWIDZ

Gmina Lubowidz

wg "Spisu miejscowości w Polsce" (wyd. "Piętka")

1. Bądzyn
2. Biały Dwór
3. Borczyny
4. Cieszki
5. Dziwy
6. Galumin (!)
7. Goliaty
8. Huta
9. Jasiony
10. Kaleje
11. Kipichy
12. Konopaty
13. Kozilas
14. Lisiny
15. Lubowidz
16. Łazy
17. Mały Las
18. Mleczówka
19. Obórki
20. Osówka
21. Pątki
22. Płociczno
23. Przerodki
24. Purzyce
25. Ruda
26. Rudniwa
27. Rynowo
28. Sinogóra
29. Straszewy
30. Suchy Grunt
31. Syberia
32. Sztok

33. Toruniak
34. Wronka
35. Wylazłowo
36. Zatorowizna
37. Zdrojki
38. Zieluń
39. Zieluń Osada
40. Żarnówka
41. Żelaźnia

Lubowidz

Nazwa osady nad rzeką *Wkrą* w pobliżu Żuromina (przy trasie Żuromin – Lidzbark Welski) jest związana ze staropolskim imieniem, a raczej jego skróconą formą, *Lub(o)* ('kochany, pożądany'). Pełna forma imienia to *Lubowid*. Imię to przybierało także formy: *Lubech*, *Lubich*, *Lubik*. Formy te pochodzą od imion staropolskich dwuczłonowych: *Lubogost*, *Lubomir*, *Lubomysł*, *Luborad*, *Lubostaw*.

Obecnie *Lubowidz* należy do grupy osad. Nazwa pochodzi z XIV w. Była pisana w postaci: *Lubowicz* (1345), *Lubowidz* (1578).

W roku 1349 Bolesław, książę płocki, nadał tę wieś rodowi o nazwie *Nagórka* z Zawidza. Za czasów panowania Zygmunta Starego w roku 1521 wielki właściciel ziemski Jan Lubowidzki, właściciel Lubowidza, uzyskał lokację, czyli nadanie osadzie praw miasta.

Jest to nazwa dzierzawcza od imienia *Lubowid*. Występuje w nazwie prastary model toponimiczny na *-jb*, gdzie końcowe dawniej *-dj* przeszło w *-dz*.

K. Zierhoffer notował tę nazwę w kontekście: "*villam sen hereditatem Lubowicz (...) sitam super fluvium Wkra 1345*". Inne zapisy to: in *Lubowycz* (1502), *Liubowidz* (1578), *Lubowic* (z zaturą dźwięczności w wygłosie). W tym samym źródle naukowym podano jeszcze, że imię *Lubowid* mogło też mieć postać *Lubowit*, analogicznie jak w imieniu *Trzebiwit*, *Snowid*, *Zawid* (por. nazwę – *Zawidz*). (Zier, 242)

O parafii *Lubowidz* źródło (J. Ostaszewskiego) podaje: "*Lubowidz opidum, molendium, 2 + 3 + 2 1/2 wł., Żuromin (Żeromino) Andr. Liewicki m. 3, Castel. Plocens. 1 1/2 + 3 + 4 1/2 mans, Brudnice Kliczewski de sorte Kosmaczewski m. 1, Mathias Goły et Sigismundus cum sorte Kosmaczewski m. 1/2, Ossówka relicta Lubowicki m. 5, Wiedrowo (Adam Wiedrowski m. 1, Alberti m. 1), Mały Las m. 2. część parafii w pow. sierpskim: Zieluń, Dziwy, Raczyny, Będzimin.* (J. Ostasz, 187)

"Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" dodatkowo wyjaśnia, że wieś *Lubowidz* była od dawna otoczona rozległym borem sosnowym, nad rzeką *Wkrą*, która przez samą wieś płynie, poruszając młyn i tartak. W pobliżu był na lekkich glebach folwark niewielki.

Cytowane na początku artykułu źródło (A. Wróbel) pomija tu fakt, że chodziło o Wojciecha i Mikołaja (braci) Nagórków. Pominięty też został

fakt, że Jan Lubowidzki nie skorzystał z przywileju nadania praw miejskich.

Około roku 1850 dobra Lubowidz przeszły z rąk Sierakowskich w ręce Ignacego Wiśniewskiego.

Wtedy już istniał w Lubowidzu kościół parafialny drewniany "nieświadomej erekcji". W 1860 r. został odnowiony, na cmentarzu powstała murowana kaplica.

W końcu XIX w. istniały tu: szkoła podstawowa, cegielnia, gorzelnia, karczma.

Wieś liczyła 60 domostw, 631 mieszkańców, 4158 mórg ziemi i 99 mórg nieużytków (w tym 820 mórg ziemi włościan). Parafia Lubowidz liczyła 5114 dusz.

Według Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego dobra *Lubowidz* składały się z folwarków: *Lubowidz*, *Brudnice*; nomenklatur: *Rogale* (por. nazwe w gminie Siemiątkowo), *Gorzyny*; wsi: *Brudnice*, *Bądzyn*, *Pątki*. Dobra te liczyły 3656 mórg ziemi.

Folwark *Lubowidz* liczył: 458 mórg gruntów ornych i ogrodów, 109 mórg łąk, 7 mórg pastwisk, 39 mórg wód, 2695 mórg lasów (!), 45 mórg nieużytków i placów; 6 budynków murowanych, 38 budynków drewnianych. (SGKP, t. V, s. 449)

Wcześniej sygnalizowałem, że informacje o historii miejscowości były wybiórcze i skrótowe. Dla ścisłości przytoczę jeszcze parę faktów pochodzących z dokumentacji kościelnej, z protokołu wizytacji zarządzonej przez biskupa płockiego Adama Michała Prażmowskiego w okresie lata 1817 roku. Wizytacja była dość szczegółowa, obejmowała aż 12 punktów spraw interesujących biskupa. Na uwagę zasługuje fakt, że w owych protokołach powizytacyjnych zachowane zostały nie zmienione nazwy miejscowości.

Kościół parafialny w Lubowidzu (w myśl protokołu z 8 lipca 1817 r.) nosił "wezwanie św. Andrzeja Apostoła", choć nie zachowały się dokumenty starszego kościoła z czasów proboszcza ks. Adama Wieluńskiego (por. nazwę *Wieluń* w I cz. mojej pracy). Starszy kościół spłonął 30 maja 1798 roku.

Drugi kościół w Lubowidzu był "benedykowany" przez miejscowego dziekana Ks. Lambertha Smoleńskiego w 1814 roku.

Nowy kościół parafialny o trzech ołtarzach był "drewniany, dachówką pokryty, długości łokci 37, szerokości 17, podłogę mający".

Obok istniał cmentarz bez "kostnicy". Miał wymiary: długość – 90 "łokci", szerokość 76 "łokci". "Ostatnie pochowanie kości – podaje źródło – było w roku 1805".

W pobliżu kościoła istniał "szpital drewniany, słomą pokryty, o czterech izbach".

Do parafii *Lubowidz* w roku 1817 należały wsie i miejscowości (dane podaję w uproszczeniu z zachowaniem pisowni):

1. *Miasto Żuromin* (dziedziczne J.W. Krępskiego)
ludności – 627 osób
2. *Lubowidz* (dziedziczny hrabi K. Sierakowskiego)
ludności – 137 osób
3. *Pątki* (dziedziczne K. Sierakowskiego)
ludności – 24 osoby
4. *Będzyn* (?) (dziedziczne K. Sierakowskiego i Kowalewskiego)
ludności – 128 osób
5. *Brudnice* (dziedziczne K. Sierakowskiego,
Borowskiego i Kowalewskiego)
ludności – 323 osoby
6. *Galomin* (własność J.P. Gadomskiego)
ludności – 45 osób
7. *Rozwolin* (?) (własność wojewody Zboińskiego)
ludności – 113 osób
8. *Będzimin* (?) (własność wojewody Zboińskiego)
ludności – 128 osób
9. *Raczyny* (?) (własność wojewody Zboińskiego)
ludności – 127 osób
10. *Wadajewko* (?) (własność wojewody Zboińskiego)
ludności – 30 osób
11. *Jagodowizna* (?) (własność wojewody Zboińskiego)
ludności – 15 osób
12. *Dziwy* (własność wojewody Zboińskiego)
ludności – 41 osób
13. *Płociczno* (własność Łępińskiego)
ludności – 119 osób
14. *Mleczówka* (własność Łępińskiego)
ludności – 111 osób

15. *Budy* (własność Łępińskiego)
ludności – 141 osób
16. *Wiadowo* (własność J.P. Krępskiego)
ludności – 112 osób
17. *Rzęzawy* (?) (własność J.P. M. Mostowskiego)
ludności – 66 osób
18. *Cieszki* (własność Zboińskiego)
ludności – 100 osób

Tak duży materiał podaję z powodu zachowania tu nazw miejscowych, wielkości tej parafii (2387 osób), z dodaniem liczby Żydów (111 osób) – łącznie 2498 osób.

Parafia Lubowidz otrzymywała też w roku 1817 dziesięciny z wsi: *Brudnice*, *Będzimin*, *Osowce* (własność Kiszelnickiej), z *Wiadowa* (dobra biezuńskie), z *Poniatowa* i z “Kahału drobińskiego”).

Wszystkie powyżej przytoczone dane podpisał w protokole 8 VII 1817 roku “Lambertus Smoleński, Decanus Biežunensis. (Grzyb, XIX, 41-54)

Uwagę zwracają nazwy miejscowe w oryginalnej pisowni: *Będzyn*, *Rozwozin*, *Będzimin*, *Wadajewko* (*Tadajówka* – dop. mój – W.M.), *Jagowizna* (*Szadykierz* – dop. mój – W.M.), *Rzęzawy*, *Raczyny*.

Na koniec podaję hasło Lubowidz opracowane przez prof. S. Rosponda: *Lubowidz*, -a, lubowidzki. To dawne miasto, dziś wieś koło Żuromina, leży nad rzeką Działdówką. W 1349 r. Bolesław, książę płocki, nadał wieś Nagórkom (1345 r. *Lubowicz*, 1578 r. *Lubowidz*), ale za Zygmunta Starego w 1521 r. Jan Lubowidzki, właściciel Lubowidza, uzyskał lokację miasta. Jest to nazwa dzierżawcza od *Lubowida*, to jest prastary model na -jb : **Lubowid-jb* (...). (Rosp, 194)

Nazwa *Lubowidz* występuje w Polsce 2 razy; 1 raz w wersji *Lubowidza* (r.ż.).

Bądzyn

Nazwa wsi *Bądzyn* w gminie Lubowidz jest często mylona z nazwą wsi *Będzimin* w gminie Żuromin. Są to oczywiście dwie różne nazwy.

Nazwa *Bądzyn* jest analogiczna do nazwy wsi *Bądkowo* w gminie Ciecchanów, parafia Sońsk. Nazwę pisano w średniowieczu w formie *Banthkowo* (1426), jest to więc nazwa dzierzawcza. Nazwa *Bądkowo* pochodzi od imienia *Bądek* (zdrobnienie). W pełnym brzmieniu to staropolskie imię brzmiało – *Wszebąd* (*Zdziebąd*).

Istnieje też nazwa *Bądków* (*Bądkowo*) w powiecie Lipno, gmina Brudzeń. (Zier, 107-108)

K. Zierhoffer nie zanotował nazwy *Bądzyn* w gminie Lubowidz. Należy jednak przyjąć, że pochodzi ona od dawnego zdrobnienia imienia (nazwy osobowej) – *Bądek*. Przyrostek *-yn* wyraźnie dowodzi formy dzierzawczej, tak jak przyrostek *-ino*, *-yno*.

W dokumentacji średniowiecznej, kościelnej, występuje dawna nazwa wsi: *Bandzino* (SHGWP, 4) oraz *Będzyn* (1817).

Wies na początku XIX w. była własnością niejakiego Sierakowskiego i J.P. Kowalewskiego. Było tu 18 “dymów”, 128 mieszkańców. Wtedy to wieś należała do parafii Lubowidz. (Grzyb, XIX, 45)

Wcześniejsze uwagi etymologiczne potwierdza “Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”. Czytamy tu, że nazwa pokrewna *Bądków* ma źródłosłów *Bądek* (imię), *Będzistaw* (...)

Na Mazowszu i Kujawach spotykamy wszędzie *-q-*, a w południowej części Królestwa Polskiego *-ę-* (*Będzin*)

W XIX w. zanotowane zostały dwie nazwy: *Bądzyn* i *Bądzyn Ruda*. Obie wsie leżą nad rzeką Działdówką (Wkrą), w dawnej gminie Rozwozin, parafii Lubowidz.

Wies *Bądzyn* leży na wzgórzu, jest malowniczo położona nad Wkrą.

W 1827 r. wieś liczyła 16 domów i 152 mieszkańców. *Bądzyn Ruda* miała fabrykę żelaza. Zatrudniano 8 robotników; wartość produkcji wynosiła 21 000 rs. rocznie. (SGKP, t. I, s. 122)

W “Encyklopedii Staropolskiej” Glogera czytamy: “Gdy szlachta zaczęła budować dwory (...) mówiono o dworze Bądza, że Bądzyn.” (EstpG, III, 259)

W Polsce nazwę *Bądzyn* notuje się 1 raz.

Biały Dwór

Nazwa ta została odnotowana w “Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego” jako *Białydwór* w dawnym powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Lubowidz, nad rzeką Działdówką (Wkrą). W II połowie XIX wieku wieś należała do dóbr Poniatowo (także nad Wkrą). (SGKP, t. I, s. 198)

Słowotwórczo biorąc, jest to przymiotnik + rzeczownik. W tej samej gminie występują jeszcze konstrukcje tego typu: *Łysa Góra, Suchy Grunt*.

W Królestwie Polskim odnotowano np.: *Białybrzeg, Białybór, Białygrąd, Biały Kamień, Biały Kościół, Biały Ług*.

Ciekawsze nazwy tak zbudowane, odnotowane na Mazowszu to: *Babi Bór, Bobrowy Kierz, Ciemna Dąbrowa, Czerwiński Borek, Dębowa Łąka, Kobyła Łąka, Goła Biel, Jagodny Grąd, Kalinowy Nart, Kobyli Ostrów, Mokre Brzegi, Mleczna Droga, Nowy Młyn, Pawłowski Przecz, Ślepa Ruda, Wielgi Dół, Wysoka Niwa, Zaplotne Pole, Zimna Woda* (237 nazw). (WrzF, 256)

Jest to typowa nazwa topograficzna, jakich wiele w Polsce. Dwór o takim wyglądzie uwiecznił A. Mickiewicz w “Panu Tadeuszu”, w I księdze “Gospodarstwo”. Tu przyjechał po “naukach w wielkim mieście” tytułowy bohater.:

“Śród takich pól przed laty, nad brzegiem ruczaju,
Na pagórku niewielkim, we brzozowym gaju,
Stał dwór szlachecki, z drzewa, lecz podmurowany;
Świeciły się z daleka pobielane ściany,
Tym bielsze, że odbite od ciemnej zieleni
Topoli, co go bronią od wiatrów jesieni (...)”

A. Mickiewicz “Pan Tadeusz” Ks. I, w. 23-28

Dalsze dzieje “ostatniego zajazdu na Litwie” z lat 1811-1812 rozegrały się w dworku i w starym zamku Horeszków.

Aż dziwne, że w skali ogólnopolskiej taka nazwa wsi występuje tylko 5 razy. Przyczynę tego zjawiska upatruję w tym, że takie nazwy zaistniały bardzo późno jak na procesy nazewnictwa.

Borczyny

Nazwa *Borczyny* jest typowa dla nazw terenowych leśnych. Często w polskiej toponimii od nich pochodziły nazwy przysiółków, wsi, osad, folwarków i tzw. bud.

Nazwa wsi pochodzi bezpośrednio od rzeczownika pospolitego *bór*. Definicja mówi, że jest to "las iglasty na podścielisku *borówek* (vacinium); stąd też pole po wykarczowanym *borze*, który zostawił czerwona-wą, urodzajną ziemię, zwie się zwykle *borowiną*, niewykarczowane zaś krzaki i piaski po wyciętym *borze* noszą miano *borowiska*; karłowata sosnina rzadko porastająca nosi nazwę *borowizny*. *Borowiec* jest to osadnik leśny (budnik). Stąd poszły nazwy wielkiej liczby miejscowości.

Istniało także imię *Bor* (*Borek*), które stanowi źródłosłów wielu nazw, jak: *Borczyn*, *Borczyne*, *Borów*, *Borków* (*Borkowo*) *Borkowice*.

Miejscowości noszące nazwę *Bór* i *Borek* są zwykle drobnymi osadami leśnymi lub małymi folwarkami. Zaledwie kilka wsi większych w ich liczbie spotykamy. (SGKP, t. I, s. 307)

Rzeczownik *bór* jest rodzimy, ogólnosłowiański: czeskie – *bór*, rosyjskie – *bor*, bułgarskie – *bór*. Jest to kontynuant prasł. **borъ* (...). W polszczyźnie wyraz *bór* jest poświadczony już od XIII w., w znaczeniu 'las szpilkowy, zwłaszcza sosnowy'. Jego rodzinę wyrazową stanowią m.in. *borowy*, *borowik*, *borowikowy*, *borówka*, *borówczany*, *borowiczka* (*Borowiczki* – nazwa miejscowości w pobliżu Płocka), *borowica*, *borowina*, *borowinowy*, *borowizna*¹.

Nazwy małych osad pochodzących od powyższych źródeł językowych to: *Bór*, *Bór Suchy*, *Borowe*, *Borawskie*, *Borczyn* (!), *Borek* (nazwa wsi w pow. sierpeckim). (SGKP)

W nazwie *Borczyne* widać wyraźnie historyczne zjawisko językowe wymiany *k* : *c*, jak np. w wyrazie *ręka* : *reca* : *rečný*.

Nazwa *Borczyne* jest notowana obok nazwy *Szeroka Olszyna*, *Wulka* (!) i *Budziska* (*Budy*) w parafii Skrwilno, w roku 1817 jako własność "W-go Rokickiego". (Grzyb, XIX, 2003, s. 115)

W formie *Borczyne* nazwa wsi występuje w Polsce tylko raz. Przyjmuje też postaci: *Borc*, *Borczyne*, *Borczyso*, *Boreczek*, *Borek* (48 razy), *Boręty*, *Borki* (79 razy), *Borkowo* (17 razy) i in.

Nazwa *Borek* istnieje też jako okolica Bieżunia. Jest to nazwa późna, topograficzna.

Cieszki

Jest to nazwa rodowa. Wskazuje na to forma liczby mnogiej oraz fakt, że nazwa przetrwała w zasadzie bez zmian fonetycznych czy słowotwórczych.

Pochodzi zdecydowanie od nazwy osobowej *Cieszek* (*Ciesz*) dokładniej zaś od imienia typu *Cieszymysł*. Zwrócili na to uwagę dwaj uczeni – prof. H. Górniewicz i prof. W. Taszycki. W dokumentach występują zapisy w postaci: *Czeskowo*, *Czeszkowo*, *Cieszkowo*. (BorC, 52)

Wieś *Cieszki* w XIX w. należała do powiatu mławskiego, gmina Rozwozin, parafia Lubowidz. Posiadała 18 domów, 156 mieszkańców.

Folwark *Cieszki* należał do dóbr Rozwozin. Liczył 660 mórg, w tym gruntów ornych – 610 mórg, łąk – 24 morgi, pastwisk – 3 morgi, nieużytków i placów – 23 morgi. Stosowano płodozmian 11-polowy. Folwark liczył 5 domów murowanych, 11 drewnianych. (SGKP, t. I, 696)

Nazwy pokrewne: *Cieszkowy*, *Cieszonki*, *Cieszowa*, *Cieszaków*, *Cieszyny*, *Cieszyn*, *Cieszyna*, *Cieszyny*.

Wieś *Cieszki* wg protokołu kościelnego z r. 1817 w parafii Lubowidz należała do rodziny Zboińskich.

W opisie parafii Lubowidz z roku 1817 wystąpiły oryginalne i stare zapisy wsi okolicznych: *Będzyn*, *Rzędawy*, *Mleczawka*, *Budy*, *Raszyny*, *Osowce*. (Grzyb. XIX, 2003, 50)

Wymienione nazwy w starej pisowni uległy z czasem zmianom, o czym mowa w odpowiednich rozdziałach, np. formant *-awka* (*Mleczawka*) ustąpił powszechnemu *-ówka*, czy jak w nazwie *Osowce* ten sam formant został uproszczony do popularniejszego *-ówka*: *Osówka*, *Dąbrówka*, *Krzyżówki*, *Mleczówka*.

Osobliwością jest tu zapis wsi w podwójnej wersji: *Raszyny* i *Raczyny*. Komentarz do tych nazw wystąpi w odpowiednim rozdziale.

Nazwa wsi występuje w Polsce 1 raz. Przyjmuje jednak formy nieco odmienione: *Cieszanin*, *Cieszanowice*, *Cieszanowo*, *Cieszanów*, *Cieszątki*, *Ciesz*, *Ciesznie*, *Cieszniowo* i wiele innych.

Dziwy

Nazwa wsi jest dość oryginalna i ciekawa. Zwraca uwagę jej wieloznaczność, także liczba mnoga.

Badacz terenu J. Ostaszewski pisał, że w aktach z XV w. nazwa brzmiała: *Zdziwy, Zdziwój*. Nazwę wywodzi od rzeczownika *dzik* lub przymiotnika *dziki*. Według autora jest to osiedle bardzo stare, położone blisko wody (bagien). Charakteryzuje się istnieniem w tej okolicy palafitów, budowli nadwodnych, prehistorycznych. (J.Ostasz, 124)

Nazwa wsi *Dziwy* należy do kategorii nazw terenowych, czyli pierwotnie nie oznaczających osad ludzkich. W myśl przyjętej w nauce klasyfikacji terminologicznej należy do tzw. nazw prymarnych czyli równych wyrazom pospolitym. Należy jednak zwracać uwagę, by nie mylić nazw terenowych z miejscowymi.

Nazwy terenowe prymarne (równe wyrazom pospolitym) dzielą się na dwie główne grupy:

- a) nazwy singularne (forma l. pojedynczej)
- b) nazwy pluralne (forma l. mnogiej).

Przykłady są bardzo różnorodne:

ad. a) *Baba, Bagna, Biel, Buda, Dział, Dzik, Gać, Góra, Jawor, Kąt, Kępa, Kierz, Łaz, Łęg, Łąg, Ług, Zima* (por. nazwę *Zimolza* w I części mojej pracy), *Łąka* (jako pierwsza część nazwy stanowiącej zestawienie *Kobyła Łąka*).

ad. b) *Bielawy* || *Biele* (nazwy występują koło Bieżunia i Raciąża), *Gliny* || *Glinki, Łazy* (nazwa w pobliżu Żuromina), *Morgi, Obory* || *Obórki* (por. nazwę w pobliżu Jasion), *Płosy, Przecze, Włóki* (nazwa dzielnicy Sierpca), *Wrzosa*.

Nazwa terenowa, równa nazwie wsi *Dziwy* należy do drugiej kategorii.

W kategorii a i b znajdują się także tzw. nazwy sekundarne, pochodne. (WRzF, 225-227)

Wieś *Dziwy* leży nad rzeką Działdówką (Wkrą), w dawnej gminie Rozwozin, parafii Lubowidz. W latach 80-tych XIX w. liczyła 10 domów, 95 mieszkańców, 27 mórg gruntów włościańskich. Folwark *Dziwy* należał do dóbr Rozwozin.

Nazwy pokrewne to: *Dziwak, Dziwczy Potok, Dziwieckie Chałupki, Dziwin, Dziwińskie, Dziwie, Dziwniki, Dziwno, Dziwnów, Dziwaczki*. (SGKP, t. II, s. 303)

Praca H. Górnowicza notuje jako nazwę rodową *Dziewki*. (Gór, 62)

W naszym przypadku przyczyną powstania nazwy *Dziwy* jest tzw. motywacja sytuacyjna, gdy tzw. appellativum stanowiące podstawę tej nazwy przez krótki czas miało bezpośredni realny związek z obiektami w terenie. Inaczej mówiąc, gdy sytuacja, która wywołała powstanie nazwy, przemięła. Do tej grupy będą należeć przede wszystkim nazwy odczasownikowe należące do nazw przedmiotów codziennego użytku, narzędzi, potraw i do zakresu kultury społecznej, duchowej, np. *Dziwy, Figiel, Wisielec, Świącienica, Czary, Głósy, Strzygno, Krzyże*. (WRzF, 270, 280).

Rzeczownik *dziw* jest stary, pochodzi z XIV i XV w. Był rodzaju męskiego. Występuje już w "Biblii". Później przyjął rodzaj nijaki – to *dziwo*. Jest to prasłowo. W języku cerkiewnym: **diwo, divin, diviti sę* ('dziwić się'). (Brü, s. 114)

Według Brücknera przymiotnik *dziwy* oznacza *dziki (dzikość, dzicz)*.

Nazwa wsi istnieje w Polsce 1 raz. Także tylko raz przybrała formę *Dziwogóra* jako zrost.

Galomin (Galumin)

Nazwa wsi jest stosunkowo trudna do wyjaśnienia etymologicznego.

W nazwie *Galumin* zachodziło zjawisko o charakterze fonetycznym i dodatkowo tzw. alternacji, np. w imieniu *Kazimir* || *Kaziemir*. Do zmiany *Galemin* ≅ *Galomin* (oraz do obecności *Galemino* || *Galomino* doszło przypuszczalnie pod wpływem analogicznych zmian typu: *Niesiebedy* ≅ *Niesiobedy*, *Wyszemirze* ≅ *Wyszomierz*.

W powiecie płońskim istnieje identyczna nazwa – *Galomin*. Pisano ją już w roku 1400 w postaci *Galemino*, później jako *Galiemino* (1570, 1578). Nazwa to powstała z dużym prawdopodobieństwem od nazwy osobowej **Galema* i została urobiona analogicznie na wzór skrótów typu: *Witoma* || *Witostaw*. (Zier, 68, 169)

Wieś *Galomin* nad rzeką Działdówką była w dokumentach średniowiecznych zapisywana w wersji *Galomin Górny*, dokładniej – *Galemino* (1455). Należała do tzw. "distryktu płockiego", w parafii Lubowidz. W 1578 r. odnotowana w powiecie sierpeckim.

Była to wieś szlachecka. W 1455 r. należała do Jana Lipskiego. Tenże dokonał w wymienionym roku zamiany ze szlachtą ze wsi Uniszki. Dobra

Galomin i wójtostwo w *Gościszce* zamienił na *Uniszki* w pobliżu Mławy, przy trasie do Nidzicy. Dokumenty notują też, że w *Galeminie* (*Galominie*) 1 włókę osadniczą posiadał niejaki Stanisław (1531). (SGHWP)

Zdrobniła forma nazwy *Galominek* występuje w pobliżu Raciąża, w powiecie płońskim. (SHGWP, 74-75)

Jeszcze w 1827 r. wieś *Galomin* w gminie Rozwozin liczyła 9 domów, 51 mieszkańców; w roku 1880 – 8 domów, 53 mieszkańców, cegielnia, 6 osad, 12 mórg gruntów.

Folwark *Galomin Górny* z wsią *Galomin* i osadą *Kozilas* (wg opisu z r. 1868) miał 294 morgi gruntów (w tym *Kozilas* z 1 osadą), 19 mórg gruntów. (SGKP, t. II, s. 477)

W roku 1817 *Galomin* był własnością J.P. Gadomskiego. (Grzyb, XIX, 45)

Nazwa wsi występuje w Polsce 1 raz. Przybiera też formy *Galominek*, *Galominek Nowy*.

Goliaty

“Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” odnotował dwie podobne nazwy: *Goliany* – wieś w powiecie grójeckim, w parafii błędów; *Goliaty* – wieś w powiecie rypińskim, gmina Okalewo, parafia Lubowidz – liczyła w II poł. XIX w. 5 domów, 45 mieszkańców (był to z pewnością folwark). (SGKP, t. II, 656)

Nazwę pierwszą odnotował prof. H. Górnowicz jako rodową. Była zapisywana jak *Golyani* (1407), *Goliani* (1429), *Golyanij* (1564), *Goliany Magna* (1567). Ta nazwa pochodzi od nazwy osobowej *Goljan*. Była to wieś duża – 683 morgi gruntów, budynków murowanych 8, drewnianych 14. Do tego istniał też rozległy folwark.

Wydaje się, że wieś *Goliaty* w gminie Lubowidz z przyrostkiem jak w nazwie *Konopaty*, nie jest z kategorii rodowych. Raczej należy do kategorii nazw pochodzących od rzeczownika *golec* lub przymiotnika *goły*.

Słownik podaje, że rzeczownik *golec* (*golisz*, *gołek*, *gołasz*) tworzył formy pospolitego dawniej przezwiska i stanowią źródłosłów licznych nazw miejscowych: *Goleszyn* (k. Sierpca), *Golesze*, *Golice*, *Gołków*, *Gołaszyn* i *Gołuszyn*. (SGKP, t. II, s. 654).

W formie *Goliaty* nazwa występuje w Polsce 1 raz. Ma też postaci: *Goliany*, *Golianki*.

Huta

Nazwa *Huta* jest wśród nazw terenowych odnotowana bardzo licznie. Oznaczała miejsce, gdzie wytapiano metal z rud, także szkło. Taką nazwę omówiłem wcześniej w swojej pracy o nazwach (BZH, z. 20). Do tej pory mieszkańcy Bieżunia używają nazwy *Huta* i mylnie – *Łuta*, na oznaczenie lasu leżącego na południe od Bieżunia, w okolicy Władysławowa.

Rzeczownik *huta* (*hutnik*) pochodzi od niemieckiego *Hütte*, *hutte*, *Glashütte* ‘huta szklana’. (Brü, s. 174)

Wśród nazw wsi i folwarków należących do parafii Łukomie – *Huta* w roku 1817 znalazła się wśród wsi: *Łukomie* (w. kościelna), *Łukomka*, *Mirzęcino*, *Topiąca* (dziedziczna wielmożnej Franciszki Wysockiej), *Białasy Paprotki*, *Krzyżówki*, *Jońce*, *Nart*, *Żarkowa* (dziedziczna wielmożnego Kazimierza Czarnickiego), *Babiec Rzały* (!), *Stopino*, *Pionki*, (*Pianki*), *Puszcza* (dziedziczna J.W.J. Jeżewskiej generałowej), *Gugoly Paprotki*, *Dembiny* (dziedziczna wielmożnych Andrzeja Ligowskiego i Marcina Malanowskiego), *Babice Wionczanki* (dziedziczna wielmożnego Franciszka Świącickiego).

Osada *Huta* w 1817 r. liczyła 2 domy, 10 mieszkańców. (Grzyb, XVIII, 79)

Nazwa wskazuje, że Niemcy osadnicy rozkrzewili u nas tę gałąź przemysłu. Huty zakładano zawsze wśród lasów, by tą drogą ciągnąć dochody z wielkich obszarów leśnych.

Obok ogólnej nazwy *Huta* noszą one zwykle drugą od wsi, na której gruntach powstały, a rzadziej od założyciela. Jako sposób korzystania z lasów przedstawiają one pewien postępek w stosunku do tzw. *budów* (*bud*) i *majdanów* (por. nazwę *Majdany* w gm. Lubowidz). *Hucisko* to miejsce po zniesionej *hucie*.

Huta – notuje słownik – to wieś włościańska w II połowie XIX w, w gminie Okalewo, parafia Lubowidz. Liczyła 7 domów, 51 mieszkańców, 198 mórg roli uprawnej i 6 mórg nieużytków. (SGKP, t. III, s. 230)

Przykłady nazw pokrewnych: *Hucisko*, *Huta Czernice*, *Huta Bardzińska*, *Huta (garwolińska)*, *Huta (łukomska)*.

Nazw tego typu słownik notuje na terenie Królestwa Polskiego około 400 (SGKP).

Wśród współcześnie istniejących w Polsce nazw *Huta* notowana jest 28 razy; z dodaniem przymiotnikowej części drugiej – 84 razy.

Jasiony i Obórki

Obie nazwy wsi występują bardzo blisko siebie. Wieś *Jasiony* leży przy drodze Żuromin – Rypin, wieś *Obórki* znajduje się w odległości 1,5 km od tej drogi.

Teren jest – wynika to już z nazw – bardzo zalesiony. Ze starych map wynika, że w średniowieczu były tu “bory i puszcze nieprzebyte”. Do tej pory wymienione okolice są potężnym siedliskiem dzików, saren, łosi i innej zwierzyny. Lasy, dobrze utrzymane, są oazą i doskonałym miejscem parku krajobrazowego z centrum w Lidzbarku Welskim.

Wieś *Jasiony* zanotował profesor H. Górowicz w postaci *Jasionki* jako nazwę rodową. Nie jest to jednak nazwa identyczna z tą leżącą w pow. żuromińskim. Wskazuje na to odległość. Nazwa *Jasionki* występuje w roku 1567 w powiecie płońskim, jako druga część nazwy rodowej *Skwary*. Jednak, jak twierdzi H. Górowicz, nazwa *Jasionki* pochodzi od nazwy osobowej i herbu Jasiona (pierwotnie pisano: *Jassyona* – 1456). (Gór, 143)

Zatem dochodzi, jak w tego typu nazwach, do dylematu etymologicznego.

W sprawie drugiej nazwy (pobliskiej) *Obórki* w wymienionej wyżej pracy brak informacji. Jest ona więc innego pochodzenia.

Jasiony należą do nazw topograficznych, terenowych, dokładniej – pochodzi od nazwy drzewa – *jesion*. O tej nazwie wypowiedział się prof. B. Kreja².

W tej grupie nazw miejscowych znajdują się np.: *Brzoźnik*, *Cisówka*, *Grabie*, *Kaliniska*, *Jasionka* (!), *Lipniki*, (por. nazwę w pobliżu Sierpca), *Kruszczanka*, *Modrzewie*, *Bukowy* (z charakterystyczną końcówką -y), *Dąbie*, *Brzostówka*, *Leszcznik*, *Olszewo*, *Olszewiec*, *Osowy* (*Osowa*), *Osówka*, *Strzemeszna*, *Sosnka*, *Topolowa*, *Śliwki*, *Rokitnica*, *Więzicz*, *Wierzbie*, *Gniłków* (od ‘gniłki’ = ulęgalki). (WRzF, 266)

Także *Ilino* (k. Płońska) – od gatunku wiązu.

Argument zatem odnoszący się do nazwy *Jasiony* jest tu nie do podważenia. Pochodzi ta nazwa od nazwy drzewa *jesion*. Inną sprawą jest przejście samogłoski -e- w -a-. Zmiana samogłosek następowała prawdopodobnie w wyniku gwarowego obniżenia samogłoski e do niższego a *bieły*, *biel* ≙ *biały*; *Biela* (często nazwa terenowa, np. w pobliżu Raciąża), *Bielawy* (por. I cz. mojej pracy, BZH, nr 20).

Druga nazwa pobliskiej wsi *Obórki* także nie należy do rodowych, dzierzawczych. Jest to typowa i charakterystyczna nazwa mazowiecka należąca do kategorii nazw terenowych. Dokładniej – należy ta nazwa do związanych z kulturą rolną, leśną, ogrodową. Została zanotowana także w wersji bez zdrobnienia – *Obory*. Na tej samej zasadzie etymologicznej istnieją nazwy: *Siodło, Mieska, Kościelisko, Parski, Dźwiczyn*.

Do tej samej kategorii należą nazwy częste na Mazowszu: *Mościska, Rudne, Rudniska, (Rudziska), Tracz, Przychód*. (WRzF, 27)

Wieś *Jasiony* leżała dawniej w gminie Okalewo, parafia Skrwilno. W r. 1827 było tu 11 domów, 195 mieszkańców. W II połowie XIX w – 22 domy, 243 mieszkańców, 316 mórg gruntów uprawnych. Wieś należała wtedy do kilku właścicieli. (SGKP, t. III, s. 484)

Nazwy pokrewne: *Jasiołka, Jasion, Jasionek, Jasionice, Jasionka, Jasionna, Jasionów, Jasionowce, Jasionowica, Jasionówka, Jasionowo*. (SGKP, t. III)

Wieś *Obórki* została zapisana jako *Oborki*, leżała w II połowie XIX wieku jako wieś włościańska w powiecie rypińskim, gmina Okalewo, parafia Skrwilno. Miała 4 domy, 52 mieszkańców, 70 mórg gruntów uprawnych. (SGKP, t. VII, s. 336)

Nazwy pokrewne to: *Obora, Oborczyńska, Oborek, Oborin, Oborka, Oborniki, Obory, Oborzyn, Oborzyska, Oborzysko*. (SGKP)

W myśl starych dokumentów kościelnych, wydaje się, że jeszcze wcześniej – w 1817 r. – nazwa interesującej nas wsi brzmiała *Oborczyńska Rumunki* i należała do niejakiego “W-go Chełmickiego” wraz ze *Skrwilnem* i *Okalewem*. (Grzyb, XVIII, 115-117)

W skali ogólnopolskiej nazwa *Jasiony* została odnotowana tylko raz. Inne formy to: *Jasiena, Jasionka, Jasień, Jasieniec, Jasiona, Jasionowo, Jasionów, Jasionówka* (popularne).

Obórki są notowane 5 razy. Ponadto istnieją pokrewne formy: *Obory* (9 razy), *Obora, Oborniki, Obórka*.

W artykule A. Bańkowskiego “Rzeczowniki zbiorowe od nazw drzew w toponimii polskiej” (“Język Polski”, II, 1972, s. 281-286) czytamy, że *jasion* to staropolska i gwarowa nazwa drzewa *Fraxinus*. Literacki *jesion* (zwróć uwagę na wymianę *e* w *a* – dop W.M.) zawdzięczamy chyba jednak wpływom staroczeskiego, jak chce Taszycki, bo i północnopolska toponimia woli *jasion* (por. F. Sławski, Sejp, I, s. 564).

Tak więc nazwa *Jasiony* to forma liczby mnogiej od dawnej nazwy drzewa *jasion*. Mamy tu przykład niezmienionej postaci nazwy, nazwy bardzo starej.

Kaleje

“Słownik warszawski” dostatecznie ilustruje etymologię nazwy tej wsi. Istnieje ścisły związek między początkową częścią *kal-* i *kał-*. Rzeczownik *kał* (l. mn. *kały*) oznaczał dawniej ‘błoto, szlam’. Stąd pochodzi rzeczownik *kałuża*. Słownik podaje też inne znaczenia, np. takie, że jest to miejsce lesiste i błotniste; miejscowość, gdzie jest staw. (SW, II, 213)

Wymiana spółgłosek *l* : *ł*, jest w dawnym języku polskim zjawiskiem często notowanym.

Nazwa wsi *Kaleje* nie należy do rodowych. Nie odnotował jej bowiem prof. H. Górniewicz w swej wielkiej pracy o nazwach tego typu na Mazowszu. Można jedynie dopatrywać się wątpliwego pokrewieństwa z nazwami: *Kalety*, *Kaletka*, *Kaletki*. Znaczenie tych nazw i położenie wsi *Kaleje* wykluczają się nawzajem.

Nazwy *Kaleje* nie odnotował także prof. K. Zierhoffer. W jego wielkiej pracy, na którą powoływał się prof. H. Górniewicz, taka nazwa nie występuje wśród nazw mazowieckich, bo jest to prawdopodobnie nazwa terenowa.

Tezę przytoczoną na początku potwierdza konstatacja, że przytłaczająca większość nazw topograficznych znajduje motywację semantyczną (tj. uzasadnienie ich znaczenia) w naturalnych warunkach terenowych, w tym, z czym ludzie nazywający obiekt zetknęli się bezpośrednio, co stanowiło trwałą, widoczną charakterystykę nazywanego fragmentu terenu. (WRzF, 265).

W słowniku występują potwierdzające informacje odnośnie znaczeniowego rodowodu nazwy wsi. Czytamy tu: W pierwotnym znaczeniu *bito* (stąd *kałuża* stanowi źródłosłów wielu nazw miejscowości błotnistych, w jakich zakładano chętnie osady dla trudnego dostępu zapewniającego bezpieczeństwo; stąd poszły nazwy: *Kaleń*, *Kalisz*, *Kalino* (*Kalno*), *Katuszyn*, *Kały*, *Kałek*. Stąd nazwa krzewu *kalina*, która dała początek nazwom osad: *Kalinowa*, *Kalinowo* itp. (SGKP, t. III, s. 717)

Kaleje odnotowano w dawnym powiecie rypińskim, parafia Skrwilno. Wieś w końcu XIX w. miała 7 domów, 62 mieszkańców, 130 mr. obszaru. (SGKP, t. III, s. 675)

Taka nazwa istnieje też w powiecie Śrem, także w pow. olsztyńskim jako *Kalejtką*, później *Kaletka* i *Nowa Kaletka*. Obie ostatnie nazwy są ściśle związane z pięknymi jeziorami o czystej, krystalicznej wodzie i pięknym okolicznymi lasami.

Kipichy

Jest to zjawisko nazewnicze dość osobliwe nawet na Mazowszu, gdzie występuje już od XIII wieku wiele typów nazw terenowych. Wielość formantów tworzących nazwy terenowe była uzupełniana aż do XIX wieku. W niektórych przykładach widać proces, który powodował, że od nazw terenowych, topograficznych, powstawały nazwy wsi.

W nazwie *Kipichy* taki proces miał miejsce. Jest to zdecydowanie nazwa terenowa; jej etymologia prowadzi do czasownika *kipieć* 'wrzeć'. Znaczenie wyrazu kojarzy się również z: *para*, *mgła* (*kurzyć się*, 'dymić'), *kipiel* (w wirze morskim).

W gwarze występuje czasownik *kipnąć* oznaczający żartobliwe *klapać*, *wypić* (Brü, 230), także *umrzeć*.

Wśród nazw pokrewnych na oznaczenie miejsca w terenie często występują nazwy z użyciem przyimka. Po przyimku występuje zwykle wyraz pospolity lub nazwa własna. Oto parę przykładów z Mazowsza: *Do Uwrocia*, *Na Dąb*, *U Glink*, *U Mostku*, *Za Nartem*, *Za Szajcem*, *Na Osieczce*, *Na Ośnicy*.

W tej grupie znajdujemy też interesujący nas przykład: *Na Kipnicech*. Wnioskować można, że nazwa *Kipichy* mogła mieć wcześniejszą postać *Kipnice*. (WRzF, 255)

Słownik notuje, że wieś *Kipichy* w XIX w. należała do powiatu rypińskiego, gmina Okalewo, parafia Świedziebnia. W 1827 r. było tu 13 domów, 81 mieszkańców. W II połowie XIX w. – 13 domów, 186 mieszkańców, 375 mórg gruntów.

Nazwy pokrewne to: *Kipary*, *Kipiaczka*, *Kipiączka*, *Kipień*. (SGKP, t. IV, s. 100)

W skali ogólnopolskiej nazwa *Kipichy* jest notowana tylko raz.

Konopaty (Stare Konopaty, Nowe Konopaty)

Wieś *Konopaty* w zasadzie nie sprawia trudności etymologicznych, choć na Mazowszu północnym istnieje bardzo podobna nazwa wsi w pobliżu Mławy – *Konopki*. Są one jednak różne, pochodzą od różnych pni etymologicznych.

Stare Konopaty to wieś w gminie i parafii Zieluń, liczyła w II poł. XIX w. 22 domy, 197 mieszkańców, 710 mórg gruntów.

Nowe Konopaty były folwarkiem w sąsiedztwie wsi (SGKP, t. IV, s. 347).

Nazwy pokrewne – zanim wyjaśnię etymologię nazwy – w Królestwie Polskim to: *Konopczanka*, *Konopczysko*, *Konopiany*, *Konopielki* (*Konopielka*), *Konopiska*, *Konopka*, *Konopki*, *Konopla*, *Konoplisko*, *Konopna-Wólka*, *Konopna*, *Konopnica*, *Konopno*, *Konopczanka*. (SGKP, t. IV)

Etymologia nazwy doskonale jest wyjaśniona w “Słowniku etymologicznym języka polskiego” F. Sławskiego. Bezpośrednio nazwa *Konopaty* pochodzi od rzeczownika *konopie*. Jest to nazwa rośliny włóknistej i oleistej o łac. nazwie *Cannabis sativa*; *konop’*, *konop’a*; w dialekcie – *konop*; w jęz. prasłowiańskim – **konopja*.

Od tego rzeczownika (nazwy rośliny) w staropolszczyźnie zaistniał czasownik *konopacić*. Oznaczał: utykać szczeliny kłakami konopnymi (w powieściach M. Rodziewiczówny). Oznaczał też utykanie szczelin mchem, pakułami, konopiami.

Istnieje też czasownik *konopić* – uszczelniać konopiami. (SejpS, 424)

Nazwa *Konopki* w pobliżu Mławy pochodzi od nazwy osobowej *Konopa* (Górniewicz) i nie ma związku z *Konopatami*. Jest nazwą rodową.

Z nazwą *Konopaty* kojarzy się nazwa terenowa *Konopata*. Jest to jednak inna kategoria – to nazwa dwuczłonowa, jak w przykładach: *Przewoźna Łąka*, *Nowy Młyn*, *Szyroki Dział*, *Suchoczary* itp. (WRzF, 276)

Konopaty wśród wszystkich nazw w Polsce istnieją tylko raz. Podobne rodowodem są: *Konopiska* (1 raz) i *Konopczyn* (1 raz).

Kozilas

Jest to nazwa typowa dla nazw złożonych. Składa się z przymiotnika w części pierwszej i rzeczownika pospolitego w części drugiej. Należy też zwrócić uwagę na niejako automatyczne przesunięcie akcentu z części *las* na poprzednią sylabę. Podobne zjawisko akcentowe wystąpiło w nazwie *Nowa Wieś*, z różnicą, że *Kozilas* jest zrostem. W nazwie *Nowa Wieś* dochodzi w wymowie ludowej do zjawiska: *Nowáwieś*.

Zestawienia dwuczłonowe pod względem słowotwórczym (najczęściej pisane rozdzielnie) składają się z:

1. przymiotnika + rzeczownika, np.: *Babi Bór*, *Długi Las*, *Jagodny Grąd*, *Wielgi Dół*.
2. imiesłowu + rzeczownika, np.: *Dziana Olsza*, *Glnący Las*, *Pogorzały Grąd*.
3. rzeczownika + przymiotnika, np.: *Grądziki Małe*, *Grąd Wielki*, *Lipniki Czerwińskie* (por. *Lipniki* k. Rościszewa).
4. rzeczownika + rzeczownika, np.: *Łosiny Bród*, *Smug Thuszcza*.
5. przymiotnika + urzeczownikowionego przymiotnika, np.: *Krzowa Dolna*, *Małe Kijowy*, *Pleśniowa Wójtowska*.

Nazwa *Kozilas* jest jednak nieco innej kategorii. Doszło w niej do zrostu, który spowodował przesunięcie akcentu i tym samym niejako skrócenie nazwy.

Pod względem semantycznym (znaczeniowym) nazwy tego typu są zestawieniami lub złożeniami: *Biała Biel*, *Białobrzeg*, *Wielgołęczne*, *Kobyła Przęda*, *Kobyła Łąka* (por. nazwę w pobliżu Bieżunia), *Plebani Bór*, *Grobelka Kownaty*, *Smolny Piec*. (WRzF, 256-276)

Jest to nazwa topograficzna. Na Mazowszu w wiekach dawnych zanotowano aż 63,1% tego typu nazw.

Właścicielem wsi *Kozilas* w dawnej parafii Dłutowo był Adam Straszewski, posiadacz 3 mórg (por. nazwę *Straszewy*). Posiadłości w parafii Dłutowo należały m.in. do: Zielińskich, Suchajów, Cziborskich, Liczków, Żołądków, Gnoińskich, Stachorzów, Gelienów, Mroczków, Nickich (stąd nazwa od jeziora *Nicko*). (JOstasz, 189)

Pierwsza część nazwy najpewniej pochodzi od przezwiskowej nazwy osobowej *Koza*. Część druga jest co do znaczenia oczywista. Jest to pod względem semantycznym *las Kozy* (*Kozy las*).

Nazwę *Kozielsk* notuje słownik w powiecie mławskim w gminie Zielona, parafia Kuczbork; także w innych regionach kraju. (SGKP, t. IV, s. 548)

Nazwę *Kozielaski* (*Kozilas*) odnotowano w powiecie bukowskim. Na uwagę zasługuje nazwa *Koziebrody* k. Raciąża.

Nazwy pokrewne: *Kozia*, *Koziaczki*, *Kozia (góra)*, *Koziakaleń*, *Koziakowo*, *Kozia (niwa)*, *Kozian*, *Kozianka*, *Koziany*, *Koziarki*, *Koziarnia*, *Koziarówka*, *Koziary*, *Koziarze*, *Koziaszycja*, *Kozia (woda)*, *Koziawola*, *Kozibór*, *Koziborek*, *Kozibród*, *Koziedrogi*, *Koziobrodzkie (budy)*, *Kozięglówki*, *Kozięglowy*, *Kozielaski*, *Koziarogi*, *Kozię (pole)*, *Koziły* itp.

Wieś *Kozilas* w II połowie XIX w. włościańska. Leżała wtedy w gminie Zieluń, parafia Dłutowo. Liczyła 109 mieszkańców, 496 mórg gruntu, 3 morgi nieużytków (por. nazwę *Galomin*). (SGKP, t. IV, s. 553)

Współcześnie nazwa miejscowości *Kozilas* jest notowana tylko raz.

W pobliżu Baboszewa istnieje nazwa *Kozolin*; jest to jednak nazwa dzierzawcza.

Lisiny

Tej nazwy w gminie Lubowidz nie odnotował szczegółowy "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego". Notuje jedynie nazwy: *Lisiny* jako folwark w pow. lipnowskim (gmina Osówka); *Lisiny* jako wieś i folwark w pow. rypińskim (gmina i parafia Rogowo); *Lisiny* – wieś w powiecie rypińskim, gmina Wompielsk, parafia Radziki; *Lisiny* w powiecie mławskim. (SGKP, t. II, s. 311)

Chyba, że któraś z tych nazw wymienionych wsi stosunkowo późno przeszła terytorialnie do gminy Lubowidz.

Rzeczownikowy formant *-ina* (plur. *-iny*) rzadko występuje w funkcji toponimicznej; większość mazowieckich nazw z *-ina* to formy prymarne. Formant *-ina* tworzył też kolektywne nazwy od nazw drzew i innych roślin (*Borczyzny*, *Bieliny*).

Jako dzierzawczą nazwę *Lisewo* (od n.os. *Lis*) – wcześniej *Lisowo* – odnotował K. Zierhoffer. Dołączył do tej kategorii jeszcze nazwę *Liszewo* || *Liszowo* (*Lisowo*) *Lisewo*. (Zier, 60).

Jest to jednak przykład z innym formantem, dotyczy on zjawiska wahań typu: *-owo* || *-ewo*; *-ewo* || *-owo*, *-ewo* || *-ów* (tak jak w przykładzie: *Kosowo* || *Koszewo* || *Kosewo*).

Ostatecznie przyjmuję wywód prof. Adama Wolffa. Notuje on nazwę *Lisice* (1458) w powiecie sochaczewskim i *Lisowice*. Pisał o takich nazwach: Wszak nie będziemy uważać nazw miejscowych: *Chościce*, *Cybulice*, *Kalinice* za należące do topograficznych nazwanych od flory, nazw miejscowych: *Czajewice*, *Czaplice*, *Jazgarzewicz*, *Jeżewice*, *Kanice*, *Kotowice*, *Kozice*, *Lisice* i *Lisowice*, *Niedźwiedzice*, *Rakowice*, *Turowice*, *Wilkowice* i *Wilczkowice*, *Zębrzyce*, *Żabowice* – za nazwane od fauny; a nazw miejscowych: *Czechowice*, *Prusinowice*, *Węgrzynowice* – za etniczne, chociaż nie negujemy pierwotnego charakteru wyrazów, które zostały następnie użyte jako nazwy osobowe”. (Wolff, 71)

W formie *Lisiny* nazwę odnotowano w Polsce 6 razy.

Łazy

Jest to nazwa wsi pochodząca od wyrazu pospolitego. Rzeczownik *łaz*, przeważnie w liczbie mnogiej *łazy*, to ‘trzebież’ w lesie przez wypalanie drzew czy wycięcie. Od tego rzeczownika powstawały pochodne, np.: *przełaz*, *łazić* oraz złożenia; *łazęka* (*łazęga*) – ‘zbieg, szpieg’; także ‘chłop nie osiadły na stałe’. W języku cerkiewnym **łaziti*, *łazą*. (Brü, 308)

Podobnie wyjaśnia etymologię tego wyrazu prof. J. Miodek: *łazy*, podobnie jak *łazki*, *łazisko* czy *łaziska*, to nazwy miejscowości powstałych na *łazach*, czyli pierwotnych przejściach, ścieżkach poprzecinanych przez gęstwinę puszczy, które mogły gdzieś natrafić na goliżny naturalne, zdadne do uprawy. Są to postacie stosunkowo młode. Nawet w XVI-wiecznych materiałach źródłowych występują one rzadko. (Miod, 384)

Nazwa *Łazy* należy pod względem słowotwórczym do kategorii nazw prymarnych (równych wyrazom pospolitym). Kategorię tę reprezentują nazwy topograficzne w formie liczby pojedynczej lub mnogiej, np.: *Dział*, *Grąd*, *Kąt*, *Kępa*, *Łaz*, *Łęg*, *Karpa*, *Bielawy*, *Błota*, *Dziwy*, *Łąki*, *Morgi*, *Rzecz*, *Rowy*, *Wrzosa*, *Łazy*.

Pod względem semantycznym (znaczeniowym) nazwa *Łazy* należy do kategorii kulturowych. Ich podstawami było karczowanie, wypalanie, dostosowywanie ziemi do uprawy, np.: *Rąbienie*, *Trzebnica*, *Poręby*, *Osiek*, *Zgorzał*, *Pogórz*, *Nowiny*. (WRzF, 225-268)

Łazy, w naszym przypadku, zostały odnotowane jako folwark nad rzeką *Działdówką* (*Wkrą*) w gminie Rozwozin, parafia Lubowidz.

Istniała tu smolarnia, 3 domy, 17 mieszkańców, 260 mórg gruntów (w tym 6 mórg nieużytków). Folwark w *Łazach* należał do dóbr Rozwozin. W skali kraju nazwa *Łazy* występuje kilkaset razy.

Niekiedy do części pierwszej dodawane było dodatkowe wskazanie miejsca położenia, np. *Łazy Malenickie*, *Łazy Naklickie*, *Łazy Rymanowskie*.

W formie *Łazy* nazwa ta jest notowana w Polsce 41 razy; w postaci zestawień np. *Łazy Duże* – 15 razy.

Na uwagę zasługuje tu też nazwa *Stawiszyn-Łaziska* w gminie Biezuń.

Mały Las

Nazwa *Mały Las* nie należy do kategorii nazw starych, średniowiecznych. Pod względem językowym należy do kategorii złożeń.

Wieś *Mały Las* była włościańska w II połowie XIX w. Należała wtedy do parafii Zielona. Miała 6 domów, 73 mieszkańców, 172 morgi gruntów. (SGKP, t. VI, s. 82)

Nazwy z poprzedzającym przymiotnikiem *mały* w Królestwie Polskim to: *Mały Boków*, *Mały Bołszów*, *Mały Bór*, *Małybór*, *Mały Byków*, *Małydwór*, *Mały (Dział)*, *Małyfolwark*, *Mały (młyn)*, *Mały (mostek)*. (SGKP, t. VI, s. 81-82)

Synonimem nazwy jest *Borek*, *Borki*, *Lasek*, bardzo popularne nazwy terenowe na Mazowszu i w kraju.

Jest to zdecydowanie nazwa topograficzna zaliczana do nazw dwuczłonowych. Takie nazwy są zwykle, jak wspomniałem, złozeniami lub zestawieniami. nazwy tego typu dzielą się (por. inne rozdziały) na 5 grup:

- a) z dwu członów topograficznych: *Krzywa Sośmina*, *Wielkie Kąty*, *Smug Brzostowy*, *Białobrzeg*,
- b) z członu topograficznego i kulturowego lub odwrotnie: *Milewa Łąka*, *Plebani Bór*, *Przecz*, *Śnierzyne*, *Konotopa (!)*,
- c) z członu dzierzawczego i topograficznego lub odwrotnie: *Pruska Biel*, *Plebani Bór*,
- d) z członu dzierzawczego i kulturowego lub odwrotnie: *Księżę Pole*, *Wojtowski Młyn* (człon dzierzawczy, zwykle znajduje się na pierwszym miejscu),
- e) z dwu członów kulturowych: *Stodolna Budka*, *Krzyżowa Droga*, *Smolny Piec* (w rejonie Nidzicy), *Dwa Młyny*, *Grobelka Kownaty*.

Wśród tego typu nazw dominują człony topograficzne. Na Mazowszu jest ich 325. Kulturowe dominują w 133 nazwach. Dzierżawcze występują na pierwszym miejscu w 68 nazwach.

W formie *Mały Las* nazwa istnieje w Polsce 1 raz. Za to przymiotnik *mały* jako część pierwsza – 27 razy, np.: *Mały Bór*, *Mały Bród* itp.

Mleczówka

W nazwie wsi formant *-ówka* należy do najbardziej żywotnych formantów rzeczownikowych. Tworzył nazwy z formantami pochodnymi od *-ka* : *-anka*, *-onka*, *-ówka*, *-atka*, *-awka*, a obok: *-ica*, *-nica*, *-enica*, *-owica* || *-'ewica*, *-ownica* || *-'ewnica*; także: *-isko* : *-owisko* || *-'ewisko*, *-owczyso*. (WRzF, 262)

Powyższa teoria pozwala też na zaliczenie tej nazwy do kategorii pochodzących od nazw typu: *Mleczna*. Formant *-ka* najczęściej tworzył nazwy od przymiotników zakończonych na *-ow-* || *-'ew-* pochodzących od nazw osobowych, roślin, zwierząt i od tzw. apelatywów, np.: *Chrabkówka*, *Pawłówka*, *Cisówka*, *Głogówka*, także nazwa w powiecie żuromińskim – *Osówka* (por. odp. rozdział), *Baranówka*, *Bocianówka*.

Do tej grupy nazewniczej należą też nazwy omówione wcześniej lub powszechnie znane, np. *Białka*, *Kamionka*, *Borkówka* (*Borkowo*), *Brzozówka* (*Brzozowo*).

Od przymiotników na: *-ow-*, *-aw-*, *-at-*, *-on-*, *-an-* powstały dopiero samodzielne formanty: *-ówka*, *-awka*, *-atka*, *-onka*, *-anka*. Te formanty głównie tworzyły nazwy terenowe (od nich też nazwy wsi). To zjawisko było jednak późniejsze w porównaniu do średniowiecznych nazw terenowych, zakończonych na *-ka*.

Wieś *Mleczówka* w 1817 r. została zanotowana w parafii Lubowidz jako należąca do "P. Łempickiego". Liczyła wtedy 111 mieszkańców, 15 domów. (Grzyb, XIX, 46)

Mleczówka jest zanotowana też jako wieś włościańska w powiecie rypińskim, gmina Okalewo, parafia Lubowidz. W II połowie XIX w. była tu szkoła początkowa. Wieś liczyła 24 domy, 297 mieszkańców, 738 mórg ziemi i 11 mórg nieużytków. Wcześniej – w 1827 r. – wieś należała do parafii Skrwilno. Liczyła 9 domów, 119 mieszkańców. (SGKP, t. VI, s. 519)

Nazwy pokrewne: *Mlecze, Mleczka, Mleczki, Mleczo, Mleczów, Mleczków, Mleczkowa, Mleczna Mleczno, Mleczne, Mlekówka*.

Nazwa wsi pochodzi od rzeczownika *mleko*, w dawnym języku **melko*.

Nazwę notuje się w Polsce tylko 1 raz.

Osówka

Nazwa wsi *Osówka* wyraźnie kojarzy się z *Ossową (Osowa)* w gminie Siemiątkowo. Pochodzi od nazwy osobowej *Osa* i jest nazwą dzierzawczą.

Czy jednak w przypadku nazwy w gminie Lubowidz nie mamy do czynienia z nazwą topograficzną od nazwy drzewa – *osa, osina, osika*?

W gminie Siemiątkowo nazwa wsi *Ossowa (Osowa)* jest nazwą dzierzawczą; nazwa wsi w gminie Lubowidz pozornie tylko jest podobna.

Nazwa *Ossówka (dziś Osówka)* w gminie i parafii Zielona ma inną etymologię. W XVI w. była zapisywana jako *Ossowka (1502), Ossowka (1578), Ossówka*. Jest to nazwa topograficzna utworzona od rzeczownika *osa* ‘vespa’, *osina, osika*. Źródło naukowe dopuszcza jednak możliwość powstania tej nazwy od osobowej *Osa*. (Zier, 288)

Nazwa ze zdrobnieniem *-ówka* nie wyklucza, że też może to być nazwa dzierzawcza.

Lektura pracy naukowej A. Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko rozwiewa jednak wątpliwości.

W różnych kontekstach nazwa *Osówka* występuje jako nazwa terenowa.

1. Podstawową funkcją formantu *-ka* (zdrabniającego) jest substantywizacja (tworzenie rzeczowników odprzymiotnikowych), np.: *Czerwonka, Zielonka* – od nazw roślin, zwierząt, tzw. apelatywów i nazw osobowych (*Cisówka, Brzozówka, Głogówka, Grabówka i Osówka* !)
2. W nazwach z przyimkiem określającym położenie miejsca występują nazwy typu” *Na Osówkach* (!), *Na Grabowem Grądzie, Na Więzowy Kierz* itp. (WRzF, 234-255)

Nazwa wsi w gminie Lubowidz została zapisana w dokumencie kościelnym z r. 1817 w formie *Ossowka*; wieś należała do dóbr “J.P. Kiszelnickiej”. (Grzyb, XIX, 51)

W końcu XIX w. *Osówka* to wieś i folwark w gminie i parafii Zielona. Miała 40 domów, 412 mieszkańców, 1333 morgi obszaru. Folwark *Osówka* w 1882 r. był oddzielony od dóbr Zielona, miał 681 mórg obszaru; budynków murowanych – 2, drewnianych – 10; płodozmian 8- i 10-polo- wy. (SGKP, t. VII, s. 652)

Nazwy pokrewne: *Osów*, *Osowa*, *Osowa Góra*, *Osowce*, *Osówek*, *Osowie*, *Osowice*, *Osowiec*, *Osówko*, *Osowne*, *Osowo*, *Osowy*.

Nazwę *Osowce* spotykamy w powieści M. Dąbrowskiej “Noce i dnie”. W skali Polski nazwa *Osówka* występuje 10 razy.

Pątki

Nazwa tej wsi jest zdecydowanie rodowa. Liczba pluralna jest tu argumentem głównym. Równie ważnym jest zanotowane imię staropolskie (nazwa osobowa) – *Pątką*.

Znawca przedmiotu, prof. K. Zierhoffer, odnotował nazwę takiej wsi, lecz jako część wsi *Pianowo* w powiecie pułtuskim, w gminie Nasielsk. Nie wyliczył w swej pracy nazwy wsi w gminie Lubowidz. Ponieważ staropolskie prawidła nazewnicze dotyczyły też Mazowsza, teoria przytoczona niżej będzie dotyczyć też nazwy wsi w gminie Lubowidz.

Nazwa wsi *Pątki* była w powiecie pułtuskim zapisywana w formie *Pōtki* (1402), *Panthky* (1405), *Pantki* (1409), *Pathky* (1425), *Pąthky* (1434), *Panthki* (1536), *Pątky* (1576).

Nazwa wsi *Pątki* pochodzi od imienia lub nazwy osobowej *Pątką*. Imię to z kolei pochodzi od pełnego imienia *Pęcisław*, wg schematu: *Pęcisław* \cong *Pątek* \cong *Pątki*.

Nie jest jednak wykluczone (pisze językoznawca), że nazwę można kojarzyć z rzeczownikiem *pąc* ‘droga’ (ros. *nyть*). W gwarach rzeczownik *pątką* oznacza ścieżkę. (Zier, 73)

Poza tym dodam, że nazwy części wsi *Pianowo* w powiecie pułtuskim brzmiały: *Bargły*, *Daczki*, *Pątki*. W części wyjaśniającej okoliczne “nada- nia” wsi *Ługi* wystąpiła nazwa *Bargły*. Jest to zdecydowanie nazwa rodowa (por. I część mojej pracy, BZH nr 20 – nazwa *Ługi Bargły*).

Ostatecznie należy przyjąć, że nazwa wsi *Pątki* jest rodowa i pocho- dzi od imienia dawniej pisanego *Pąthka*. (Gór, 130)

Wieś *Pątki* była włościańska. Należała do parafii Lubowidz. Liczyła w 1880 r. 8 domów, 66 mieszkańców, 252 morgi gruntów. Wchodziła w skład dóbr Lubowidz. (SGKP, VII, 928)

Nazwy pokrewne to *Pątniki*, *Pątnów*, *Pątnówek*, *Pątnówka*, *Pątnowo*, *Pątnowskie* (jezioro).

Nazwa *Pątki* występuje w Polsce tylko raz.

Płociczno

Nazwa jest bardzo stara, średniowieczna. Pochodzi być może od rzeczownika *plot*. Rzeczownik ten z kolei pochodzi od nazwy czynności – *pleść* (*plotę*, *plecie*); *plotki* ('łoki, włosy zaplecione'). Rzeczownik *plot* oznaczał "plecionkę" od czasownika *pleść*, *plotę*, *pleciesz*, *przeplataniec*, *plecionka*, *zaplatać*, *pleciuga*, *plotkarz*. W języku cerkiewnym: *pletą*. (Brü, s. 418)

Inną możliwość pochodzenia tej nazwy stanowi rzeczownik staropolski *płō* istniejący w XVI w. Odmieniał się wtedy: **płō-*, **płosa*, jeszcze dawniej – **plesie* i stąd: *płoso* lub *plesie*. Pierwotny mianownik **płō* (dop. **pła*) zachował się w odwiecznych nazwach miejscowości. (Brü, s. 421)

Skląniam się jednak ku tezie, że nazwa wsi pochodzi od rzeczownika *plot*, tym bardziej, że nazwa taka występuje często w nazwach terenowych na Mazowszu, np. *Na Płociech*.

Nazwy tego typu przybierały różne formy, m.in. nazwy z przyrostkiem *-no* (tzw. odmiana niezłożona). Oznaczały w średniowieczu tzw. *uwrocie*, *zastawisko*. Przyrostek staropolski **-bn-* tworzył głównie przymiotniki odrzeczownikowe. Formant ten charakteryzuje się – jak podaje praca naukowa – bezbarwnością semantyczną, dzięki czemu ma szerokie możliwości derywacyjne (pochodność). Będąc formą przymiotnikową formant ten tworzy derywaty zróżnicowane pod względem rodzaju gramatycznego i liczby. W formach tzw. odmiany niezłożonej występują formanty **-bnb*, **-bna*, **-no* (*Płociczno*). W formach odmiany złożonej ten formant ma postać: **-bnbjb*, **-bnaja*, **-bnoje*. Ogólnie jednak chodzi tu o formant **-bn-*.

Do nazw miejscowych z tym formantem (modyfikowanym chronologicznie lub geograficznie) należy parę typów nazw miejscowych (6 ty-

pów). Wyliczę tylko parę nazw charakterystycznych: *Nowina, Dąbrowna, Pasieczna, Błotny, Jagodny Grąd, Dźwirzno* (por. I część mojej pracy, BZH z. 20), *Górzno, Topolno, Dębna, Grabna, Zagajne, Ostrowna, Grodna, Łąźny* ('leśny'), *Zaborna, Zabrodna* oraz *Zapłotne*. (WRzF, 250-252)

Na Mazowszu, w powiecie żuromińskim, nazwy takie, to: *Myślino, Gószyno* (dawne), *Dźwirzno, Karniszyn* (*Karnyszyno*), dalej – *Skrwilno*.

Nazwę *Płociczno* od 'płot' potwierdza jeszcze istnienie nazwy przyimkowej (terenowej) *Na Płociech*. (WRzF, 46)

Wieś *Płociczno* (w myśl opisu parafii Lubowidz z r. 1817) należała do parafii Lubowidz. W 1817 r. *Płociczno* należało do "kollacji szlacheckiej J.W. hrabi Kajetana Sierakowskiego, dziedzica dóbr Lubowidza". Według tego samego źródła *Płociczno* w II poł. XIX w. było własnością "J.P. Łępickiego". Wtedy wieś liczyła "17 dymów, 119 mieszkańców". (Grzyb, XIX, 46)

W latach 80. XIX w. *Płociczno* zostało odnotowane jako wieś włościańska w powiecie rypińskim, gmina Okalewo, parafia Lubowidz. Posiadała dom modlitwy, ewangelicką szkołę początkową ogólną, 2 wiatraki, 46 domów, 409 mieszkańców, 920 mórg gruntów. *Płociczno* wchodziło w skład dóbr Okalewo.

Nazwy pokrewne: *Płocica, Płocice, Płocichy, Płocicz, Płocicze, Płociczny*. (SGKP, t. VIII, s. 284-285)

W Polsce nazwa miejscowości *Płociczno* jest notowana 8 razy.

Na uwagę zasługuje w tym miejscu kontekst: *Leszcz, Okoń, Szczuka* jako nazwy miejscowe.

Przerodki

Ze względu na formę liczby mnogiej nazwa wsi natychmiast wskazuje, że należy do kategorii rodowych.

Jest to chyba jednak omyłka. Praca H. Górnowicza o nazwach tego typu na Mazowszu nie notuje takiej nazwy. Występują natomiast nazwy podobne, z charakterystycznym prefiksem *prze-*: *Przerowy, Przetuki, Przewary* (*Przewory*), *Przezgacie, Przedbory*. Nazwa bardzo podobna *Przerowy* występuje w powiecie ciechanowskim. (Gór, 26, 93, 122-145)

Prawie identyczna nazwa wsi *Przeradowo* została odnotowana przez K. Zierhoffera w powiecie makowskim. Nazwa ta ma wyraźnie słowo-

twórczy związek z nazwą *Przeradz*. Podobna nazwa *Przerowy* (*Przerowa*, *Przerowo*) pochodzi od nazwy osobowej *Przerowa* || *Przyrowa*, będącej zarazem nazwą herbu – *Przerowa*. W tej grupie funkcjonowały też nazwy herbów: *Broda*, *Bzura*, *Ciołek*, *Doliwa*, *Konopka* (por. nazwę *Konopaty*), *Rogala* (por. nazwę *Rogale* w pobliżu Siemiątkowa), *Trzaska* (por. nazwę *Trzaski*). (Zier, 245, 310)

Słownik notuje, że wieś *Przerodki* nad rzeką *Działdówką*, w gminie i parafii *Zieluń*, miała w końcu XIX w. 15 domów, 137 mieszkańców, 484 morgi obszaru. (SGKP, t. IX, s. 176)

Nazwa wsi jest współcześnie notowana tylko raz.

Purzyce

Nazwa wsi jest ciekawa etymologicznie. Ma formę liczby mnogiej. Należałoby więc odczytywać ją jako nazwę rodową. Czy jednak tak jest? Powstaje dylemat etymologiczny: 1. nazwa powstała od formy l. mnogiej rzeczownika *przeć*, 2. nazwa pochodzi od gwarowego *po rzyce* (rzeka w tym miejscu wyschła).

Badacz Mazowska północnego J. Ostaszewski sięgał do czasów starożytnych. Pisał, że nazwa *Purzyce* to ‘porzećce’, ‘po rzyce’ = *rzyka* = gwarowa rzeka. (WrzF, 226)

Skłaniam się jako autor pracy ku tezie, że nazwa wsi nie powstała od gwarowego *pu rzyce* ‘po rzećce’. Wskazuje na ten argument istnienia nazwiska szlachciców mazowieckich: *Purzycki Fabian*, *Purzycki Jan*, *Purzycki Stanisław*, *Purzycki Tomasz*, *Purzycki Wojciech*. Nie jest to oczywiście argument decydujący, bowiem nazwiska szlacheckie po XVI wieku pochodziły od miejsca posiadanych dóbr. (JOstasz, 78)

Nazwa wsi *Purzyce* mogła pochodzić od chłopskiego nazwiska *Parzych*. W związku z tym znana jest nazwa wsi *Parzychy* w powiecie Kolno. Przekształcenia nazw w każdym elemencie, szczególnie pod wpływem gwar, były zjawiskiem powszechnym. (Gór, 165)

Na Mazowszu północnym występowało to dość często. Jednak forma liczby mnogiej tej nazwy dość wyraźnie wskazuje na jej rodowe pochodzenie. Tym bardziej, że taka nazwa wsi występuje w np. powiecie siedleckim, ciechanowskim (gmina Grudusk). W tych powiatach do nazwy głównej są dodawane uzupełnienia rodowe (*Pomiany*, *Rozwory*, *Trojany*).

Wieś *Purzyce* (notuje słownik) w powiecie żuromińskim należała do gminy Okalewo, parafia Lubowidz. W II połowie XIX w. liczyła 9 domów, 110 mieszkańców, 227 mórg ziem. (SGKP, t. IX, s. 307)

Wymienione wcześniej dodatkowo określenia nazwy *Purzyce* są zdecydowanie szlacheckie.

Owszem, istnieje zjawisko zamieniania *-o-* || *-u-* : *pokład* || *pukład*, nie może to być wystarczające wyjaśnienie.

Na ostatnie zjawisko zwrócił uwagę najpierw J. Ostaszewski, a szczegółowo omówił K. Zierhoffer. Pisał: Stosunkowo duża ilość zmian fonetycznych w nazwach dotyczy oboczności samogłosek, szczególnie zjawiska zwężenia samogłosek *o* ≅ *ó* oraz *e* ≅ *e* ≅ *i(y)*. Tu podano przykłady zmiany (zwężenia) samogłoskowego *o* ≅ *ó* ≅ *u* : *Brzoze* ≅ *Brzuze*, *Chroszczewo* ≅ *Chruszczewo*, *Dłotowo* ≅ *Dłutowo*, *Godkowo* ≅ *Gutkowo* (por. nazwę w gminie Siemiątkowo), *Stopsko* ≅ *Stupsk*, *Drochowo* ≅ *Druchowo* (w pobl. Drobina).

W tym zjawisku uczestniczyła też nasza nazwa: *Porzecze* ≅ *Purzyce*. Wspomniana przez mnie wcześniej forma liczby mnogiej (nazwy rodowe) jest jednak myląca. (Zier, 22)

Jako *Purzyce* nazwa jest notowana w Polsce tylko raz. Przybiera też formy zestawione, np.: *Purzyce Pomiany* (3 razy) oraz *Purzec* (1 raz).

Ruda

Nazwa wsi należy do grupy terenowych, topograficznych. Słownik Brücknera podaje: *ruda* (albo *rdza*) we zbożu i drzewach; 'torf, bagnisko, łąka mokra', *rudawi(z)na* i *rudowi(z)na*, 'bagnisko z rudą żelazną łąkową'; *ruda*, 'limonit' dla barwy rudawej tak nazywany; potem 'każdy minerał, z którego się wytapia kruszce' (...) stąd setki wsi tak nazywanych; *rudnik*, *rudnia*, *rudniwa*, *rudniwy*. (Brü, s. 487)

W pokrewnej formie występują nazwy z zakresu stosunków techniczno-przemysłowych, np. *Rudna*, *Rudnisko*, *Węglno*, *Żeglenica*, *Smoleń* (por. nazwę *Smólnia* w pobliżu Dzieczewa, BZH nr 20), *Tracz*, *Młyńska*, *Zarnowo*, *Zastawisko*. Nazwy tego typu (związane z kulturą rolną, leśną, ogrodową) tworzą według wielu schematów słowotwórczych (8 schematów).

Takimi nazwami są np. *Obrąb*, *Obory* i *Obórki* (w pobliżu wsi *Jasiony*), *Przychód* (w pobliżu Szreńska), *Kocewa* (por. nazwę *Kocewo* w pobliżu Bieżunia).

Dodatkowe umotywowanie nazwy podaje praca J. Ostaszewskiego z r. 1937: nazwa *Krzynowłoga* (w ziemi mławskiej) wg Brücknera: *Krzy-no-włoga*, krynica-wilgoć (*właga*). Według tradycji miejscowej wydobywano w starożytności rudę i przerabiano na żelazo; *krzynow* oznacza więc mięg do wypalania. Potwierdzenie jest w nazwach pobliskich wsi: *Rudno* i *Ruda*. (JOstasz, 123)

Wydaje się, że podobną nazwą jest *Żelaźnia* (*Żeleźnia*?) (por. odpow. rozdział tej pracy).

Wieś *Ruda* w naszym przypadku leży nad rzeką *Działdówką* (Wkrą) w gminie i parafii Zieluń. Był tu młyn wodny i tartak. Wieś liczyła w końcu XIX w. 15 domów, 134 mieszkańców, 468 mórg obszaru. Wchodziła wtedy w skład dóbr *Dłutowo*.

Nazwa o brzmieniu *Ruda* (często z dodatkowym przymiotnikiem określającym położenie lub przynależność) w Królestwie Polskim istniało 210. (SGKP, t. IX, s. 883-900)

Nazwa ta – jako typowo terenowa – występuje współcześnie wśród nazw miejscowych aż 92 razy. Dodatkowo tworzy liczne złożenia, zestawienia i zrosty.

Rudniwa

Nazwa wsi w gminie Lubowidz jest przykładem typowej nazwy terenowej. Nazwy tego typu występują przed wiekiem XVI. Według klasyfikacji nazw terenowych nazwa *Rudniwa* należy do kategorii związanych z kulturą rolną, leśną, ogrodową. Nazwy wsi należące do tej kategorii, to *Obrąb* (w pobliżu Bieżunia) – 105 tego typu nazw na Mazowszu, *Siedlińska* (w gminie Biezuń), *Dźwirzno* (*Dźwierzno*) (w pobliżu Bieżunia), *Obórki* (*Obory*), *Mościska*, *Żarnowo* (*Żarnówka*), *Przychód* (w pobliżu Szreńska), *Kocewa* (*Kocewo*) (w pobliżu Bieżunia), *Dziwy*.

Nazwa wsi pochodzi od rzeczownika *ruda*. Przyrostek *-wa* jest na Mazowszu bardzo rzadki. W wykazie nazw topograficznych na Mazowszu występuje tylko 1 raz i został zakwalifikowany do tzw. derywatów rzeczownikowych (pochodzących od rzeczowników). Na Mazowszu takich nazw terenowych jest 492.

Według innej klasyfikacji nazwa *Rudniwa* należy do tzw. nazw sekundarnych (powstałych od wcześniejszego pnia). Takich nazw na Mazowszu jest 1534. Nazw "pierwszych" (prymarnych) – dla porównania – jest 542. (WRzF, 259, 268-270)

Słownik notuje nazwę *Rudniwa* w końcu XIX w. jako należącą do gminy Rozwozin, parafia Lubowidz. Osada ta miała wtedy tylko 1 dom, 8 mieszkańców, 70 mórg ziemi. Była zatem małym folwarkiem. (SGKP, t. IX, s. 939)

Nazw pokrewnych nie sposób wyliczyć. Jest ich w Królestwie Polskim setki. Tym samym jest to najlepszy argument, że nazwa jest topograficzna.

W wersji *Rudniwa* nazwę notuje się w Polsce 1 raz. Za to liczne są nazwy pokrewne utworzone za pomocą innych formantów, np.: *Ruda* + *przymiotnik* (46 razy), *Rudawa*, *Rudka*, *Rudki*, *Rudowo* itp.

Nazwę *Rudniwa* wymienia słownik A. Brücknera (por. nazwę *Ruda*).

Rynowo

Nazwa wsi ma charakter dzierżawczy Wskazuje na to charakterystyczny formant tworzący tego typu nazwy: *-owo*.

Pochodzi od nazwy osobowej *Rynko*. Od tej nazwy pochodzi także nazwa malowniczego, słynącego z czystej wody jeziora *Rynek* (wieś *Rynek*) w okolicy Lidzbarka Welskiego.

Dawniej wieś *Rynowo* należała do gminy Rozwozin (por. *Rozwozinek*), parafia Zieluń. Wieś miała w 1827 r. 7 domów, 45 mieszkańców. W latach 80. XIX w. – 17 domów, 190 mieszkańców, 347 mórg gruntów.

Nazwy pokrewne to: *Rynki*, *Rynkowa* (*góra*), *Rynkowce*, *Rynkówek*, *Rynkówka*, *Ryńsk*.

Wśród wszystkich nazw miejscowości w Polsce nazwa *Rynowo* występuje 2 razy. Przybiera nieraz formy: *Ryn* (5 razy), *Rynkowice*, *Rynarcice*, *Rynarzewo*, *Rynek* (2 razy), *Rynkówka*, *Ryńsk*.

Dopuszczalna, bo uzasadniona historią języków słowiańskich, jest też teza, że nazwa *Rynowo* pochodzi od starego (indoeuropejskiego) rdzenia **erei*, **ri*, **roio-s*, **ri-ti* 'płynąć'. Nazwy z tym rdzeniem występują na Warmii: *Ryn* – lewy dopływ rzeczki Sajny oraz *Ryn* – nazwa jeziora, nad którym leży wieś Kabiny.

Autorka artykułu twierdzi w konkluzji, że jest mało prawdopodobne, by warmiński *Ryn* miał charakter nazwy przeniesionej z niemieckiego *Rhein* 'Ren', nazwa odnosi się bowiem do niewielkiego strumienia (także do małego jeziora), a ponadto nie jest ona izolowana na ziemiach staropruskich, podobne zapisy mają notowane od początku XV w. dzisiejsze *Jezioro Ryńskie* i miasto *Ryn* w okolicy Giżycka³.

Sinogóra

Nazwa wsi w gminie Lubowidz z pewnością nie nastręcza trudności etymologicznych. Już na pierwszy rzut oka należy do nazw złożonych terenowych, nazywanych także topograficznymi. Składa się wyraźnie z dwóch członów: przymiotnika *sina* (*szara*) oraz rzeczownika pospolitego *góra*.

Należy do grupy złożzeń dwuczłonowych. Inne przykłady takich nazw na Mazowszu to: *Białobrzeg*, *Bożemęczny*, *Krzywodolna*, *Nowomiastka*, *Suchoczary*, *Suchodoły*, *Suchodół*, *Wielgoleśna*, *Wielgołęczna*, *Wielgor*.

Ten rodzaj złożzeń jest na Mazowszu najczęstszy. Wewnątrz złożzeń występuje charakterystyczny węzeł kompozycyjny *-o-*. Drugi człon może być też niederywowany lub derywowany formantami: *-na*, *-ne*, *-ka*.

W nazewnictwie mazowieckim istnieje też odmiana dwuczłonowych złożzeń z pierwszym członem rzeczownikowym: *Konotopa*, *Zimostradna*, *Myszczwódka*. Tu należy zwrócić uwagę na fakt, że *-o-* jako węzeł kompozycyjny może nieco mylić, ponieważ może tu istnieć zjawisko inne – pierwszy człon kompozycyjny może mieć formę *genetivus singularis* (wskazujący na l. pojedynczą – dop. W.M.) . Warto też wspomnieć, że w tej grupie nazw jest jeszcze możliwe występowanie złożzeń typu:

a) z pierwszym członem przysłówkowym: *Darmolej* || *Darmoleg* || *Darmoleza*.

b) z pierwszym członem liczebnikowym: *Pięćgaj*, *Siódmaczka*.

Zebrany materiał językoznawczy w niczym nie sugeruje, żeby nazwa *Sinogóra* mogła być innego pochodzenia niż topograficzne, terenowe⁴.

Sinogóra w II połowie XIX w. została odnotowana jako wieś i folwark w dawnej gminie Rozwozin, parafia Zieluń. Była tu szkoła początkowa, wiatrak. Liczba mieszkańców – 268, 36 domów, 893 morgi włościańskie. Folwark wchodził w skład dóbr Rozwozin. (SGKP, t. X, s. 622)

Nazwy pokrewne: *Sinodwór, Sinodwory, Sinogać, Sinolesie, Sinołęka, Siny Potok, Siny Ruczaj*.

W Polsce nazwa tej miejscowości występuje tylko raz.

Jest to wieś malowniczo położona, wśród dużych lasów sosnowych, bogatych w grzyby.

Straszewy

W rozdziale "Wronka" zwróciłem uwagę, że w tej posiadłości mieszkał ród Straszewskich, który na tym terenie dominował co do wielkości posiadanych ziem.

Szczyściem naukowym jest w tym przypadku, że nazwa wsi została szeroko odnotowana w źródłach.

W nazwie *Straszewy* zaszła zmiana. Pierwotnie nazwy wsi zakończone na: *-ów, -owa, -owo, -ew, -ewa, -ewo, -in, -ina, -ino* ulegały pod wpływem nazw rodowych (w liczbie mnogiej) zatracaniu swych zakończeń przyrostkowych.

Zachodziły też innego rodzaju zmiany. Nazwy wsi utworzone za pomocą wymienionych formantów pod wpływem nazw typu *Łazy, Wszebo-ry, Zagórzany* itp., tzn. nazw będących pod względem rodzaju gramatycznego żeńskorzeczowymi mianownikami liczby mnogiej rzeczowników twar-dotematowych, zaczęły przybierać formę liczby mnogiej, nie ulegając skracaniu o przyrostek. Wśród nazw tego typu przewagę stanowią na Mazowszu nazwy rodowe. Zatem możemy powiedzieć, że zmiany zaszły głównie pod wpływem nazw rodowych.

W ten sposób uległy zmianom nazwy 10 wsi na Mazowszu w ciągu XV i XVI wieku, w niewielu tylko przypadkach po XVI w.

Oto przykłady: *Charzyno* || *Charzyny*, *Chylino* || *Chyliny*, *Cywino* || *Cywiny*, *Kaczyno* || *Kaczyny*, *Krzywkowo* → *Krzywkowy* || *Krzywki*, *Moszyno* || *Moszyny*, *Strobino* || *Strubiny* (dwie wsie), *Wyszyna* || *Wyszyny*, *Straszewo* || *Straszewy* (!).

Wpływ tego zjawiska był szerszy po XVI wieku. Nazwy pierwotnie pozostające w liczbie pojedynczej jako topograficzne lub odosobowe pod wpływem pluralnej formy nazw rodowych zmieniały liczbę z pojedynczej na mnogą, np. *Boża Wola* → *Wólki*, *Pozimak* → *Pozimaki*, *Dąbek* → *Dąbki*, *Studzianka* → *Studzianki*, *Kątne* → *Kąty* itp.

Ta sama praca naukowa odnotowuje nazwę osobową **Strasza*. (Zier, 50-51, 78)

W dalszej części wywodu naukowego pada informacja, że pierwotna wersja nazwy wsi *Straszewo*, później *Straszewy* (dopełniacz *Straszew*) pochodzi od nazwy osobowej: *Strach* ≡ *Strasz* z charakterystyczną wymianą spółgłoskową: *-ch-* → *-sz-*.

Nazwę zapisywano w postaci: *Straschewo* (1404), *Straszewi* (1578), *Straszewy* (1578).

Taka nazwa istniała też w dawnym powiecie zakroczymskim w wersji *Straszyno*. (Zier, 348)

Profesor H. Górniewicz notuje nazwę z zachowaniem pierwotnego *-ch-* w nazwie rodowej *Strachoty*. (Gór, 82)

Wieś *Straszewo* (później *Straszewy*) w parafii Dłutowo na początku XIX w. (w 1827 r.) liczyła 15 domów, 114 mieszkańców. Później – w 1880 r. – już 32 domy i 238 mieszkańców, 1487 mórg gruntów (w tym 1097 włościańskich). (SGKP, t. XI, s. 390)

Straszewy jako nazwa są notowane wśród współczesnych nazw miejscowości 1 raz. W wersji *Straszewo* 4 razy; także *Straszewko* (1 raz).

Suchy Grunt

Nazwa wsi pod względem obecnej pisowni nie odpowiada jej pochodzeniu. Uległa przez wieki przekształceniu.

Rzeczownik *grunt* w nazwie wsi to dawny *grund* czyli ‘wyniosłość na mokradłach’. *Grąd*, także *grond*, *grund*, jest mylnie wiązany z *gruntem* (...). Jest to wyraz prapolski. Od XVI w. wymieniany jest we wszelkich aktach granicznych, np. *grądowina*, *grądzik*, *siano grądowe* ‘siano z suchego wzgórza’. (Brü, 156)

Grundy, *Grądy*, *Grondy*, *grunty* to “miejsca wynioslejsze wśród mokradła i błot, wybierane zwykle dla zakładanych nowo osad, które stąd otrzymywały swoją nazwę (...). (SGKP, t. II)

Nazwa *Grądy* istnieje dotąd w pobliżu Bieżunia jako nazwa terenu, duży obszar łąk.

W nazwie *Suchy Grunt* zaszło zjawisko zatrąty dźwięczności w wygłosie. Tak też było z innymi spółgłoskami, np. *z*, *ż*, *g*, *b*.

Dość zauważyć, że w 1817 r. oprócz nazw wsi tworzących parafię Skrwilno (*Otocznia, Baba, Klepczarnia Rumunki* (wł. Cissowskiego), *Skudzawy Rumunek* (wł. Ramockiego), *Borki (Borczyny), Szeroka Olszyna, Wulka (!), Budziska* (wł. Rokickiego), *Przywitowo* (Rokickiego), *Okalewo* (Chełmickiego), *Szustek* i *Szucie Rumunki, Szczawno* (Cissowskiego), *Zielaski, Jeziorka, Zatorowizna, Borek, Oborczyńska Rumunki* (Chełmickiego), *Pietrzyk, Szczypiornia, Szczypiorka, Starcza Wieś* (obecnie *Starcz*), *Szolc(a)* część, *Mościska* i *Rak (Raczyny* – wł. Cissowskiego), *Chrapoń, Czarnia Duża, Czarnia Mała, Toki, Zembrzyca, Popławy Rumunek* (Cissowskiego). Wymieniona wyżej nazwa *Mościska* to dawne *Mosczyce (Mosczyca)* (1579). (Grzyb, XIX, 110-122)

Nazwa ta pochodzi od nazwy osobowej *Most* z roku 1472. (Tasz, 56)

Nazwę *Mościska* wymienił prof. Z. Klemensiewicz w swej "Historii języka polskiego" wśród nazw pochodzących od dorobku zamieszkałego w danej części człowieka, od jego urządzeń materialnych, społecznych. (Klem, 124)

Wieś *Suchy Grunt* (także folwark) w II poł. XIX w. należąca do parafii Skrwilno liczyła 6 domów, 63 mieszkańców. Folwark *Suchy Grunt* należał do dóbr Okalewo. (SGKP, t. XI, s. 544)

Nazwy podobne pod względem etymologii to: *Suche, Suche Górki, Suche Góry, Suche Holendry, Suchelipie, Suche Rytele, Suchoborce, Suchodębie, Suchdół, Suchodolina, Suchodół, Suchodoły, Sucholas, Sucholasy, Suchołażce, Suchopary, Suchowola, Suchy Bór, Suchybór, Suchy Dąb, Suchydąb, Suchy Dół, Suchydwór, Suchy Jar, Suchy Las*. (SGKP, t. XI)

W formie *Suchy Grunt* nazwa miejscowości jest odnotowana w Polsce 2 razy. Przybiera też postaci: *Suchowola, Suchorze, Suchy Dwór, Suchy Las* itp.

Syberia

Jest to prawdopodobnie dawna nazwa metaforyczna wsi oddalonej bardzo od dróg i miast. Wskazuje na to przenośny charakter tej nazwy. Istotnie – wieś *Syberia* leży 5 km od drogi Żuromin – Rypin, wśród wielkich lasów, które obecnie łączą się z dużym lidzbarskim parkiem krajobrazowym. Jego stolicą jest malowniczo położony w wielkich lasach *Lidzbark Welski* (od rzeki *Wel*) oraz *Brodnica*.

Wśród nazw tego typu "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" wylicza wiele identycznych lub podobnych nawet na Mazowszu: *Syba* (*Szyba*), *Sybelin*, *Syberówka*, *Syberya* (nazwa wili k. Młocin, w pobl. Warszawy), *Syberia* (osada leśna w pow. Łęczyca), *Syberia* – karczma przy trakcie z Kutna do Piątku, *Syberia* – karczma w Złoczewie, pow. sieradzki. Takie nazwy karczm lub osad leśnych występują też w powiatach: ilżeckim, jędrzejowskim, węgrowskim, płońskim, lipnowskim.

Nazwa *Syberia* występuje też licznie w Wielkopolsce, głównie jako nazwa karczmy.

Metaforyczność tej nazwy jest zatem dość oczywista. Z pewnością ta nazwa nie należy do systemu polskiej toponimii. Nie mieści się bowiem w żadnej kategorii nazw staropolskich.

Nazwa wsi *Syberia* w powiecie żuromińskim notowana była w Królestwie Polskim także jako *Nowy Folwark*.

W II połowie XIX w. wieś liczyła 22 domy, 190 mieszkańców, 379 mórg gruntów. (SGKP, t. XI, s. 731-732)

Nazwa miejscowości *Syberia* występuje w Polsce 4 razy, także 1 raz jako *Sybir* (pow. oświęcimski)

Prof. S. Rospond potwierdził, że nazwa *Syberia* należy do metaforycznych. Często tak metaforycznie nazywano tereny leśne lub przyleśne; miejsca odludnego pustkowia. (Rosp, 462)

Nazwa nie ma bezpośredniego związku z *Syberią* na wschodzie Rosji.

Sztok

Nazwa wsi w gminie Lubowidz należy do kategorii prymarnych, terenowych. Wspomniałem przy innych już nazwach, że ta kategoria dzieli się na dwie grupy:

- a) nazwy singularne;
- b) nazwy pluralne.

Do grupy pierwszej należą nazwy terenowe słowotwórczo niepodzielne, np.: *Bagno*, *Biel*, *Bór*, *Buda*, *Dział*, *Gać*, *Góra*, *Jawor*, *Kąt*, *Klin*, *Las*, *Łaz*, *Łęg*, *Zima*. Jako drugi człon do tej grupy należą nazwy: *Błoto*, *Droga*, *Dąb*, *Gaj*, *Wieś*, *Łąka*, (por. nazwę *Kobyła Łąka*), *Obrąb*.

Do grupy pierwszej należy też nazwa terenowa *Stok*.

Ku uzupełnieniu dodam, że do grupy nazw pluralnych zaliczamy nazwy typu: *Bielawy*, *Błota*, *Dziwy*, *Grądy*, *Kliny*, *Łazy* (por. nazwę w gminie Żuromin), *Obory* (*Obórki*), *Przeczce*, *Włóki* (dzielnica Sierpca) itp. (WRzF, 225-226)

Nazwa wsi *Sztok* w gminie Lubowidz należy do grupy tzw. derywatów odczasownikowych tworzonych przez prefiksy werbalne (przedrostki), jak np. w nazwach: *Ob-rąb* (*Obrąb*), *Ob-ora* (*Obora*), *Po-gorzel* (*Pogorzel*), *Przy-chód* (*Przychód*) w pobliżu Szreńska, *Osiek* (*O-siek*) w pobliżu Zawidza.

Należy uznać, jeśli chodzi o znaczenie nazwy wsi, że pochodzi ona od nazwy pochyłości terenu. (Brü, 516)

W nazwie najpewniej doszło do zamiany spółgłoski nagłosowej *s-* na *sz-* pod wpływem niemieckiej wymowy cząstki *st-* jako *szt-*.

Wieś *Sztok* w gminie Rozwozin w II połowie XIX w. była zaledwie zaistniała w Królestwie Polskim. Liczyła wtedy 2 domy, 15 mieszkańców, 40 mórg gruntów. (SGKP, t. XII, s. 50)

Nazwy pokrewne: *Sztum*, *Sztemple*, *Sztos*, *Sztumskie Pole*, *Sztybowo*, *Sztykówka*, *Sztybark* (z wpływem wymowy niemieckiej).

W formie *Sztok* nazwa miejscowości notowana jest 1 raz. Istnieje też tylko raz nazwa miejscowości *Sztokowa Huta*.

Toruniak

W rozdziale *Zatorowizna* zwróciłem uwagę na złożoność tej nazwy. Istotnie – najważniejsza jest w tej nazwie zarówno cząstka środkowa *-tor-*, jak również ważny był przedrostek *za-*.

W nazwie *Toruniak* ważny jest element środkowy, lecz także formant zdrabniający *-ak*.

Nazwa *Toruniak* nie notuje wielki słownik nazw Królestwa Polskiego. Formant *-ak* zatem wskazuje wyraźnie na charakter topograficzny nazwy, analogicznie jak w nazwie *Zatorowizna*, *Zatory*, *Zatorze*. Nie jest raczej do przyjęcia przypuszczenie, że mogłaby ta nazwa pochodzić od nazwy zwierzęcia *tur*, mimo że nazwę *turowo* notujemy w powiecie płockim, a nazwę *Turza* w powiecie mławskim.

Jest to więc nazwa topograficzna. Przyrostek *-ak* nie należy do ekspansywnych, jest wśród tego typu nazw rzadki.

Stawiam zatem tezę, że nazwa *Toruniak* jest pochodzenia ludowego. W XVI wieku *tarhun*, *torhon* to nazwa ziela zwanego w gwarze *toruń* (*ziele*) (łac., niem. *Beltam*). W XV w. nazwa znana jako *bertram*, *bartram*, *biertram*, *peltram*, *piwotrank*. Szczególnie ostatnia forma jest w naszym przypadku bliska etymologii nazwy wsi. (Brü, 21)

Możliwe jest także rozstrzygnięcie, że etymologia nazwy wsi jest związana z określeniem *turza trawa* = żubrówka (pruskie *tauris* 'żubr').

W postaci *Toruniak* nazwa jest notowana obecnie 1 raz. Ciekawostką będzie to, że jako *Toruń* nazwa występuje aż 5 razy.

Wronka

Jest to wieś w gminie Lubowidz. Już w XV w. nazwę notowano w formie *Wronka* (1438). Wtedy to wieś należała do "distryktu zawkrzeńskiego". W roku 1578 odnotowana została w powiecie szreńskim, w parafii Nick (jezioro *Nicko*).

W XV w. była własnością szlachecką.

W 1438 r. książę Włodzisław I nadał Budkowi z Nakwasina (?), staroście wyszogrodzkiemu, prawo chełmińskie na jego wsie *Kozilas* i *Wronka*. Za te wsie płacił właściciel czynsz po 4 grosze praskie.

Dokumenty Diecezji Płockiej głoszą, że z wsią *Wronka* są związane fakty zbeszczeszczenia kościoła w Nicku (parafia). Kościół mieli przywrócić do porządku w dwóch częściach wszyscy parafianie z "plebanem", zaś trzecią część Bartłomiej z *Wronki*.

W pobliżu wsi *Wronka* źródła notują obszar leśny pod nazwą *Wroński Las* (*Wronsky silva*) (1448) między *Wronką* a *Zieluniem*. Obok *Wrońskiego Lasu* leżały tzw. włóki w *Nicku*, poza granicą wsi *Kozilas*. W 1531 r. odnotowano we *Wronce* "4 włóki osadnicze". (SHGWP, 335)

W r. 1578 we wsi *Wronka* (par. *Nicko*) mieszkał ród sławny i zacny Straszewskich. Posiadali 11 "łanów kmiecych" i "kowala". (SGKP, t. XIV, s. 57)

Pod względem etymologicznym nazwa *Wronka* nie jest złożona i trudna do wyjaśnienia. Powstała od nazwy osobowej *Wrona*. Z jednej strony można tu widzieć zdrobnienie (deminutiva), można też nazwę potraktować jako nazwę pluralną z formantem *-ka*.

Znawca przedmiotu K. Zierhoffer zanotował, że nazwa wsi *Wrona* istnieje w powiecie płońskim od 1425 r. Uczony ten dodaje jednak, że "może

to być nazwa topograficzna o pierwotnym znaczeniu ‘miejsce obfitujące we wrony’, względnie tego typu, co *Biała, Srebrna*, (czarny = wrony)”.

W r. 1374 wystąpiła nazwa osobowa “*Stanislaus dictus Wrona*” (*Stanisław* nazywany *Wrona* – dop. W.M.).

Dalsze argumenty dowodzące, że nazwa wsi w powiecie żuromińskim pochodzi od nazwy osobowej *Wrona*, to fakt, że istnieją nazwy wsi od tego samego pnia: *Wronie* (nie istniejąca) w pow. nurskim, *Wronino* (pow. płoński), *Wronowo* (pow. Maków), *Wronska* (pow. płoński). (Zier, 382-383)

Zatem należy przyjąć, że nazwa wsi pochodzi od przezwiska *Wrona*. Nie jest tym samym nazwą topograficzną.

Dla ścisłości należy jednak dodać, że wśród nazw terenowych formant *-ka* był bardzo produktywny.

Najliczniejsze są nazwy pochodzące (derywowane) od przymiotników na *-ow-* || *-ew-*. Podstawami są tu najczęściej przymiotniki:

- a) od nazw roślin, np.: *Brzozówka, Cisówka, Grabówka, Osówka*.
- b) od nazw zwierząt, np.: *Bocianówka, Kozłówka, Wężówka*.
- c) od nazw apelatywnych, np.: *Ogrodówka, Rogówka, Klinówka*.
- d) od nazw osobowych, np.: *Iwanówka, Mikołajówka, Pawłówka*.

Warto wspomnieć, że ten operatywny formant *-ka* tworzył też nazwy terenowe od przekształconych imiesłowów (*Uprzątką, Przeciętka*), a nawet od liczebników. Tu charakterystyczna nazwa z okolic Siemiątkowa – *Siódmaczka*.

Do tej grupy należą także nazwy pól w okolicy Dźwierzna – *Czubatka*, także wszelkiego typu nazwy terenowe w liczbie mnogiej i zdrobnienia: *Jasiony* || *Jasionki* || *Jasionka, Kamionka, Podółka, Rudka* || *Rudki, Borkowo* || *Borkówka, Brzozowo* || *Brzozówka, Siastawka* (od ‘bocian’).

Słownik notuje, że wieś *Wronka* leży nad jeziorem o tej samej nazwie. Należy do gminy Zieluń, parafia Dłutowo.

W 1827 r. wieś liczyła 15 domów, 94 mieszkańców. W latach 80. XIX wieku *Wronka* miała 22 domy, 227 mieszkańców, 1379 mórg gruntów (w tym 254 morgi nieużytków). (SGKP, t. XIV, s. 52)

Mieszkali tu *Straszewscy* (por. nazwę *Straszewy*).

Warto odnotować nazwy pokrewne: *Wrona, Wroniawy, Wronie, Wroniec, Wronin, Wronki, Wronów, Wronowice, Wronowe, Wronowo, Wronowy, Wronsk, Wrony, Wronsko*.

Historia wsi *Wronka* jest jednak bardzo stara. Dla oddania zamierchłości jej dziejów dodajmy cytaty z lat 1775-1776: Parochialny kościół jest

(w Dłutowie – przyp. mój W.M.) do żadnego nie przyłączony. Wioski parafią do tego kościoła bez wszelkich miast należą te: *Wawrowo, Marszewnica, Straszewy, Wronka, Zdrojek* (...). Nadto na komendę trzymane wioski: *Nick z Biernatami* i *Wylazłowo*. (Grzyb, XIX, 154)

Wielokrotnie cytowany przez mnie J. Ostaszewski w rozdziale “parafia Nick” zapisał: *Nick Zasiny* (Sasinus m. 2., rel., Martini m. 1), *Mianowo* (Stanisl. de Mianowo 3/4, Stan. et Sebastianus Krzeczkowie m. 3/4, Simon, Albertus filii Niemota 1 1/2 m.), *Niedziałki* Gregor. Joan Siska m.1, Nicol. Prochno m. 1, *Nick Ecclesiastica* 2 3/4 m., *Wronka* (Straszewscy 11 wólk). (JOstasz, 190)

W Polsce nazwa *Wronka* występuje 2 razy.

Wylazłowo

Etymologię tej nazwy wsi wywodzę od staropolskiego rzeczownika *łazy* (*łaz*), tak jak nazwę wsi *Łazy*.

Szczególnie od tego znaczenia, które wskazuje na fakt istnienia na Mazowszu północnym klasy chłopstwa nie osiadłego na stałe.

Pierwotny czasownik *łazę, leźć* (pruskie *lize* ‘lezie’). U Słowian i w języku cerkiewnym – **łaziti, łazq.* (Brü, 308)

Wymiana spółgłoskowa *l* || *ł* jest tu dość czytelna. Wydają się, że do tego zjawiska językowego należy też nazwa jeziora w pobliżu Lidzbarka Welskiego – *Leźno*.

Istnienie przyrostka dzierzawczego *-owo* nie oznacza w tym przypadku pochodzenia nazwy od osoby, właściciela.

W 1775 r. wieś należała do parafii Dłutowo obok wsi: *Wawrowo, Marszewnica, Straszewy, Wronka, Zdrojek (Zdrojki)* oraz “przez komendę trzymane wioski” – *Nick z Biernatami* i *Wylazłowo*.

Role w *Wylazłowie* w tym czasie były własnością “P. Słotwińskiego, Rościszewskiego i księdza Kosińskiego”. W *Wylazłowie* istniały wtedy 2 folwarki szlacheckie, płacąc “po korcu żyta lidzbarskiej miary” dziesięcin. (Grzyb, 163-165)

Wylazłowo w XIX w. to wieś i folwark nad rzeką Działdówką (Wkrą), powiat mławski, gmina Zieluń, parafia Dłutowo. Było tu 20 domów, 224 mieszkańców. Istniał też posterunek straży pogranicznej z Prusami. W r. 1827 było 13 domów, 110 mieszkańców. Na obszarze wsi odkryto starożytny cmentarzysko z urnami i rekwizytami ozdobnymi.

W 1884 r. folwark *Wylazłowo* liczył 908 mórg gruntu (w tym gruntów ornych i ogrodów – 715 mórg, łąk – 31 mórg, lasów – 95 mórg, pastwisk – 46 mórg, nieużytków – 21 mórg); budynków murowanych – 5, drewnianych – 19.

Wieś *Wylazłowo* liczyła wtedy 30 osad, 116 mórg gruntów. Była w tym czasie własnością rodu *Wylazłowskich*, *Rościszewskich*, także od blisko stu lat własnością rodu *Bońkowskich*. (SGKP, t. XIV, s. 93)

Tak jak w nazwie *Zatorowizna*, gdzie przedrostek *za-* stanowił dominujący element nazewniczy (określał położenie względem innego obiektu), tak tu przedrostek *wy-* jest elementem ważnym, sam w sobie stanowi częśćkę słowotwórczo istotną, dominującą.

W nazwie wsi występuje także zjawisko wymiany samogłoski *-e-* w *-a-*, analogicznie jak w wyrazie *biel* : *biały*.

Nazwy pokrewne to: *Wylatkowo*, *Wylazłów*, *Wylągi*, *Wylewa*, *Wylewo*, *Wylewy*, *Wylezin* (uwagę zwraca tu istnienie wspomnianego zjawiska *-e-* || *-a-*), *Wylezinek*, *Wylaźnica*, *Wylaży* (stąd moja uwaga o pokrewieństwie nazwy *Łazy*). (SGKP, t. XIV, s. 93-94)

Wspomniałem wcześniej o skojarzeniu z nazwą jeziora *Leżno*. Nazwa terenowa *Leżny* (l. mnoga) jest notowana na Mazowszu obok innych podobnych, np. *Wygnały*.

Można też przyjąć, że nazwa *Wylazłowo* (mimo różnych skojarzeń) pochodzi od nazwy osobowej *Wylazło*. Nazwa ta powinna być też kojarzona z nazwą *Starcewo*, też *Starcza Wieś* (*Starcz Bombol*). (Zier, 74)

Zatorowizna

Jest to nazwa dość oryginalna i na Mazowszu rzadka.

Na uwagę zasługują tu aż trzy elementy: przyimek *za-*, rzeczownik pospolity *tor* oraz formant *-izna*.

Formant *-izna* (także *-szczyzna*) w wyrazach pospolitych tworzył tzw. derywaty odprzymiotnikowe i odrzeczownikowe. Jego wyspecjalizowaną funkcją było tworzenie nazw terenowych mazowieckich jako tzw. kolektywa (zbiorowe). Formant ten pojawił się dopiero w XVI wieku i spowodował powstanie dwóch nazw terenowych: *Bzizna* (1548) i *Dołowizny* (l. mnoga) (1530). Bardzo rzadko formant ten tworzył nazwy dzierżawcze (*Kowalewszczyzna*).

Przyimek *za* (będący tu jednocześnie przedrostkiem) był bardzo produktywny. Powodował powstawanie nazw, które oznaczały położenie względem innego obiektu, np.: *Zagłówna* (płosa), *Zagłównie* (płosi), *Zapłotna* (droga) oraz nazwy typu *Zalesie*, *Zaświdrze*. W tym miejscu należy odnotować stary etymologicznie formant **-bje*.

Inną kategorię nazw pod względem słowotwórczym tworzył ten element przedrostkowy, gdy powstawały nazwy terenowe typu: *Za Kupcewem*, *Za Nasiliną*, *Za Pogorzela*. (WRzF, 240-267)

Wreszcie należy rozpatrzeć środkową część nazwy *-tor-*. Częstka ta kojarzona jest przez Brücknera z *drogą* (*torować* sobie drogę), *torowy*. Pochodzi ów element od części *ter-*, tak jak w wyrazach: *trzeć*, *trę*, *tarłko*, *tarłka* (*tarko*, *tarka*), także *tartak*, *tartas* (pokrewne: *ścierka*, *nacierać*, *tarło*, *trzeć* – rybackie). (Brü, s. 574)

Interesująca nas nazwa w formie *Zatorskie* (jako nazwa terenowa) została odnotowana jako związana z ukształtowaniem terenu, nie zaś jako dzierżawcza; nie pochodzi też od rzeczownika *tor* ‘droga kolejowa’. Tym bardziej, że nie było w omawianej okolicy kolei żelaznej.

Wieś o nazwie *Zatorowizna* (dopełniacz – *Zatorowizny*, celownik – *Zatorowiznie*) słownik zanotował w II poł. XIX w. jako leżącą w powiecie rypińskim, gmina Okalewo, parafia Skrwilno. Wtedy wieś liczyła 12 domów, 155 mieszkańców, 389 mórg gruntów. Na początku XIX w. (w r. 1827) było tu 9 domów, 146 mieszkańców. Wieś należała do dóbr Okalewo. (SGKP, t. XIV, s. 465)

Nazwy pokrewne to *Zatory*, *Zator*.

K. Zierhoffer odnotował nazwę *Zatory* w powiecie pułtuskim. Zapisywano ją w średniowieczu jako: *Zathory* (1389), *Zathori*, *Zathory*, *Zatori* (1578). W tym przykładzie jest to nazwa topograficzna lub nazwa rodowa od nazwy osobowej, a zarazem herbu – *Zatora* (pisano też *Zadora* || *Zatora*). Rzeczownik *zator* oznaczał zaparcie toru, czyli drogi, nurtu rzeki; nowe łozysko rzeki. (Zier, 393)

Że może to być nazwa rodowa, argument odnajdujemy w “Encyklopedii staropolskiej” Glogera. Tu wśród najstarszych nazw osobowych z XI, XII i XIII wieku znajdujemy m.in. przywiska, które zapisywano później jako nazwiska. Oto parę przykładów: *Babka*, *Bacz*, *Cierpisz* (Cierpigórz ?), *Gąska*, *Jajko*, *Kobyłka*, *Krzykała*, *Myszka*, *Mąka*, *Osina*, *Piskorz*, *Poniat*, *Rak*, *Ratej*, *Swojsa* (Swojęcín ?), *Sinoch*, *Sokół*, *Wojno* (*Wojnowka*), *Wyszetrop*, *Żelazo*, *Żerucha*, *Żuk*.

Wśród tej grupy znajduje się też nazwa osoby – *Zator*. (EstpG, III, 257)

Z. Gloger, omawiając typy pochodzenia nazw miejscowości, wymienił jako grupę nazw takie, które pochodzą wprost od imion lub nazwisk ludzi w pierwszym przypadku liczby pojedynczej lub mnogiej, albo jako przymiotniki, urobione z imion osobowych ludzi, którzy założyli osadę (...). Tak mamy *Sandomierz, Przemyśl, Radom (...), Sambor (...), Bogusze, Boguty, Bolesły, Wszebory, Sambory (Semborze ?)* oraz nazwy od przydomków: *Kruki, Gacki, Sikory, Ślepowrony, Wojny, Kossaki, Konopki i Zatory (Zatorowizna ? – przyp. W.M.)*. (EstpG, III, 261)

Wyżej podane informacje znajdują potwierdzenia w pracy S. Rosponda. Omawiając nazwę miasta *Zator* blisko ujścia rzeki Skawy do Wisły, podaje, że ta nazwa wymieniona już w 1243 r. (*Zathor*) oznaczała ‘zaparcie toru, czyli nurtu rzeki, wody’. Błędnie tłumaczono *Zator* od *zatorów* lodowych tworzących się u wylotu górskiej doliny Skawy.

Nad rzeką Narwią, w dawnym powiecie pułtuskim, leżą *Zatory*, wieś gminna (*Zathory* – 1389). Jest to nazwa trudna do ostatecznego rozstrzygnięcia. Może to być nazwa topograficzna, kulturowa lub rodowa od nazwy osobowej *Zatora*. (Rosp, 447)

W przypadku wsi w gminie Lubowidz nazwa ze względu na przyrostek należy do kategorii topograficznych.

W Polsce nazwa *Zatorowizna* występuje 1 raz. Przybiera też formy *Zator* (3 razy), *Zatory* (2 razy) i *Zatorze* (1 raz).

Zdrojki

Podobną nazwę w formie *Zdroje (Wzdroje)* odnotowano w powiecie mławskim, gmina Stupsk i określano jako topograficzną. Dawna pisownia tej nazwy to *Sdroije (Zdroie, Wzdroie)* (1497).

W innym miejscu nazwę *Zdrojki* ujęto jako dział wsi *Gadomiec* w powiecie przasnyskim. (Zier, 168, 394)

Nazwa nas interesująca w gminie Lubowidz nie jest więc tak oczywista co do jej pochodzenia. Od rzeczownika pospolitego *zdrój* tworzone bowiem nazwy małych strumyków, rzeczek, jeziorzek, uroczysk, “wodocieków”, a nawet osad i wsi. Przybierały one formy: *Zdroik, Zdroisko, Zdrój, Zdroja, Zdrojczyszki, Zdroje, Zdrojek, Zdrojewo, Zdrójka, Zdrójki, Zdrojno, Zdrojowe* z dodatkowym określeniem.

Argumentem ostatecznym w wyjaśnieniu naszej nazwy jest położenie. Wieś o pierwotnej nazwie *Zdrojek* (singularis) leży nad rzeką *Działdówką* (Wkrą) w gminie *Zieluń*, w parafii *Dłutowo*. Nazwa wsi zatem wyraźnie wskazuje na bagnistość położenia.

Istniały tu obok siebie wieś i folwark. W 1827 r. było tu 11 domów i 85 mieszkańców.

W końcu XIX wieku wieś liczyła 14 domów, 107 mieszkańców, 449 mórg gruntów, w tym 42 morgi chłopskie. Działał też posterunek straży pogranicznej (z Prusami). (SGKP, t. XIV, s. 554)

Nazwę *Zdroje* notuje praca J. Ostaszewskiego w wersji *Wzdroje* (parafia *Grudusk*).

Wśród wszystkich nazw miejscowości w Polsce *Zdrojki* występują 3 razy. Istnieją obocznie: *Zdroje*, *Zdroiska*, *Zdroisko*, *Zdrojewo*, *Zdrojówka*, *Zdrójno*. Nazwy te nie są jednak liczne. Często stanowią element zestawienia, np. *Kudowa-Zdrój*.

Zieluń

Jest to duża i malowniczo położona miejscowość w powiecie żuromińskim, nad rzeką *Wkrą*, 13 km od *Żuromina*, przy drodze *Żuromin – Lidzbark*.

Pierwsze językowe ślady nazwy tej wsi podał A. Brückner. Konteksty nazwy to: **zelen* (cerkiewne), *ziele*, **zielo*, *ziolo*, *zelijs* (cerk.). Wszystko od koloru żółto-zielonego, przy czym obu barw dawniej nie rozróżniano. (Brü, 653)

Pierwsze wzmianki i zapisy nazwy pochodzą z XV wieku: *Zelun*, *Zheluny* (1454). W tym czasie wieś należała do tzw. "districtu płockiego". W roku 1578 należała do powiatu sierpeckiego, parafia *Lubowidz*.

Od czasów średniowiecznych była to własność szlachecka. W 1454 r. niejaki *Mikołaj z Dłutowa* sprzedaje *Ninogniewowi Kryskiemu z Drobin* (podsędkowi płockiemu) części w *Sinogórze*, *Zieluniu* i *Rudzie Gorzystem* za 200 kóp groszy pospolitych.

W 1484 r. *Jan z Gradzanowa Kościelnego* (syn *Ninogniewa Kryskiego*, wojewody płockiego), kanonik płocki, darowuje bratu *Ninogniewowi z Kryska*, kasztelanowi raciąskiemu, miasto *Drobin* z wsiami *Nową Wsią*, *Świerczynem*, *Kucharami*, *Gradzanowem Kościelnym*, *Krzeczanowem*, *Brwilnem*, *Zieluniem* i *Sinogórą*.

W Zieluniu już w 1531 r. zanotowano istnienie młyna na rzece Wkrze, na lewym jej brzegu. W dawnych aktach został zapisany do powiatu szreńskiego. (BorC, 350)

Uwagi początkowe cytowane ze słownika Brücknera nie przesądzają o nazwie wsi, która pochodziłaby wg tego słownika od “zieleni”, “zieloności”. Formant *-uń* – taki sam, jak w nazwach patronimicznych – temu zaprzecza (por. nazwy: *Biezuń, Wieluń, Toruń*). Należy więc znaleźć inne uzasadnienie tej osobliwej nazwy wsi, malowniczo położonej nad bagnistą Wkrą.

Stefan Gołębiowski, piewca ziemi mazowieckiej, ulubił nazwy z formantem *-uń*. W jednym ze swoich opowiadań z tomu “Stworzenie” użył metaforycznej nazwy *Bieluń*. Nie jest to jednak wskazówka toponimiczna, historyczna, lecz czysto literacka.

Wieś *Zieluń* jest duża, dobrze położona, stara. Nie mogły więc działać prawidłowości takie, jakie obowiązywały przy tworzeniu nazw terenowych.

Świadczą o tym choćby informacje, że już w 1532 r. wojewoda mazowiecki S. Kryski ufundował tu kościół pw. św. Trójcy oraz św.św. Stanisława i Katarzyny. Parafię erygował biskup P. Dunin-Wolski 8 V 1588 r. Poprzednio *Zieluń* należał do parafii Dłutowo. Do parafii *Zieluń* włączono wtedy też wsie: *Dąbrowice, Rynowo* i *Siemczychy (Siemcichy)*.

W 1575 r. wojewoda mazowiecki M. Rudziński ufundował nowy kościół. Wyposażenie starego kościoła przeniesiono do nowego. W r. 1807 świątynia spłonęła. Dzieła odbudowy dokonał ze składek parafian ks. M. Wiśniewski.

26 II 1867 r. kolejny pożar zniszczył kościół. Dzieła odbudowy podjął się wtedy ks. S. Przetakiewicz w latach 1872-1874. Odbudowę kościoła ufundowali właściciele Dłutowa oraz parafianie. Konsekracji świątyni dokonał 5 V 1885 r. biskup H. Kossowski. W świątyni zieluńskiej na uwagę zasługuje granitowa kropielnica z XVI w.⁵

W II połowie XIX w. istniała tu też szkoła początkowa, synagoga, urząd gminy, urząd celny (ze wzgl. na pobliską granicę z Prusami) i posterunek straży granicznej. Istniały też: kasa “wkładowo-zaliczkowa”, gorzelnia, dwa małe browary, młyn wodny, cegielnia, tartak, dwie karczmy.

Miejscowość liczyła 67 domów i dużo, jak na ówczesny czas, mieszkańców – 1361. W każdą środę odbywały się targi.

W 1578 r. *Zieluń* był wsią w parafii Lubowidz, w powiecie sierpeckim. Miał wtedy “6 łąnów kmiecych”, 4 zagrody chłopskie, 4 zagrody młynarzy.

W 1778 r. Stanisław August Poniatowski wydał dla wojewodzciców Rudzińskich (por. wcześniejsze uwagi) przywilej odbywania "co środa" targów na zboże, bydło i inne towary. Ponieważ nie było to miasto, więc wcześniej – w 1767 r. – zabroniono w Zieluniu wyrobu piwa i wódki.

Na początku w. XIX, w 1827 r., Zieluń miał też fabrykę sukna, był wtedy własnością Adama Kandyda Zaleskiego.

W k. XIX w. gmina liczyła 16940 mórg ziemi, 4121 mieszkańców, 399 domów.

W skład gminy wchodziły wtedy wsie: *Adamowo, Biernaty, Dłutowo, Jabłonowo, Kozilas, Marszewnica, Nicko, Przerodki, Ruda, Straszewy, Wawrowo, Wronka, Wylazłowo, Zdrojek, Konopaty, Zieluń*. (SGKP, t. XVI, s. 606)

Na zakończenie artykułu wyrażę prawo do własnej opinii, że nazwa *Zieluń* nie należy do kategorii topograficznych, choć prawidła toponomastyki znają liczne przykłady przechodzenia nazw terenowych do innej kategorii, np. rodowych, dzierżawczych, choć pod względem językoznawczym wiele wskazuje, że jest to nazwa pierwotna, stara, powstała jeszcze przed większym zasiedleniem.

Nazwy pokrewne do *Zielunia* to: *Zieluminek, Zielo, Zielwa, Zielów, Zielony Staw, Zielony Ostrów, Zielony Gaj, Zielony Mech, Zielony Kąt, Zielony Grąd, Zielony Borek (Bór), Zielonów, Zielonpol, Zielonowo, Zielonkowo, Zielonków, Zielonki, Zielonka* (kilkaset nazw), *Zielone*.

Nazwa występuje też w kilkuset zestawieniach.

Do nazwy *Zieluń* nawiązuje twórczość pisarza z Bieżunia – Stanisława Dyksińskiego (por. mój artykuł w BZH, nr 16).

Żarnówka

Nazwę wsi można wywieść od rzeczownika *żarna* 'młynek ręczny'. Słowo występuje już w "Biblii" (kamień żarnowy). W języku starocerkiewnym **žrny (žrnwi), žrnov, žrnka, žrka*. Stąd pochodzi: *mleć na żarnach*. (Brü, s. 662)

W swoim czasie prof. Z. Klemensiewicz, pisząc swoją monumentalną "Historię języka polskiego" (Warszawa 1961), powołał się na pracę S. Vrtela-Wierczyńskiego "Najdawniejsze zabytki języka polskiego" (BN,

104, Wrocław 1950, s. 66-67 i 78-80). Zawarł, co prawda w przypisie, cenną dla nas informację. Wyliczył wiele staropolskich imion i przezwisk, które w średniowieczu pełniły funkcję nazw osobowych. Wymienił też wśród innych staropolskie imię *Żarnota*. (Klem, I, 228)

Nie jest wprawdzie formant *-ówka* wyraźnie dzierżawczy, to jednak skłaniam się ku tezie, że nazwa wsi powstała od tego imienia. Nie jest do przyjęcia teza, że nazwa narzędzia do mielenia zboża była źródłem językowym nazwy wsi.

Teza powyższa jest do podważenia jedynie wtedy, gdyby źródłem nazwy był rzeczownik *dziarno* 'piasek, żwir'.

Słownik nazw notuje nazwę *Żarnówka* jako wieś w powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Zieluń. Miała w II połowie XIX w. 6 domów, 57 mieszkańców, 206 mórg gruntów. W 1827 r. *Żarnówka (kolonia)* istniała w parafii Lubowidz – 5 domów, 44 mieszkańców. (SGKP, t. XIV, s. 744)

Nazwy pokrewne tej wsi: *Żarki, Żarków, Żarna, Żarnomino, Żarnosieki, Żarnów, Żarnowa, Żarnowa Góra, Żarnowica, Żarnowiec, Żarnóiec, Żarnowieckie* (jezioro), *Żarnówka* (rzeczka), *Żarnówki, Żarnowo, Żarnowska* (góra), *Żarnowo* (bagna).

W skali ogólnopolskiej nazwa miejscowości w formie *Żarnówka* występuje tylko 3 razy. Częściej jest to popularna nazwa terenu, okolicy, ziemi, łąki, typu podłoża gleby – pokładów żwiru.

Żelaźnia

Identyczną nazwę (z przejściem *-e- > -a-*) zanotowano w 1482 r. nad rzeką Wkrą: *Zyelezenyska Wola, Szelaszna Volya, Żeliazna Wola*. Była to własność szlachecka niejakiego Gotarda. Części posiadali też: Jan – 1,5 włóki, Guntek – 1,25 włóki (por. nazwę *Gutkowo* w gminie Siemiątkowo).

Wieś o nazwie *Zielaski* jest odnotowana w XIX wieku jako przynależna do parafii Skrwilno wraz z innymi: *Ruda, Otocznia, Baba* (por. naz *Babiec* w pobliżu Sierpca), *Klepczarnia, Rumunki Skudzawy Rumunek, Borki, Szeroka Olszyna, Wulka, Budziska, Przywitowo, Okalewo, Szustek, Szucie Rumunki, Szczawno, Suchy Grund, Jeziorka, Zatorowizna, Borek, Oborczyńska Rumunki, Pietrzyk, Szczypiornia, Starcza (wieś), Szolc (Szo-*

lec ?, *Szoniec*), *Mościska*, *Rak* (z *Rumunkami*), *Chrapoń*, *Czarnia Duża*, *Czarnia Mała*, *Zembrzyce*, *Popławy Rumunek*.

Wymieniona wyżej nazwa *Zielaski* to wieś, która była własnością "W-go Chełmickiego". (Grzyb, z. 12, 115-117)

Jest to nazwa wyraźnie w XIX w. zmazurzona. Rzeczownik *zielazo* na to wskazuje. Ponadto występuje tu ubezdźwięcznienie spółgłoski -z- przed bezdźwięczną -k-: "zielasko". Taka forma występuje w gwarze mazowieckiej do tej pory.

Nazwa wsi kojarzy się także z inną nazwą *Ruda* (por. odpow. rozdział tej pracy).

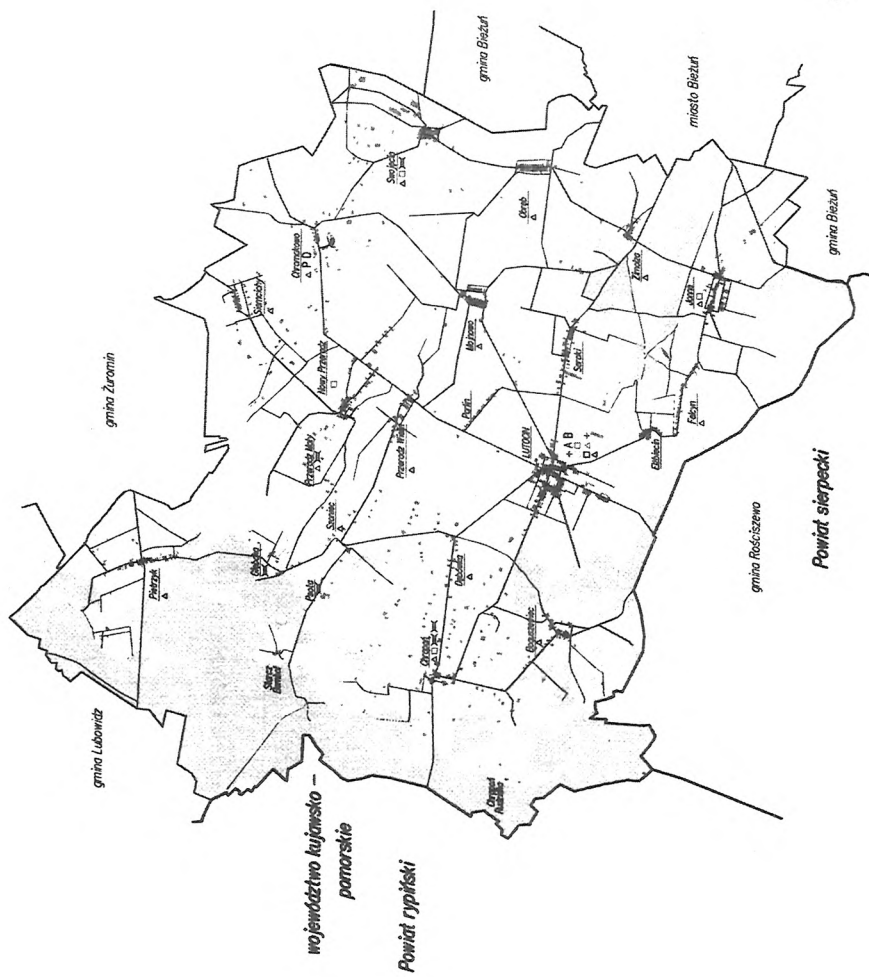
W formie *Żelaznia* nazwa występuje w Polsce tylko raz. Za to przyjmuje postaci: *Żelazna* (14 razy), *Żelazo*, *Żelazowa Wola*, *Żelazowice*, *Żelazów*, *Żelazówka*.

Przypisy

1. K. Długosz-Kurczatowa, Słownik etymologiczny języka polskiego, Warszawa 2005, s. 50-51.
2. Średniowieczne imię *Golijan* występuje w pracy S. Vrtel-Wierczyńskiego "Najdawniejsze zabytki języka polskiego" (BN 104, s. 78-80) oraz w "Historii języka polskiego" Z. Klemensiewicza, Warszawa 1961, t. I, s. 229.
3. A. Pospiszyłowa, op. cit., s. 98.
4. Nazwę *Świniogóra* (także *Świnigóra*) notuje też protokół z wizytacji parafii z r. 1775/76. W myśl tego dokumentu nazwa może pochodzić od rodu *Świnków*.
5. Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan z 1 X 1977r.), Płock 1978, s. 470-471.

GMINA LUTOCIN

Gmina Lutocin

Gmina Lutocin

wg "Spisu miejscowości w Polsce" (wyd. "Piętka")

1. Boguszewiec
2. Chrapoń
3. Chromakowo
4. Dębówka
5. Elżbiecin
6. Felcyn
7. Głęboka
8. Jakubowo
9. Jonne
10. Lutocin
11. Mojnowo
12. Nowy Przeradz
13. Obręb
14. Parlin
15. Paulinowo
16. Pietrzyk
17. Przeradz Mały
18. Przeradz Wielki
19. Psota
20. Rudziska
21. Seroki
22. Siemcichy
23. Starcz
24. Swojęcín
25. Szczypiornia
26. Szoniec
27. Zimolza

INDEX

INDEX OF SUBJECTS

1

INDEX OF NAMES

171

INDEX OF PLACES

171

INDEX OF PERIODS

171

INDEX OF PERSONS

171

INDEX OF SUBJECTS

171

INDEX OF NAMES

171

INDEX OF PLACES

171

INDEX OF PERIODS

171

INDEX OF PERSONS

171

INDEX OF SUBJECTS

171

INDEX OF NAMES

171

INDEX OF PLACES

171

INDEX OF PERIODS

171

INDEX OF PERSONS

171

Lutocin

Jest to miejscowość będąca siedzibą gminy, położona jest na zachód od Bieżunia.

Najwcześniej zapisana nazwa tej miejscowości to: *Luthoczino* (1418), później – *Lutocino* z charakterystycznym na Mazowszu formantem *-ino* (*-in*).

Na Mazowszu, w powiecie żuromińskim, formant ten występuje w nazwach: *Stawiszyn* (≙ *Stawiszyno*), *Gołuszyn* (≙ *Gołuszyno*), *Myślin* (≙ *Myślino*), *Małocin* (≙ *Małocino*), *Elźbiecin* (≙ *Elźbiecino*), *Swojęcín* (≙ *Swojęcino*) itp.

Trudna dość do interpretacji jest podstawa tej nazwy. Wśród znawców przedmiotu nazwa *Lutocino* ≙ *Lutocin* jakby uszła uwadze.

Prześledzę różne możliwości etymologiczne tej nazwy.

Jedna z nich (A. Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko) mówi, że nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej **Lutota* czyli od skróconej formy, jak w analogicznych przykładach: *Dobrota*, *Młodota*.

Wśród nazw miejscowych (i terenowych) z formantem *-i(y)n-* występują tzw. apelatywne przymiotniki przynależnościowe pierwotnie od rzeczowników żeńskich na *-a* (*Lutota* ≙ *Lutogniew*, *Lutomir*), *-ja*, *-i*. Na skutek tego, że podstawami były tu najczęściej nazwy osobowe, wykształciła się dzierżawcza funkcja formantu. (WRzF, 249-250)

Nazwy miejscowe z pierwszą częścią *Luto-* potwierdza bardzo obszerny, choć niepełny wykaz sporządzony przez Z. Glogera: *Lutomir*, *Lutomierz*, *Lutomił*, *Lutosław*, *Lutosz*, *Lutogniew* (1238), *Lutuj*. (EstpG, II, 264-269)

W tym kontekście z pewnością od którejś z tych form imienia pochodzi nazwa *Lutocino* || *Lutocin*.

W dawnym słownictwie polskim istniały formy, z którymi można kojarzyć nazwę wsi gminnej. Są to: *luty*, *lutawy*, *lutowanie*, *lut*, *lusi* 'litość, miłosierdzie, zmiłowanie'; *lutać* (czasownik) 'myśleć, smuć się, wyrzekać, litować się'. (SW, II, 781)

Słownik Arcta dodatkowo wymienia frazeologiczne ujęcia tej formy: *luto komu* 'żał komu, okrutnie, srogo; *lutościwiec* 'człowiek litujący się nad kim; *lutować się* 'litować się', *lutowanie* 'litość, zmiłowanie'. (SA, I, 159)

A. Brückner stwierdza, że czasownik *lutować się* i przymiotnik *lutościwy* przekształciły się w XVI w. w postać: *litować się*, *litościwy*. lecz argumentem chyba rozstrzygającym jest fakt, że prof. Z. Klemensiewicz podał, że z XV w. pochodzi formant *-ec* i tu zaliczył przykłady: *czerniec*, *młodziec*, *lutościwiec*, *przedaniec* i in. (Klem, I, 122)

Stare są dzieje miejscowości gminnej *Lutocin*. W opisie parafii Lutocin, występują informacje, że kościół parafialny ufundował ok. r. 1370 kasztelan płocki Andrzej z Gulczewa (związany z dziejami Bieżunia – dop. W.M.). Wzniesiono go zapewne pw. św. Mateusza. Na prośbę kasztelana bp Stanisław Sawka z Gulczewa wystawił 20 V 1372 r. przywilej dziesięcinny przyznając proboszczom dochody z Bieżunia, Lutocina, Obręba, Rozwozina i Serok oraz dołączając te wsie do nowo powstałej parafii.

W 1598 r. drewniany, konsekrowany kościół miał ołtarz główny, dwa boczne oraz trzeci ołtarz w postaci rzeźby przedstawiającej “Zdjęcie z krzyża”. W XVIII w. zbudowano nowe ołtarze, było ich wówczas łącznie siedem. W 1802 r. z powodu złego stanu kościół został zamknięty. W 1808 r. ks. Malinowski wystawił tymczasową kaplicę (16 x 9 m), która spłonęła w 1858 r. Na jej miejscu wzniesiono następną, niewielką.

Murowaną świątynię, która przetrwała do dziś, projektował arch. L. Gosławski. Budowano ją w latach 1873-1875¹.

Ogrom pracy poświęcił *Lutocinowi* Janusz Jankiewicz. Praca ta ukazała się w 2007 roku, nosi tytuł “Wieś Lutocin (1372-1864)” (Lutocin 2007).

Należy wobec tak świętej próby stworzenia monografii miejscowości oddać honor jej autorowi.

Przywołał stare zapisy nazwy: *Luthoczino*, *Luthoczyn*, *Lutociensis* (nazwa łacińska – dop. W.M.). Nazwa – jak zauważył autor – przetrwała w prawie nie zmienionej formie brzmieniowej do dziś. Nazwami zbliżonymi w brzmieniu do nazwy *Lutocin* mającymi dwie pierwsze sylaby (?) *Luto* były w średniowieczu: *Lutomierzyn* (...), *Lutobory*, *Lutobórz*, *Lutobork*, *Lutogniewo*, *Lutol*, *Lutolek*, *Lutom*, *Lutomek*, *Lutomia*, *Lutomie* i in. (...).

Dalej autor twierdzi, że nazwy tego typu mają bardzo podobne warunki terenowe. Każda z nich leży na terenach nizinnych, są obficie zaopatrzone w wodę – jeziora, strumienie, rzeki, bardzo często bagna, mokradła i torfowiska z pozostałościami starych lasów².

Jest to dociekanie słuszne, takie też postawiłem wcześniej. Nazwa ma związek z niesprzyjającymi warunkami geograficznymi, terenowymi,

klimatycznymi. Nie przeszkadza to tezie językoznawców, że nazwa pochodzi od dawnej formy imienia (nazwy osobowej) – *Lutota* z sufiksalem -*t*-³

Ważne jest tu, że datę notowania nazwy J. Jankiewicz ustalił na rok 1372.

Ostateczną wersję nazwy *Lutocin* należy przyjąć za prof. S. Rospondem: *Lutocin*, -a, lutociński (w gwarze – *lutocki* – dop. W.M.) od nazwy osobowej *Lutota* (przyr. -*ota* jak *Długota* – *Dulgota* w bulli z 1136 r.) uformowano tę nazwę dierzawczą. W rejestrze poborowym z 1578 r. zanotowano parafię *Lutocino* = *Lutocino*, wieś parafialną. Do tej parafii należał *Przyradz* (1408 r. de *Przyracz*), dziś *Przeradz*, wieś o archaicznej nazwie dierzawczej z przyrostkiem -*jb* (**Prirad-jb*). A ten model nazw miejscowych odosobowych zawsze poświadcza dawne osadnictwo. (Rosp, 196)

W skali kraju nazwa występuje tylko raz.

Boguszewiec

Nazwy o tym samym pniu *Bogusz*, np. *Boguszyce* w powiecie rawskim, *Boguszyce* w pow. łomżyńskim i *Boguszyce* (część wsi Kowalewo) w pow. sierpeckim pochodzą wg W. Taszyckiego od staropolskiego imienia *Bogusz* (*Bogusza*), co z kolei pochodzi od *Boguchwał*. Imię *Bogusz* jako wersja skrócona notowane było już w wieku XIII.

Imiona staropolskie z częścią pierwszą odnoszącą się do *Boga* brzmiały np.: *Bogusław* (1200), *Bogusz* (1225), *Boguszko* (1252), *Bogdan* (1065), *Bogodan* (1175), *Bogdasz* (1254), *Boguń*, *Bogumił* (1122), *Bogomił* (1233), *Bogumilec* (1230), *Boguchwał* (1207), *Bogufał* (1145), *Boguch* (1175). (EstpG)

W nazwie *Boguszewiec* formant -'ewiec jest wynikiem tzw. substancytywizacji przymiotników zakończonych na -ow- || -'ew-.

Wpływ bezpośredni na to zjawisko miał formant -ec.

Nazwy zatem typu *Bukowiec*, *Choszczewiec*, *Turowiec* także *Boguszewiec* można traktować jako pochodzące od przymiotników z częścią -ec, lub od rzeczowników z częścią -owiec || -'ewiec.

W przypadku nazwy *Boguszewiec* wyraźnie widać dwuczęściowość nazwy: *Bogusz* (w wygłosie miękka) + 'ewiec.

Analogicznie: *Olszewiec*, *Gawłowiec*. Mamy – w naszym przypadku – nazwę dzierzawczą od staropolskiego imienia *Bogusz* (*Bogusław* lub *Boguchwał*).

Wieś w II połowie XIX w. była włościańska, leżała wtedy w pow. rypińskim, w gminie i parafii Skrwilno. Liczyła 206 mieszkańców, 20 domów; 15 osad włościańskich, 414 mórg powierzchni (w tym 209 m. gruntu ornego). (SGKP, t. I, s. 283)

Nazwy pokrewne to: *Bogusze*, *Boguszewice*, *Boguszewo*, *Boguszowice*, *Boguszówka*, *Boguszyce*, *Boguszyn*, *Boguszyniec*.

Nazwa *Boguszewiec* występuje współcześnie 1 raz.

Chrapoń

Nazwa wsi na Mazowszu Północnym nie należy do pojedynczych, rzadkich. Etymologię tej nazwy podam jednak pod koniec tego rozdziału.

Chrapoń już w r. 1440 została odnotowana jako *Chrapunya*, *Chraponia*. Leżała wtedy w “distrykcie płockim”, od 1578 r. w powiecie sierpeckim, parafia Rościszewo. Jest też prawdopodobne, że *Chrapoń* (r. męski – nie należy mylić z rodzajem: ta *Chrapoń*; dop. W.M.) należał do parafii Skrwilno (ziemia dobrzyńska); wynika to z faktu, że w dokładnym opisie parafii Rościszewo z 1450 r. brak jest *Chraponi(a)*.

Wieś należała po podziale dóbr w r. 1440 między Adamem z Życka i synami jego z pierwszej żony: Gotardem, Junoszą i Ziemakiem; wymienieni synowie oraz wnukowie – Piotr i Jadwiga, dzieci zmarłego Jakuba z Borowa (por. nazwę *Jakubowo*) otrzymują wsie: *Życk*, *Świniary*, *Rękawki* (obecnie: *Rękawczyn*), *Rościszewo*, *Borowo*, *Grąbiec*, *Chrapoń*, *Gorzewo*, *Polik*, *Lipniki*, *Kownatki*, *Wrześnię*, *Stopin*, *Czachory* w “distrykcie płockim”. (SHGWP, s. 40-41)

W dniu 16 VII 1817 r. podczas wizytacji parafii Skrwilno odnotowano wieś *Chrapoń* jako własność “W-go Cissowskiego”. Wieś liczyła 38 “dymów”, 206 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 116)

Nazwa wsi *Chrapoń* ma charakter terenowy, topograficzny. W r. 1775 odnotowano ją też wśród nazw wsi należących do parafii Gradzanowo (por. nazwę *Siemiątkowo* i *Bojanowo*) jako *Bojanowo-Chraponia*. (Grzyb, III, 172)

Pod względem etymologicznym nazwa wsi pochodzi od rzeczownika *chrap(-a)*, *chrapy* (l. mn.), często też *chrapęć*, *chrapięć*, *chrapięcina*, *chrapowina*, *charp*, *charpa*, *charpina*, *chrapina*, *charpięcica*, *charpięcina*, *charpęć*: ‘zarośla na miejscu wilgotnym, bagno, trzęsawisko, błoto’. (SW, t. I, s. 296)

Ogólna rozległość łącznie z ziemiami włościan wynosiła 150 włók (czyli 4500 mórg). Wieś *Chrapoń* liczyła 60 osad, 677 mórg gruntu; wieś *Dembówka* (!) – osad 42, 131 mórg gruntu; wieś *Pietrzyk* – osad 29, mórg gruntu 487; wieś *Boguszewice* (!) – osad 15, mórg gruntu 408; wieś *Mościska* – osad 14 gruntu mórg 327; wieś *Czarna (baraki)* (obecnie *Czarnia*) – osad 41, mórg gruntu 724. (SGKP, t. I, s. 642)

W Królestwie Polskim odnotowane zostały nazwy pokrewne: *Chrapacze*, *Chrapanów*, *Chrapczew*, *Chrapice*, *Chrapin*, *Chrapkowice*, *Chraplewo*, *Chraplice*, *Chrapowice*, *Chrapy*, *Chrapuń*. (SGKP, t. I)

W II poł. XIX w. *Chrapoń* to wieś i folwark w powiecie rypińskim, gmina i parafia Skrwilno. Wieś miała 541 mieszkańców, 60 osad, 68 domów mieszkalnych, szkołkę wiejską, szynk, wiatrak i kuźnię. Folwark *Chrapoń* należy do dóbr Skrwilno. niegdyś dobra *Chrapoń* składały się z przyległości: *Pietrzyk*, *Dembówka*, *Boguszewice* (!), *Mościska* i *Czarnia*. Zostały nabyte w r. 1837 za złp. 150000.

Ciekawa jest historia wsi *Chrapoń*.

Po pierwszych właścicielach wsi z XVI w. (Rościszewscy h. Junosza) następni, już pochodzący z tej wsi nazywali siebie Rościszewscy z *Chrapuni*, co dało etymologię rodziny Chrapuńskich.

W połowie XVIII w. dobra chrapońskie były w posiadaniu Jana Kampenhausena pochodzącego ze spolszczonej szlachty infanckiej. On właśnie, wobec zasług, wiedzy i umiejętności został mianowany generałem przez króla Augusta II.

Po ostatnim rozbiórze Polski wieś znalazła się z powodu położenia na granicy Kujaw i Mazowsza w zaborze rosyjskim.

Na przełomie XVIII i XIX w. *Chrapoń* włączono do gminy Skrwilno, powiat lipnowski (Ziemia Dobrzyńska).

Jeszcze przed powstaniem listopadowym, w r. 1825 *Chrapoń* znalazła się wśród dóbr “klucza skrwilneńskiego”; liczyła wtedy 36 “dymów”. Sytuacja taka dotrwała do czasu upadku powstania 1863 r., kiedy to na mocy “ukazów” carskich chłopci z tej wsi zostali uwłaszczeni (nie wnikam w polityczną interpretację tej decyzji carskiej).

W wyniku powyższych decyzji cara właściciele ziemscy z *Chraponi* – Ksawera i Anastazy Jeżewscy wybudowali tu nowy folwark. Zajęli się głównie hodowlą koni, owiec, wołów.

W styczniu 1867 r. przywrócono administracyjnie powiat rypiński. Wieś *Chrapoń* została do niego włączona. W skład gminy Skrwilno włączono też wsie: *Boguszewiec*, *Dębówka*, *Pietrzyk*, *Szoniec* i in.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. wieś *Chrapoń* wraz z gminą Skrwilno zostały włączone do województwa warszawskiego.

W 1922 r. majątek po Jeżewskich stanowił własność Feliksa i Antoniny Mieszkowskich (nazwisko herbowej szlachty). Dobra te zostały jednak zauważone i w 1936 r. przeprowadzono przymusową parcelację tych ziem (por. hasło “parcele” w innym artykule).

W 1937 r. gmina Skrwilno (wraz z *Chraponią*) została włączona do województwa pomorskiego z siedzibą w Toruniu. Po 1939 r. (8 X) znalazła się w granicach III Rzeszy. Nazwa polska zmieniona została na niemiecką – *Hinterwalden*. Wiązały się z tym działania eksterminacyjne i inne. Wieś uległa też wielkiemu pożarowi, w wyniku którego strzechą pokryte domy i zabudowania uległy spustoszeniu.

Od 1956 r. wieś znalazła się w granicach powiatu żuromińskiego.

Współcześnie nazwa *Chrapoń* występuje w Polsce 2 razy (drugi raz *Chrapoń* istnieje w gminie Siemiątkowo). Ponadto istnieją pokrewne nazwy: *Chrapowo*, *Chrapów*, *Chrapy*, *Chraplewo*.

Chromakowo

Jest to wieś w gminie Lutocin.

W nazwie występuje charakterystyczny i bardzo produktywny w okresie powstawania nazw miejscowych formant *-owo*.

O tym i innych tego typu formantach wielokrotnie pisałem w innych rozdziałach. Tworzył nazwy dzierżawcze, tzn. przynależnościowe.

Nazwę tej wsi w 1531 r. zapisywano jako *Chromakovo*. W 1578 r. należała wieś do powiatu sierpeckiego, parafia Lutocin.

W r. 1531 była własnością niejakiego Ośnica, który posiadał tu 3,5 włóki areалу. W 1538 r. biskup płocki przywrócił wikariuszom wieczystym katedry płockiej posiadanie dziesięcin snopkowych z *Chromakowa*.

Nazwa wsi ma także związek z pobliską wsią *Chrapoń* (1440 – *Chrapu-nya, Chraponia*). W 1440 r. w podziale własności między Adamem z Życka, kasztelanem gostyńskim i jego synami z pierwszej żony: Gotardem, Junoszą i Ziemakiem, wymienieni synowie oraz wnukowie: Piotr i Jadwiga – dzieci Jakuba z Borowa (*Borowo* – nad rzeką Skrwą, obecnie w parafii Łukomie – dop. W.M.), otrzymali wieś: *Życk, Świniary, Rękawki* (obecnie – *Rękawczyn*), *Rościszewo, Borowo, Grąbiec, Chromakowo, Gorzewo, Polik, Lipniki, Kownatki, Wrześnię, Stopin i Czachory*. (SHGWP, s. 40-41)

Choćby z nazw wsi leżących w pobliżu Rościszewa wynika, że *Chromakowo* było w obrębie posiadania potężnego rodu Ziemaka.

Wieś *Chromakowo* w 1817 r. należała do parafii Lutocin, była wtedy własnością niejakiego “p. Jana Starorypińskiego”. Liczyła 24 domy, 196 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 61)

W końcu XIX w. *Chromakowo* (gmina Rozwozin, parafia Lutocin) należała do powiatu mławskiego.

W 1827 r. było tu 26 domów, 194 mieszkańców. Pod koniec wieku XIX istniały “dobra *Chromakowo*”. Składały się z folwarku *Chromakowo* z przyległością *Jakubowo* i *Paulinowo* z wsiami tejże nazwy.

Chromakowo zostało nabyte w 1861 r. za r. s. 45900, ogólna rozległość wynosiła 1188 mórg (w tym: 686 m. gruntów ornych i ogrodów, 113 m. łąk, 45 m. pastwisk, 300 m. lasu, 43 m. nieużytków i placów; stosowano płodozmian 12-polowy. Budynków murowanych 11, z drewna – 18, pokłady torfu.

Wieś *Chromakowo* (w odróżnieniu od folwarku) liczyła wtedy 26 osad, 156 mórg gruntu. Wieś pobliska *Jakubowo* – 3 osady, 9 mórg gruntów. Wieś *Paulinowo* liczyła 2 osady, 30 mórg gruntu. (SGKP, t. I, s. 644)

Pochodzenie nazwy wsi należy z pewnością łączyć z wyrazami: *chromy, chromać, chromam*. W XVI w. formy: *chromać, chramię, chromota* były związane z kimś “o nodze kulawej” – z *chromym*. Cerkiewna postać **chrom* (*chramati*) pochodzi od pnia **skrem*, stąd formy: *poskromić, skromny, chrupanie*. (Brü, s. 184)

Inny słownik podaje formy: *chromać, chramać, chromieć, chramieć* – oznaczało to ‘być chromym’, kuleć, upadać na nogę. Formy te pochodziły od pnia *chrom*. (SW, I, 298)

Potwierdzenie etymologii nazwy wsi znajdujemy wreszcie w pracy prof. K. Zierhoffera. twierdzi ten uczony, że nazwa *Chromakowo* pochodzi od zrekonstruowanej przez niego nazwy osobowej *Chromek*. (Zier, 75)

Ostatecznie należy przyjąć, że nazwa *Chromakowo* pochodzi od nazwy osobowej (przezwiseka) – *Chromy* (Kulawy).

W Polsce nazwa ta występuje tylko raz. Przybiera też rzadko formy: *Chromiec* (2 razy), *Chromin*, *Chrominek*, *Chromna*, *Chromowala*, *Chromów*, *Chromówka*.

Dębówka

Nazwa tej wsi należy do kategorii rzeczownikowych nazw sekundarnych, pochodzących od rzeczownikowych i przymiotnikowych podstaw.

Formant *-ka* to jeden z najbardziej charakterystycznych dla nazw mazowieckich formantów toponimicznych. Od niego powstały też liczne formanty pochodne: *-ow-* || *'-ew-*, jak w nazwach: *Zielonka*, *Brzozówka*, *Cierzniówka*, *Osówka*. Wtórnie powstały formant *-ówka* to inny wariant formantu *-ka*. Tworzył on nazwy od wyrazów pospolitych, od nazw osobowych i apelatywnych nazw osób, od nazw geograficznych (najczęściej od nazw wsi). Oto przykłady: *Bielka*, *Dąbka*, *Gródka*, *Borukówka*, *Borkówka* : *Borkowo*, *Brzozówka* : *Brzozowo*. Według powyższego schematu powstała też nazwa *Dębówka*. (WRzF, 233-235)

Podstawą nazwy jest rzeczownik *dąb*. W nazwach miejscowych nosowe *-q-* przechodziło w *-ę-*, np. w nazwach: *Dębno*, *Dęblin*, *Dębogóra*. Nosowe *-ę-* występuje też w wyrazach: *dębina*, *dębczak*, *dębczyna*, *dębówka*.

Rzeczownik *dębówka* może też oznaczać tzw. *galas*, czyli narośl.

Wieś *Dębówka* (w innej pisowni z rozszczepieniem: *Dembówka*) w 1817 r. była po części własnością Syko, Starorypińskiego, Trześniowskiej i sukcesorek A. Zaleskiego. Zamieszkiwało wtedy tę wieś 150 mieszkańców w 18 domach. (Grzyb, III, 61-71)

W 1827 r. było tu 20 domów, 162 mieszkańców. W końcu XIX w. – 19 domów i 172 mieszkańców. (SGKP, t. II, s. 27)

W skali Królestwa Polskiego nazw miejscowych o podstawie *dąb-*, *dęb-* istniało kilkaset. Najbardziej popularne to: *Dębów*, *Dębowa*, *Dębowa* (*kępa*, *kłoda*, *łąka*, *karczma*, *góra*, *wólka*), *Dębowica*, *Dębowiec*, *Dębówka*, *Dębowo*, *Dębsk*, *Dęby*. (SGKP)

Nazwa *Dębówka* występuje w Polsce 10 razy.

Elźbiecin

Jest to wieś leżąca na południowy-zachód od Bieżunia.

Pod względem pochodzenia jest to typowa nazwa dzierżawcza od imienia *Elźbieta*. Nazwa powstała jeszcze w XVI wieku. W najdawniejszych zapisach brzmiała: *Elźbiecino* (1605), ku *Elźbiecinu* (1773).

Wiadomo, że w r. 1531 niejaki Prokop Sieprski (związany z miastem *Sierpc* (*Sieprc*) przy podziale swego majątku przekazał córce Elźbiecie posiadłość nazwaną później *Elźbiecin*; drugiej z córek Urszuli posiadłość *Urszulewo*.

Z innych źródeł wynika, że od ok. 1605 r. *Elźbiecin* znalazł się w posiadaniu możnego rodu Kretkowskich, przedtem należał do Jadwigi Wesslowej.

Jeszcze później *Elźbiecin* znalazł się wśród potężnych posiadłości Andrzeja Zamoyskiego. Po oczynszowaniu w swych dobrach A. Zamoyski oddał *Elźbiecin* i *Jonne* (por. nazwę *Jonne*) Klemensowi Kozłowskiemu⁴.

W roku 1870 zanotowano: Na folwarku Elźbiecin grunta są uwłaszczone, które mają przestrzeni morgów 253, prętów 150, dworskie zaś wynoszące morgów 4, prętów 90 i łąki około morgów 100 (...) sprzedane zostały włościanom przez poprzedniego właściciela dóbr Biezuń – Lasockiego⁵.

W dokumencie z wizytacji parafii Biezuń, z dnia 3 VII 1817 r. odnotowano, że *Elźbiecin* należał do parafii Biezuń, obok wsi: *Karnyszyn* (!), *Zimolża* (!), *Jonne*, *Dąbrowki* (!), *Strzeszewo*, *Młudzyn*, *Budy* (tu należał m.in. *Mak*).

W Elźbiecinie było wtedy: “9 dymów, 21 mężczyzn, 20 kobiet, 28 dzieci”. (Grzyb, XIX, 18)

W końcu XIX w. *Elźbiecin* był wsią włościańską w powiecie sierpeckim, gmina i parafia Biezuń. Zajmował 374 morgi obszaru. W 1827 r. Było tu 9 domów, 63 mieszkańców. Później (ok. r. 1880) – 11 domów, 80 mieszkańców. (SGKP, t. I, s. 346-347)

Nazwy pokrewne: *Elźbienów*, *Elźbieta*, *Elźbietka*, *Elźbietów*, *Elźbietówka*, *Elźbiety*, *Elźbietyn*.

Wśród nazw miejscowych Polski nazwa *Elźbiecin* występuje 11 razy.

Felcyn

Wieś leżąca w gminie Lutocin, na zachód od Bieżunia. W starych dokumentach kościelnych często tę nazwę zapisywano jako *Felcin*.

W nazwie występuje charakterystyczny formant *-in*, który wcześniej, w XV i XVI w., przybierał postać *-ino*; w powiecie zuromińskim występuje on w nazwach: *Stawiszyno*, *Myślino*, *Zgliczyno*, *Elżbiecino*, a także *Lutocino*.

Nazwa *Felcyn* jest przekładem charakterystycznym na Mazowszu. Jest to nazwa dzierżawcza, przynależnościowa.

Według prof. K. Zierhoffera nazwa powstała tak, jak np. *Falęcin* – od imienia *Falimir* lub *Falibog*.

W dokumencie z r. 1870 zanotowano, że na folwarku *Felcin* grunta w ilości morgów 1134, prętów 100 i zabudowania są uwłaszczone (przez A. Zamoyskiego – dop. W.M.), łąka zaś bagnista morgów 31, prętów 107, pod granicą wsi Elżbiecin i Września położona, sprzedana została przez Bronisława Lasockiego włościanom⁶.

W okresie Królestwa Polskiego *Felcyn* był wsią włościańską, należącą do parafii Biezuń. Zajmował wtedy 668 mórg gruntów, miał 27 domów, 160 mieszkańców; we wsi był wiatrak. (SGKP, II, 379)

Wtedy też nazwę notowano w formie *Felcin*.

Identyczna nazwa miejscowa istnieje w powiecie chełmskim oraz w pobliżu Łomży.

W skali kraju jest to nazwa dość rzadka.

Głęboka

Istnieje ścisły związek tej nazwy wsi z rzeczownikiem *głęb* (dopełniacz: *głębi*), *głębia*, *głębina*, *głębić* w złożeniach: *pogłębić*, *zagłębić*; *głęboki*, *głębokość*, *głębszy* (...).

Jest to wyraz prasłowiański. Od tego rzeczownika pochodzą nazwy: *głęb*, *głębia* (kapusty), *głębiki* i *głębiki* ('sałaty') (...). (Brü, 143)

Tu należy szukać pochodzenia nazwy wsi.

K. Zierhoffer nie odnotował, co prawda, nazwy wsi *Głęboka*, za to umieścił wyjaśnienie etymologii wsi o nazwie analogicznej – *Głębocz*.

Wymiana spółgłoskowa *k* : *cz* jest w języku polskim charakterystyczna i dawna.

Posłużmy się tą analogiczną nazwą – *Głęboocz* (wcześniej – *Głębozczec*). Nazwę tę (w powiecie łomżyńskim) pisano w postaciach: *Głębozczec*, *Głęboć*, *Głębock* (*Glamboczecz* – 1432).

Jest to nazwa topograficzna oznaczająca miejsce położone w kotlinie. Na Mazowszu nie istnieją kotliny, zatem nazwa oznacza teren niski, bagnisty, z pokładami torfu.

Profesor Zierhoffer tak uzasadnia zmianę *Głębozczec* \cong *Głęboocz* || *Głęboć* || *Głębock* || *Głęboka*: Postać *Głębozczec*, tj. w wymowie mazurzącej *Głębocece* przybierała w innych przypadkach formy *Głębooca*, w *Głęboocu* itd. (\cong *Głęboocca*, w *Głębooccu* itd.), do których dorobiono z kolei nowy mianownik *Głębooc*. Od tego punktu rozwój poszedł w trzech kierunkach. Z jednej strony wskutek powrotnego odmazurzenia formy *Głębooc* powstała postać *Głęboocz*. Dzięki zmianie *Głębooc* \cong *Głęboć* uzyskała znowuż omawiana nazwa nawiązanie do nazw typu *Brześć*, *Zaoś*, *Podoś* itp. Ostatni wreszcie wariant *Głęboock* rozwinął się z powodu formalnej adideacji postaci *Głębooc* do przymiotnika *głębooczki* (w wymowie mazurzącej *głębocki*) (...)" (Zier, 176)

Powyższe rozumowanie etymologiczne potwierdza praca o nazwach terenowych A. Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko.

Czytamy tu, że nazwy związane z topografią oznaczały:

1. Jakość gleby, np.: *Bagniska*, *Biele*, *Dziergówka*, *Glinki* (por. nazwę w gminie Biezuń).
2. Ukształtowanie terenu, np.: *Górzno*, *Chelmacz*, *Łąg* (*Łęg*), *Ługi*, *Ostrowo*, *Zatorowizna* (por. nazwę w gm. Lubowidz).
3. Nazwy wodne i określenia wody, np.: *Bród*, *Jeziórko* (por. nazwę koło Bieżunia), *Stawisko*, *Zatoka*.
4. Nazwy oznaczające wielkość, kształt, barwę itp., np.: *Białe*, *Dłużne*, *Czerwonka*, *Mokre*, *Czubatka* (por. nazwę terenową w pobliżu Bieżunia).
5. Nazwy roślin, np.: *Borki* (*Borek* w Bieżuniu), *Lipniki* (por. nazwę w pobliżu Rościszewa), *Ossowa* i *Ossówka*, *Olszewo* (gm. Żuromin), *Żarnowiec* (*Żarnówka*), *Zimolza* (por. nazwę w gminie Biezuń), *Chmielnik*, *Pyrzyska*.
6. Nazwy części roślin, np.: *Korzeniec*, *Karpa*, *Kłosowa*.

Nazwy tego typu powstawały też od nazw zwierząt: *Sarnowo*, *Turzno* (*Turza*), *Żmijewo*, *Kaczorowa* (*Kaczorowy*), *Kozie* (*Kozielsk*). (WrzF, 265-267)

Wieś *Głęboka* w XIX w. była włościańska. Należała wtedy do powiatu mławskiego, gmina Rozwozin, parafia Lutocin. Liczyła tylko 3 domy, 14 mieszkańców, 72 morgi gruntu. (SGKP, t. II, s. 597)

Nazwy pokrewne to: *Głąbia, Głąbowo, Głąbsk, Głąbicha, Głąbiniec, Głąbin, Głąbinów, Głąbiny, Głąboć, Głąbocko, Głąbocz, Głąboczek, Głąboczno, Głąboczyca, Głąbokie, Głąbowice, Głąbówka*. (SGKP)

Wśród nazw polskich w skali kraju *Głęboka* występuje 7 razy. Często też istnieją nazwy: *Głąbokie* (12 razy) i *Głąbowice*.

Jakubowo

Nazwa wsi ma związek ze stanem posiadania niejakiego Jakuba z Borowa (por. nazwę *Chrapoń*).

Nazwa wsi jest typowo dzierżawcza. Pochodzi od imienia jej posiadacza – Jakuba z Borowa (w pobliżu Łukomia). Jego dzieci, a później wnukowie – Piotr i Jadwiga – byli właścicielami okolicznych wsi: *Życk, Świ-niary, Rękawki* (obecnie *Rękawczyn*), *Rościszewo, Borowo, Grąbiec, Chrapoń, Gorzewo* (na południe od Sierpca), *Polik, Lipniki, Kownatki, Wrze-śnia, Stopin, Czachory*. (SHGWP, 40-41)

W “Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego” wieś *Jakubowo* notowana jest w powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Lutocin. W końcu XIX w. Liczyła 3 domy, 30 mieszkańców, 10 mórg gruntu. (SGKP, t. III, s. 384)

Nazwa dzierżawcza od imienia *Jakub*, jako typ nazwy, istnieje w Polsce wiele razy.

Jonne

Jest to wieś leżąca w kierunku zachodnim od Bieżunia. Jej nazwa jest trudna do wyjaśnienia. Na pierwszy rzut oka swoją budową przypomina mazowieckie nazwy: *Krasne, Poświętne*, itp. Nie notują jej najbardziej autorytatywne prace językoznawcze, np. praca prof. H. Górnowicza (cytowana), praca prof. A. Wolffa (cytowana) lub praca prof. K. Zierhoffera.

W związku z powyższym pozostaje mi postawić parę hipotez pochodzenia tej nazwy.

Na pierwszą z możliwości pochodzenia nazwy wskazuje M. Biolik, twierdząc, że w gminie *Jonkowo* (!) istnieje nazwa *Jonkowe Bagno*. Autor tej pracy twierdzi, że tę nazwę utworzono od nazwy osobowej pruskiej – *Joniko*. Dodaje, że w języku pruskim istnieją też formy: *Jonike*, *Joneke*, *Jonik*⁷.

Nie wydaje się jednak, by na Mazowszu (prawda, że na północnym) oddziaływały wpływy pruskie, choć parę faktów z nazewnictwa dałoby się znaleźć. Słuszniejszy będzie pogląd, że nazwa *Jonne* powstała w taki sam sposób jak *Joniec*, *Joneke*, *Jonik* i *Joniny*. (Zier, 67)

Kolejną hipotezą może być fakt, że istniała na Mazowszu nazwa miejscowa *Joanki*. Odnotował ją w swej pracy prof. H. Górniewicz. W tym kontekście nazwa wsi koło Bieżunia może być uproszczeniem od imienia *Joanna*, czyli – *Joanne* (\cong *Jonne*).

Według tzw. “Słownika warszawskiego” rzeczownik *joniec* kojarzy się z rzeczownikiem *juniec* (-ca, l. mn. *juńce*) ‘młody byk’. (SW, II, 186)

Analogicznie zjawisko kojarzy się z nazwą *Szatkowięta* (k. Siemiątkowa), która w staropolszczyźnie oznaczała hodowców bydła, od *szat* ‘bydło’ (według wypowiedzi prof. J. Miodka w telewizyjnym programie “Ojczyzna – polszczyzna” z dnia 27 I 2007 r.).

Zebrane wyżej hipotezy skłaniałyby ku wnioskowi, że *Jonne* to nazwa kulturowa; nie pochodzi od imienia, rodu, nadania. Jest to – jak później wyjaśnię – hipoteza błędna.

Wieś *Jonne* należała w XVIII w. do dóbr A. Zamoyskiego. W 13 lat po oczynszowaniu (w 1773 r.) Zamoyski oddał wieś *Jonne* i *Elźbiecin* w dzierżawę Klemensowi Kozłowskiemu.

Według “Protokołu instalacyjnego” (op. cit.) z r. 1766 w sprawie pomiarów pól, ogrodów i łąk nazwa *Jonne* miała w celowniku formę ku *Jonnemu*, co świadczy, że nazwa jest rodzaju nijakiego i że może pochodzić od imienia *Jan*.

W 1870 r. w *Jonnem* znajdowały się folwarczne dwa domy z drzewa w węgiel pod słomą, wjazd karczemny, karczma, stodoła i studnia, dwa ogrody (...). Uwłaszczeni włościanie na tej wsi posiadają zabudowania i gruntów morgów 940 prętów 288. Pisarz trybunału odnotował także skrupulatnie historyczne obecnie nazwiska chłopów – posiadaczy ziemi: Paweł Gapo, Franciszek Margiel, Jan Szpakowski, Jan Graczyk, Katarzyna Brodak, Wojciech Jagodziński, Marcin Antembariski⁸.

Już wcześniej, w 1817 r., *Jonne* wchodziło w skład parafii Biezuń. Liczyło wtedy 28 “dymów”, 966 mórg gruntu dobrego, 33 nieużytków.

Wcześniej – w 1827 r. – 28 domów, 207 mieszkańców. (SGKP, t. III, s. 603)

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Jonki, Jonkowo, Jonnik, Jonno (Junno), Junojcie, Jonów*.

Identyczna nazwa *Jonne* występuje w powiecie lipnowskim, gmina i parafia Bobrowniki. (SGKP)

Prof. K. Zierhoffer odnotował tu istotną zmianę fonetyczną związaną z samogłoskami. Polegała ona na zmianie barwy samogłosek (zwięźanie się samogłosek niskich, względnie poszerzanie się samogłosek wysokich) w sąsiedztwie następujących spółgłosek półotwartych: *m, m, n, n, l, l, r, r*. W sąsiedztwie spółgłosek: *m, m, n, n* daje się wyróżnić zmianę: *Juniec* ≙ *Joniec*. Jest to argument, że nazwa wsi ma związek z przytoczonym zjawiskiem. Ta zmiana dotyczy też nazw wsi: *Brunowo* ≙ *Bronowo, Czburnie* ≙ *Dzbonie, Komonino* ≙ *Komunin*; częściowo też: *Ciechanowa, Radzanowa, Krzeczanowa* i in.

Nazwa *Jonne* jest zatem osobliwa, bo tylko raz występująca w Polsce. Jednak w innych formach występuje parę razy jako: *Joniec, Joniny, Jonki, Jonkowo, Jonnik*.

Jest też możliwe, że nazwa ma związek z niemiecką formą wyrazu *szwagier*. Trudno jednak znaleźć tu historyczne argumenty dotyczące osadnictwa na tym terenie.

Przytaczam powyższe rozważania, by wybrać drogę etymologiczną właściwą. Jak od imienia *Jan* wywieść nazwę *Jonne*?

Intuicyjnością językową wywodzić trzeba tę nazwę nie od wpływów pruskich lecz od imienia *Jan*. Oto wywód właściwy.

Imię to wywodzi się od hebrajskiego (w znaczu. *Jahwe* /Bóg/ jest łaskawy). Z hebrajskiego przejęto je do języka greckiego jako *Joannes* i *Johannes*. Z łaciny i greki imię to przeszło do języków nowożytnych i stało się bardzo popularne u wszystkich ludów, które przyjęły chrześcijaństwo (...).

Różnorodność form tego imienia zauważono już dawno, czego wyrazem jest m. in. Fraszka Wespazjana Kochowskiego (XVII w.):

“Patrzaj, jak wiele imion masz z jednego *Jana*:

Janusza i Hanusa, Iwana, Isztwana,

Janka, Jaśka, Jasinka, Jacha i Jasiątko,

Jeden ród: wolek, ciotek, krówka i cielątko (...)”

Od postaci *Jan* już w staropolszczyźnie powstały dość liczne hipocoristica (nazwy przydomkowe i pochodne). Wiele z nich stało się podstawą dalszych

imienno-nazwiskowych derywatów. Zarówno w postaci podstawowej, jak i od derywowanych powstały liczne nazwy miejscowe (...)

Oto staropolskie (sprzed 1500 roku) nazwy osobowe zawierające rdzeń *Ja(n)*-zarejestrowane w "Słowniku staropolskich nazw osobowych" (podają tylko mały wybór – dop. W.M.):

Jach, Jachnic, Jachnik, Jachno, Jachota, Jachotka (...), Janak, Jancz || Janczo, Janczek, Janczel, (...), Janek || Jonek (...).

Od imienia *Jan* i jego derywatów pochodzi bardzo dużo nazw miejscowych. W dawnym "Słowniku geograficznym...", (SGKP) pomieszczono takich nazw (na *Jan-*) ponad sto (...): *Janczewo, Jangrot, Janiewice (...), Jonkowo, Joniec, Joniny, Jonne (...)*⁹.

Zamykając treść wyprowadzania nazwy wsi *Jonne*, należy przyjąć, że pochodzi od staropolskiego imienia *Jan* po licznych przekształceniach.

Mojnowo

Wieś leży na północny zachód od Bieżunia, w gminie Lutocin. Nazwa wsi pochodzi od dwuczłonowego imienia staropolskiego *Mojmir*, notowanego w grupie imion rodzinnych czyli najstarszych, takich jak: *Więce-sław, Dobrosław, Wszemił, Sębor (Sambor)* (por. nazwę *Semborze* k. Bieżunia – dop. W.M.), *Zawid* (por. nazwę *Zawidz*), *Sobiesław*. (Klem, I, 123)

Imię zdrobniale brzmiące – *Mojko* i *Mojek* (1177 r.) notuje "Encyklopedia staropolska ilustrowana" Z. Glogera. (EstpG, II, 24-269)

Należy zdecydowanie wykluczyć wywodzenie nazwy od rzeczownika *maj*, na co wskazywałyby niektóre zapisy, np. *Majnowo* jako teren zieleni, drzew, teren porośnięty zielenią (Brückner). Ta uwaga ponadto nie dotyczy etymologii nazwy, którą by tak można tłumaczyć, mimo spotykanej nieraz błędnej nazwy wsi.

Wieś *Mojnowo* jako posiadłość należała przed r. 1605 do Jadwigi Wesslowej, a od roku 1605 do Andrzeja Kretkowskiego. Od ok. 18 I 1609 r. właścicielką była Teofila Justyna (z d. Tarło). Od 1615 r. w posiadanie *Mojnowa* wszedł jej pasierb – Jan Kretkowski (zm. ok. r. 1643).

Kolejnym posiadaczem wsi był Damian Kretkowski (zm. 1675). Około roku 1662 administratorem wsi był Jan Dębnicki. Wtedy to osada liczyła "3 osoby stanu szlacheckiego i 36 kmieci".

W 1694 r. *Mojnowo* bracia Andrzej i Franciszek Kretkowscy oddali pod zastaw Mikołajowi Chamskiemu (por. nazwę *Chamsk* – dop. W.M.). Po śmierci Franciszka Kretkowskiego w 1695 r. Andrzej Kretkowski zapisał wieś w testamencie swemu cioteczemu bratu – Tomaszowi Działyńskiemu (por. nazwy sąsiednich wsi)¹⁰.

Warto tu dodać rzecz osobliwą. Potomek rodu Chamskich – Rajmund Chamski, był właścicielem wsi Łempin koło Raciąża. Jego grobowiec istnieje do dzisiaj na cmentarzu w Raciążu, przy głównej alei. Jest to kamienny obelisk z zachowanym napisem funeralnym.

Później *Mojnowo*, ze względu na koligacje rodu Działyńskich i Zamoyskich, weszło w skład dóbr (tzw. klucza) tych ostatnich. Z tego okresu zachowało się parę ciekawych dokumentów i materiałów.

Źródła do oczynszowania “klucza” A. Zamoyskiego są dość obszerne, choć też co do szczegółów niekompletne. Prace nad oczynszowaniem dóbr A. Zamoyski prowadził w tym samym czasie, gdy w Bieżuniu powstawał “Zbiór praw sądowych” (tzw. “Kodeks praw”). Zachowały się np. dokumenty odnośnie oczynszowania wsi *Olszewo*, gm. Żuromin oraz wsi *Jonnego* i *Elżbiecina* z 8 III 1765 r. pt. “Polskie ustawy wiejskie” opublikował S. Kutrzeba i A. Mańkowski w 1938 r.

Niezmiernie ciekawym materiałem odnośnie oczynszowania wsi z “klucza bieżuńskiego” są “Listy patriotyczne” Józefa Wybickiego – autora hymnu narodowego. Jako najbliższy współpracownik A. Zamoyskiego w kwestii “Zbioru praw sądowych” Wybicki wymienił w listach nazwy sześciu oczynszowanych wsi klucza bieżuńskiego: *Lutocin*, *Mojnowo*, *Swojęcín*, *Seroki*, *Obręb* i *Karniszyn*. Wybicki przeprowadził w czasie swego pobytu w dobrach Biezuń w 1777 r. badania wzrostu ludności w okresie przed i po oczynszowaniu na podstawie zachowanych ksiąg parafialnych. Nie oznacza to, aby oczynszowanie w dobrach Biezuń zamykało się na sześciu wymienionych wsiach¹¹.

W dokumentach kościelnych z początku XIX w. była zapisywana jako *Moynovo*. W testamencie A. Kretkowskiego wspomnianym wyżej nazwa została zapisana z datą 23 V 1696 r. jako *Moynow*¹².

W dokumencie kościelnym z 9 VII 1817 r. podano, że we wsi *Mojnowo* było 17 “dymów”, 50 mężczyzn, 43 kobiety, 54 osoby młodzieży; łącznie 147 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 60)

W sporządzonej dokumentacji “Naddzierżawczyni W-nej Stefanii Lipskiej” na lata 1836-39 czytamy:

Grunta w polu ozimem i jarzynnem kompletnie (...) mieli zasiane. Ugory zwykle podornią i zaraz z wiosny podorali, uprawiali i (...) żytem zasieli. Ogrody stosownem warzywem były przez nich zasadzone. Łąki sprzątnęli dotrzymane w stanie zakonserwowanym. Rowy w swych gruntach i łąkach (...) zaniedbują. Budowle przez nich posiadane (...) są w użytecznym stanie. Ogrodzenia wszelkie mają również w stanie dość dobrym (...). Zaledwie pięciu posiadają ogródki z drzewami owocowymi (...). Zamożność włościan tutejszej wsi w ogólności dość dobre są (...). Osady pustej w tej wsi nie masz żadnej. Granice od ościennych wsiów, a mianowicie prywatnych: *Przeradza Wielkiego i Małego, Chromakowa* (...) są spokojne, a zaś z wsiami Dóbr tutejszych: *Swojęcinem, Obrębem, Syrokami (!) i Lutocinem* (...) są znaki graniczne (...). Granice mają spokojne.”

We wsi *Moynowo* już po oczyszczowaniu przez A. Zamoyskiego – w latach 1836-39 istniał “dom szynkowny (21 x 12 x 4) z drzewa w węgieł pod słomą (...) Składa się z sieni, izby i komory w szczycie przybudowanej – w tych jest kominek i piec z cegły (...) podłogi nie ma, sufit z tarcic” (...) stajenka (...), stodoła (...)”¹³.

W okresie Królestwa Polskiego *Mojnowo* było wsią włościańską w powiecie sierpeckim, gmina Biezuń, parafia Lutocin. Wtedy liczył: 27 domów, 330 mieszkańców, 865 mórg gruntów użytkowych, 19 mórg nieużytków. (SGKP, t. VI)

Nazwy pokrewne: *Mojówka, Mojcisze, Mołtyn*.

W skali Polski nazwa *Mojnowo* występuje tylko 2 razy (drugi raz w powiecie Reszel).

Obręb

Wieś leży blisko Bieżunia, w parafii Biezuń.

Często w potocznym użyciu nazwy dochodzi do pomyłki polegającej na równoległym i zamiennym stosowaniu nazw: *Obręb* || *Obrąb* || *Obremb* || *Obromb*. Dochodzi tu do tzw. rozszczepienia nosówek.

Ślady powstawania nazwy odnajdujemy u Brücknera. Wyrazy: *obręb, obrębek, obrąb, obrębiać < rębać, rąbek, rąbeczek* pierwotnie oznaczały ‘kraj, brzeg płótna’. Stąd: *obrębiać, obrębić, obroba*. *Obrębianie* (czynność) pierwotnie oznaczało “ucinięcie”, a to równało się znaczeniom: *ręb (rąbać, rąbnać, rębacz, rąbacz)*. W języku cerkiewnym **rąb* oznaczał odcięty obszar gruntów. (Brü, 372, 455)

Podobne konteksty znaczeniowe podaje "Słownik warszawski". Tu: *obrąb, obrębu, obręby, obrębło* – to w przestarzałym znaczeniu 'granica, kraniec, kres, brzeg'. (SW, III, 503)

Sięgając do historii posiadania tej i okolicznych wsi gminy i parafii Biezuń, należy zauważyć, że nazwa wsi *Obręb* występuje już w roku 1447, kiedy to Piotr z Gulczewa przejął tę posiadłość na własność.

W roku 1605 *Obręb* przejęli Kretkowscy od poprzedniej właścicielki Jadwigi Wesslowej. Jako własność rodu Kretkowskich wieś pozostawała aż do roku 1695, kiedy to Andrzej Kretkowski (po śmierci Franciszka) przepisał ją w testamencie Tomaszowi Działyńskiemu – swemu ciotecz-nemu bratu (por. nazwy *Jonne, Elźbiecin*)¹⁴.

Później w związku z koligacjami z rodem Zamoyskich wieś znalazła się w kluczu Kanclerza Wielkiego Koronnego.

Nazwa wsi jest bardzo stara. Może świadczyć o tym fakt, że starożyt-ny wprost kościół w Czersku w r. 1666 otrzymał wiele nadań w postaci wsi. Jedną z nich był *Obrąb*. Czy był to *Obręb* koło Bieżunia?¹⁵

Językowe wyjaśnienie nazwy wsi jest dość oczywiste. Należy uznać, że nazwa *Obręb* wywodzi się od położenia ziem, posiadłości "na skraju", "na brzegu", "na granicy". (WRzF, 123, 226)

Pod względem klasyfikacji toponimicznej, nazewniczej *Obręb* to na-zwa prymarna, terenowa, jak: *Grąd, Dział, Kąt, Płocha (Płosa), Ruda, Zima* itp.

Nazwa *Obręb* (pierwotnie – *Obrąb*) należy do grupy tzw. derywatów (pochodnych) odczasownikowych tworzonych przez prefiksy (przedrost-ki) werbalne, np.: *Obora (Obory, Obórki), Okół, Osiek* (por. nazwę w pobliżu Zawidza), *Pogorzelski, Przychód* (nazwa w pobliżu Szreńska – dop. W.M.), *Stok* (por. nazwę *Sztok*), *Ujazd (Ujazdowo), Zawód* (w Ra-ciążu ulica *Zawoda* – dop. W.M.).

Do tej samej kategorii nazw terenowych należą w powiecie żuromiń-skim formy pluralne: *Dziwy, Grądy, Łazy, Obórki, Włóki* (obecnie dziel-nica Sierpca – dop. W.M.) i in. (WRzF)

Wyrazu *obręb* (rzeczownik), w znaczeniu jak wyżej, użył sam An-drzej Zamoyski w dokumencie przez siebie sporządzonym 13 września 1766 r. pt. "Pomiar ról, łąk i ogrodów we wsi Strzeszewie". Oto fragment dokumentu: W ziemi gdy przy rzece nowej drwa wycięte brać będą i nad rzeką wycinać, aby z gałęziami zabierali, nie waląc na łądy. Jazów zabraniam, aby się wazyli stawiać na rzekach (...) tudzież nową rzekę od Strzeszewa wezmą prze-

ciw obrębu pilnowali, aby nikt drzewem i gałęziami nie zawałał grobliów nad rzeką będących i nie zasypował¹⁶.

Wolny wyrąb lasów w dobrach A. Zamoyskiego był zakazany. Stąd widać troskę o stan i porządne utrzymanie przyległych do ziem ornych lasów.

Nazwa *Obręb* jako wieś nie jest wyliczona w roku 1817 jako wchodząca w skład parafii Biezuń, obok wsi: *Karnyszyn* (!), *Zimolża* (!), *Jonne*, *Elżbicin* (!), *Dąbrowki* (!), *Strzeszewo*, *Młudzyn*. Zapewne została zaliczona wtedy do grupy "bud", których w każdej gminie jest parę (por. gmina Siemiątkowo), np. blisko Bieżunia do "bud" zaliczany był *Mak*.

W latach Królestwa Polskiego *Obręb* odnotowano już jako wieś i folwark w gminie Lutocin. Wieś liczyła 66 mórg ziemi włościańskiej. (SGKP, VII, 348)

Wśród nazw całej Polski *Obręb* występuje 4 razy. Ponadto istnieją: *Obrąb* (4 razy), *Obrębek*, *Obrębiec*, *Obrębizna*, *Obręczna* (po 1 razie).

Parlin

Wieś położona w gminie Lutocin, na północ od siedziby gminy.

Słownik Brücknera nie wyjaśnia tej nazwy. Podaje jedynie wyrazy mogące sprawić skojarzenia: *par* 'opary, mgły'; oparzeliska 'ziemia "oparzyta"', tj. nigdy nie marznąca; pochodzi od dawnego pnia **per*. (Brü, 896)

Ciekawe konteksty znaczeniowe podaje "Słownik warszawski": *parów* (także: *porów*, *porowa*, *parowa*, *koryczna* to 'dół wybity przez wodę, rów niebezpieczny, jar, wąwóz, wądół (wądoly), niebezpieczne, niedostępne wertepy'. Ciekawe jest w tym źródle jeszcze jedno znaczenie. Czasownik *parlić* oznaczał 'siać, sadzić gęsto, byle jak uprawiać rolę'. (SW, IV, 65)

Nazwa wsi *Parlin* pochodzi od nazwy osobowej **Parla*. Została utworzona od tego samego rdzenia, co nazwa osobowa **Paruch* i **Parzech*. (Zier, 291)

Ze względu na sufiks *-in* (*-ino*) nazwa należy do kategorii dzierżawczych, związanych ze stanem posiadania.

W 1870 r. nazwę wsi zapisano w formie *Perlin*. Wtedy to "we wsi Perlinie uwłaszczeni posiadają gruntów mórg 270 (...). Lasocki resztę ziemi sprzedał Kowalewskiemu"¹⁷.

W roku 1880 była to wieś włościańska, pow. sierpecki, gm. Biezuń, parafia Lutocin. Liczyła 17 domów, 109 mieszkańców, 276 mórg powierzchni. (SGKP, t. VII)

Nazwy identyczne i pokrewne odnotowane wśród nazw Królestwa Polskiego to: *Parliny*, *Parulice* (tu zwraca uwagę *-u-*), *Parolice*. Formant tych nazw (pluralis) wskazuje jednak na inny rodowód.

Wśród nazw całej Polski *Parlin* występuje 4 razy. Istnieje też *Parliniek* (1 raz) i *Parlino* (1 raz).

Paulinowo

System powstawania nazw miejscowych od imion kobiecych omówiłem szerzej przy nazwie *Baszkowo* blisko gminy Kuczbork. Zjawisko to zachodziło na terenie całego Królestwa Polskiego i wcześniej. Są to zwykle nazwy dzierżawcze, nawet wtedy, gdy nazwa osady (wsi), folwarku pokrywa się z formą imienia lub pochodzi od formy przezwiskowej, np. mała wieś *Maryska* w pobliżu Radzanowa, nad Wkrą.

Imię żeńskie *Paulina* pochodzi od łacińskiego *Paulus* 'Paweł'. W językach słowiańskich zamieniano "dwugłosy" czyli tzw. dyftongi na inny zestaw głosek.

Imię żeńskie *Paulina* przybierało niekiedy formy zdrobniałe: *Pasia*, *Paska* 'Pawełka'. (Brü, 400)

Wieś (folwark) *Paulinowo* istnieje na Mazowszu Północnym 2 razy:

- *Paulinowo* w powiecie pułtuskim, gmina i parafia Nasielsk.
- *Paulinowo* osada włościańska w powiecie mławskim, należąca do dóbr Chromakowo, gmina Rozwozin, parafia Lutocin. Liczyło 1 dom murowany, 55 mieszkańców, domy drewniane. (SGKP, t. VII, s. 899)

Dobra *Chromakowo* (pochodzenie nazwy omawiane w innym rozdziale) w końcu 1827 r. liczyły 26 domów, 194 mieszkańców. W końcu wieku XIX liczyły 28 domów, 326 mieszkańców.

Dobra te składały się z folwarku *Chromakowo*, z przyległością *Jakubowo* i *Paulinowo* z wsiami o tej nazwie. Słownik podaje, że dobra *Chromakowo* zostały nabyte w 1861 r. za rs. 45900; powierzchnia wynosiła 1188 mórg; w tym: 686 mórg gruntów ornych i ogrodów, 113 mórg łąk, 45 mórg pastwisk, 300 mórg lasów, 43 morgi nieużytków i placów. Sto-

sowano tu płodozmian 12-polowy. Budynków murowanych było 11, drewnianych 18, pokłady torfu.

Wieś *Chromakowo* liczyła 26 osad, 156 mórg gruntu.

Wieś *Jakubowo* liczyła 3 osady, 9 mórg gruntu, 156 mieszkańców.

Wieś *Paulinowo* – 2 osady, 30 mórg gruntów. (SGKP, t. I, s. 644)

Nazwy pokrewne: *Paul* (*Pawłów*), *Paule*, *Paulina*, *Paulinka*, *Paulinki*, *Paulinów*, *Pauliny* oraz liczne nazwy zgermanizowane i formy męskoosobowe od imienia *Paweł*.

W skali kraju nazwa *Paulinowo* istnieje 3 razy.

Pietrzyk

Nazwa wsi pochodzi zdecydowanie od imienia *Piotr*. Jeszcze przed XII wiekiem zostało przejęte z łacińskiego *Petrus*. Uległo przegłosowi w taki sposób, że częśćka *-ie-* przed głoską twardą przeszła w *-io-*. W wołaczu przegłos nie zachodził, stąd forma *Pietrze*. Imię to w języku polskim tworzyło liczne zdrobnienia i zgrubienia, np.: *Pieś*, *Piech*, *Piechno*. (Brü, 415)

Prof. W. Taszycki zaliczył zdrobniałe *Pietrzyk* do kategorii nazwisk odmiennych, szczegółowiej – do nazwisk patronimicznych “od imion ojców utworzone”. Szlachta rdzennie polska na przełomie w. XVI-XVII podobnych nazwisk nie znała. Nazwiska szlacheckie na *-owic*, *-ewic* (dzięki wpływowi języka ruskiego *-owicz*, *-ewicz*) są późniejszego albo ruskiego, albo polskiego ludowego pochodzenia. Występują więc nazwiska odojcowskie w zasadzie tylko u ludu i to w postaci rozmaitej: *Florczał*, *Jędrusiak*, *Klimczak*, *Sobczak*; *Gawlik*, *Kasprzyk*, *Pawlik*, *Pietrzyk*, *Tomasik*; *Frąckiewicz(z)*, *Jankiewicz(z)*...

W nazwie wsi mamy zatem przykład nazwy patronimicznej z zachowaniem faktu, że nie doszło tu do przegłosu *-ie-* → *-io-*. Nazwa ma tu charakter ludowy i jest późniejsza niż imiona staropolskie typu: *Pakośław* (1153), *Paczestaw* (1227), *Pękośław* (1243), *Pełka* (1136) (por. nazwę *Pełki* w gminie Biezuń), *Pobystaw*, *Polemir*, *Pomścibor*, *Potrymir*, *Przebystaw* (1177), *Przeclaw*, *Przybywoj* (1015), *Przybygniew* (1234), *Przybyrad*; *Przedborz* (1228), *Przedwoj* (1153), *Przedpełk* (1188), *Przemysław* (1234)¹⁸.

W 1817 r. wieś *Pietrzyk* wraz z wsiami: *Szczypiornia*, *Szczypiorka* i *Starcza Wieś z Rumunkami* należała do "W-go Cissowskiego" i częściowo do Szolca. (Grzyb, XIX, 116)

Czy od nazwiska niemieckiego *Szolz* pochodzi nazwa wsi *Szoniec* – rozpatrzmy we właściwym rozdziale.

Wieś *Pietrzyk* w II poł. XIX wieku dzieliła się na *Pietrzyk Stary* (wieś) i *Pietrzyk Nowy* (kolonia). Obie części należały wtedy do parafii Skrwilno. Wieś liczyła 29 domów, 298 mieszkańców, 603 morgi obszaru. Do *Pietrzyka* należała kolonia *Szczypiornia* i osada włościańska *Starcz*. (SGKP, t. VIII, s. 119)

Nazwy pokrewne to: *Pietrzaki*, *Pietrzejowa*, *Pietrzejowice*, *Pietrzychowo*, *Pietrzyków*, *Pietrzykowice*, *Pietrzykówki*, *Pietrzykowo*.

Ostatecznie należy stwierdzić, że nazwa wsi *Pietrzyk* jest rodowa, analogiczna do nazw, które zachowały jeszcze liczbę mnogą: *Pietrzaki*, *Pietrzki*, *Pietrzyki*, *Pietyry*. (Gór, 39, 85)

Nazwa *Pietrzyk* jest w skali Polski jedyna. Za to częstsze są nazwy: *Pietrzykowice* (3 razy), *Pietrzykowo* (4 razy), *Pietrzyków* (4 razy); pojedyncze są nazwy: *Pietrzyki* i *Pietrzykówko*.

Przeradz (Wielki, Mały, Nowy)

Na przykładzie tej nazwy można obserwować charakterystyczne na Mazowszu zjawisko dzielenia posiadłości ziemskich w miarę podziałów rodowych, nadań i działów w łonie rodziny posiadającej.

Takie przykłady znajdziemy:

1. W gminie Lubowidz: *Zieluń*, *Nowy Zieluń*.
2. W gminie Kuczbork: *Bagienice Duże*, *Bagienice Małe*, *Bagienice Nowe*.
3. W gminie Żuromin: *Olszewo*, *Olszewko*.
4. W gminie Siemiatkowo: *Budy Osieckie*, *Nowe Budy Osieckie*, *Stare Budy Osieckie*.
5. W gminie Biezuń: *Władysławowo Stare*, *Nowe*.

Wioski o wspólnej nazwie *Przeradz* leżą w kierunku zachodnim od Bieżunia.

Nazwa powstała od staropolskiego imienia **Przyrad*. Była jako nazwa wsi zapisywana w formie *Przyracz* (1408), in *Przeracz* (1502), także jako *Przyradz*. Pierwotnie była to nazwa tzw. "działu", tzn. przyznanej przez założyciela majątku pewnej części jego włości. Zatem jest to na-

zwa patronimiczna (od łac. *pater* ‘ojciec’). Prof. W. Taszycki twierdzi, że tego typu nazw w okresie średniowiecza było więcej niż obecnie. Z biegiem wieków zmieniały one formę gramatyczną, przechodziły w rodowe, ulegały przemianom, skróceniu, zatracaly swoją pierwotność.

Jako własność ziemską *Przeradz Wielki* zgodnie z zapisem wizytacji parafii Lutocin z dnia 9 VII 1871 r. należał do “Czachorowskiego, Malewskich, Gadomskiego, część biezońska (!) i księdza Malinowskiego”.

Było tu w tym czasie 18 domów, 118 mieszkańców.

W *Przeradzu Małym* – należącym do “Kłosińskich, Czachorowskich, Nadratowskich (por. nazę *Nadratowo* – dop. W.M.), Zdziemborskich i innych drobnej szlachty” było w 1817 r.: 341 “dymów”, 204 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 61-62)

Nieco później (w 1827 r.) *Przeradz Wielki* liczył 14 domów, 132 mieszkańców. W latach 80. XIX w. wieś liczyła 20 domów, 165 mieszkańców, 624 morgi użytków (31 m. nieużytków); 406 mórg należało do drobnej szlachty. W 1885 r. istniał tu także folwark o powierzchni 184 morgi, gruntów ornych – 130 mórg, łąk – 24 morgi, pastwisk – 27 mórg, 7 budynków drewnianych.

W tym samym czasie *Przeradz Mały* w 1827 r. liczył 36 domów, 228 mieszkańców. Około 1880 r. miał szkołę początkową, wiatrak, 41 domów, 393 mieszkańców. (SGKP, VII)

Czterokrotnie występuje obecnie nazwa *Przeradz*, w formie *Przeradowo* – 1 raz. Ma to związek z nazwą *Przerodki*.

Psota

Nazwa tej wsi jest bardzo ciekawa pod względem językowym. U współczesnych Polaków nie jest chyba trudna do odpowiednich skojarzeń co do źródła tej nazwy.

Słownik notuje jednak aż 3 nazwy *Psota*:

- W powiecie radzymińskim, parafia Nieglów.
- W powiecie rypińskim, gmina i parafia Skrwilno (4 domy, 49 mieszkańców, 65 mórg ziemi (folwark).
- W powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Zieluń.

Ta wieś ostatnio wymieniona liczyła w końcu XIX w. 3 domy, 60 mieszkańców, 58 mórg gruntów. (SGKP, 7, IX, s. 251)

Interesująca nas nazwa wsi w powiecie żuromińskim jest wśród nazw na Mazowszu Północnym rzadka. Nie jest bowiem utworzona za pomocą nazwotwórczych przyrostków, przedrostków.

Znawca przedmiotu, prof. K. Zierkoffer, w swej wielkiej pracy przytoczył teorię o nazwie wsi *Psucino* (*Psucin*) w powiecie pułtuskim, gm. Nasielsk, par. Pomiechówek: de *Psuczino* (1425), de *Psuczyno*; *Johannem Psuczsky* (1509), *Psuczyno* (1576). *Psucino* to nazwa działu od nazwy osobowej **Psuta*. Ta sama nazwa osoby w pisowni *Psut* (*Pszuth*) (1440) dotyczy interesującej nas nazwy w powiecie żuromińskim.

Zaskoczenie językoznawcze budzić może fakt, że nazwa osobowa *Psut* jest imiesłowem (!) biernym przeszłym od czasownika *psuć* (bezokolicznik) lub jest derywatem (wyrazem pochodnym) od rzeczownika *pies*. W każdym razie nazwa wsi ma przyrostek dość rzadki na Mazowszu *-ut*. A. Brückner pisze, że rzeczownik *psota* pochodzi od *pies* za pomocą przyrostka *-ota*; *psocić*, *psotliwy*, *psotnik*. Dotyczy to nie tylko tzw. “figłów”; w dawnym języku oznaczał ten wyraz nierządne spółzestwienie *psoty*. W “Biblii” przymiotnik *psotny* oznaczał ‘najgorszy’. (Brü, s. 445).

Wskazania etymologiczne wskazują, że właścicielami wsi *Psota* byli pochodzący z tej samej koligacji ludzie, potomkowie niejakiego *Psuty*.

Źródła kościelne notują, że wieś nosiła w r. 1817 nazwę *Psota Rumuch* (*Rumunki* – wyj. W.M.). Była wtedy własnością Trzeszniowskiej. Liczyła 17 mieszkańców i była z pewnością osadą, własną dla wyżej wskazanej oprócz: *Dembówki* (*Dębówki*). (Grzyb, XIX, 62)

Nazwa *Psota* była notowana dodatkowym oznaczeniem *Rumuch* 1/2 mili p. Trześniowskiej. Było tu 2 “dymy”, 5 mężczyzn, 4 kobiety, dzieci 8, ogólnie było tu w II poł. XIX w. 10 mężczyzn, 8 kobiet. Wieś *Psota* należała w II poł. XIX w. do parafii Lutocin, obok były wsie: *Soroki* (obecnie *Seroki*), *Obrąb*, *Swajęcín* (por. nazwę *Swojęcín*), *Mojnowo* (wszystkie te wioski były dziedziczne sukcesorek Adama Zaleskiego), *Chromakowo* (wł. Jana Starorypińskiego), *Szoniec* (wł. Aleksandra Rościszewskiego), *Dębówka* (wł. Syko, Starorypińskiego, Trześniowskiej i sukcesorek Zaleskiego), *Przeradz Mały* (wł. Kłosińskich, Czachorowskich, Nadratowskich, Zdziemborskich i in.), *Przeradz Wielki* (wł. Czachorowskiego, Malewskich, Gadomskiego, część bieżuńska – ks. Malinowskiego). (Grzyb, XIX, 62 i in.)

Wymieniona wcześniej druga część nazwy *Rumuch* to bardzo popularna na Mazowszu nazwa przysiółków. Najczęściej występuje ona samo-

dzielnie lub blisko większych osad ludzkich. Do tej pory przetrwała nazwa *Rumunek* lub w liczbie mnogiej – *Rumunki*. Były to miejsca terenowe o małej liczbie mieszkańców, pochodzą od rzeczownika pospolitego *rum* ‘gruzowisko, miejsce gruzów, wysypane żwirem lub piaskiem’. (Brü)

Ostatecznie najlepiej będzie przyjąć, że nazwa wsi *Psota* (notowana np. w powiecie pułtuskim, gmina Nasielsk jako *Psucino*) pisana w wersji: *Psuczino*, *Psuczyno*, *Psucino*, to nazwa działu od nazwy osobowej **Psuta* (*Psut*). (Zier)

Nazwa wsi w gminie Lubowidz pochodzi od tej nazwy osobowej. Jest bardzo oryginalna, występuje w Polsce rzadko.

Rudziska

Nazwa wsi w gminie Lutocin należy zdecydowanie do nazw terenowych. Wskazują na to dwa elementy: wyraźny pień *ruda* (‘łakowa ruda żelazna’), inaczej ‘limonit’ dla barwy rudawej tak nazywany, potem każdy minerał, z którego się wytapia kruszce (...) stąd setki tak nazwanych. (Brü, 467)

W gminie Lubowidz występują aż dwie inne nazwy powstałe w taki sam sposób; są to: *Rudniwa* i *Ruda* (por. odpow. rozdziały tej pracy).

Ruda była też wydobywana na terenie byłego klucza A. Zamojskiego.

W dokumencie wydanym przez Zamoyskiego 27 sierpnia 1766 r. w sprawie “rozmiaru ról, ogrodów i łąk w Serokach” czytamy: “(...) w gruntach i łąkach znajduje się ruda, którą za ustanowioną od kuźnicy płacą, kopać i nosić będą (...)”.

Identyczny akapit umieszczony został przez Zamoyskiego w dokumencie z dnia 13 IX 1766 r. pt. “Pomiar ról, łąk i ogrodów we wsi Strzeszewie”.

Inny minerał – kamienie wapienne – Zamoyski nakazał w dokumencie “Pomiar ról, łąk i ogrodów we wsi Olszewie” z datą 22 IX 1766 r. przywozić z Dębska do Bieżunia za odpowiednią zapłatą.

Poddanym ze wsi Seroki i innym polecił Zamoyski dokumentem z dnia 8 III 1766 r. (po oczynszowaniu swych dóbr): Sól suchedniowska, skarbowi należąca, wyznaczonymi proporcjonalnie podwodami przez tychże mieszkańców z Płocka sprowadzona być powinna, a na jej wykupno ekspens ze dworu dany być ma.

Taki sam zapis występuje przy oczynszowaniu i pomiarach ziem innych wsi Zamoyskiego.

Do naszych czasów dotrwał sposób budowania prostych budynków gospodarskich (szopy, chlewy) z kawałków surowej rudy żelaznej. Można, to stwierdzić w okolicach wsi *Szoniec, Jasiony, Skrwilno* i in.

Wieś *Rudziska* w dokumencie kościelnej wizytacji z roku 1817 dotyczącej parafii Skrwilno została zanotowana w formie *Ruda*. Było tu “22 dymy, 121 mieszkańców”. Wieś była własnością (w części) Cissowkiego i Chełmickiego.

Wraz z osadą *Czarnia Duża (Mała)* i *Toki* stanowiła wieś *Rudziska* jedną całość, także własność Cissowskiego. W *Czarni* było “24 dymy i 116 mieszkańców”. (Grzyb, XIX, 115-117)

W czasach Królestwa Polskiego *Rudziska* należały do powiatu rypińskiego, parafia Skrwilno. Miały wtedy 3 domy, 9 mieszkańców, 47 mórg ziemi. (SGKP, t. IX, s. 951)

Nazwy pokrewne to: *Rudowa, Ruda, Rudówka, Rudówko, Rudowo, Rudowsie, Rudomin, Rudomino, Rudunek, Rudunki, Rudupie, Rudy, Rudymia, Rudynie, Rudynka, Rudze, Rudziańce, Rudzianka, Rudziany, Rudzica, Rudzice, Rudzie, Rudziec* i in.

W skali Polski nazw wsi pochodnych od rzeczownika *ruda* występuje około 1600. W postaci językowej *Rudziska* – 3 razy. Przybiera też formy *Rudy, Rudowo, Rudno, Rudunki, Rudzica, Rudzienice, Rudzieniec, Rudzisko* i in.

Seroki

Nazwa wsi leżącej w kierunku zachodnim od Bieżunia przy szosie Bieżuń – Lutocin, w parafii Lutocin.

Etymologia wyrazu *sroka* i *seroka* prowadzi do prasłowiańskiego pnia **ser(syr)*, cerkiewnego *syr*, czeskiego *syř* (...). Jest to tzw. prasłowiański od pnia **sur-*. W znaczeniu pierwotnym wyraz “*ser*” nie oznaczał twarogu, lecz napój odurzający wytworzony z mleka.

Od pnia *sur-* pochodzą też wyrazy: *seroka* (notowany już w XVI w.) oraz formy: *srokosz, srocza, srokaty* (pod wpływem słowa *pstry* i *pstrokaty*). Rzeczownik *sroka* wywodzi się od prasłowiańskiej formy **sworka*, język starocerkiewny notuje formę *swraka*; na Rusi – *soroka*; na południe od Polski – *sra*, *straka* i *szwra* (Brü).

Formy: *sroka, seroka, stroka, sarka, sraga, syrocka* (gwarowe) notuje też "Słownik warszawski" w znaczeniu 'ptak wróblowaty z rodziny kruków'; forma *srokosz* oznacza ptaka z rodziny dzierzb. (SW, t. VI, 374)

Jednak sama nazwa wsi *Seroki* pochodzi od przezwiskowej formy osobowej. Powstała przed XIV wiekiem. Należy do nazw rodowych, najstarszych na Mazowszu Północnym. Pochodzi od formy *Seroka*. Identyczne nazwy osobowe w Polsce to *Konopki-Seroki* (w pow. Kolno), *Seroki* (pow. Sochaczew), *Seroczki* (pow. Aleksandrów Kujawski). (Gór, 26, 120)

Należy tu wyjaśnić, że samogłoskę *e* (dawniej *y*) w nazwie można rozumieć, zgodnie z fonetyką polską, jako element wokaliczny przez *r* w sąsiedztwie innej spółgłoski, np. częsta w tym przypadku postać *syroka, syr*.

Ciekawa jest też historia posiadania wsi przez różnych właścicieli.

W 1447 r. *Seroki* należały do Piotra z Gulczewa (ściśle związek z Bieżuniem!). Do niego należały i inne okoliczne wsie. Dalsze dzieje wsi wskazują, że była ona ok. r. 1662 dzierżawiona przez Andrzeja Bromirskiego. Wtedy liczyła 2 osoby szlachty, 4 sług, 51 poddanych. Jeszcze wcześniej (przed r. 1605) właścicielką była Jadwiga Wesslowa. Zaraz w r. 1605 w posiadanie wsi wszedł Andrzej Kretkowski.

Od 18 stycznia 1609 r. wieś znalazła się wśród dóbr dożywotnich Teofili Justyny z Tarłów. Jej pasierb Jan Kretkowski był właścicielem *Serok* aż do swojej śmierci (1643 r.). Późniejszy właściciel to Damian Kretkowski. Posiadał wieś do r. 1675.

W 1697 r. Andrzej i Franciszek Kretkowscy oddali *Seroki* pod zastaw Pawłowi Mostowskiemu, podkomorzemu plockiemu. Po śmierci Franciszka (z mocy jego testamentu) wieś przejął Tomasz Działyński, cioteczny brat Franciszka – krajczy koronny.

Przez koligacje między rodem Działyńskich i Zamoyskich *Seroki* znalazły się wśród włości (klucza) "Andrzeja z Zamościa Zamoyskiego wojewody inowrocławskiego, halickiego; na Bieżuniu i Kutnie – Kancelerza Wielkiego Koronnego, kawalera Orderu Orła Białego".

Dnia 24 VI 1760 r. Andrzej Zamoyski "w zamku bieżuńskim" wydał postanowienie oczynszowania we wsi *Seroki* i innych. Było to jednak oczynszowanie tymczasowe. Oczynszowanie "wieczyste" zostało dokonane przez Zamoyskiego w dniu 8 III 1766 r.

W II połowie XIX w. we wsi *Seroki* uwłaszczeni włościanie posiadali gruntu z budynkami mórg 953 prętów 13, zaś Paweł Świdorski kupił od Bronisława Lasockiego (...) gruntu mórg około 13 prętów 120i łąki mórg 3 (...)

W ostatnich latach XIX w. *Seroki* znalazły się w gminie Biezuń, parafia Lutocin. Liczyły wtedy: 36 domów, 335 mieszkańców, 905 mórg obszaru, wiatrak. Wcześniej, w 1827 r., wieś liczyła 19 domów i 188 mieszkańców. (SGKP, 7.X)

Nazwa *Seroki* istnieje współcześnie także w pow. łowickim oraz dwukrotnie w pow. sochaczewskim.

Siemcichy

Jest to nazwa występująca w liczbie mnogiej, analogicznie do *Kipichy*, *Ziemiany*.

Staropolski i słowiański wyraz **siemia* oznaczał początkowo ‘rodzinę’. W polszczyźnie średniowiecznej występował w nazwach: *Siemirad*, *Siemowit*, *Siemomysł*. Na Rusi *siemja*, *siemjanin* oznaczały czeladź, sługi; *siemin* ‘sługa’ w języku cerkiewnym.

Nie może być nazwa *Siemcichy* nazwą rodową mimo formy pluralis. Nie notuje jej praca H. Górnowicza. Notuje natomiast nazwy rodowe: *Siemienie*, *Siemionki*, *Siemiony*. Nazwa *Siemcichy* swe znaczenie przybrała zatem od spolszczonego znaczenia ‘czeladzi’, ‘robotników rolnych’.

Wieś i folwark *Siemcichy* w dawnym powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Zieluń, liczyły w 1827 r. 12 domów, 109 mieszkańców i leżały wtedy w parafii Lubowidz.

W 1885 r. folwark *Siemcichy* został oddzielony od dóbr Rozwozin. Dobra te liczyły 812 mórg ziemi: 345 mórg gruntów ornych i ogrodów, 410 mórg łąk, 33 morgi pastwisk, 24 morgi nieużytków, 1 budynek murowany, 7 drewnianych, płodozmian 10-polowy. (SGKP)

Nazwy pokrewne na terenie Królestwa Polskiego to: *Siemak*, *Siemakowce*, *Siemakowo*, *Siemaszki*, *Siemczyca*, *Siemiagi*, *Siemiaki*, *Siemianice*, *Siemianka*, *Siemianów*, *Siemianowice*, *Siemianowo*, *Siemiany*, *Siemiatycze*. (SGKP)

Słownik notuje też nazwę *Siemborze* w pow. sierpeckim, gmina i parafia Biezuń (5 domów, 79 mieszkańców, 137 mórg obszaru) (por. nazwę *Semborze /Sęborze/* w pierwszej części mojej pracy). Ta nazwa ma jednak inną etymologię.

Jest to nazwa występująca w Polsce tylko raz.

Starcz (Bombol)

Druga część nazwy wsi w formie *Babalice*, dziś *Bombalice*, to wieś w powiecie plockim. W 1578 r. nazwę tę zapisywano *Bobalice*. Pochodzi ona od nazwy osobowej **Bobal*. Ta z kolei wzięła swą formę od rzeczownika pospolitego *bób*. Forma nazwy osobowej **Bobal* jest poświadczona istnieniem jeszcze nazwy osobowej *Bobek* (1441) oraz *Bobola* (*Bobolya*) (1413). (Tasz, 35)

W XVI w. istniała wieś *Łętowo-Dmochy* (n. zestawiona). Wokół niej powstały wsie: *Dmochy-Sadły*, *Dmochy-Kudły*, *Dmochy-Mrozy*, *Dmochy-Wochy* (...) oraz *Dmochy-Bąbole* (...). Jest to wyraźnie nazwa przezwiskowa, rodowa, zamiana liczby mnogiej na pojedynczą następowała powszechnie.

Brückner notuje rzeczownik *bobonek*, który oznacza zioło lecznicze. Nazwa pochodzi od niemieckiego *boborel*. (Brü, 32)

Nazwa wsi *Starcz* występuje w zapisach kościelnych z roku 1817 w wersji *Starcza* (wieś) obok wsi: *Pietrzyk*, *Szcypiornia*, *Szcypiórka*, *Rumunki* jako własność Cissowskiego. Podobne pod względem głównej części wyrazu nazwy odnotowano jeszcze w diecezji plockiej; *Starczewo* w parafii Skołatowo oraz *Starki* w parafii Zielona Ciechanowska.

Wieś *Starcz* leżała dawniej w powiecie rypińskim, gmina i parafia Skrwilno, liczyła w XIX w. tylko 5 domów, 42 mieszkańców, 78 mórg powierzchni. Była wtedy folwarkiem.

Skłaniam się tu tezie, że nazwa wsi pochodzi od niemieckiej wersji *Starz* (z wygłosowe czyta się jako -c). Potwierdza moją tezę istnienie w Królestwie Polskim nazw takich, jak: *Starce* (*Stharcze*), *Starcewicze*, *Starcy*, *Starcza*, *Starczanów*, *Starczewice*, *Starczewko*, *Starczuny*, *Starczyce*, *Starczynów*. (SGKP, t. XI, s. 231)

W skali Polski nazwa występuje 1 raz. Przybiera też postacie: *Starcza*, *Starczanowo*, *Starczewice*, *Starczewo*, *Starczewo-Pobodze* (k. Płońska), *Starczów*, *Starczówek*.

Swojecin

Jest to wieś leżąca nad rzeką Wkrą, w pobliżu Młudzyna i Poniatowa.

W nazwie występuje charakterystyczny format *-in (-ino)* tworzący wiele nazw dzierzawczych na Mazowszu. (por. nazwy: *Mysłin, Sławęcina, Lutocin*). Równoległy dla tej kategorii nazw był format *-yn*, jak np. w nazwie *Stawiszyn*.

Brückner przytacza skojarzenia znaczeniowe: *swój*, staroniemieckie *swein* ‘sługa’, *swat, swak, świeść, swoboda* – od: *swój, swojski*, jak *mojski, twojski* (Brü, 528).

W latach, kiedy Andrzej Zamoyski oczynszował swoje wioski należące do jego klucza (1760, 1766), nazwę zapisywano jako *Swojęcino* (ku *Swojęciniu*); sąsiednią wieś tymczasem w formie *Młudzyń* (ku *Młudzyniu*).

Podczas wizyty dekanalnej parafii Lutocin w dniu 9 lipca 1817 r. nazwę zanotowano już w formie *Swajęcina*. Wtedy to wraz z wsiami: *Lutocin* (kościelna), *Soroki* (!), *Obrąb* (!), *Mojnowo* należały jako dziedziczne do sukcesorek “śp. Adama Zaleskiego”.

W *Swajęcinie (Swojęcinie)* było wtedy 21 “dymów”, 1378 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 60)

Jako ciekawostkę podam, że Józef Wybicki (autor hymnu narodowego), przyjaciel i współpracownik A. Zamoyskiego zapisał w swych pracach nazwę *Swalencin*.

W latach 1836-39 dobra po A. Zamoyskim zarządzane były przez “Naddzierżawczynię Stefanię Lipską”.

W dokumencie sporządzonym w Poniatowie w dniach 10-22 października 1836 r. tak opisano wieś *Swoięcin* (!): Włościanie tej wsi na rok bieżący: a) mieli grunta przez nich posiadane zbożem i jarzyną zasiane, które sprzątnęli; b) ugory (...) podorane i na zimę żytem zasiane; c) ogrody przez nich były uprawione (...); d) łąki sprzątnęli zakonserwowane; (...) e) w połowie zaledwie budowle ich są dość dobre, w drugiej zaś połowie stare są i spróchniałe. Płoty przy ich ogrodach i siedliskach stare, spróchniałe i złe a w części poobalane; f) średnią zamożność (...) mają, (...) inwentarz co do ilości i rodzaju potrzebuje gruntowej odmiany (...).¹⁹

W tym samym czasie istniał w *Swojęcinie* “dom szynkowny” o wymiarach 17 x 10 x 3,5 m drewniany, “w węgiel słomą pokryty, z kominem lepiony, w bardzo złym stanie. Dach świeżo zreperowany wiosną 1836 r. (...)”

W końcu XIX w. *Swojęcín* był wsią włościańską, gmina Żuromin, parafia Lutocin. Liczył wtedy 32 domy, 302 mieszkańców, 865 mórg ziemi. Miał też szkołę początkową i wiatrak (SGKP, XI).

Wśród nazw miejscowości w Polsce nawa *Swojęcín* występuje tylko raz. Pochodzi od staropolskiego imienia *Swojęta*.

Szczypiornia

Nazwa wsi jest osobliwa. Nie chodzi już o skojarzenie z czasownikiem *szczypać* (fonetycznie *ščypać*). Przyrostek *-ornia* (*-arnia*) we współczesnym języku polskim tworzy nazwy miejsc (nomina loci). Zatem rodzi się pytanie – na czym polega wyjątkowość tej nazwy wsi, skoro na całym Mazowszu przyrostek *-ornia* występuje bardzo rzadko?

Brückner podaje następujące typy etymologiczne: czasownik *szczypać* częstotliwie od pnia *szczip* – w czasowniku *szcznąć* (z **szczpnąć*); w *szcznąć* wstawiono *k*: *szczknać*, *uszczknać*; do *szczypać*: *szczypta* i *szczypka*, *szczypawka*, *szczypawość* o 'smaku szczypiącym'; *szczypiór*, *szczypiorek* ('czosnek') podobnego pochodzenia; *szczypce* i *szczypczyki*. Jest to wyraz prasłowiański. Cerkiewne: *sztinąti się*, 'pomniejszyć się', *sztip*, 'nów księżycy', *sztipati*, 'szczypać' (...), *szczip* i *szczepec*, 'szczypta tabaki' (...)''. (Brü, 545-546)

Z tego dość obszernego wywodu wynika chyba jednoznacznie etymologia nazwy wsi *Szczypiornia*. Chodzi o zwrócenie uwagi, że Brückner wymienił nie tylko wskazówkę, że chodzi o *szczypiorek* = *czosnek*. W pobliżu *Szczypiorni* istniała też mała osada *Szczypiorka*. Obie leżą blisko takich wsi, jak *Pietrzyk*, *Starcza* (wieś), *Rumunki*. Wszystkie należały do Cisowskiego i Szolca (por. nazwę *Pietrzyk*). W roku 1817 w tych wsiach (osadach) łącznie mieszkało 71 kobiet i 68 mężczyzn. (Grzyb)

Wróćmy jednak do etymologii nazwy. Zdecydowanie należy odrzucić przypuszczenia, że nazwa mogła powstać od imienia staropolskiego. Takie imiona z nagłosowym *szcz-* nie są w staropolszczyźnie notowane często (rzadko *Szczepan*).

Przyjmuję więc, że nazwa wsi pochodzi od miejsca, gdzie uprawiano czosnek lub cebulę.

Wieś *Szczypiornia* notowana jest w Królestwie Polskim w wersji *Szczypiorna*. Leżała wtedy w gminie i parafii Skwilno. Liczyła 6 domów, 45 mieszkańców, 102 morgi gruntów. (SGKP, t. XI, s. 873)

Inne postaci tej nazwy to: *Szczypiec*, *Szypiorno*, *Szczypiory*, *Szczypy*, *Szczyporowice*.

Współcześnie nazwa wsi występuje 1 raz.

Szoniec

To dawny folwark i wieś w powiecie rypińskim, gmina i parafia Skrwilno. Była tu cegielnia; 13 domów, 172 mieszkańców. W 1827 r. – 13 domów, 96 mieszkańców; wtedy w parafii Lutocin. W r. 1889 folwark *Szoniec* (należący do dóbr Skrwilno) liczył 544 morgi gruntu – w tym: 479 mórg gruntów ornych i ogrodów, 15 mórg łąk, 21 morgi pastwisk, 28 mórg nieużytków; 3 budynki murowane, 7 drewnianych; płodozmian 5- i 11-polowy, pokłady torfu. Do folwarku należały dawniej wieś *Szoniec* (osad 25, mórg 106) i wieś *Pietrzyk* (osad 7, mórg 104). (SGKP, 7. XII, s. 18)

Wspomniane źródło nie wymienia nazw tego typu. Wszystkie pochodzą od wielu właścicieli o niemieckim, pruskim nazwisku, np. *Schoenau* (*Schonaw*); nazwa *Szonówek* pochodzi od tego samego nazwiska pruskiego – *Schoenau*. (SGKP, t. XII)

Nazwa *Szoniec* nie mogła powstać od rzeczownika *szaniec*, bowiem oznacza on ‘wał’, nasyp (od niemieckiego *Schanze*). Okolica wsi wskazuje wyraźnie, że nie było tu nigdy podwyższeń, wałów i nasypów. (Brü, 540)

Występujący w nazwie wsi formant *-ec* był na Mazowszu bardzo produktywny. Występuje aż w 69 nazwach zarówno terenowych, jak i miejscowych, np. *Bystrzec*, *Glinieniec*, *Święciniec*, *Baranic*, *Bocianiec*, *Jastrzębiec*, *Trzcieniec* (*Trzciniec*), *Szafraniec*, *Jadamiec*, *Krystianiec*.

W języku niemieckim przymiotnik *schoen* oznacza ‘piękny’, przymiotnik *schön* oznacza ‘ładny’. Jednak po uważnym prześledzeniu “Słownika języka polskiego” J. Karłowicza, A. Kryńskiego i W. Niedźwiedzkiego rzeczowniki *szaniec* (*-ńca*) i *szańc*, *szonice* to wyrazy oznaczające ten sam desygnat: rów mający przed sobą wał, za którym oblężeni bronią się. (t. VI, s. 562, 648)

Nazwa wsi raczej nie ma związku z powyższym znaczeniem. Raczej pochodzi od nazwy czynności, zapożyczenia z języka niemieckiego (wg prof. Z. Klemensiewicza) – *szonować*. Czynność ta oznaczała noszenie wody w wiadrach za pomocą przyrządu zbudowanego z pałki rozszerzonej na środku, z wyźlobieniem na kark, mającej po końcach łańcuszki lub sznury z haczykami na końcach do zaczepiania konewek, wiader;

nosidło, wodonosze. Przyrząd ten miał wiele synonimicznych nazw: *sądy*, *sondy*, *sońdy*, *suńdy*, *siondy*, *siońdy*, *siądy*, *siudy*, *sządy*, *szońdy*, *szóńdy*, *szóńdy*, *szajdy*, *szundy*, *szuńdy*. (jw., s. 39)

Nazwa *Szoniec* występuje w Polsce tylko raz. W innej formie – *Szonowice*, *Szonowo*, *Szonów* – pojedynczo.

Zimolza

Jest to wieś w gminie Lutocin. Leży w kierunku zachodnim od Bieżunia.

Nazwę tej wsi zapisywano w roku 1447: *Zimolza*, w innych przypadkach: *Szymolszy*, *Szymolzy*, *Simolszq*.

Już wtedy była własnością szlachecką. W podziałach dóbr dziedzicznych między braćmi: Andrzejem z Zakrzewa (kanclerzem płockim) i Piotrem z Gulczewa, Andrzej otrzymał połowę miasta Sierpc i wieś Śniedzianowo po śmierci Sasina; prócz tego 500 kóp groszy za wieś Dziarnowo po śmierci Aleksandra.

Piotr z Gulczewa (k. Płocka) otrzymał połowę miasta Sierpc z dworem, wieś Dąbrówki (położone blisko Sierpca) po śmierci Sasina i miasto Biezuń z wsiami: Seroki, Oręb, Dąbrówki (k. Bieżunia), Strzeszewo i *Zimolzę* także po śmierci wymienionego wyżej Aleksandra.

Andrzej zwany Szczubioł (szwagier braci Andrzeja i Piotra) upominał się o 150 kóp groszy posagu po bratanicy wymienionych – Katarzynie.

W roku 1471 “urodzony” Andrzej z Gulczewa, podkomorzy płocki, zamienia z Mikołajem z Trębek, wojskim płockim, wieś *Zimolzę* na wieś Lubieniek w pow. gostyńskim. (SHGWP, 350)

Dalsze losy wsi zależały już chyba od sławnego w Bieżuniu i okolicy ziemiańskiego rodu Kretkowskich, później Andrzeja Zamoyskiego.

W “Bieżuńskich Zeszycach Historycznych” (nr 9) Tomasz Sławiński pisał: Jan Kretkowski chorąży gostyński, w 1714 r. doszedł do porozumienia z Michałem Zamoyskim, łowczym koronnym i odstąpił mu swoje dobra *Biezuń*, *Dąbrówki*, *Zimolza*. Wcześniej – 1605 r. – *Zimolza* należała do Andrzeja Kretkowskiego, a od ok. 18 I 1609 r. była dożywotnią własnością Teofili Justyny z Tartów, później Damiana Kretkowskiego i Franciszka Kretkowskiego. Wreszcie Franciszek zapisał wieś swemu cioteczemu bratu – Tomaszowi Działyńskiemu, krajczemu koronnemu.

Tędy prowadził proces przejścia tej wsi i innych w posiadanie A. Zamoyskiego, bowiem ci ostatni byli skoligaceni z rodem Działyńskich. Zamoyski

oczynszował swoje dobra w Bieżuniu i okolicach. Od roku 1760 rozpoczął “na zamku” w Bieżuniu i innych miejscach sporządzać akty uwłaszczeń m.in. *Serok, Olszewa, Strzeszewa*. Dokonał też szczegółowych pomiarów ziem, lasów, ogrodów, domów karczemnych, nawet płotów, sadów itp.

Z lat późniejszych zachowały się dokumenty, kiedy dawno już A. Zamoyski nie był posiadaczem “klucza biezuńskiego”. Jest to “Protokół instalacyjny” sporządzony na rzecz dóbr biezuńskich i żuromińskich na lata 1836-39 będących wtedy w posiadaniu “W-nej Stefanii Lipskiej dotychczasowej Naddzierżawczynie tychże dóbr”.

W tymże dokumencie datowanym 10-22 X 1836 r. tak opisano wieś Zimolzę: Włościanie tej wsi na rok bieżący: a) mieli zasiewy duże i jare kompletnie zaprowadzone (...); b) Zbiory z dniem 1 VI całkowicie przez nich były podorań; c) ogrody warzywne były zasadzone stosownym warzywem (...); d) łąki także posiadają w zakonserwowanym stanie sprzątnęli; e) (...); f) W ogólności zabudowania tej wsi są w nikczemnym stanie z powodu starości (...); g) Ogrodzenia przy ogrodach i siedliskach mają spróchniałe, stare (...) Zamożność włościan tej wsi jest w ogólności mierną (...). Granice ich pól i łąk tudzież pastwiska po większej części lasami dóbr tutejszych zamknięte (...)²⁰

W tym samym “protokole” mamy informację, że w *Zimolzie* istniała karczma o wymiarach 18 x 10 x 3,5 m, lecz “upadła i rozebrana została”.

W 1817 r. w “protokole” z wizytacji parafii Biezuń odnotowano, że we wsi *Zimolża* (!) było 10 “dymów”, ludności dorosłej 56 osób, niedorośliwych – 32.

W 1827 było 11 “dymów” i 69 mieszkańców.

W “Obwieszczeniu pisarza Trybunału Cywilnego w Płocku” z roku 1870 czytamy, że we wsi *Zimolzy* (forma ta występuje do dzisiaj) uwłaszczeni posiadają gruntu mórg 363 prętów 64 z zabudowaniami, a Józef Gąsiorowski z tytułu nabycia od poprzedniego właściciela Lasockiego gruntu mórg 9 prętów 50, łąk mórg 1 prętów 150.

W 1880 r. wieś liczyła już 231 mieszkańców, 386 mórg. (SGKP, t. XIV)

Na koniec spraw związanych ze stanem posiadania dodam, że wieś w r. 1578 posiadała prawo wyrabiania piwa. Powierzchnia wsi liczyła wtedy tzw. 2 łany.

Sama nazwa wsi *Zimolża* jest dość trudna. Nie jest to nazwa patronimiczna, rodowa czy dziedziczna. Nie posiada np. charakterystycznego dla północnego Mazowsza formantu.

Pozostają w tej sytuacji do rozpatrzenia hipotezy.

Jedna z nich prowadzi do przyjęcia, że nazwa może pochodzić od nazwy rośliny: *zim(o)zieleń*, *samozielon*, *zimoziele* ‘roślina co zimę wytrzymywa’ (1472) oraz *zimozielen* (1500 r.) Forma *ziemolza* lub *zimozlim* także została odnotowana w języku czeskim: *zimolez*, *zimolaz*. Dokładnie formę *zimolza* odnotował Stańko. (Brü, 654)

Według Rostafińskiego *zimolez* to niskie, przyziemne drzewko, które też ludowym językiem nazywano *zimolza*.

Druga z hipotez, którą uważam za właściwą, wiedzie ku wyprowadzeniu nazwy wsi od zrostu: *zima* + *olza* (*olsa*) = *zimowa olza* (lub *zimna olsa*).

Rzeczownik *ols* jest pochodzenia saksońskiego i oznacza las lub gatunek olchy: *olsa*, *olszka*, *olszyczka*, *olszyna*, *olcha*, *olszyna*. W nazwie wsi *Zimolza* wyraźnie występuje -o- zrostowe. Też tę potwierdzałby fakt, że wśród nazw terenowych należących do dwuczłonowych złożzeń występuje prawie o tej samej budowie przykład z Mazowsza – *Zimostradna*.

Do wyjątków należą nazwy o jakiejś innej, niebezpośredniej motywacji semantycznej. Chodzi tu o nazwy, których podstawy zaczerpnięte zostały ze zjawisk meteorologicznych: *Zima*, *Tęcza*, *Piorunowo* (...). (WRzF, 265)

Takie nazwy na terenie byłego Królestwa Polskiego to: *Zimotki*, *Zimnowo*, *Zimnodół*, *Zimnochy*, *Zimno*, *Zimniki*, *Zimnice*, *Zimne*, *Zimna*. (SGKP)

Reasumując, twierdzić wypada, że nazwa wsi w gminie Lutocin związana jest z drugą podawaną hipotezą, chyba, że istnieje jakiś związek z nazwą osobową *Ziema* (*Ziemiuk*). Był to naprawdę człowiek porywczy, herbu “Junosza”, jego prawdziwe imię to Terencjusz. Był w małżeństwie z siostrą Aleksandra – księcia mazowieckiego. Jego dobra były ogromne. Być może sięgały aż do Bieżunia i okolic, skoro Rościszewscy skoligaceni byli z: Borkowskimi, Zawadzkiemi, Sieprskimi (por. nazwę *Rościszewo*).

Prof. Z. Klemensiewicz w swej monumentalnej pracy “Historia języka polskiego” (Warszawa 1980, t. I, s. 117) pisał, że w XV w. zaczyna się, a w XVI dokonuje, proces przemiany starych nazw miejscowych o charakterze dwuwyrzowych zestawień w jednowyrazowe złożenia, np. *Białe Brzegi* > *Białobrzegi*, *Brzozowy Gaj* > *Brzozogaj*, *Czarny Las* > *Czarnolas*, *Długa Łąka* > *Długoleka*, *Długie Pole* > *Długopole*, *Zimny Dół* > *Zimnodół*, *Nowe Pole* > *Nowopole*.

Analogicznie, nazwa *Zimolza* powstała od formy *Zimna Olsa* (*Olza*).

W skali kraju nazwa jest pojedyncza. Przysparza problemy wymawianiowe: w *Zimolzie* (w *Zimolzy*), do *Zimolzy*; *Z(i)molza*, *Z’molza* czy *Zimolza*?

Przypisy

1. Diecezja Płocka. Struktura personalno-administracyjna (stan z 1 X 1977 r.), Płock 1978, s. 382-383.
2. J. Jankiewicz, *Wieś Lutocin (1372-1864)*, Lutocin 2007, s. 15-19.
3. Były to tzw. imiona skrócone, hipokorystyczne (przezwickowe), np.: *Gorzek, Sławek (Sławkowo), Baszek, Godek, Mieczek, Polik* (k. Rościszewa), *Siemek (Siemiątkowo), Witek, Lutota* (n. *Lutocin*), *Wirzchota, Żegota, Lasota, Fałęta*. (WRzF, op. cit., s. 273); por. także wykaz imion staropolskich na końcu pracy.
4. T. Sławiński, op. cit.; także H. Stebelska, op. cit., s. 192.
5. Obwieszczenie Pisarza Trybunału Cywilnego w Płocku z r. 1870; kopia w zb. Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu.
6. Ibid.
7. M. Biolik, *Nazwy bagien, brodów i mokradeł w dorzeczu dopływów Zalewu Wiślanego*, "Onomastica" 1989, s. 126.
8. H. Stebelska, op. cit., s. 192.
9. M. Kucala, *Imię Jan, jego postaci oboczne i derywaty*, "Język Polski" 1984, LXIV, s. 64-70.
10. T. Sławiński, op. cit.
11. H. Stebelska, op. cit., s. 183-227.
12. T. Sławiński, op. cit.
13. *Protokół instalacyjny...*, op. cit.
14. T. Sławiński, op. cit.
15. F. Kozłowski, *dzieje Mazowsza za panowania książąt*, Warszawa 1958, s. 70.
16. H. Stebelska, op. cit., s. 211.
17. *Obwieszczenie...*, op. cit.
18. W. Taszycki, *Polskie nazwy osobowe*, Warszawa 1924, s. 11.
19. *Obwieszczenie...*, op. cit.

GMINA SIEMIĄTKOWO

SIEMIĄTKO

023

Gmina Siemiątkowo

wg "Spisu miejscowości w Polsce" (wyd. "Piętka")

1. Antoniewo
2. Budy Koziebrodzkie
3. Chomęc
4. Chrapoń
5. Cyndaty
6. Dzban
7. Dzieczewo
8. Goszczk
9. Gradzanowo Kościelne
10. Gutkowo
11. Julianowo
12. Karolinowo
13. Kolonia Łaszewska
14. Kolonia Siemiątkowska
15. Krzeczanowo
16. Łaszewo
17. Łaszewo – Pieńki
18. Łaszewo – Wietrznik
19. Łopacin
20. Nowa Wieś
21. Nowe Budy Osieckie
22. Nowopole
23. Osowa Drobińska
24. Osowa Krzeczanowska
25. Osowa Łaszewska
26. Pijawnia
27. Rostowa
28. Siciarz
29. Siemiątkowo
30. Siemiątkowo-Kosmy
31. Siemiątkowo-Rechty

32. Siemiatkowo-Rogale
33. Siemiatkowo-Siódmaczka
34. Sokołowy Kąt
35. Stare Budy Osieckie
36. Suwaki
37. Wojciechowo
38. Wola Łaszewska
39. Wolany
40. Zaborze Krzeczanowskie
41. Ziemiany
42. Złe Borki

Siemiątkowo

Krótką historię wsi opracował parę lat temu Stanisław Kostanecki, członek Towarzystwa Naukowego Płockiego.

W pracy “Z dziejów Siemiątkowa i jego okolic” pisał: Rozległa wieś, położona dwadzieścia kilka kilometrów na wschód od Sierpca, nosiła pierwotnie nazwę *Siemiątkowo*. Z czasem wsie i folwarki wyodrębnione na tym obszarze otrzymywały dodatki (dodatkowe nazwy) do nazwy podstawowej: *Siemiątkowo-Budy*, *Siemiątkowo-Koziebrodzkie*, *Siemiątkowo-Rechty*, *Siemiątkowo-Rogale (Rogalne)* i *Siemiątkowo-Kosmy*.

Podczas wizytacji generalnej parafii Gradzanowo w roku 1775-1776 zostały odnotowane w pobliżu *Siemiątkowa* jeszcze wsie: *Gradzanowo Kościelne* (siedziba parafii), *Gradzanowo Nowozbęskie*, *Gosik*, *Łaszewo*, *Chomęc*, *Siemiątkowo-Sędy*, *Bębnowko*, *Bojanowo-Chraponia*, *Bojanowo-Gwoździe*, *Bębnowo-Kmiecie*, *Bojanowo-Kosmy*, *Nowa Wieś*.

Warto zwrócić uwagę na fakt, że nazw *Siemiątkowo* z “dodatkiem” – jak pisał S. Kostanecki – było w sumie 5. Drugą część tych nazw omówię w następnej kolejności.

Wracając do nazwy głównej – etymologia jej jest dość jasno opisana w literaturze onomastycznej.

S. Kostanecki, korzystając z pracy K. Zierhoffera, wywodzi ją od imienia założyciela lub właściciela “*Siemiątek* – zdrobniałej formy imienia *Siemimysł*, *Siemowit*”.

Wspomniany autor pominął dawną pisownię nazwy wsi: *Semanthcova* (1388), de *Syemanthkowo* (1404), *Semiętkowo (Reczty, Dziety)*, *Siemiętkowo (Koziebrodzkie, Kowaliowe)* (1578). (Zier, 331)

Wymienione “*Reczty*” – to in. *Rechty*.

Oprócz K. Zierhoffera w pracy innego uczonego – Adama Wolffa – istnieje krótka informacja o właścicielach (?): “*Crayantha de Semanthkowo*” (1435) oraz notatka, że “w tymże Siemiątkowie była część zapisana jako *Dziety*, co Taszycki (w pracy “*Patronimiczne nazwy na Mazowszu*” – dop. W.M.) rozwiązuje jako *Zdzięty*”. Odnotowano też nazwę *O. Włoszczyborowycze* (1538, 1539) jako pierwszy zapis obecnej wsi *Włosztybory*. (Wolff, 74)

Znawczyni historii północnego Mazowsza A. Borkiewicz-Celińska zanotowała w swej pracy nazwę w pobliżu Siemiątkowa: *Wszeborze* (1534)

Wszebori silva duży las na granicy powiatu sierpeckiego i raciańskiego, na NW od Raciaża. W 1534 granica obu wsi *Siemiątkowo* z dobrami *Kosmaczewskich* i *Kępskich* idzie od *Prochennego Kąta* przez *Białe Błoto* i przez las *Wszeborza*, kończąc się na rzece *Bobrowej*; przebiega wzdłuż gościńca oddzielającego powiat raciański od powiatu sierpeckiego w linii Drobin – Biezuń. (SHGWP, 335)

O nazwie “*Rechty*” A. Wolff w związku z wyjaśnieniem nazw zakończonych na *-ęta*, *-ęty* (rodowymi) pisze, że miejscowość *Reszki* w Gostynińskim miała części o nazwie *Boleścięta* i *Smoleęta*. Dodał ten uczone, że częścią wsi *Siemiątkowo* były *Szdzianthi* (1578). (Wolff, 66)

Ostatnia z nazw w XVIII w. Została zapisana jako *Siemiątkowo-Sędy*.

W parafii Gradzanowo, do której w XVIII w. należało *Siemiątkowo* (wtedy nie było tu kościoła) wizytujący parafię odnotował “trzy wioski spustoszone”: *Bojanowo-Mączki*, *Bojanowo-Wójtzy* i *Bojanowo-Szufaki*. (Grzyb, XVIII, 172-173)

Wydaje się, że ostatnia nazwa współczesna wsi w pobliżu *Dzieczewa* brzmi: *Suwaki*. Dawniej była to nazwa rodowa.

Wieś *Siemiątkowo* ma zamierzchną historię.

Wspomniany S. Kostanecki pisał: W listopadzie 1877 r. w ogrodzie majątku *Siemiątkowo*, ogrodnik, kopiąc doły pod sadzonki drzewek, znalazł 20 urn o podstawie okrągłej rozszerzającej się ku otworowi w kwadrat. Objętość poszczególnych urn wynosiła 1 kwartę. 10 z tych urn zawierało popioły, dziesięć pozostałych stanowiło ich przykrycie.

Urny badał znawca średniowiecznego Mazowsza – profesor Uniwersytetu Warszawskiego, Adolf Pawiński.

Nazwa *Siemiątkowo* była wymieniona w dokumentach pisanych po raz pierwszy w 1388r. – jak ustalono – za panowania na Mazowszu księcia Ziemowita IV (Siemowita). W przywileju z tego roku – czytamy w pracy S. Kostaneckiego – biskup płocki Ścibor z Radzymina przyznał na utrzymanie 12 kapłanom (mansjonarzom) wikariuszom katedry płockiej dziesięciny i czynsze z różnych włości w diecezji płockiej, m.in. z *Siemiątkowa* (...).

W roku 1578 *Siemiątkowo Koziebrodzkie* należało do parafii Radzanów, a *Siemiątkowo-Rechty* i *Siemiątkowo-Dziety* do parafii Gradzanowo.

W *Siemiątkowie-Rechtach* i w *Siemiątkowie-Dziętach* Paweł – Bakałarz miał po pół łana gruntu. Ponadto w *Siemiątkowie-Rechtach* po ćwierć łana mieli: Dzięczkowa, wdowa po Stanisławie; Jakub – syn Wawrzyńca oraz Tomasz – syn Mikołaja z Litwy (...) Spadkobiercy Daniela: Feliks,

Jan, Marcin i Stanisław Wyrwidębowie posiadali wspólnie jeden łan. Zapewne przynajmniej jeden z tego rodu Wyrwidębów zyskał sobie to przezwisko ze względu na nadzwyczajną siłę.

We wspomnianym wcześniej roku 1578 majątek *Siemiątkowo-Koziebrodzkie* był własnością w większej części Jana Koziebrodzkiego z elitarniej rodziny szlacheckiej (...). Członkowie rodu pełnili poważne urzędy, m.in. kasztelana sierpskiego i sędziego ziemskiego plockiego.

Mniejsza część *Siemiątkowa Koziebrodzkiego* należała do Jakuba i Mateusza Dłotowskich. W okolicach *Siemiątkowa* znajdowały się duże obszary lasu.

Wojny szwedzkie w połowie XVIII w. nie ominęły *Siemiątkowa* i jego okolic. Wieś *Erazmowo* w pobliżu *Siemiątkowa* została przez Szwedów zniszczona i spalona. Pozostali przy życiu mieszkańcy założyli w sąsiedztwie *Osiek Włostybory*.

Ciekawa jest także dalsza historia wsi *Siemiątkowo*. Nie jest to jednak przedmiotem tej pracy.

Powrócę do uszczegółowienia wiadomości o nazwach rodowych w pobliżu *Siemiątkowa* i dalszego Mazowsza w ogóle.

Profesor Hubert Górnowicz pisał, że w XV w. nastąpił na Mazowszu bardzo silny przyrost nazw rodowych. Powstało tu aż 434 nawy miejscowości tego typu. Z nich 175 przypada na bliższe Mazowsze, 257 na dalsze. W XV w. zaznaczyła się przewaga dalszego Mazowsza, na którym odbywała się intensywna kolonizacja drobnoszlachecka. Z 434 nowych nazw rodowych 14 powstało z dotychczasowych patronimicznych (od łac. *pater* = ojciec, założyciel rodu), 46 nazw rodowych powstało od dotychczasowych dzierżawczych (od posiadacza, właściciela).

Spośród 434 nazw aż 410 oznacza wsie, a 24 działły częściowe. Tak więc już w XV w. zaczął się rozpad wsi na działły częściowe, które też mogły otrzymywać nazwy rodowe.

Nazwy działów tworzone od przydomków poszczególnych gałęzi tych rodzin, które założyły daną wieś.

Podobnie, jak w wieku XVI, także i w XV przodują jako podstawy nazw imiona jednoczłonowe i tzw. nazwiska odapelatywne. Spadła w XV w. do 6 liczba nazw od przydomków dwuczłonowych, często humorystycznych. Z drugiej strony powstało aż 39 nazw od hipokorystyków słowiańskich, 31 od imion chrześcijańskich, a 12 od najdostojniejszych imion dwuczłonowych.

Jedną z takich nazw jest wymieniona wcześniej nazwa *Siemiątkowo-Sądy*. Wieś ta ma nazwę rodową z XV w. Pierwotna pisownia tej nazwy to *Siemiathkowo Schathi* z roku 1497. Nazwa ta pochodzi od nazwy osobowej **Szata* oznaczającej hodowcę bydła. (Gór, 120, 127)

Wielce prawdopodobne jest przy tej nazwie zjawisko mazurzenia.

Nazwa *Siemiątkowo Kosmy* – wymieniona na początku tego artykułu – kojarzy się z nazwiskiem Kosmaczewskich.

Nazwa *Siemiątkowo Rogalne* nie jest, ściśle biorąc, prawdziwa historycznie. Prawdziwa nazwa tej wsi brzmi *Rogale*. Jest to nazwa rodowa i pochodzi od herbu szlacheckiego Rogala z XV wieku. H. Górnowicz odnotował kilka takich nazw, m.in. w okolicach Makowa, Sierpca, Sokółowa, Kolna i na Mazurach.

Nazwa *Rogale* występuje także przy innych nazwach głównych. Taką np. nazwę odnotował K. Zierhoffer przy wsi głównej *Charzyny*, która dzieliła się na: *Charzyny-Borzymy*, *Charzyny-Dłużyce*, *Charzyny-Rogale* i *Charzyny Szatkowięta (Szaty)*. Wsie te znajdują się obecnie w parafii Unieck. (Zier, 130)

Niewątpliwie ciekawa toponomastycznie jest nazwa rodowa *Siemiątkowo-Rechty*. Nie notuje jej praca H. Górnowicza. Ciekawe i raczej prawdziwe dane etymologiczne umieścił w swym słowniku A. Brückner. Czytamy tu niespodziewanie pod hasłem “gaj” : (...) Niemcy *gaili* miejsca sądowe (zieleniną) i otwarcie *roków* sądowych od tego przezywali *Gericht hegen*, *Recht* albo *Ding hegen*, więc u Czechów i u nas rodzime *gaić* przybierało to obce znaczenie i za przykładem Niemców *gajono* u nas od XV w. sądy (*sąd zagajony*) a później i wszelkie zgromadzenia (...). (Brü, 132)

Jednak właściwe znaczenie “*Recht*” pochodzi od herbu “Prawdzic”.

W roku 1884 – podaje źródło – wieś *Siemiątkowo Koziebrodzkie* liczyła 1373 morgi gruntów ornych, 72 domy i 440 mieszkańców. Posiadała urząd gminy, szkołę początkową, wiatrak i karczmę.

Folwark *Siemiątkowo Koziebrodzkie* liczył 102 morgi gruntów ornych i ogrodowych, 23 morgi łąk oraz 39 mórg lasu. Znacznie większe obszary leśne posiadał w tym czasie folwark *Siemiątkowo Rogalne*, gdyż liczył 288 mórg lasu (SGKP, X, 543)

Nazwa wsi gminnej *Siemiątkowo Koziebrodzkie* jest bardzo długa. W związku z tym zaczęła powodować pewne problemy urzędowe, wynikające choćby z nadejściem epoki komputeryzacji danych urzędowych, administracyjnych. W związku z tym Rada Gminy *Siemiątkowo Kozie-*

brodzkie w dniu 31 VIII 2001 r. podjęła uchwałę w sprawie przeprowadzenia konsultacji z mieszkańcami gminy na temat skrócenia nazwy wielosylabowej, wieloliterowej na krótszą – *Siemiątkowo*.

W uzasadnieniu proponowanej zmiany nazwy wsi (dokument z dnia 8 IV 2002 r.) pisano oprócz etymologicznego źródła części pierwszej nazwy (od imienia: Siemysł, Siemowit): Drugi człon nazwy wsi, tj. *Koziebrodzkie* został dodany prawdopodobnie w r. 1578 na skutek starania rodziny *Koziebrodzkich*. Wówczas to majątek *Siemiątkowo Koziebrodzkie* był w przeważającej części własnością Jana Koziebrodzkiego (...).

Do tej nazwy nie byłoby większych zastrzeżeń, gdyby nie występowały uciążliwości spowodowane jej długim nazewnictwem.

Siemiątkowo Koziebrodzkie jako wieś gminna ma najdłuższą w Polsce nazwę zawierającą (wraz z odstępem) 25 znaków graficznych).

Dalsze uwagi, zresztą, bardzo istotne, pominię.

Zmiana nazwy wsi, według wiedzy onomastycznej współcześnie znanej, była jakby odebraniem nazwie jej pierwotnego atrybutu – własności szlacheckiej wynikającej z historii tej ziemi.

Z drugiej strony decyzja władz i mieszkańców była słuszna, bo praktyczna.

Ostateczna decyzja o zmianie nazwy wsi ukazała się w Rozporządzeniu Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji z dnia 24 grudnia 2003 r. (Dz.U. RP, Warszawa, dn. 31 XII 2003 r., nr 229, poz. 2288).

Brzmi ona: Wojew. mazowieckie; nazwa dotychczasowa – *Siemiątkowo Koziebrodzkie*; nazwa zmieniona – *Siemiątkowo*; drugi przypadek deklinacji – *Siemiątkowa*.

Tym samym dawna nazwa wsi gminnej w powiecie żuromińskim uległa skróceniu, uproszczeniu. Z jednej strony nie straciła swego waloru historycznego, z drugiej jednak – straciła element tak charakterystyczny dla onomastyki Mazowsza – zmianę dzierżawczości, przynależności.

Przy nazwie *Nowopole* wystąpił dodatkowy element *Bujaczka*.

Przy nazwie *Siemiątkowo* w starych dokumentach można znaleźć element nazewniczy *Siódmaczka*.

Jest to zapewne nazwa uszczegółwiająca nazwę główną. Pochodzi od nazwy czynności lub cechy kulturowej (siedem np. mórg; siedem pól; uprawa siedmiopolowa).

Na Mazowszu tego typu nazwy to: *Błądka*, *Matlenica*, *Wyskitno*, *Trute*, *Lestna*, *Przerzuty*, *Klepna*, *Przychód* (w pobliżu Szreńska!), *Leżny*,

Wygnały, Piątnica i Siodmiórka (!) Wydaje się, że to inna forma *Siódmaczki*. W słownikach można też spotkać formę *Siódemka, Siódmaki* i *Siudmak* lub wreszcie *Siedem Łanów*. (SGKP, t. X)

Nazwa *Siecionki* występuje w postaci *Siecionka*. Była to w końcu XIX w. tzw. buda w gminie i parafii Biezuń. Liczyła 1 dom i 6 mieszkańców. (SGKP, t. X, s. 496)

Być może nazwa jest związana z formą *cieciórki*, co oznacza uprawiających groch.

Jeszcze raz odnieśmy się do nazwy rodowej w pobliżu *Siemiątkowa* i *Uniecka: Szatkowięta* (od **Szata*). Jest ona dość ważna historycznie i językowo. A. Wolff w pracy "Nazwy miejscowe na Mazowszu" pisał, powołując się na W. Taszyckiego ("Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu"): ... nazwy miejscowe na -ęta (odpowiedniki dawniejszych nazw na -ice) pojawiły się w chwili, kiedy już na Mazowszu zaczął ginąć zwyczaj osadzania potomstwa czy poddanych w tej samej miejscowości i nadawania jej nazwy od imienia rodzica czy patrona (...) ale właśnie od ostatniej ćwierci XIV w. mamy, niezależnie od osadzania wsi kmiecych, poświadczony masowy osadnictwo drobnej szlachty (indywidualne lub grupowe, rodzinami), trwające przez cały wiek XV, a w niektórych okolicach i w w. XVI (...) Wśród mazowieckich nazw mamy cztery (?) nazwy na -ęta zanotowane w XV w., mianowicie: *Chajęta, Cierpięta, Fałęta, wreszcie Łanięta* (równoległe istniała forma *Chajęty* – przyp. W.M.) (...). (Wolff, 66)

Warto tu zwrócić uwagę, że nazwę na -ęty (występowała równoległe z zakończonymi na -ęta) zanotował Wolff w pracy "Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu", że w *Siemiątkowie* była część zapisana jako *Dzięty*, co Taszycki zanotował jako "*Zdzięty*". (Wolff, 74)

Wszystkie tego typu stare nazwy są patronimiczne.

Na początku tego rozdziału wśród nazw z parafii Gradzanowo wymieniłem nazwę osobliwą: *Gosik*. Nazwę tę w liczbie mnogiej pisano jako *Goski* lub *Goszczk*.

W kwestii tej nazwy obowiązuje ustalenie prof. H. Górnowicza. Ustalił, że ta nazwa jest rodowa. Pochodzi od nazwy osobowej *Gostka*, od typu *Gościrad* lub *Dobrogost*. Nazwy takie występują też w powiecie ostrołęckim i zambrowskim. (Gór, 129)

Pierwotnie imię brzmiało *Gosk* – jak podaje J. Wiśniewski ("Onomastica", XXXV, 1990, s. 517).

Wieś należała w okresie Królestwa Polskiego do parafii Gradzanowo, gm. Ratowo. Liczyła 201 mórg gruntu, 4 domy, 43 mieszkańców.

Nazwy pokrewne znaczeniowo, to: *Goszcz*, *Goszcza*, *Goszczanów*, *Goszczewice*, *Goszczewo*, *Goszczowa*, *Goszczyce*, *Goszczyn*, *Goszczyno*, *Goszczyno* (SGKP, II)

Nazwa *Siemiątkowo* występuje tylko w zestawieniach 6 razy. Jeden raz występuje w pow. ostrołęckim.

Ostatecznie przyjmuję wersję porównawczą nazwy *Siemiątkowo* podaną przez prof. S. Rosponda: *Siemiątkowo Koziebrodzkie* (obecnie bez drugiego członu – dop. W.M.), -a, siemiątkowski (...) była to bardzo rozległa wieś: *Siemiątkowo-Budy*, *Siemiątkowo-Koziebrody* itp. Od nazwy rodowej *Koziebrody* nazwane zostało *Siemiątkowo Koziebrodzkie*. W 1578 r. Zanotowano *Semanthkowo* (...) *Siemiątek* jako nazwa osobowa był zdrobnieniem *Siemięty*. (Rosp, 346)

Kosmy

W dokumentacji kościelnej z k. XVIII w. nazwa ta występuje w postaci *Siemiątkowo-Kosmy*.

Z pewnością jest to nazwa rodowa. Z tą wsią związany jest ród Kosmaczewskich jako właścicieli.

Dawniej ta wieś znajdowała się w gminie Stawiszyn, parafia Poniato-wo. W k. XIX w. miała 2 domy, 23 mieszkańców i 155 mórg gruntów. (SGKP, t. IV, s. 466)

Pod względem etymologicznym nazwa *Kosmy* pochodzi od imienia **Kosma*. Liczba mnoga w nazwie świadczy o jej rodowości. Od tego imienia powstały także nazwy: *Kosmowo*, *Kośmino*. (Zier, 72)

Nazwa występuje też w pow. ciechanowskim.

Jako ciekawostkę zasygnalizuję fakt, że niedawno dyrektor Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu odnalazł XVII-wieczne dokumenty związane ze sporami o kradzież bydła. Występuje w nich (spisanych po łacinie) nazwisko Kosmaczewskich. Na trop tych dokumentów wpadł Janusz Pawłowski z Bieżunia, który znalazł w internecie możliwość nabycia tego materiału pisanego.

Dokument ten jest obecnie w posiadaniu Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu.

Antoniewo

Nazwa wsi w gminie Siemiątkowo ma aż trzy warianty: *Antoniewo Góry*, *Antoniewo Dąbki*, *Antoniewo Podbrzeziny*. Dodatkowe części do nazwy są etymologicznie oczywiste. Są to nazwy terenowe, topograficzne, wskazujące na charakter terenu.

Pierwsza część tej nazwy, na co wyraźnie wskazuje formant *-ewo*, należy do kategorii dzierżawczych od imienia Antoni. W pobliżu Siemiątkowa tego typu nazwy to: *Wojciechowo*, *Krzeczanowo*, *Gutkowo*, *Karolinowo*, *Julianowo*, *Bojanowo*.

Nie udało się ustalić, kto o imieniu “Antoni” był posiadaczem tej wsi.

Nie notuje tej nazwy wielki “Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”.

Pewne istotne dla tego typu nazw informacje można znaleźć w pracy dotyczącej tzw. nazw terenowych. A Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko: W toponimii rozwinęły się dwie główne funkcje formantów: *-ow-* II *-’ew-*: 1. dzierżawcza, gdy tworzy on nazwy od nazw osobowych i 2. strukturalna, gdy tworzy on nazwy od apelatywów, od nazw geograficznych (np. wsi, lasów, nazw terenowych) lub służy adaptacji zapożyczeń. Powstają wówczas nazwy o charakterze topograficznym lub kulturowym.

Nazwy od nazw osobowych (dzierżawcze) tworzone były za pomocą formantów: *-owa* II *-’ewa* – np.: *Budkowa*, *Maciechowa*; *-ów* II *-’ew-*, np.: *Bogdanów*, *Daniłów*, *Mleczków*; *-owo* II *-’ewo-* np.: *Brochowo*, *Jakubowo*, *Jaraczewo*; *-owe-* np.: *Bartkowe* (r. nijaki!); *-owy-*, np.: *Dziuraczowy*, *Sobieszczakowy* (l. mnoga!).

Nazwy odapelatywne powstawały za pomocą tych samych formantów, np. *Borowa*, *Brzostowa*, *Borowo* (w pobliżu Rościszewa), *Żmijewo* (od przezwiska “Żmija”), *Chmielowe*, *Błotkowe*, *Wiciowy Bród* itp. (WRzF, 246-248)

Teoretyczne rozwinięcie kwestii podaję celowo, bowiem na terenie gminy Siemiątkowo tego typu nazw jest wiele: *Sokołowy Kąt*, *Wojciechowo*, *Łaszewo*, *Osowa*, *Gutkowo*, *Karolinowo*, *Julianowo*.

W innych gminach pow. żuromińskiego wystąpiła także duża liczba takich nazw.

W skali Polski nazwa występuje 13 razy.

Budy

Koziebrodzkie, Osieckie Stare, Osieckie Nowe, Siemiątkowskie

Nazwę *Budy* omawiam w cz. I swojej pracy ("Biezuńskie Zeszyty Historyczne", z. 20.) przy nazwie *Mak-Budy*.

Ze względu na liczne jej występowanie na terenie Mazowsza Północnego, szczególnie na terenie gminy Siemiątkowo, powróćmy do tej ciekawej nazwy. Jest przecież niezrozumiała w początku naszego wieku.

"*Buda*" – podaje słownik M. Arcta – to "kleconka z desek, ze słomy, itp., nędzna chałupa, schronienie nędzne z drzewa; kram z drzewa; kryjówka z desek zbudowana". (SijpA, I, 40)

Nazwy takich wsi są więc kategorii kulturowej. Mieszkańców *Bud* nazywano *budnikami* lub *budzarzami*. Karczowali las pod rolę, zajmowali się wypalaniem węgla kowalskich, wyrobem smoły (por. nazwę: *Smólnia*), terpentyny, dziegciu, gontów, klepek i tzw. dranic.

Osady ludzkie – *Budy* – powstawały bardzo licznie w obrębie innych. "Słownik geograficzny Królestwa Polskiego" zawiera wiele takich nazw. Dodajmy jeszcze, że często oznaczały miejsce po wyciętych lasach.

1. Wieś *Budy Koziebrodzkie* była prywatna. Była to kolonia, wieś i osada leśna w gminie i parafii Koziebrody. Zajmowała w k. XIX w. powierzchnię 669 mórg ziem (w tym 439 mórg ziem uprawnych), liczyła 251 mieszkańców, 30 budynków mieszkalnych.
2. Wieś *Budy Osieckie* (od pobliskiej wsi *Osiek*) noszą nazwy dodatkowe: *Nowe*, *Włosty (bory)*. Należały do parafii Koziebrody. Liczyły w k. XIX w. 191 mieszkańców, 21 domów, 550 mórg gruntu; istniał też wiatrak i kuźnia.
3. *Budy Osieckie Stare* – także leżały w gminie i parafii Koziebrody. Liczyły w k. XIX w. 186 mieszkańców, 13 domów, 397 mórg ziemi (w tym 382 morgi gruntów ornych).
4. *Budy Siemiątkowskie*, *Budy Łaszewskie*, *Budy Wolany* – to trzy kolonie w parafii Gradzanowo Kościelne. Liczyły 261 mieszkańców, 27 domów, 990 mórg gruntów (w tym 438 mórg ziemi ornej). W *Budach Siemiątkach* istniała karczma. (SGKP, t. I, s. 442-3)

Nazwa *Budy* licznie występuje w powiecie żuromińskim, np. w gminie Biezuń.

Chomęc

Wieś jest położona przy szosie Siemiątkowo – Krzeczanowo.

W II poł. XVIII w. figurowała w granicach parafii Gradzanowo, zresztą podobnie było z innymi wsiami, obecnie znajdującymi się w gminie Siemiątkowo, np. *Sędy, Rechty, Rogale, Kosmy, Nowa Wieś*.

Jest to nazwa niezwykle oryginalna i ciekwa.

Pierwsze zapisy tej nazwy z r. 1421 brzmiały: *Chomancz, Chomarz, Chomecz*.

W 1578r. wieś leżała w powiecie raciąskim (par. Gradzanowo Kościelne). Była własnością szlachecką. Jako właściciel w 1530 r. figuruje Jan Łaszewski, który także był właścicielem wsi *Łaszewo* w pobliżu *Siemiątkowa (Siemiątkowo Kowalowe)*.

Wieś *Chomęc*, wg zapisów kościelnych, od 1421 r. płaciła wikariuszom katedry plockiej dziesięciny.

Nazwa *Chomęc* ma ścisły związek z rodem *Chomów (Chomy – I.mn.)*. W pobliżu Płocka istnieje nazwa od tego samego źródła brzmiąca *Chomętowo*. (SHGWP, 39)

Argumentem bardzo ważnym dla nazwy *Chomęc* jest istnienie w średniowiecznym zestawie nazw osobowych nazwy (przezwiska!) *Chomęto* (Zier, 71). Od niego mogło powstać *Chomętowo*.

Inna postać imienia (przezwiska) *Chomęto* to *Szła*, co odnotował znawca historii Mazowsza J. Ostaszewski. (JOstasz, 128)

W wersji *Chomęc* nazwa występuje w Polsce 1 raz. Przybiera niekiedy formy: *Chomęcice, Chomęciska, Chomętowo, Chomęcko, Chomętowo, Chomętów, Chomentówek*.

Dzban

Nazwa wsi jest dość osobliwa i jedyna chyba na dość dużym terenie Mazowsza Północnego.

Etymologia nazwy występuje w wielu źródłach. Rozpatrzę je kolejno.

A. Brückner wyjaśnia, że wyraz *dzban* to forma mazowiecka zamiast *czban*; występuje już w "Biblii" ("octowe *czbany*"). Jest to prasłowo brzmiące w językach słowiańskich podobnie. (Brü, 107)

A. Wolff zauważył, że już wcześniej W. Taszycki na poparcie nazwy osobowej *Dzban* zalicza ją do przezwiskowych, żartobliwych i przytacza parę tego typu przezwisk: *Bździkurek*, *Darmopych*, *Dławibrzuch*, *Drapikot*, *Drapikoza*. Takie przezwiska notował już Kozierowski na terenie Mazowsza. (Wolff, 77)

Niestrudzony badacz mławskiej ziemi J. Ostaszewski, przytaczając w swej pracy dość żartobliwe przezwiska, np.: *Kryspy*, *Żebry*, *Szwejki*, *Kopcie*, *Kaki*, *Kakacze*, *Kobylaki*, *Kiernozy*, *Pierdonie* (*Miecznikowo*), *Piczki* (*Konopaty*), wymienił też nazwę *Dzbonie* z podaniem wyjaśnienia, że chodzi o "pękaty" jako przezwisko. (JOstasz, 126)

Najszerze wyjaśnienia etymologiczne nazwy podaje jednak K. Zierhoffer w pracy "Nazwy miejscowe północnego Mazowsza".

W XV w. zachodziły zmiany polegające na tym, że element *uN* przechodził w *oN*, co można zapisać: $uN \cong oN$.

W myśl tego procesu nazwa *Czbunie* \cong *Dzbonie* jest zrozumiała.

Zachodziło także inne zjawisko, tym razem spółgłoskowe, polegające na wymianie $z \cong \dot{z}$, np. *Zbynino* \cong *Dzbynino*.

Zanotowano też odwrotne zjawisko: $\dot{z} (\cong z) \cong z$, np.: *Dzbanice* || *Zbanice* (dziś *Dzbanice*). (Zier, 24, 40, 75, 144)

Wreszcie ostatni z komentarzy tego uczonego mówi, że hipotetycznie można odtworzyć proces: n.os. **Czban* || **Dzban* : n.m. *Czbanice* || *Dzbanice* – po procesie skrócenia *Dzban*.

Wymieniona powyżej nazwa miejscowa występuje też w pow. pułtuskim i pochodzi od przezwiska: **Czban* | **Dzban* | **Zban*.

Nazwa *Dzban* jest wymieniona w par. Gradzanowo z dodatkiem *Budy*. (SGKP, II, 259)

Nazwa *Budy* (bez przymiotnikowej drugiej części występuje 29 razy; jako nazwa zestawiona 83 razy, np. *Budy Koziebrodzkie*, *Budy Kraszewskie*).

Dieczewo

Wieś położona w odległości ok. 20 km na wschód od Bieżunia, w pobliżu wsi *Rogale* i *Suwaki*.

Sufiks *-ev-* świadczyłby, że nazwa może należeć do kategorii dzierzawczych.

Słowniki etymologiczne notują tu konteksty: *dzik*, *dziczki* ‘owoce’, *dziki*, *dzikość*, *dzicz*, *dziczyna*; cerkiewne – **diwyj* (Brü, 113); *dziecza*, *dzieża*, *dzieża*, *dziża*. (SW, I, 638-639)

Nazwę *Dieczewo* zapisywano w 1497 r. jako *Dzieczewo*. Wtedy, a także jeszcze w 1578 r., wieś leżała w powiecie Raciąż, parafia Zgliczyn Kościelny. Była to własność szlachecka.

W 1497 r. król Jan Olbracht nadał ją niejakiemu Zygmuntowi z Łaszewa (por. nazwę *Łaszewo* i pobliskie *Zygmuntowo*) wraz ze skonfiskowanymi dobrami Jana, Mikołaja, Marcina i innych braci w Bojanowie i Dzieczewie. W r. 1531 w *Dieczewie* było 1,5 włóki osadniczej. (SHGWP, 68)

Wieś *Dieczewo* leży wśród lasów, w pobliżu krętej w tej okolicy rzeki Wkry (por. *Kępa Gohuska*, *Gohuszyn*). Bliska prawdy zatem jest teza, że nazwa pochodzi od rzeczownika *dzik*, *dzicz*. Formy pokrewne zawierają charakterystyczne zjawisko staropolszczyzny, polegające na wymianie spółgłosek *-k-* : *-cz-* (analogicznie: *ręka* : *ręce* : *ręczny*).

Dyskusyjna byłaby tu hipoteza A. Bańkowskiego. Omawiając nazwę *Dzieciny*, przytacza fakt, że *dziecina* to ‘sosna dziana barcią’. Na Kujawach np. występują nazwy: *Dzienice*, *Dzienki* jako derywowane od imiesłowu *dziany*. Może to być też derywat od ogólnosłowiańskiego imiesłowu **dětъ* lub od rzeczownika **dětъ* (...)¹. Być może, że obecne *Dieczewo* powstało od formy *dzieciewie*.

Podczas wizytacji parafii Zgliczyno 26 IX 1775 r. nazwę wsi zapisano jako *Dziczewo*, stąd najtrafniejsza wersja pochodzenia każe kojarzyć ją z kontekstem: *dzik*, *dzicz*, *dziczyna*.

W latach Królestwa Polskiego (po r. 1815) wieś należała do parafii Radzanów, gmina Gradzanowo, pow. sierpecki. Obejmowała obszar 219 mórg i była w posiadaniu włościan.

Wokół tej wsi leżą osady i wsie: *Pietrzykowo* (por. nazwę *Pietrzyk* w gm. Lubowidz), *Agnieszkowo*, *Suwaki*, *Mączki*, *Rogale*, *Pieńki*, *Łopacin*, *Siciarz*, *Chrapoń*, *Smólnia*. Niektóre z nich omawiam w 20. zeszytacie “Biezuńskich Zeszytów Historycznych”.

Obecna wieś *Chrapoń*, leżąca w dawnym powiecie sierpeckim, gmina i parafia Gradzanowo, nosiła w XIX w. nazwę *Chrapońskie Baraki*.

Gradzanowo Kościelne

Na wstępie należy wyjaśnić, że w związku z tą nazwą wsi można stwierdzić liczne pomyłki. W dokumentach średniowiecznych odnośnie własności wsi, pól występują równoległe nazwy: *Radzanów*, *Radzanowo*, *Gradzanów*, *Gradzanowo*. Należy ostatecznie przyjąć i odróżnić dwie nazwy. *Radzanów* to osada duża leżąca nad rzeką Wkrą, ma bogatą historię i literaturę onomastyczną.

Wieś o nazwie *Gradzanowo Kościelne* nie leży nad Wkrą, choć też jest to wieś bardzo stara w pobliżu *Radzanowa*. Mylenie końcówek *-ów* i *-owo* jest w onomastyce dość częste. Ostatecznie więc obowiązują nazwy urzędowo ustalone: *Gradzanowo Kościelne* i *Radzanów*. Mylenie obu wsi występuje, oczywiście, wśród ludzi nie znających dziejów obu tych osad ludzkich. Jako argument warto przytoczyć fakt, że wielki Henryk Sienkiewicz w powieści „Krzyżacy” używał konsekwentnie na oznaczenie osady nad Wkrą nazwy *Radzanów*. Z zamku w Ciechanowie szli ratownicy – rycerze przez Niedzbórz do *Radzanowa*, by przeprowić się przez rzekę Wkrę. Czy rycerstwo szło przez nigdzie nie odnotowane *Spychowo* (*Spychów*) i *Żuromin* – to już inna kwestia, historyczno-literacka. Pisarze (szczególnie z okresów tzw. klasyki) mieli prawo literackie do pewnych „zmyśleń”. Na łamach „*Biezuńskich Zeszytów Historycznych*” wypowiedział się w tej kwestii aż dwa razy nieoceniony badacz dziejów Mazowsza Północnego – Marian Przedpełski². Nie przeszkadza to też faktowi, że poeta Mazowsza z Bieżunia – Stefan Gołębiowski – lubił stosować odnośnie ziemi w pobliżu *Radzanowa* określenie „ziemia *Jurandowa*”. Dodawał poetyckie określenie – „*bez oczu*”. Oznaczało to zapóźnienie cywilizacyjne tych okolic Mazowsza w XIX i XX wieku.

Nazwa onomastyczna *Gradzanowo Kościelne* została odnotowana w wielu pracach.

Informacje z czasów średniowiecza znajdują się w pracy E. Borkiewicz-Celińskiej. *Gradzanowo Kościelne* zapisywano jako: *Grodzanowa*, *Grodzanowo*, *Grodzianowo*, *Grodzanów Ecclesie (Kościelne)* (1388 r.). Leży 14 km na północ od *Raciąża*.

W roku 1449 wieś znajduje się w tzw. “distrykcie plockim”, w parafii Gradzanowo. Od 1506 r. w dekanacie bielskim. W tym samym roku odnotowano duże lasy między *Gradzanowem* i *Sierpcem*.

W 1575 r. notowana jest płosa (poprzeczne pole) we wsi *Siemiątkowo-Rechty* (por. nazwę *Siemiątkowo*) ciągnąca się “do drogi radzanowskiej”.

W roku 1421 *Gradzanowo* było własnością szlachecką. Należało wtedy do szlachciców o nazwiskach: *Ninota*, *Pełka*³, *Niewdrzych* z *Gradzanowa* i *Ninogniew Kryski* herbu Prawdzic. Kryscy byli później posiadaczami wsi *Grodzanowo* zwanej potem *Kownaty* a leżącej w ziemi wiskiej. Powodowało to różne nieścisłości co do przynależności administracyjnej tych dwóch wsi.

Właścicielami wsi *Gradzanowo* byli później: 1434-57 podsędek plocki; 1439-1450 chorąży zakroczymski; 1450-1462 sędzia wyszkowski; 1457-1467 sędzia plocki; 1462 kasztelan czerwiński; 1463-1465 kasztelan plocki; 1464 starosta plocki; 1465-1467 wojewoda plocki.

Znane są także niektóre nazwiska dawnych, średniowiecznych właścicieli wsi.

W r. 1436 Małgorzata i Anna, córki zmarłego Leona z Kryska, powierają stryjowi Ninogniewowi z Gradzanowa (podsędkowi plockiemu) prowadzenie wszelkich spraw związanych z dobrami dziedzicznymi.

W r. 1443 Jan i Jakub ze Strzembowa sprzedają braciom, Ninogniewowi z Gradzanowa (chor. zakrocz.) i Pawłowi Łaszewskiemu wszystkie swe części w *Strzembowie* (por. nazwę wsi *Łaszewo* w pobliżu *Siemiątkowa*).

W 1444 r. książę Włodzisław I sprzedaje braciom, Ninogniewowi chorążemu zakroczymskiemu, podsędkowi plockiemu, i Pawłowi (dziedzicom z *Gradzanowa*) 10 włók ziemi wiskiej przylegających do wsi *Krzewo* – ich własności.

W 1449 r. w podziale dóbr między Ninogniewem (wym. wcześniej) i Pawłem (braćmi Kryskimi z *Gradzanowa*), Ninogniew otrzymał *Drobin*, *Nową Wieś*, *Kosemin*, *Krysk*, *Strzembowo*, *Drochowo* (obecnie *Drochowo*), *Dłutowo* i *Kownaty*. Paweł Kryski zaś otrzymał obie wsie *Gradzanowo* (*Kościelne* i *Zbąskie*), *Siemiątkowo*, *Krzeczanowo*, *Cyndaty* i *Brwilno*. Dalsze dzieje wsi są też związane z rodem Kryskich.

Wspomniana nazwa sąsiedniej wsi *Gradzanowo Zbąskie* była związana z posiadaniem jej przez niejakiego Jana Kowala, który toczył spór o stanowisko “plebana” z Jakubem z Łaszewa. (SHGWP, 92)

Na przykładzie nazwy *Gradzanowo* i *Radzanowo* możemy obserwować historyczne zmiany fonetyczne w nazewnictwie wsi. Samogłoski niskie (chodzi o miejsce w trójkacie Helwaga) zwięzły się lub poszerzały w sąsiedztwie następujących spółgłosek półotwartych: *m, n, ŋ, l, ł, r, ř*.

Karol Zierhoffer pisał, że takie zmiany zachodziły w nazwach: *Brunowo* ≅ *Bronowo*, *Czbunie* ≅ *Dzbonie* (por. *Dzban*), *Juniec* ≅ *Joniec*, *Komonino* ≅ *Komunin*, *Niestom* ≅ *Niestum*, *Romoka* ≅ *Rumoka*, *Czerwieńsk* ≅ *Czerwińsk*.

W nazwie *Radzonowo* (pow. płocki) w sąsiedztwie *n* na skutek nadmiernej poprawności mówiących doszło do zmiany w formę *Radzanowo*. Podobna zmiana zaszła w nazwie sąsiedniej wsi: *Krzeczunowo* ≅ *Krzeczanowo*.

Nazwa była zanotowana już w 1388 r. jako *Grodzanova*, później – de *Grodzanowo* (1435, 1490), de *Gradzanowo* (1437), *Gradzanow* (1578).

Jest to nazwa powstała od nazwy osobowej *Grodzan*. Kojarzy się z rosyjską formą *grażdanin* ‘obywatel’.

Sąsiedni większy *Radzanów* notowano jako *Radzonowo*, *Radzanowo*, *Redzanowo*, *Redzenowo*. Nazwa pochodzi od nazwy osobowej **Radzon*. Imię to jest formą imiesłowu biernego przeszłego od czasownika *radzić*. (Zier, 315)

Ostatecznie: nazwa *Radzanów* jest inna niż *Gradzanowo*. Formy *Gradzanów* i *Radzanowo* nie są poprawne w odniesieniu do dwóch miejscowości.

W skali kraju nazwy *Gradzanowo* z dodatkową częścią drugą (zestawienia) nie są liczne, występują tylko w gminie *Radzanów* i *Siemiątkowo*.

Ciekawą interpretację nazwy podaje prof. S. Rospond. Według niego w 1350 r. Bolesław, książę mazowiecki uczynił z *Radzanowa* nadanie dla niejakiego Falisława, podkomorzego płockiego (*Radzonovo*). Było to najpierw *Radzonowo*, czyli ‘własność Radzona’ – nazwa dzierżawcza.

Podstawa antroponimiczna *radz* (=ps. **Rad-jb*) równie była częsta jak *Rad* (...). (Rosp, 322)

Gutkowo

Nazwa wsi ma charakterystyczny formant *-owo*, należy zatem do popularnych na Mazowszu nazw dzierżawczych. Nie jest natomiast nazwą rodową ze względu na singularną formę. Jako rodowa miałaby formę *Guty* lub *Gutki*. Niekiedy jednak po XVI wieku nazwy dzierżawcze przechodziły w rodowe.

Na terenie gminy Siemiątkowo tego typu nazwy są liczne. Zwróciłem na to uwagę w innych rozdziałach.

Nazwę podobną *Godkowo* \cong *Gutki-Kowaliki* odnotował H. Górnicz. Dodał, że przechodzenie nazw dzierżawczych z formy liczby pojedynczej w mnogą zachodziło głównie na terenie: Wieluń, Częstochowa i na Kaszubach.

Mechanizm przechodzenia nazw dzierżawczych w rodowe polega najczęściej na Mazowszu na tzw. derywacji wstecznej, na usunięciu przyrostków: *-ow-*, *-ew-*, *-in-*, np. *Czełchowo* \cong *Chelchy*, *Dmoszyno* \cong *Dmochy*. Są jednak też przykłady na to, że pluralizacja (przech. w liczbę mnogą) następowała przed jej "urodowieniem".

Jako przykład: *Krzywkowo* \Rightarrow *Krzywkowy* \Rightarrow *Krzywki* (Gór, 160)

O tej nazwie jest mowa przy nazwach z terenu gminy Kuczbork.

Nazwa wsi w gminie Siemiątkowo pochodzi zapewne od staropolskiego imienia **Godek*, **Gut*, **Gutek*. (Zier, 72)

Nazwa ta występuje tu w różnych wariantach:

1. *Gutkowo-Fije* (rodowa) w parafii Unieck, Liczyła w k. XIX w. 10 domów, 176 mieszkańców, 406 mórg gruntu.
2. *Gutkowo-Wite* – dawna siedziba gminy. W k. XIX w. liczyła 13 domów, 277 mieszkańców, 406 mórg gruntu. Gmina Gutkowo należała do sądu gminnego III okręgu w Raciążu. Liczyła 158 domów, 3774 mieszkańców; 11766 mórg gruntów (w tym 11258 mórg gruntów użytecznych). Zarząd gminy mieścił się we wsi Unieck. W gminie było: 6 wiatraków, 3 karczmy, 1 cegielnia, 1 kościół.

Wymienione są tu m. in. Nazwy: *Sikory-Żelazki*, *Chądzyny-Kuśki*. (SGKP, t. II, s. 916)

Do parafii Unieck należało też *Jeżewo-Wessel* (od nazwiska).

Jako ciekawostkę podam, że o tej wsi pisał badacz, etnograf Mazowsza Północnego – Marian Przedpeński. Dociekał on drogi marszu W. Jagiełły pod Grunwald (por. z. 1. "Bieżeńskich Zeszytów Historycznych").

Nazwa tej wsi pochodzi od nazwiska budowniczego i fundatora kościoła w Uniecku *J.W. ImćP. Waleriana Wessla*, kasztelana sierpskiego w r. 1750 i jego synów: Antoniego i Franciszka. Obecnie istnieje nazwa *Jeżewo-Wessel*.

Przedtem istniał tu kościół drewniany już w r. 1599, może wcześniej, ponieważ w sprawozdaniach diecezjalnych płockich informacje są nieściśle. (Grzyb, XVIII, 248)

Ponieważ prof. W. Taszycki wymienił nazwę *Gutkowice* w swej pracy "Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu", ostatecznie należy przyjąć, że nazwa *Gutkowo* jest patronimiczna mimo formy liczby pojedynczej. Takie zmiany były na Mazowszu częste, stąd pomylenie wielu tego typu nazw miejscowych. W każdym razie nazwa *Gutkowo* pochodzi od nazwy osobowej *Gutek*. (Tasz, 45)

W skali Polski nazwa *Gutkowo* występuje 2 razy (drugi raz w pow. Olsztyn). Przybiera nieraz formę *Gutków* i *Gutocha*.

Julianowo, Karolinowo Pijawnia, Wojciechowo

Wszystkie trzy nazwy pochodzą od imion i zostały utworzone za pomocą przyrostka dzierżawczego *-owo*.

Kwestie te od strony słowotwórczej omawiam w rozdziale "Antoniewo". Ograniczę się więc do podania informacji z końca XIX w.

1. *Julianowo* – to dawna wieś włościańska w pow. sierpeckim, gmina i parafia Gradzanowo. Miała 8 domów, 38 mieszkańców, 147 mórg gruntów uprawnych i 6 mórg nieużytków. W Królestwie Polskim nazwa bardzo rozpowszechniona.
2. *Karolinowo* – wieś w powiecie sierpeckim, w gminie i parafii Gradzanowo. Miała w k. XIX w. 7 domów, 29 mieszkańców, 146 mórg gruntu ornego i nieużytki. (SGKP, t. III)
3. *Wojciechowo* – w końcu XIX w. był to folwark i wieś w gminie i parafii Gradzanowo. Wieś miała 19 domów, 137 mieszkańców; 337 mórg gruntów. Folwark wchodził w skład dóbr Łaszewo. (SGKP, t. XIII)
4. *Pijawnia* – wieś związana z *Karolinowem*. W końcu XIX w. Należała do powiatu sierpeckiego, gmina i parafia Gradzanowo. Miała wtedy 9 domów, 83 mieszkańców, 323 morgi gruntów. Jedną całość z Pi-

jawnią stanowiły kolonie: *Budy-Dzbany* (obecnie *Dzban*), *Budy-Złęborki*, *Budy-Krzyżówka* i *Karolinowo*, mające razem 34 domy, 230 mieszkańców, 940 mórg ziem (w tym 415 mórg roli ornej). (SGKP, t. VIII, s. 124)

Znana też była w Królestwie Polskim wieś o nazwie *Pije* na wschodnich terenach dawnej Polski (por. *Gutkowo-Fie*).

W tej formie byłyby to nazwa rodowa.

W naszym przypadku jest to z pewnością nazwa terenowa, która przybrała postać nazwy wsi.

W Polsce nazwy te występują niezbyt często: *Julianowo* – 6 razy, *Karolinowo* – 4 razy, *Wojciechowo* – 10 razy.

Krzeczanowo, Cyndaty, Zaborze

Nazwę tej wsi w r. 1775 – 6 zapisano jako *Skrzeczanowo*. Terytorialnie należała wtedy do parafii Unieck obok wsi: *Szczepkowo*, *Kodłutowo*, *Komonino*, *Kocięcino Brodowe* (szlachecka), *Radzimowice*, *Giełczynek*, *Giełczyn*, *Staroguby*, *Chandzyny*, *Szymańczyki* (szlachecka), *Jeżewo*, *Charzyny Borzyny* (szlachecka), *Charzyny Dłużyce* (szlachecka), *Charzyny Satkowięta* (szlachecka), *Charzyny Rogale* (szlachecka), *Sikory Bogusławie* (szlachecka), *Sikory Piotrowice* (szlachecka), *Gutkowo Wite* (szlachecka), *Gutkowo Fie* (szlachecka), *Cyndaty*, *Wola Łaszewska*, *Kocięcino Krzywki* (pusta), *Chandzyny Cachy* (pusta), *Sikory Zelaski* (pusta), *Łyski* (pusta), *Lyczewo* (pusta), *Rydzyńno* (szlachecka).

Wymieniam te nazwy celowo jako niezmiernie ciekawe przykłady wielu nazw szlacheckich i rodowych a także wsi, osad już nieistniejących. Zmieniła się też pisownia wielu nazw.

Samo zjawisko powstawania takich nazw za pomocą formantów: *-owo*, *-owa*, omawiam w rozdziale pt. “Antoniewo”.

Nazwa *Krzeczanowo* należy do grupy nazw dzierżawczych. Proces powstawania tej nazwy (jak wspomniałem przy nazwie *Radzanowo*) polegał na przejściu w XV w. procesu: *Krzeczunowo* \cong *Krzeczanowo*, czyli na “pseudopoprawnym wprowadzeniu *ã* (zmienionego na *a* z chwilą zaniku *ã* w dialekcie kulturalnym) przed *N* w miejsce pierwotnego *u* w związku z wymową typu *pun* zamiast *pãn*. (Zier, 23-24)

Nazwa wsi pochodzi od staropolskiej nazwy osobowej **Krzeczun*. (Zier, 76)

Nazwę tej wsi pisano w XIV w. (!) jako: *Krzeczunowo* (1388), de *Krzecziniowo* (1404), de *Krzeczunowo* (1414), *Krzeczunowo* (1578). Nazwa osobowa *Krzeczun* została z kolei urobiona od rzeczownika *krzek* ‘skrzek’. Prowadziło to do pojawienia się w gwarze nazwy z *s-* na początku (*Skrzeczunowo*).

Wies *Krzeczunowo* w r. 1880 leżała w gminie Gutkowo w parafii Unieck. Liczyła 14 domów, 189 mieszkańców. Obejmowała 667 mórg gruntów, w tym 27 m. nieużytków. Wies *Krzeczunowskie Zaborze* (od położenia “za borem”) miała 12 domów, 102 mieszkańców, 60 mórg gruntu.

Do *Krzeczunowa* należała wtedy wieś i folwark *Cendaty* (obecnie *Cyndaty* – nazwa rodowa) oraz *Ossowa Krzeczunowska*, mająca razem 897 mórg gruntu (w tym: grunta orne – 363 morgi; zarośla 48 mórg, nieużytki i place – 19 mórg).

Budynków murowanych było 3, drewnianych 14.

Stosowano płodozmian 4-polowy. Istniała gorzelnia, browar, młyn wodny i wiatrak. (SGKP, t. IV, s. 772)

Wies *Krzeczunowo* leży przy szosie Raciąż – Gradzanowo. Obecnie i wcześniej wydobywano tu żwir i piasek.

Wymienioną wcześniej nazwę *Cyndaty* za (prof. Z. Klemensiewiczem) można kojarzyć z nazwą *cyndalin* – to rodzaj tkaniny jedwabnej, produkowanej w dawnej Polsce. W rozdziale “Rechty” zwróciłem uwagę na niemieckie związki z tą nazwą.

Profesor H. Górniewicz w pracy wielokrotnie cytowanej zaliczył (z powodu formy liczby mnogiej) tę nazwę wsi do typu rodowych. Jednak zwrócił uwagę na fakt, że nazwa ta urobiona była też pośrednio od wpływów czeskich, bezpośrednio od niemieckich.

Pisano tę nazwę jako: *Czindati* (1388), *Czindathi* (1497), *Czindaty* (1578). Według Górnowicza nazwa pochodzi od nazwy osobowej pochodzenia czeskiego *Cyndat* albo *Czyndat*. Tak też twierdzi K. Zierhofer. (op. cit., s. 141)

Nazwa ta jest odosobniona wśród słowiańskich nazw rodowych. Potwierdzałoby to wcześniej wskazany przez Z. Klemensiewicza trop niemieckich wpływów na tym terenie. (Gór, 104)

Wpływy niemieckie były tu dość liczne.

W okresie Królestwa Polskiego *Cyndaty* (in. *Cendaty*) były folwarkiem

o rozległości 319 mórg ziem (w tym: 189 mórg ziem orných i ogrodów, 37 mórg pastwisk, 47 mórg lasu), budynków drewnianych 9, pokłady rudy i torfu.

Wieś *Cyndaty* liczyła w 1827 r. 7 domów, 62 mieszkańców. (SGKP, I)

Nazwa *Zaborze Krzeczanowskie* wskazuje na parę istotnych właściwości tego typu nazewnictwa. Najpierw określa położenie tego miejsca.

Natomiast pierwsza część należy do tzw. derywatów prefiksalnych. Tworzone one były za pomocą przedrostków werbalnych. W naszym przypadku konstrukcja ma słowotwórstwo: *za* + *bór* ≙ *za* + *borem* ≙ *zaborze*

Jest to typ budowany jak analogicznie w nazwach terenowych: *Rozdmy*, *Przyspa* (por. nazwę w gminie Kuczbork), *Wygorzel* itp.

Są to nazwy odrzeczownikowe, w których wykładnikiem toponimicznym (tj. częścią, która decyduje o powstaniu nazwy) jest wyłącznie przedrostek, rzeczownik zaś pozostaje w mianowniku. Takich nazw do XVI wieku jest niewiele, ilość ich (w nazwach miejscowych rośnie później; szczególnie produktywne stają się w wieku XIX i XX, przy czym Mazowsze jest obszarem o stosunkowo znacznej ich produktywności. (WRzF, 241)

Oto parę przykładów nazw wskazujących na położenie względem innego obiektu: *Podlesie*, *Międzylesie*, *Za Lasem*, *Na Dąb*, *Ode Krza*, *U Brzostu*, *Zaosówka*.

Nazwa *Krzeczanowo* istnieje w Polsce tylko raz.

Łaszewo

Duża wieś w gminie Siemiątkowo. Leży przy drodze Siemiątkowo – Krzeczanowo.

Już w roku 1578 wraz z innymi wsiami była własnością Jana Łaszewskiego, zwanego Kowalem (był synem Jana Łaszewskiego z Gradzanowa). Częsty zapis nazwy to *Kowaliowe*.

W dokumentach kościoła średniowiecznego na Mazowszu można zauważyć ciekawostkę, że owego Jana Łaszewskiego nazywano też Janem Grodzanowskim. (SHGWP, 92-93)

Nazwa wsi *Łaszewo* jest więc z pewnością typu dzierżawczego, o dodatkowo wyrazistym formancie *-ewo*.

W II poł. XIX w. *Łaszewo* było wsią i folwarkiem w parafii Gradzanowo. Był tu ewangelicki dom modlitwy (stąd związki z kulturą niemiecką; por. *Rechty, Sokołowy Kąt*), szkoła początkowa 1-klasowa, 2 wiatraki (!), karczma.

Wiesь liczyła 1700 mórg gruntu, 20 mórg nieużytków. Na tzw. dobra łaszewskie składały się: folwark *Łaszewo*, wieś *Łaszewo*, *Chomeńc* (*Chomeć*), *Ziemiany* (wieś), *Ossowa* (wieś), wieś *Wojciechowo* i wieś *Julianowo*.

Rozległość tych dóbr wynosiła 1432 morgi gruntu; w tym gruntów ornych i ogrodów – 662 morgi, łąk – 50 mórg, wody – 3 morgi, lasu – 570 mórg, zarośli – 120 mórg.

Budynków murowanych – 8, z drewna – 20. Stosowano tu płodozmian 11-polowy. Istniała też gorzelnia i browar.

W samej wsi *Łaszewo* (bez folwarku) żyło wtedy 29 osób, we wsi *Chomeńc* – 12 osób, we wsi *Ziemiany* 9 osób; w *Osowie* żyło 12 osób, w *Wojciechowie* 20 osób, w *Julianowie* 8 osób. (SGKP, t. V, s. 607)

Z wsią *Łaszewo* wiąże się ściśle nazwa *Wietrznik*, która pochodzi niewątpliwie od położenia na wyniosłym nieco miejscu terenu i istnienia aż dwóch wiatraków.

W pobliżu odnotowane są jeszcze nazwy: *Łaszewska Wola* (dawniej wieś w gminie Ratowo, par. Unieck) i *Łaszewskie Budy* w parafii Gradzanowo.

Nazwa *Łaszewo* występuje w Polsce parę razy. Niekiedy przybiera formy: *Łaszew*, *Łaszka*, *Łaszków*, *Łaszów*, *Łaszówka*.

Łopacin

Wiesь w pobliżu Sokołowego Kąta nad rzeką Wkrą.

Nazwę tego dawnego folwarku wyjaśnił prof. H. Górniewicz pisząc, że często nazwy części wsi (przysiółków) tworzone od nazwisk zakończonych na *-ski*. W tym przypadku od nazwiska *Łopaciński*.

Schemat modyfikacji nazwy przebiegał według schematu: 1. *Łopata* (przezvisko) > 2. *Łopacino* > 3. *Łopaciny* > 4. *Łopacin* (Gór, 81-830)

Nazwę wsi zapisano w 1542r. w kontekście: "*Łopaczin silva in Szyemyathovo Utraque*. (WRzF, 95)

W okresie Królestwa Polskiego folwark *Łopacin* należał do powiatu sierpeckiego, gmina i parafia Gradzanowo. Istniała tu cegielnia, 5 “dymów”, 14 mieszkańców, 330 mórg gruntów.

Obecnie jest to niewielka wioska w pobliżu lasu.

Nowa Wieś

Większość nazw z głównym trzonem *Wieś* powstała dopiero w II połowie XVII wieku. Zdecydowanie dominują w polskiej onomastyce nazwy *Nowa Wieś* i *Stara Wieś*. Znane są również nazwy z innymi przydawkami, pochodzącymi od pierwotnych nazw danych wsi (np. *Wieś Bielawska*, *Wieś Sobecka*, *Wieś Złoczewska*), bądź będącymi pewnymi określeniami jakościowymi (np. *Mała Wieś*, *Biała Wieś*).

Od nazwy *Nowa Wieś* pochodzi przymiotnik *nowowiejski*.

Jan Miodek podkreślił dodatkowo w swym komentarzu, że *Nowa Wieś* to złożona nazwa miejscowa, w której związek między członem rzeczownikowym i określającym go przymiotnikiem funkcjonuje z zachowaniem pisowniano-intonacyjnej odrębności. Takie nazwy mają charakter zestawień (np. *Stalowa Wola*). Im jednak dana konstrukcja jest silniej utrwalona w danym środowisku, tym wyrazistsza jest tendencja do przekształcenia się zestawienia w zrost (...) typu: *Nowáwieś*, *Staráwieś* z akcentem na *-wa-*, *-ra-*.

W takiej odmianie u mieszkańców wystąpią formy dopełniacza i celownika *Nowéjwsi*, *Staréjwsi* też z jednym akcentem na *-wej-* i *-rej-*. Narzędnik tych nazw brzmi w wymowie: *Nowąwsią*, *Starąwsią*. (Miod, 461)

Interesująca nas nazwa występuje obecnie w pobliżu wsi: *Sokołowy Kąt*, *Antoniewo* i *Dzieczewo* (identyczna nazwa *Nowa Wieś* występuje w gminie Kuczbork).

Już w II poł. XVIII w. *Nowa Wieś* należała do parafii Gradzanowo Kościelne. W okresie Królestwa Polskiego liczyła 24 domy, 165 mieszkańców. Dokładniej – w r. 1827 było tu 5 domów, 36 mieszkańców. Istniał też folwark wielkości 206 mórg, 5 budynków murowanych.

Nazwę tej miejscowości w Królestwie Polskim z pisownią *Nowa Wieś* oraz *Nowawieś* wyliczono aż 145 razy.

Często też występuje nazwa *Nowa Wioska*, *Nowa Wola*, *Nowa Ziemia* i *Nowa Wólka*; także w skróceniu – *Nowe* bez drugiej części nazwy. (SGKP, t. VII, s. 197-221)

Nowopole

Nazwa tej wsi nie należy do grupy silnie na Mazowszu reprezentowanej. Nie jest ani nazwą dzierzawczą, ani rodową.

Należy do grupy nazw kulturowych.

Nauka wyodrębniła pod względem znaczeniowym aż pięć typów takich nazw:

- A. Z dwu członów topograficznych, np.: *Krzywa Sośnina, Wielkie Kąty, Białobrzeg*.
- B. Z członu topograficznego i kulturowego lub odwrotnie, np.: *Nowy Młyn, Kobyła Grzęda, Kobyła Łąka, Lipniki Czerwińskie*.
- C. Z członu dzierzawczego i topograficznego lub odwrotnie, np.: *Szczepanów Kierz, Plebani Bór, Biel Bąkowska*.
- D. Z członu dzierzawczego i kulturowego lub odwrotnie, np.: *Księżę Pole, Wójtowski Młyn, Gawłów Gać*.
- E. Z dwu członów kulturowych, np. *Stodolna Buda, Grobelka Kownaty, Smolny Piec*.

Pod względem słowotwórczym są to najczęściej zestawienia lub złożenia. Zrosty stanowią tu grupę nieliczną. (WRzF, 276)

Wyjątkiem jest nazwa *Sadykierz (Szadykierz)* – od apelatywnej nazwy jeżyn. Omawiam ją w innym rozdziale tej pracy.

Interesująca nas nazwa wsi *Nowopole* należy wg przyjętej wyżej klasyfikacji do grupy A i jest zrostem.

Jest to nazwa z bardzo produktywną pierwszą częścią dodawaną także do konstrukcji typu *Nowe Miasto* oraz do działów głównych wsi rodowych.

Nowopole w pow. sierpeckim, par. Gradzanowo nazywało się inaczej dość charakterystycznie – *Bujaczka*; prawdopodobnie od licznych tu bagien. W końcu XIX w. Liczyło 7 domów, 35 mieszkańców, 334 morgi gruntów. (SGKP, t. VII, s. 265)

Aktualnie znane jest jako teren bardzo grzybnych lasów sosnowych (borów). Nazwa występuje w Polsce 4 razy.

Ossowa (Osowa) Krzeczanowska i Łaszewska

Na terenie gminy Siemiątkowo leżą dwie wsie o nazwie *Ossowa* (*Oso-wa*). Jedna – w pobliżu wsi *Łaszewo* – nosi nazwę *Ossowa Łaszewska*; druga – od wsi *Krzeczanowo* – nazywa się *Ossowa Krzeczanowska*.

Wyraz “Osowo” w nazwach miejscowych A. Brückner wiąże z “osą” czyli “osiką”, “osiną”. (Brü, s. 384)

Prof. W. Taszycki w pracy “Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu” w odniesieniu do nazwy *Osowice* (*Ossowice*) w powiecie rawskim czyni uwagę, że nazwa ta powstała od nazwy osobowej *Osa*. (Tasz, 57)

Powstaje zatem dylemat odnośnie pochodzenia nazwy wsi w gminie Siemiątkowo, tym bardziej, że w innym opracowaniu naukowym (K. Zierhoffera) wieś *Ossówka*, obecnie *Osówka* w parafii Zielona, pow. żuromiński, nosi nazwę od topografii dokładniej od rzeczownika *osa* (*osina*, *osika*).

Jako rodowity raciążanin, znający okolice swego miasteczka, skłaniam się ku topograficznemu wyjaśnieniu nazwy, zatem – od “osiki, osiny, osy”; w tradycji nie utrwalili mieszkańcy tych okolic np. nazwy *Wieś Osowy* lub *Osowy Wieś*. Druga część nazwy (*Krzeczanowska*, *Łaszewska*) albo wskazuje na przynależność wsi, albo na położenie.

Wieś *Osowa* z dodatkiem *Drobińska* to folwark i wieś w dawnej gminie Gutkowo, parafia Koziebrody. W II poł. XIX w. liczyła 6 domów, 60 mieszkańców, 232 morgi gruntu ornego, 14 mórg nieużytków. Wieś jest oddalona od szosy Gradzanowo – Raciąż. (SGKP, t. VII, s. 649)

W Królestwie Polskim takich nazw było 13.

W skali kraju nazwy *Osowa*, *Ossowa*, *Osówka* są ze względu na topograficzny charakter dość liczne.

Rostowa

O tego typu nazwach wspomniałem przy omówieniu nazwy *Antoniewo*. Wieś *Rostowa* w pobliżu Siemiątkowa wzięła swą nazwę od nazwy osobowej **Rost* i jest dzierzawcza. Czyli jest to: wieś *Rosta*.

Występuje tu charakterystyczny formant *-owa*.

Na Mazowszu północnym występuje 46 tego typu nazw, np. *Baszkowa*, *Boguradowa*, *Dudkowa*, *Kosiorkowa*, *Maciechowa*, *Pipinowa*, *Redkowa*, *Nieszewa*. (WRzF, 247)

W ten sam sposób powstawały także nazwy przymiotnikowe tworzone od rzeczowników pospolitych. Oto parę przykładów z Mazowsza: *Olszowa*, *Dębowa*, *Dołowa*, *Kamieniowa*, *Stokowa*, *Koniowa*, *Trójkowa Niwa*. Są to nazwy terenowe. W liczbie mnogiej jako nazwa rodowa w powiecie Pruszków występuje nazwa *Rostki* jako rodowa.

W końcu XIX wieś *Rostowa* była wsią włościańską w gminie i parafii Gradzanowo. Miała wtedy 14 domów, 78 mieszkańców, 240 mórg gruntów. (SGKP)

Forma nazwy osobowej **Rost* jest skróceniem od imienia **Rościgniew*, *Rościsław* lub jego wariantu **Rostek*. (Zier, 322)

Z nazwą *Rostowa* kojarzy się nazwa *Rościszewo* i *Rostkowice*.

W skali kraju nazwa *Rostowa* występuje tylko raz.

Siciarz i Siciarz-Pieńki, Suwaki

Nazwa ma konotację słownikową: *sit*, *sicie* 'roślina', łac. "iunkus"; pień *si-* (stąd: *siać*, **sieć*, *sitarz*). W XVI w. *sitko*, *si-dło*, *si-tko*, *si-to*. (Brü, 493)

Inne formy powstałe od pnia *si-* to: *sitarstwo* (rzemiosło) i *sitek* 'grzyb' (SW, VI, 120).

Powyższe konteksty potwierdza encyklopedia Glogera, podając, że jednym ze sposobów powstawania nazw miejscowych było ich tworzenie od wyrobu: *sita* > *sitarze*.

Zatem nazwa *Siciarz* pierwotnie brzmiała *Sitarz*; przyrostek *-arz* jest w słowotwórstwie bardzo produktywny i charakterystyczny dla tworzenia nazw wykonawców czynności.

Wiele nazw miejscowych *Siciarze* (l. mn.) występuje w Małopolsce. Są związane z wykonywanym zajęciem (zawodem) i są analogiczne do nazw: *Piekarze, Psary, Kołodzieje, Koziary, Stalmachy, Krawce* itp. (Gór, 83, 112-113)

Druga część nazwy *Pieńki* w nazwie typu zestawionego powstała od nazwy osobowej *Pieniek (Pyenki)* (1497); nazwy *Pieńki-Sobótki, Pieńki-Paprotna, Pieńki-Kownaty, Pieńki-Żaki*. (Zier, 119, 295).

Nazwy te notuje prof. H. Górniewicz, jako rodowe, pochodzące zdecydowanie od nazwy osobowej *Pieńko* (dawniej – *Pienko*).

Nazwa wsi *Pieńki* (rodowa) występuje m.in. w pow. Łomża, Grodzisk, Siedlce, Łosice, Nidzica.

Nazwy te pochodzą z II połowy XVI wieku. (Gór, 119)

Za czasów elekcji Henryka Walezego Mazurom z Mazowsza dano historyczne przezwisko (przenośne) *sitarz* – od kaszy, którą im dawano w czasie długich obrad. Fakt, ten ujmuje satyryczny wierszyk z tego czasu:

“Mazurowie naszy,
po jaglanej kaszy,
mokre wąsy mają,
piwem je maczają.
Kto sieje tatarkę,
ma żonę Barbarkę.
I krowami orze –
Nie pytaj go, czy zdrów,
Ale czy żyjesz nieboże.

(SGKP, VI, 203.)

Dodatkowy komentarz do *sitarzy* dała prof. Irena Gieysztorowa: (...) często Mazurzy, którzy przybywali na elekcje źle odziani, dziwnie przystrojeni i uzbrojeni w szable (“szarszuny”), aby się nie rozeszli przed końcem elekcji, karmiono ich oszczędnie, bo kaszą, skąd poszło drwiące określenie *sitarzy* i wypłacano im po 2 grosze dziennie³.

W latach Królestwa Polskiego odnotowano już nazwę *Sitarz* nad rzeką Działdówką. Była to wtedy wieś włościańska, w pow. sierpeckim, gmina i parafia Gradzanowo; miała 9 domów, 64 mieszkańców, 81 mórg powierzchni. (SGKP, X)

Wieś *Suwaki* położona jest przy drodze Rogale – Zgliczyn-Witowy, wśród lasów. Nazwę zapisywano jako *Szufaki*. Była to w XIX w. wieś włościańska w gminie i parafii Gradzanowo. Liczyła wtedy 7 domów, 72 mieszkańców, 271 mórg gruntów. (SGKP, t. X)

Sokołowy Kąt

Jest to typowa nazwa terenowa w formie zestawienia (przymiotnik + rzeczownik).

Słownik etymologiczny F. Sławskiego zawiera definicję: *kąt* – ‘część płaszczyzny między dwoma schodzącymi się liniami’, ‘róg, zakątek’; też ‘kąt w chłopskiej izbie’; prasłowiańskie **kątv*. (SEJPS, II, 121-122)

Nazwy: *kąt*, *kąty*, *kącik* dla przysiółków są tak liczne w Polsce, że można je liczyć na setki. Najczęściej były położone w pobliżu i na skraju lasów.

Rzeczownik *kąt* oznacza także ‘miejsce ukryte, kryjówkę’; przenosi się też ‘ustronie’, ‘zacisze’. W określeniu “zapadły kąt” oznacza miejsce oddalone od dróg publicznych, “dziurę”, okolice “zabitą deskami”. (SW, II, 8313-314)

Pierwsza część nazwy to przymiotnik o charakterze dzierżawczym, przynależnościowym. Pochodzi od rzeczownika *sokół*, wyrazu pospolitego. Całość nazwy powstała prawdopodobnie w czasie, gdy nie było tam jeszcze osad ludzkich.

W języku rosyjskim nazwa *kąt* jest odnotowywana jako *kut* ‘przysiółek’, na Ukrainie to *chutor*. Nazwę tę uwiecznił w powieści “Ogniem i mieczem” H. Sienkiewicz.

W dawnych źródłach notowano ją jako *Kante* (1297r.), *Canthi* (wieś w pow. wadowickim). Były to dość częste nazwy folwarków. (SGKP, XV, cz. II)

A. Brücker dodaje, że rzeczownik *kąt* (pokrewne: *kątowy*, *kątny*, *kątnica*, *pokątny*) pochodzi od pnia (*s*)*kąt*-, (*s*)*kut*. (Brü, 225)

Profesor Z. Klemensiewicz w swej “Historii języka polskiego” (Warszawa 1980, t. I, s. 117) pisze, że w XV w. zaczyna się, a w XVI w. dokonuje, proces przemiany starych nazw miejscowych o charakterze dwuwyrazowych zestawień w jednowyrazowe złożenia, np.: *Białe Brzegi* > *Białobrzegi*, *Brzozowy Gaj* > *Brzozogaj*, *Czarny Las* > *Czarnolas*, *Długa Łąka* > *Długołęka*, *Długie Pole* > *Długopole*, *Zimny Dół* > *Zimnodół*.

Tu wymieniona jest też nazwa w gminie Siemiątkowo – *Nowopole*.

Uczynię tu dygresję językową, że nazwa wsi *Zimolza* (nie *Z'molza*) powstała w analogiczny sposób według schematu toponimii polskiej: *Zimna Olsa* (*Olza*) > *Zimolza*. Z pewnością do tego schematu tworzenia nazw należą *Kaczorowy* < *Kacze Rowy* (k. Raciąża).

Nazwa *Sokołowy Kąt* jest typowym zestawieniem.

W 1827r. w *Sokołowym Kącie* było 16 domów, 139 mieszkańców. W 1880 r. wieś była włościańska, pow. sierpecki, gmina Gradzanowo. Posiadała dom modlitwy ewangelickiej, 2 wiatraki (w tym miejscu istnieją dość wyniosłe pagórki, jary, miejsca wysokie), 27 domów, 436 mieszkańców, 477 mórg ziemi. (SGKP, t. XII)

Nazwy pokrewne to: *Sokół, Sokola, Sokola Dąbrowa, Sokola Góra, Sokola Łąka, Sokolanka, Sokole Pole, Sokolany, Sokoli Węgiel*.

Miejscowość *Sokołowy Kąt* słynie w okolicy z grzybnych lasów i malowniczego, pagórkowatego położenia na piaskach, z pobliskimi bagnami. Leży przy drodze Biezuń – Siemiątkowo.

Ziemiany

Jedna z wsi w gminie Siemiątkowo leżąca przy drodze Siemiątkowo – Krzeczanowo.

Ciekawa jest etymologia tej nazwy, choć – wydawałoby się – prosta. Rozpatrzę tę nazwę według etymologicznych i historyczno-geograficznych źródeł.

A. Brückner wskazuje na skojarzenia leksykalne: *ziemisty, ziemny, ziemniaki, ziemski, ziemianin, ziemiaństwo, ziomek, poziomki, podziemie, oziem* (od: uderzyć).

W języku starocerkiewnym *ziemia* to *zemlja*. (Brü, s. 653)

Nazwy *Ziemiany* nie notuje obszerny tom zawierający dokumenty kościelne pióra ks. prof. M.M. Grzybowskiego, wielokrotnie w pracy przywoływany.

W tej sytuacji nieodzowna jest szczegółowa praca A. Wolffa i E. Rzetelskiej-Feleszko, cytowana wiele razy. Wg tej pracy, nazwy tzw. prymarne, tzn. pierwsze (przed pochodnymi), miały dwie postaci:

— jako nazwy rzeczownikowe:

- a) singularne – np.: *Bagno, Biel, Bór, Bród, Buda, Dział, Gać (!), Grąd, Łaz, Łęg || Łąg* (por. *Łązek*), *Ług* (por. *Ługi*), *Przecz* (por. *Przyce*), *Ruda* (w rozdz. na temat gminy Lubowidz). Do tej grupy nazw należy też omówiona w I części mojej pracy (“BZH”, nr 20) nazwa *Obrąb*.
- b) pluralne – np.: *Bielawy* (por. nazwę z cz. I mojej pracy), *Błota, Brogi*,

Grądy (w pobl. Bieżunia), *Łazy* (w pobl. Żuromina), *Obory* (*Obórki*), *Włóki* (k. Sierpca), *Wrzosi* i inne.

Nazwa *Ziemiany* pod względem semantycznym (znaczeniowym) należy do grupy nazw kulturowych.

W tej grupie występuje też nomen omen nazwa *Dziwy* (por. nazwy w gminie Lubowidz).

Nazwa *Ziemiany* pod względem słowotwórczym ma formant *-an-* (\cong **-en-*). Jest to formant, który w mazowieckich nazwach terenowych wyraźnie nabiera funkcji toponimicznej. (WRzF, 253)

Nazw z przyrostkiem *-any* istnieje w kraju tysiące, choćby radiowe *Jeziorany* i *Bieżany* nad Wkrą.

Wieś *Charzyny-Dłużyce* wymieniona wśród posiadłości parafii Unieck jako szlachecka (w pracy ks. prof. M.M. Grzybowskiego), tak samo jak nazwa Ługowice, pozwala na wywód od nazwy osobowej *Długi* lub *Długoń*. (Wolff, 87)

W każdym razie nie jest to nazwa rodowa.

W końcu XIX w. Wieś *Ziemiany* była wsią włościańską, w gminie i parafii Gradzanowo. Miała 8 domów, 66 mieszkańców, 229 mórg gruntów. (SGKP, t. XIV, s. 609)

Nazwa *Ziemiany* występuje w Polsce 2 razy (drugi raz w pow. Gołdap). Przybiera niekiedy formę *Ziemianki* i *Ziemiary* (pow. skierniewicki).

Złe Borki (Budy)

Jest to nazwa typowa dla tzw. nazw terenowych na Mazowszu. Składa się z części przymiotnikowej na początku i części rzeczownikowej.

W słowniku odnotowano nazwę w formie *Złęborki*.

Wieś ta należała w okresie Królestwa Polskiego do powiatu sierpeckiego, gmina i parafia Gradzanowo. Liczyła 5 domów, 34 mieszkańców, 150 mórg ziemi.

W 1827r. istniały tylko 3 domy, 15 mieszkańców.

Podobne nazwy pod względem budowy to: *Złe Mięso*, *Zła Wieś* (pow. toruński), *Zławieś* (pow. bydgoski). (SGKP, XIX)

Przymiotnik *zły* występuje często w osobowych nazwach przezwiskowych, np.: *Zła Myśl*, *Zły Duch*, *Zły Gęba* (XV-XVI w.) (por. odpow. wykaz na końcu pracy).

W przypadku nazwy *Złe Borki* mamy tzw. zestawienie dwuczłonowe. Na Mazowszu mamy dwa jego główne typy:

1. Przymiotnik + rzeczownik, np.: *Babi Bór*, *Bobrowy Kierz*, *Ciemna Dąbrowa*, *Czerwiński Borek*, *Dębowa Łąka*, *Jagodny Grąd*, *Kalinowy Nart*, *Meszna Droga*, *Ślepa Ruda*, *Zmna Woda*.
2. Rzeczownik + przymiotnik, np.: *Biel Bąkowska*, *Grądziki Małe*, *Nart Niski*, *Niwa Długa*, *Ruda Dybowska*, *Smug Brzostowy*. (WRzF, 256)

Przypisy

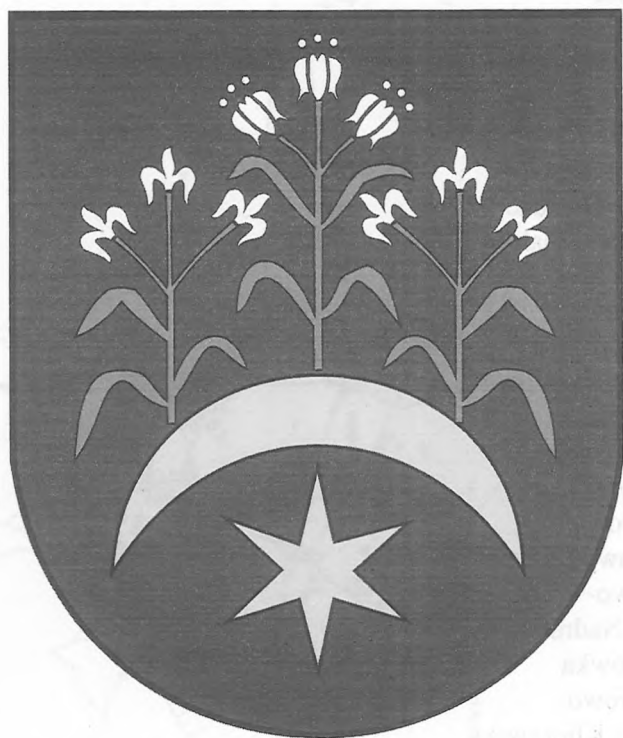
1. A. Bańkowski, Nazwy typu *Dzieciny*, "Język Polski" 1984, z. 1-2.
2. M. Przedpełski, Marsz Władysława Jagiełły przez Mazowsze Płockie..., op. cit.; także tegoż autora: "Kępa Juranda". Wokół "Krzyżaków" H. Sienkiewicza, "Biezuńskie Zeszyty Historyczne, 1993, z. 1.
3. I. Gieysztorowa, Żle i dobrze o ludziach z Mazowsza XVI-XVII w., "Notatki Płockie" 1965, nr 3-4, s. 12.

GMINA ŻUROMIN

Gmina Żuromin

wg "Spisu miejscowości w Polsce" (wyd. "Piętka")

1. Będzimin
2. Brudnice
3. Chamsk
4. Cierpigórz
5. Dąbrowa
6. Dąbrowice
7. Dębsk
8. Franciszkowo
9. Kliczewo Duże
10. Kliczewo Małe
11. Kosewo
12. Kruszewo
13. Młudzyn
14. Nowe Nadratowo
15. Olszewo
16. Poniatowo
17. Raczyny
18. Rozwozin
19. Rzęzawy
20. Sadowo
21. Stare Nadratowo
22. Tadajówka
23. Wiadrowo
24. Wólka Kliczewska
25. Żuromin

Herb Żuromina.

Na niebieskim tle lilie białe z zielonymi łodygami nad żółtym półksiężycem i szescioramienną gwiazdą.

Żuromin

Nazwa miasta leżącego w północno-zachodniej części województwa mazowieckiego jest bardzo niejasna i stąd często sporna, pozwala nawet na nieprofesjonalne domysły i legendy dorabiane sztucznie.

Była zanotowana już w 1413 r. jako: *Ziromino*, *Szyromino*, *Zyromino*, *Szyromino Dampszkye*.

Nieco później nazwę pisano jako: *Szyromino* (1436), *Zyromino* (1456), *Ziromino* (1476). W XVI wieku spotyka się formę *Żeromino* (1538). Wielki autorytet w problematyce nazewnictwa prof. K. Rymut dowodzi w swej pracy "Nazwy miast Polski" (1987), że nazwa miasta *Żuromin* (w okresie średniowiecza i później) pochodzi od nazwy osobowej **Żyro-ma*, ta zaś od imienia złożonego **Żyrostaw*.

Sama zmiana *Żyromino* \cong *Żuromino* zaszła po XVI wieku i w szczególności nie jest jasna¹.

W opracowaniu prof. W. Taszyckiego znajdujemy potwierdzenie tezy. Ten znawca przedmiotu twierdzi, że "na istnienie formy **Żyro-ma* wskazuje nazwa miejscowa *Żeromin*, dawniej *Żyromino*. Forma **Żyro-ma* (n. osobowa) jest skróceniem tego samego typu, co np. *Witoma* \leq *Wito-sław (...)*". (Tasz)

Ciekawy i historycznie dawny jest proces przemian spółgłoski *r* i *ř*. Proces ten odbywał się w średniowieczu. Nie stanowił wtedy zresztą jedynej przemiany spółgłoskowej w nazewnictwie.

W nazwie *Żuromin* proces ten przebiegał następująco: *ir(z)*, *yr(z)* (\leq prasłow. **ir*, **yr*) \cong *er(z)*: *Bromirz* \cong *Bromierz*, *Lutomirzyno* \cong *Lutomierzyno*, *Mirzejewo* \cong *Mierzejewo*, *Mirzęcino* \cong *Mierzęcino*, *Mirzonowo* \cong *Mierzanowo*, *Mirzyniec* \cong *Mierzyniec*, *Napirki* \cong *Napierki* (por. nazwę k. Mławy – dop. W.M.), *Nasirowo* \cong *Nasierowo*, *Sirakow* \cong *Sierakowo* (nazwa wsi w pobliżu Raciaża – dop. W.M.), *Sirimino* \cong *Sieromino (...)*, *Żyromino* \cong *Żeromino (...)*.

To nieco długie przytoczenie pozwala zaprzeczyć krążącej wokół nazwy *Żuromin* legendzie, że nazwa może mieć związek z bobrowymi żeremiami.

Proces zilustrowany przez K. Zierhoffera, polegający na zmianie *ir(z)*, *yr(z)* (\leq prasłow. **ir*, **yr*) \cong *er(z)* dokonał się z początkiem XV w., lecz

dwie nazwy: *Nasirowo* \cong *Nasierowo* i *Żyromino* \cong *Żeromino* zaszły między rokiem 1508 i 1510. (Zier, 26-28)

Te zmiany dotyczą także nazwy wsi w pobliżu Bieżunia – *Dźwierzno* (dawniej *Dźwirstno*) i in.

Legendę o Żurominie wykorzystał prawdopodobnie autor pracy o Zawkrzu, szczególnie o powiecie mławskim, Józef Ostaszewski. Nie ujmując nic świetnej intuicji tego badacza Mazowsza, trzeba uszanować potężną wiedzę i dociekliwość historyka jeszcze sprzed II wojny.

Odnosnie nazwy obecnego miasta powiatowego pisał:

Do najstarszych miejscowości, sięgających starożytności, na zasadzie charakteru i języka nazw oraz znalezisk archeologicznych, okoliczności, idących prawidłowo w parze, zaliczamy następujące: *Grzebsko* (*Grebsko*), *Stupsk* (*Stołpsko*), *Sławogóra*, *Mława*, *Szeńsk* (*Żeremsko*) (!), *Wieczfnia*, *Strzegowo*, *Łęg* (*Ługi* – dop. W.M.), *Załęże*, *Modła* i in.

Żuromin (Żeromin, Żeremin – bobry: żeremię)(...).

Dopatrywanie się w nazwie miasta *Żuromina* przeszłości językowej związanej z żeremiami bobrowymi do dzisiaj funkcjonuje wśród mieszkańców tych okolic. Proponuję w związku z tym przyjąć tę interpretację jako bardzo sympatyczną legendę, która z teorią językoznawców nie ma nic wspólnego, lecz jest ciekawa.

Zapisane dzieje miasta sięgają początków XV w. W 1436 r. *Żuromin* należał do Księstwa Płockiego; w 1489 r. do powiatu szeńskiego, w roku 1578 jeszcze w pow. szeńskim, parafia Lubowidz.

Według najstarszego zapisu z r. 1436 wieś szlachecka *Żuromin* należała wtedy do Mikołaja ze Stamirowic (?). W 1437 r. jako właściciel występuje Marcin z *Szyromina* – wojski zawkrzeński, w 1450 r. Stanisław z *Zyromina* – starosta bełski.

W roku 1469 niejaki Grzegorz z *Zyromina* sprzedaje Cztanowi ze Stanowa Dolnego część w Grabowie. Następnie w roku 1476 Falisław Szczygieł (por. nazwę *Kraszewo-Falki* w pobliżu Raciąża) – dziedzic z *Zyromina* figuruje jako właściciel. Tenże w r. 1489 sprzedaje Janowi z Dębska (por. nazwę *Dębsk* – dop. W.M.) połowę wsi *Żyromin* z całym folwarkiem, siedliskiem, domami i wójtostwem za 301 kóp groszy w szelągach.

W 1509 r. Szczepan z *Zyromina* oskarża Jakuba Rudzieńskiego, kanonika płockiego o porwanie córki Anny, którą zawiózł do wsi Młodochowo (...).

W 1531 r. wieś *Żuromin* dzieli się na część kasztelana płockiego – 4 włóki osadnicze, część rodu Dębskich (z *Dębska* – dop. W.M.) –

5,5 włóki osadniczej; 0,5 włóki przyłączono do folwarku z orzeczenia ławników. Dodajmy, że wcześniej – w r. 1497 – biskup płocki darował kapitulę płockiej dziesięciny m.in. ze wsi *Zyromino*.

Dzieje Żuromina ze względu na bliskie położenie przy granicy państwa krzyżackiego są też częściowo związane z napadami, grabieżami i zwykłymi gwałtami.

W 1413 r. wójt z Działdowa dokonał grabieży wsi Kosiny, Turza Wielka i *Zyromino* z polecenia Wielkiego Mistrza Zakonu Krzyżackiego.

Nazwę *Żuromin Dębski* późniejsze miasto przyjęło w roku 1489, od kiedy Jan Dębski nabył połowę włości. (SHGWP, 356)

Dalsze dzieje Żuromina są ściśle związane z historią Bieźunia, Poniatowa, z rodami: Kretkowskich, Zamoyskich, Działyńskich i Poniatowskich.

Od początku XIX w. miasto Żuromin było dziedziczne J.W. Krępskiego. Liczyło 97 “dymów”, 627 mieszkańców. Wchodziło wtedy w skład parafii Lubowidz, obok wsi: *Lubowidz (Lubowic)* – dziedziczna “J.W-o hrabi K. Sierakowskiego”, *Pątki (Sierakowskiego)*, *Będzyn (!) (Bądzyn)* (Sierakowskiego i “J.P. Kowalskiego”), *Brudnice (Sierakowskiego, “J.P. Borowskiego” i Kowalewskiego)*, *Galomin (“J.P. Gadomskiego”)*, *Rozwolin (Rozwozin)* (“J.W. wojewody Zboińskiego”), *Będzimin (Będzimin)* (Zboińskiego), *Ruczyny (Raczyny)* (Zboińskiego), *Wadajewko (Tadajewko)* (Zboińskiego), *Jagodowizna (Szadykierz)* – Zboińskiego, *Dziwy* (Zboińskiego), *Płociczno (“J.P. Łępickiego”)*, *Mleczkówka (Łępickiego)*, *Budy (Łępickiego)*, *Wiadrowo (“J.P. Krępskiego”)*, *Rzęzawy (“J.P. Mostowskiego)*, *Cieszki (Zboińskiego)*. Dodam, że wsie zapisane jako dziedziczne “J.P. Krępskiego”, później były dziedziczne “J.P. Adama Zaleskiego” i jego sukcesorów. Cała parafia Lubowidz liczyła 322 dymy, 2387 mieszkańców”. (Grzyb, XIX, 41-54)

Dalsze dzieje miasta próbował oddać badacz północnego Mazowsza Marian Przedpełski. Ograniczał się jednak do historii budowy kościoła i parafii. Prawdą jest też, że ściśle związał dzieje miasta i gminy ze sławnymi rodami z wieku XVI, XVII i XVIII. Zgromadził potężną bibliotekę, dokumenty. Dzięki jego oddaniu swej “Ojczyźnie” redakcja “Bieżeńskich Zeszytów Historycznych” mogła szeroko korzystać ze zgromadzonych dokumentów.

Ważne fakty dotyczące *Żuromina* zawiera “Słownik geograficzny Królestwa Polskiego”. Ze względu na trudności w zdobyciu tego wydawnictwa przytoczę ze skrótami wiedzę z tego źródła historycznego:

Żuromin 1.) Niekiedy Żeromin, osada miejska nad rozległym błotem, przez które przepływa rzeczka *Przylepnica* (?) (...) posiada kościół poklasztorny, filialny, synagogę, szkołę początkową, urząd gminy, kasę wkładowo-zaliczkową, przytułek dla ubogich, browar, garbarnię, dwie olejarnie, pięć wiatraków; 182 domy, 2614 mieszkańców, 1930 mórg obszaru. Autor nieco pomylił fakty, bowiem *Przylepnica* płynie w okolicach Szreńska.

W 1827 r. było 110 domów, 1332 mieszkańców; w 1864 r. – 154 domy (7 murowanych), 2257 mieszkańców (568 Żydów); w 1578 r. wieś *Żeromino* (par. Lubowidz) miała w 5 działach 12 łąnów kmiecych, 8 zagród bez roli, 1 rzemieślnika.

W XVII w. *Żuromin* przeszedł wraz z *Bieżuniem* w posiadanie rodu Działyńskich a następnie w posagu za Anną Działyńską, wojewodzianką chełmińską, w posiadanie Michała Zamoyskiego, wojewody lubelskiego. Syn Michała – głośny z rozumu i zasług Andrzej Zamoyski (urodzony w Bieżuniu w r. 1716 – istnieje spór naukowy odnośnie daty urodzin – dop. W.M.) zamienił wieś *Żuromin* w miasto w r. 1765 (w rok po koronacji króla Stanisława Augusta Poniatowskiego – dop. W.M.) i uzyskał potwierdzenie tej erekcji od Stanisława Augusta w r. 1767.

Już w 1708 r. zaśląnął tu z cudów obraz Matki Boskiej, istniał więc wcześniej jakiś kościółek.

W 1715 r. osiedli tu jezuici, którzy zarządzali kościołem i prowadzili szkołę początkową. Zaczęli oni budować nowy kościół murowany. Zniesienie tego zgromadzenia przerwało budowę. Dla obsługi kościoła i szkoły Kanclerz Wielki Koronny Andrzej Zamoyski sprowadził reformatorów w r. 1778 a budowę kościoła ukończył w roku 1768. W 1864 r. nastąpiła kasata zakonu.

W r. 1794 pożar zniszczył całą osadę. Za Księstwa Warszawskiego szkoła początkowa została zamieniona na podwydziałową, a w r. 1824 na wydziałową. W r. 1831 została zamknięta (...). Gmina *Żuromin* należała wtedy do sądu gminnego II okręgu w Bieżuniu. Liczyła 532 domy, 3288 mieszkańców, 15255 mórg obszaru, z czego 10205 mórg należało do włościan. Wśród stałej ludności było 31 prawosławnych, 6 protestantów, 1059 Żydów.

W skład gminy wchodziły wsie: *Chamsk, Dębsk, Franciszkowo, Kluczewo* (?), *Kosiewo* (?), *Krukowiec, Kruszewo, Maryanki, Młudzyń* (?), *Olszewo, Orłowo, Poniatowo, Swojęcín, Wiadrowo, Wólka Kluczewska* (?), *Zalipie, Żuromin*. (SGKP, t. XiV, s. 866)

Żuromin utracił prawa miejskie w 1869 r. (po powstaniu styczniowym), a odzyskał je dopiero w r. 1925.

Wobec różnych interpretacji etymologii nazwy *Żuromin* przyjmuję ostatecznie zauważoną na początku rozdziału wersję prof. S. Rosponda. Oto jej brzmienie z niewielkimi opuszczeniami:

Żuromin, -a, żuromiński (błędnie: żuromski – dop. W.M.), pierwotnie był *Żerominem* (1578 r. *Żeromino*), a jeszcze wcześniej *Żyrominem* (*Szyromino* 1436 r.), czyli nazwą dzierżawczą utworzoną od nazwy osobowej *Żyroma*. Podstawa antropimiczna *żyr* była zarówno w drugim członie (*Domażyr*, *Sobieży*, *Wirzyr*), jak i w złożonych czy od nich skróconych nazwach osobowych często; *Żyroślaw*, *Żyra*, *Żyro*. Znaczenie jej było dostojne, gdyż np. staropolski *żyrzec* nawiązujący do ofiarnika pogańskiego oznaczał w tekstach biblijnych XV w. szafarza weselnego. Przyrostek *-oma* tworzył także nazwy osobowe, jak: *Radoma*. Był on kontynuacją archetypicznego imiesłowowego przyrostka *-om*: *Radom*, *Stradom*. Ginący wyraz *żyr* i jego derywaty (pochodne – wyj. W.M.) skojarzono z wyrazistszym *żur* i tym tłumaczy się zmianą *Żyromino*, *Żeromino* na *Żuromin* (...). (Rosp, 462)

Obecnie miasto jest prężnie rozwijającym się powiatowym ośrodkiem administracji, infrastruktury, handlu, oświaty.

Będzimin

Etymologię tej wsi ustalił prof. K. Zierhoffer. Twierdzi ten uczyony, że podstawą nazwy wsi jest imię zrekonstruowane na podstawie samej nazwy, choć nie poświadczone źródłowo. To imię to **Będziema*.

Nazwa wsi była w średniowieczu notowana w formie *Będziemino*. Wieś przynależała wtedy do powiatu mławskiego, gmina Rozwozin, parafia Lubowidz. Inne zapisy średniowieczne tej nazwy to: de *Banczemyno* (1502), *Bendzemino* (1570), *Będziemino*. Formant *-ino* jest charakterystyczny dla wielu nazw mazowieckich w okresie średniowiecza. Nazwa wsi powstała zgodnie ze schematem: **Będziema* \leq *Będziecech*

Forma **Będziema* jest skróceniem tego samego typu, co np. *Witoma* : *Witoślaw*. (Zier, 75)

Imię staropolskie *Będziech* dodatkowo potwierdził prof. Z. Klemensiewicz w swej monumentalnej „Historii języka polskiego” (Warszawa 1961, t. I, s. 66-67 i 78-80).

W późniejszych czasach (pocz. XIX w.) nazwę wsi zapisywano jeszcze w wersjach: *Będzimin*, *Będzemin*. W tym czasie była własnością wo-

jewody Zboińskiego. We wsi było wtedy 16 “dymów”, 128 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 45)

Wieś zapisana w formie *Będziemin* była w końcu XIX w. włościańska. Należała do gminy Rozwozin, parafia Lubowidz. Liczyła 197 mieszkańców (100 mężczyzn, 97 kobiet), 25 budynków, 125 mórg powierzchni, w tym 48 mórg gruntów ornych.

Folwark *Będziemin* należał wtedy do dóbr Poniatowo. Liczył 3 budynki, 9 mieszkańców.

Nazwy pokrewne na terenie Królestwa Polskiego to: *Bężeń*, *Będziechów*, *Będziemyśl*, *Będzienica* (potok), *Będzień*, *Będzieszyn*, *Będzirowice*, *Będzin*. (SGKP, t. I, s. 165-166)

Nazwa *Będzimin* występuje w Polsce jeden raz. Przybiera też formy pokrewne: *Będzyn*, *Będzinko*, *Będzino*, *Będziszewo*, *Będziłow*, *Będziłówek*, *Będźmierowice*.

Bieńki

Nazwa wsi stanowi typowy przykład nazwy rodowej. Głównie świadczy o tym forma liczby mnogiej, lecz także semantyka.

Odnotował tę nazwę K. Zierhoffer w powiecie Ciechanów, gmina i parafia Sońsk, w wersji de *Benky* (1424), de *Byenyki* (1435). *Bieńki* administracyjnie nie należą do powiatu żuromińskiego, lecz leżą blisko jego granic.

Nazwa ta przybierała na Mazowszu bardzo wiele dodatkowych nazw w miarę przydzielania potomstwu *Bieńków* coraz to nowych działów rodzinnych:

1. *Bieńki* w powiecie ciechanowskim przybierały dodatkowe nazwy: *Bucice*, *Karkuty*, *Skrzekoty*, *Śmietanki*, *Żarne*.
2. *Bieńki* z innego terenu Mazowsza mają “dodatki” w postaci: *Migdy*, *Szmiotanki*, *Kęsycze*, *Ziarno*, *Strzekoty*, *Karkuty*.

Należy dodać, że wymienione “dodatki” do nazwy głównej to formy przezwiskowe, tak bardzo charakterystyczne dla Mazowsza Północnego (por. wykaz imion staropolskich na końcu pracy).

Nazwa wsi pod względem etymologicznym to nazwa rodowa pochodząca od imienia *Bieniek* (\cong *Bienedykt* lub *Bieniamin*). (Zier, 112)

W formie *Bieniek* (*Beńki*) nazwa imienia jest używana do tej pory w gwarach i języku potocznym.

Nazwę wsi *Bieńki* jako rodową wymienia praca prof. H. Górnowicza, zbierająca nazwy tego typu z terenu Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza. (Gór, 77, 84, 132)

Słownik notuje nazwę *Bieńkowice*, w powiecie bocheńskim, zapisywaną wg J. Długosza jako *Benedyktowycze*. (SGKP, t. XV, s. 146).

Nazwy pokrewne to: *Bieniany*, *Bieniasze*, *Bieniaszowice*, *Bieniutki*, *Bienica*, *Bieniew*, *Bienin* (*Benin*), *Bieniuny*, *Bienkiewiczze*, *Bieńkowce* (SGKP, t. XV) oraz *Bieniów*, *Bieńczyce*, *Bienie*, *Bieniec*, *Bieńkowa Wisznia*, *Bieńkowce*, *Bieńkowice*, *Bieńkówka*, *Bieniszewo*. (SGKP, t. I)

W Polsce nazwa *Bieńki* występuje 4 razy, zawsze jednak wraz z drugą częścią, np. *Bieńki Śmietanki*. Wtedy jest to nazwa zestawiona.

Brudnice

Wieś szlachecka i historycznie stara. Leży nad rzeką Wkrą.

Pierwsza wzmianka o tej wsi pochodzi z roku 1384. "Sąsiedztwo Prusów", a potem państwa krzyżackiego były przyczyną, że niejedna tutejsza miejscowość po jakimś okresie istnienia pustoszała, a puszcza mogła nie raz wracać na miejsca już niegdyś zamieszkałe. Pustoszenia wsi nie były zresztą typowe tylko dla terenów sąsiadujących z granicą krzyżacką.

W zakątku Zawkrza, we wsi *Brudnice* nad Wkrą – Działdówką, w powiecie szreńskim, także wg wiadomości z 1502 r., kmiecie byli lokatorami "na surowym korzeniu". *Brudnice* są poświadczone źródłowo, że wieś wówczas powiększyła się o jakąś nieznaną nam liczbę włók (...) lub prawdopodobnie w tym samym czasie opustoszała (ostatnia wiadomość o *Brudnicach* przed rzezoną lokacją z 1452 r. (BorC, 58)

Zapis nazwy wsi z roku 1384 to *Brudnicze*, *Brunycza*, *Brudznycza*.

W 1437 r. wieś należała do dystryktu plockiego. Od 1439 r. znalazła się w dystrykcie zawkrzeńskim. W 1578 r. należała terytorialnie do powiatu szreńskiego, parafia Lubowidz. Osobliwością miejsca jest fakt, że już w roku 1384 odkryto tu rudy żelaza. Miało to niewątpliwy wpływ na powstanie nazwy wsi. Nazwa *Ruda* występuje zresztą blisko *Brudnic*, w gminie Lubowidz.

Od czasów średniowiecza była to wieś szlachecka. W 1437 r. szlachcic Piotr z Brudnic sprzedaje Wojciechowi z Brudnic 4 włóki ojcowizny w Brudnicach z połową młyna (...). W 1438 r. Piotr z Brudnic sprzedaje Wojciechowi 1 włókę i młyn z karczmą nad Wkrą. Następnie Piotr sprzedaje Sądkowi – dziedzicowi z Psar – 2 włóki ojcowizny w Brudnicach obok młyna (każdą włókę liczącą 7 prętów, wraz z siedliskami).

W 1439 r. wspomniany Piotr sprzedaje Wojciechowi z Brudnic całą część ojcowizny za 6 kóp i 15 gr pospolitych. Z kolei Sądek z Psar sprzedaje Wojciechowi z Brudnic za 8 kóp, gr 2 włóki kupione wcześniej od Piotra.

W roku 1497 król Jan Olbracht nadaje Stanisławowi Rościszewskiemu (por. nazwę – *Rościszewo*) m.in. skonfiskowane dobra niejakiego Macieja właściciela w Brudnicach, Pątkach i Lubowidzu.

W 1502 r. szlachcic Maciej z Lubowidza jako świadek w sprawie dzieściń z Brudnic oświadcza, że w Brudnicach są dwa folwarki uprawiane z dawna i “na surowym korzeniu”: jeden posiada Maciej Prudnicki (Brudnicki?) i sam go uprawia (...), inny folwark należy do Sądka Kosmaczewskiego (por. nazwę *Siemiątkowo-Kosmy* – dop. W.M.) cześnika plockiego, który osadził kmieci (...); są także w Brudnicach inne 4 włóki kmieci (...).

W r. 1531 posiadaczami ziem w Brudnicach byli: Gawel – 0,5 włóki, wdowa po Stanisławie – 2 włóki folwarczne, Tomasz Kosmaczewski – 2 włóki osadnicze, Tomasz – 2 włóki folwarczne i młyn o 1 kole w dzierżawie rocznej, Jan Broda – 0,5 włóki osadniczej. (SHGWP, 28-29)

W późniejszych wiekach *Brudnice* (nazwa upodobniła się do nazw rodowych z formantem *-ice*; wcześniej brzmiała *Brudnica* – dop. W.M.) w 1827 r. liczyły 28 domów, 285 mieszkańców. W końcu XIX w. wieś liczyła 24 domy, 240 mieszkańców, 60 mórg areалу. Folwark *Brudnice* należał wtedy do dóbr Poniatowo. Tu znajdował się młyn wodny i hamernia, której młoty kujące żelazo poruszane były wodą; był to jeden z większych zakładów fabrycznych tej okolicy. (SGKP, t. I, s. 384)

Nazwy pokrewne wsi w Królestwie Polskim to: *Brudnia*, *Brudki*, *Brudek*, *Brudnice* (folwark w pow. sierpeckim), *Brudno*, *Brudnowo*, *Brudzawy*, *Brudzeń*, *Brudzew*, *Brudzewice*, *Brudzewko*, *Brudzewo*, *Brudzice*, *Brudzów*. (SGKP)

Nazwę wsi *Brudnice* dość szczegółowo przedstawił prof. W. Taszycki. Pisał, że nazwy typu: *Brudnice*, *Bagienice* pod względem znaczeniowym wskazują na to, że są one formami o przyrostku *-ica*, a nie *-itjo-*.

Brudnice – pisze dalej Taszycki – to być może dawniejsze **Bródnice* (< *bród, brodu*). Na takie pojmowanie nazwy *Brudnice* naprowadza podwarszawskie *Brudno* notowane w źródłach jako *Brodno*, tj. *Bródnio*. Jeżeli wywodzenie formy *Brudnice* z *Bródnice* jest słuszne, w takim razie zestawzić ją trzeba z nazwą miasta *Brodnica* (w pow. Kartuszy) i *Brodnica* w ziemi dobrzyńskiej.

Uczony ten konkluduje: “nazwy miejscowe *Bagienice, Bielice, Brudnice, Czyrznice, Dąbrowice, Glinice, Kamienice* (...) są wedle wszelkiego prawdopodobieństwa nazwami topograficznymi”. (Tasz, 77-78)

W Polsce nazwa *Brudnice* występuje 1 raz.

Jest to malowniczo położony zakątek powiatu żuromińskiego.

Chamsk

To wieś w powiecie żuromińskim leżąca w odległości 1,5 km od drogi Żuromin – Biezuń.

Sama nazwa jest bardzo stara. W 1382 r. zapisywana była jako: *Chamsko, Champsk, Champsko, Champszko*. W XVI w. pisano nazwę: *Chamszk*; w 1552 r. – *Chamsko*; charakterystyczne są nazwy sąsiedniej wsi: *Ol-schevo Chamszkye, Olsevo Chamskie, Olszewo Champskie*.

Parafię *Chamsk* notuje się już w 1401 r. Wieś należała do tzw. “dys-tryktu zawkrzeńskiego”; w r. 1578 należała do powiatu szreńskiego. Od wczesnego średniowiecza wieś była szlachecka. W 1382 r. książę Siemowit IV nadaje Raciborowi z Chamska, skarbnikowi, tzw. “prawo nieodpowiedne”. Wtedy to wymieniany jest jako właściciel Nadbor z Chamska. W 1404 r. w danych własnościowych figuruje Pomścibor z Chamska. Pełnił on wiele różnych funkcji w latach 1416-1436. Tenże Pomścibor był też właścicielem wsi: *Borkowo, Koszewnica, Przybojewo*. Testamentem darowuje wsie *Chamsk* i *Poniatowo* swoim bratankom – Mikołajowi z Zeńboka i Janowi z Miłobędzina, także wnukom: Stanisławowi, Mikołajowi, Annie, Nastce (dzieciom zmarłego Piotra z Setropi) i swej żonie Dadźbodze.

W 1448 r. Stanisław – syn Piotra z Setropi – odstępuje stryjowi Janowi z Opinogóry wszystkie części w Opinogórze i Baczach w zamian za części w *Chamsku* i *Poniatowie* (...).

Później Elżbieta, córka zmarłego Mikołaja z Zeńboka (SHGP, 34), żona Jakuba (dziedzica na Wołyniu) odstępuje bratu Stanisławowi z Chamska jedną trzecią Chamska i jedną trzecią Poniatowa.

Dalsze dzieje tej wsi są ściśle związane z dziejami Bieżunia i Żuromina. Wiadomo np. że Chamsk był własnością Działyńskich, Zamoyskich, a od roku 1801 do 6 IV 1803 r. należał wraz z Poniatowem do księcia Józefa Poniatowskiego.

Kolejnymi posiadaczami Chamska byli: Adam Zaleski (do 1813 r.), Amalia z Zaleskich (do 1826 r.). Po licytacji właścicielem wsi był Główny Bank Berliński (do 1830 r.), Rząd Królestwa Polskiego (do 1837 r.). Później właścicielem był Adam Wołoski i in.

Parafia Chamsk w r. 1401 obejmowała wsie: *Łążek, Olszewo, Dębsk, Myślin, Karniszyn i Poniatowo*. (SHGWP, 34-35)

W 1475 r. ksiądz z Niedroża Starego (rektor kościoła w Chamsku) zrzeka się tegoż kościoła na rzecz biskupa płockiego. W 1484 r. doszło do ugody między Jakubem plebanem w Chamsku i Dorotą – wdową po Stanisławie z Chamska: pleban będzie posiadał włókę leżącą obok kościoła (uprzednio ta włoka należała do Doroty i wymienianego Pomścibora). W 1502 r. świadkowie zeznają w sprawie dziesięcin należnych plebanowi w Chamsku od wsi: *Myślin, Olszewo, Karniszyn, Dębsk, Dźwierzno*. W 1511 r. pleban Piotr zrzeka się kościoła w Chamsku. W 1518 r. ks. Stanisław z Siemiątkowa został przedstawiony Pomściborowi, dziedzicowi Chamska, przez biskupa płockiego na plebanię w Chamsku. W 1589 r. kościół parafialny św. Floriana. Kościół św. Wawrzyńca w Poniatowie był filią kościoła w Chamsku.

Najstarszy kościół w Chamsku z XV-XVI w. był gotycki. Zachowała się rzekomo murowana zakrystia z tego czasu. Według Świącickiego ("Opis starożytnej Polski", Warszawa 1828) w XVI w. w Chamsku istniał mały zamek. (SHGWP, 34-35)

W 1817 r. podczas wizytacji dekanalnej odnotowano, że do parafii Chamsk należały wsie: *Chamsk* (dziedziczna sukcesorów Adama Zaleskiego), *Dębsk* (tegoż), *Kossewo* (tegoż), *Sadłowo, Kobyła Łąka, Kczewo* (*Kocewo*), *Poniatowo, Kruszewo, Zalysie* (*Zalesie*), *Franciskowa, Myślino* (szlachecka), *Dzwierzno* (szlachecka). We wsi Chamsk w tym czasie było 26 "dymów", 341 mieszkańców. Proboszczem był w 1817 r. ks. Antoni Fiedorowicz, który urodził się 1 XI 1742 r. we wsi Horuden, w pobliżu Brześcia Litewskiego. Wyświęcony był w r. 1768 w Chełmży. (Grzyb, XIX)

Wieś i folwark Chamsk w 1827 roku liczyły 36 domów, 300 mieszkańców. Pod koniec XIX w. posiadłości w Chamsku liczyły 1278 mórg, w tym ziemi ornej (pszennej) 730 mórg, 270 mórg łąk, 102 morgi pastwisk, 142 morgi lasu; zabudowań murowanych 1, drewnianych 12; stosowano płodozmian 11- i 3-polowy, wydobywano dużo dobrego torfu. (SGKP, t. I, 542)

Nazwa wsi *Chamsk* została utworzona od nazwy osobowej za pomocą charakterystycznego formantu *-bsk*. Podobnie powstały nazwy: *Dębsk*, *Szreńsk*, *Gójsk* i in.

Według K. Zierhoffera nazwy miejscowe na *-sk* i *-sko* powstawały w okresie XII-XVI wieku. Na północnym Mazowszu odnotowano łącznie 108 nazw na *-sk* i 188 nazw na *-sko*. Przytoczę stare zapisy nazw osobowych i nazw wsi z XV i XVI w.: Pomstiborio de *Chamsco* (1404), Pomściborij de *Chamsko* wijshegradiensis (1431), de *Chamsko* (1430), in *Champsko* (1502), *Chamsko* (1570), *Chamsk* (1578).

Jest to nazwa działu od nazwy osobowej **Cham* oraz formy patronimicznej *Chamkowic* (...). (Zier, 130)

Uczony ten dodał, że imię, od którego pochodzi nazwa, zostało zrekonstruowane na podstawie zapisów nazwy miejscowej. W postaci zapisu pojawiło się jako “*cham*” ‘chłop, wieśniak’. Później przybierał ten rzeczownik znaczenie pejoratywne, ujemne. Powstało wiele derywatów. Słownik podaje, że *Cham* to imię starotestamentowe. Nosił je jeden z synów Noego, który niegodnie zachował się wobec swego ojca, za co został przeklęty (pośrednio) on sam, jak jego syn Kanan wraz z całym potomstwem.

Warto na koniec dodać, że zachowały się dokumenty traktujące szczegółowo o dobrach i ziemiach wsi i folwarku *Chamsk*. Jest to “Protokół instalacyjny Dóbr Bieżuńskich i Żuromińskich” spisany w r. 1836 na rzecz ówczesnej “naddzierżawczyni W-nej Stefanii Lipskiej” (dokument przechowywany w Bibliotece PAN w Krakowie). W dokumencie czytamy m. in. że w r. 1836 (...) włościanie mieli zasiewy ozime i jare kompletnie zaprowadzone (...). Ugory z dniem 1 czerwca podorane i uprawione (...). Ogrody zasadzone stosownem warzywem (...). Łąki w zakonserwowanym stanie utrzymali (...). Większa połowa zabudowań wiejskich dla samej starości jest w nędznym stanie (...). Płoty przy zabudowaniach i ogrodach i ogródkach warzywnych utrzymują w przyzwoitym stanie. Nie trudnią się sadzeniem i pielęgnowaniem drzew owocowych (...) mierną ilość zasadzili. Gospodarzy w liczbie 16 (...)².

W Polsce nazwa *Chamsk* występuje tylko 1 raz.

Cierpigórz

Jest to nazwa osobliwa i ciekawa. Już z początku zdradza swoją złożoność, składa się z dwóch elementów. Ponadto na Mazowszu jest swoistym ewenementem toponimicznym. Zaszły w tej nazwie zmiany historycznojęzykowe takie, które wyraźnie wskazują na związki z przemianami języka polskiego w jego dziejach. Uporządkujmy zjawiska językowe.

W nazwie wsi *Cierpigórz* występuje zmiana grupy *ir, yr*, pochodzącej z prasłowiańskiego **ir*, np. *sirota, szyroki*, jak też z prasłowiańskiego **ř*, np. *cirń, śmirć, czyrń, czyrzpać*, jak wreszcie z prasłowiańskiego **yr*, np. *siekira, syr, pastyrz*. Grupy te przechodzą w *er*.

Proces ten zaczął się najwcześniej, bo w XII w. w zakresie grup zawierających pierwotnie *ř*; w dwu pozostałych rozwija się dopiero w XV wieku. Jest też w pełni żywotny, czym się tłumaczy chwiejność tej zmiany i oboczność postaci starej i nowej, np. już w "Bulli gnieźnieńskiej" *Zuersov* (= *Zwierszow*) obok *Cyrnela* (= *Czyrniela*), *Sirdnicy* (= *Żyrdnicy*), *Tyrpis* (= *Cirzpisz*); w "Psałterzu floriańskim": *poćwirdzi* obok *poćwierdził*; w rotach (sądowych – uzupeł. moje W.M.) *dzirzeniu* obok *dzierzeniu*, *Dzirzka* obok *Dzierzek*, *cirp* obok *cierpieć*.

Powyższe wyjaśnienia zmian dodatkowo potwierdza fakt, że wśród średniowiecznych nazw osobowych obok takich, jak: *Radzięta, Mysłak, Sirak* (nazwa *Sierakowo* k. Raciąża), *Sławosz, Suł, Witosza, Pęcisz, Miłoch, Dzigoma, Kobyłka, Parzech, Kłobuczek, Pępik, Komor, Zdomir, Będziech* (...) także nazwa osobowa *Cirzpirz* (!) i charakterystyczne *Chrap* (por. nazwę *Chrapoń*). (Klem, 108)

Nazwa miejscowa *Cierpigórz* jest w literaturze fachowej trudna do umiejscowienia w klasyfikacji ze względu na zakończenie *-górz*. Zakończenie (w zasadzie wyraźnie czytelny pień *-górz(r)*- występuje chyba wyłącznie w tzw: nazwach kulturowych związanych z karczowaniem i wypalaniem lasów, dostosowaniu ziemi do upraw. Nazwy takie omówione są pod hasłami: *Łazy, Morgi, Pólko (Pólka), Buda* || *Budy*. Do tej kategorii należą też dwie nazwy: *Zgorzale* ('spalone') i *Pogórz* (po spaleniu), *Górzno*.

Nazwa *Cierpigórz* (w średniowieczu zapewne *Cirpigórz* i *Cirzpigórz*) też do tej kategorii należy. Od strony semantycznej nazwę wyjaśnił J. Ostaszewski tłumacząc, że *Cierpigórz* to imię oznaczające 'cierpliwy na gorze – nieszczęście'. (JOstasz, 126)

A. Brückner tylko potwierdza, że dawne *cirzpieć* (*cierpliwy* i *cierpię- tliwy*), *cierpiączka* ('szubienica'), *cierpiec*, *cierpota* (XVII w.) i *cierp- kość*, *cierpki* (i pierwotnie *tarnąc* z **tarpnąć*) łączy dwa znaczenia: o 'smaku gorzkim' i o 'bolu', szczególnie moralnym, co znosić trzeba wytrwać spokojnie (...). (Brü, 63)

Pod względem słowotwórczym nazwa wsi jest zrostem.

Według protokołu z wizytacji parafii Zielona z dnia 12 XII 1775 roku wieś *Cierpigorz* (zwraca uwagę -o-) należała obok wsi Gościszka, do para- fii Zielona.

Samogłoska *ó* w nazwie to ślad występującego jeszcze w gwarze *o*, np. w rzeczowniku *gora* (obecnie nazwa *Góra* na południe od Drobina).

Nazwa wsi *Cierpigórz* istnieje w dwóch miejscach na Mazowszu północnym.

W powiecie przasnyskim (gmina Bartoły) jest to wieś dawnej drob- nej szlachty i włościan.

W gminie i parafii Zielona wieś *Cierpigórz* liczyła w końcu XIX w. 18 domów, 126 mieszkańców, 32 morgi gruntów włościańskich (w tym 25 ziemi ornej). Grunty dworskie (folwark) należały do wsi *Sadowo*. (SGKP, t. I, s. 692)

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim: *Cierpice*, *Cierpięta*, *Cier- pisz*, *Cierpitz*, *Cierplewo*.

Ostatecznie należy przyjąć, że dawny zapis nazwy wsi w parafii Zie- lona to *Cirzpigórz* lub *Cirzpigorze*.

W wykazie miejscowości polskich nazwa *Cierpigórz* występuje 3 razy. Ponadto występuje w formach: *Cierpisz*, *Cierpięta*, *Cierpiec*, *Cierplewo*, *Cierpice*, *Cierpięty*.

Dąbrowa

Przy tej nazwie należy ostatecznie rozstrzygnąć wątpliwości dotyczą- ce trzech podobnych nazw wsi w powiecie żuromińskim i sierpeckim.

1. Nazwa wsi w gminie Biezuń leżąca przy szosie Biezuń – Zawidz brzmi: *Dąbrówki* (!). Ta wieś już w 1447 r. była zapisywana w liczbie mno- giej – *Dambrowky* a także jako *Dambrovky Byeszunskye* i *Byszanskye Dambrovky* nad rzeką Wkrą, 18 km na północny wschód od Sierpca. Już od r. 1447 w podziale dóbr dziedzicznych nazywała się *Dąbrówki*.

2. Nazwa wsi *Dąbrówki* dotyczy też blisko Sierpca położonych *Dąbrówek* (l.pluralis). Tę nazwę zapisywano w średniowieczu (1439 r.) jako *Dambrowka* (mylnie!), później jako *Dambrowky Szyeprzskye* leżące 3 km od Sierpca. Właścicielką wtedy była Małgorzata, córka zmarłego Sasina z Sierpca.

Nazwa tej wsi i jej właściciele jest związana z wsiami: Śniedzianowo, Zakrzewo, Brzozowo, Gulczewo, Dziarnowo, Biezuń (jako miasto), Seroki, Obrąb, Strzeszewo, Zimolza (por. odpow. nazwy wsi).

3. Nazwa *Dąbrówka* (1438 – *Dambrowa*, *Dambrowki*) to nazwa wsi położonej 3 km od Żuromina, przy szosie do Kuczborka. Nazwa ta pierwotnie, w zapisach średniowiecznych brzmiała: *Dambrowa*, obecnie – *Dąbrowa*. Jest to zatem nazwa poprawna etymologicznie i historycznie. Dawne rozszczępienie nosówki (-am-) obecnie funkcjonuje jako -q-.

Wnioski :

a. nazwa wsi figurująca na drogowskazie przy szosie Biezuń – Zawidz winna brzmieć: *Dąbrówki* (!).

b. nazwy wsi pozostałych to: *Dąbrówki* (k. Sierpca) i *Dąbrowa* w pobliżu Żuromina. Taka forma nazw jest w pełni uzasadniona historycznie.

Wieś *Dąbrowa* (w pobliżu Żuromina) to dawna *Dąbrówka* (*Dambrowa*, *Dambrowki*) (1438). W XVI w. leżała w powiecie i parafii Szreńsk (1578) i była własnością szlachecką. W 1438 r. w podziale dóbr między braćmi, dziedzicami z Kondrajca (w pobliżu Głinojecka – dop.W.M), Windyka pleban w Szreńsku i Paweł otrzymują połowę wsi Zaręby, Kamień i 4 części w *Dąbrowie* i *Galeminie* (por. nazwę – *Galomin*), także połowę wójtostwa w Krościnie (nazwa związana z *Kondrajcem Szlachecim* w pobliżu Głinojecka – dop.W.M.).

W 1474 r. ks. Kazimierz III nadaje 10 włók w Starej Dyble swemu piwnicznemu Marcinowi Rosołkowi z Dąbrowy wieś Grajewo. W 1578 roku istniał w *Dąbrowie* młyn dziedziczny. (SHGWP, 54)

Etymologiczny rodowód nazwy wsi został przeze mnie omówiony przy nazwie *Dąbrówki* w gminie Biezuń.

Wieś *Dąbrowa* według protokołu biskupiego z r. 1775, z okazji wizytacji parafii Szreńsk (!) była zapisywana w liczbie pojedynczej – *Dąbrówka* i leżała “w polu pod Żuromin”. (Grzyb, XIX, 27, 272)

Nazwę *Dąbrowa* nosił herb polski w kilku odmianach, związany rzekomo z herbem “Lis” jeszcze z czasów Kazimierza Wielkiego. (EstpG, I, 308)

Nazwa w wersji *Dąbrowa* często miała dodatkowe określenie, np. *nadolna* (por. nazwę *Nadolnik*), *podgórna*, *wielka*, *mała*, *kobyłańska*, *zgniła*, *nagórna* itp.

O nazwie *Dąbrowa* wiele napisał znawca przedmiotu A. Brückner (por. nazwę *Dąbrówki*).

Nazwę wsi *Dąbrowa* notuje słownik w dawnym powiecie mławskim, gmina i parafia Zielona. Wieś w II połowie XIX w. liczyła 10 domów, 90 mieszkańców, 196 mórg gruntów włościańskich (chłopskich) (w tym 169 mórg ziemi ornej). Istniał też tu dwór z cegielnią. Ta posiadłość należała do dóbr Sadowo.

W skali kraju nazwa *Dąbrowa* występuje aż 124 razy. Jako *Dąbrówka* – 82 razy. W formie *Dąbrówka* + *przymiotnik* – 64 razy; w postaci *Dąbrówki* – 10 razy; w wersji *Dąbrówki* + *przymiotnik* – 4 razy.

Dąbrowice

Nazwa tej wsi pozostaje w ścisłym pokrewieństwie z nazwami omówionymi już w mojej pracy. Wymienię je: *Dąbrówki* w pobliżu Bieżunia, *Dąbrówki* obecnie już dzielnica Sierpca, *Dąbrowa* – leżąca tuż przy Żurominie, a także wiele nazw miejscowych mających w swej nazwie pień *dąb-*.

W innym rozdziale swej pracy, korzystając z ustaleń Brücknera, pisałem, że często nazwy tego typu niewiele mają wspólnego z dębem.

W nazwie występuje wyraźnie formant bardzo produktywny w nazwach terenowych Mazowsza. Dość wymienić charakterystyczne przykłady: *Bielica*, *Kalenica*, *Okrąglica*, *Obcieklica*. (WRzF, 230-231)

Taki formant występuje na Mazowszu aż w 49 nazwach terenowych. Początkowo tworzył nazwy toponimiczne od wyrazów pospolitych, później tworzył formanty pochodne: *-nica*, *-enica*, *owica*, *-'ewica*, *-ownica*, *-'ewnica*.

W nazwie wsi *Dąbrowice* mamy przykład liczby pluralis formantu *-ica*, tak jak w nazwie *Bagienice* (por. odp. rozdziały tej pracy).

Nazwy miejscowe i terenowe na *-ice* "to pierwotny nominativus pluralis nazw osobowych z *-ic*. Formy pluralne (w l.mnogiej) oznaczały potomków tego, czyje imię stanowiło podstawę nazwy, następnie zaś po-

tomków-mieszkańców jednej wsi. Jako nazwy miejscowe i terenowe są to więc nazwy prymarne, tzn. istniejące najwcześniej. Patronimiczne nazwy wsi na *-ice* są jednym z głównych typów nazw miejscowych. Na Mazowszu jest ich stosunkowo niewiele, występują głównie w części zachodniej, po Wisłę i Narew (...). Mazowieckie nazwy terenowe na *-ice* są równie nieliczne (10 nazw), zlokalizowane także w zachodniej części Mazowsza (...), np. *Buszyce*, *Gorzuszyce*, *Letwice*, *Lewice*, *Mamlice*, *Tarasice*, *Wąsice* (*Wężyce*). Ponieważ są to nazwy drobnych obiektów nie zamieszkałych, jak pole, las, włóki, miejsce, są to nazwy o charakterze dzierżawczym. (WRzF, 230-232)

Omówiona w tym rozdziale nazwa *Brudnice* ma ten sam formant, lecz do kategorii nazw dzierżawczych nie należy. Skłaniam się zatem ku tezie, że nazwa wsi *Dąbrowice* (obecnie w l. pluralis) pierwotnie miała formę liczby pojedynczej. Trudno obecnie ustalić, czy pochodzi od nazwy osobowej *Dąbek* (Zier, 51), czy jest po prostu nazwą topograficzną w liczbie mnogiej.

Profesor W. Taszycki zanotował, co prawda nazwę *Dąbrowice* (*Dambrowicze* – 1359, in *Dąbrowicze* – 1511, *Dambrowycze* – 1511, *Dambrowice* – 1579 w powiecie skierniewickim i *Dąbrowica* w powiecie lubelskim), dodał jednak komentarz, który potwierdza przyjęty przez mnie rodowód nazwy wsi w gminie Żuromin.

Pisał: Nazwy miejscowe *Bagienice*, *Bielice*, *Brudnice*, *Czyrznice*, *Drzewice* (...), *Dąbrowice* (...) są wedle wszelkiego prawdopodobieństwa nazwami topograficznymi. W każdym razie mogą być za takie poczytywane wobec faktu, iż obok nich istnieją nazwy miejscowe lub wodne w postaci: *Bagienica*, *Bielica*, *Czernica*, *Brodnica*, *Glinica*, *Dąbrowica* (...). Przy niektórych wszakże z nazw wymienionych, np. przy nazwach *Dąbrowice*, *Drzewice*, (...), należy przypomnieć istnienie nazw osobowych: *Dąbrowa*, *Grab*, *Kamień* (...). Żeby sprawę rozstrzygnąć, trzeba rozporządzać zapisami danych nazw z tego okresu. (Tasz, 75-77)

W II połowie XIX w. *Dąbrowice* były wsią i folwarkiem wraz z wioską *Białydwór* (por. odp. rozdział). Wieś leżała wtedy w powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Zieluń. Liczyła 16 domów, 146 mieszkańców, 365 mórg gruntu (w tym 265 mórg ziem ornych). (SGKP, t. I, s. 932)

Nazw mających formę pluralną – *Dąbrowice* – słownik notuje w Królestwie Polskim tylko 9. W porównaniu do nazwy w liczbie singularis, która to nazwa występuje 15 razy, nazwa wsi w gminie Żuromin tylko potwierdza wcześniejsze uwagi etymologiczne.

W Polsce nazwa w formie *Dąbrowice* występuje 9 razy. Jako pochodzące od części *dąb-* istnieje w Polsce tysiące nazw miejscowych.

Należy dodać, że na terenie Polski istnieje wiele nazw etnicznych – nie terenowych – także zakończonych na *-ice*. Jest to jednak zupełnie oddzielna kategoria. Do niej należą też nazwy zakończone na *-any*. (“Onomastica”, XVII, 1972, D. Podlawska)

Dębsk

Wieś położona na wschód od Żuromina. Najwcześniejsza historia wsi sięga roku 1401, kiedy została zapisana jej nazwa: *Dampsko, Dampsk*. Wtedy już wieś należała do parafii Chamsk. W 1446 w dystrykcie płockim, w 1578 r. w powiecie szreńskim.

Już w czasach średniowiecznych *Dębsk* był własnością szlachecką. W 1446 niejaki Stogniew z *Dębska* sprzedaje Ziemakowi z Rościszewa (por. nazwę *Rościszewo*) część ojcowizny w *Dębsku* obejmującą 7 włók za 105 kóp groszy (...). W 1489 r. Jan z *Dębska* kupuje połowę wsi Żuromin z całym folwarkiem, siedliskiem i domami, także całe wójtostwo w Żurominie za 301 kóp groszy w szelągach. W 1496 r. król Jan Olbracht daje Pawłowi Ziemakowi z Rościszewa, sędziemu płockiemu, m.in. skonfiskowane dobra Pawła Przeradzkiego (por. nazwę *Przeradz*) w *Dębsku* oraz Januszowi z *Dębska* dobra Pawła z Przeradza w *Dębsku*.

W 1502 r. dwaj kmiecie z *Dębska* jako świadkowie w sprawie dziesięcin zeznają, że przed wojną pruską (1410?) był w *Dębsku* jeden folwark (...) i włóka ziemi. Z niej to oraz z 16 włók osadniczych dziesięcinę pobiera biskup płocki. (SHGWP, 55)

Z rodu *Dębskich* pochodziło wielu mężów zacnych i wielce zasłużonych dla swojej ziemi, jak również dla ziemi płockiej, dla Zawkrza. Ród *Dębskich* notowany jest w “Herbarzu polskim” pod herbem “Prawdziec” już od XVI w. Miał wiele koligacji ze szlachtą herbową na całym Mazowszu.

Około 1880 r. *Dębsk* był wsią włościańską. Liczył wtedy 1745 mórg, 337 mieszkańców, 31 budynków mieszkalnych; we wsi znajdowała się kaplica i wiatrak. (SGKP, II)

Nazwy pokrewne to: *Dębowce, Dębowica, Dębowice, Dębówka, Dębowo*.

Według “Opisu kościoła parafialnego chamskiego w dekanacie biezuńskim, powiecie mławskim, województwie płockim” z dnia 5. lipca 1817 r. wieś *Dębsk* należała wraz z wsiami okolicznymi do sukcesorów “śp. Adama Zaleskiego”. Liczyła wtedy 23 dymy, 224 mieszkańców. (Grzyb, XIX, z. 12, s. 32)

Zachował się dokument noszący tytuł “Protokół instalacyjny” z roku 1836. Dobrami zarządzała wówczas “W-na Stefania Wernich Lipska”. W dokumencie czytamy m.in.: Włóścianie kompletnie i na uprawnej roli mieli ozimym i jarym zasiewy zaprowadzone (...). Ugory podorane (...). Łąki zakonserwowane (...). Budowle są w stanie średnim, dachy zaś na wszystkich są zreperowane i dobre. Ogrodzenia w stanie użytecznym (...). Zamożność włóścian tej wsi jest średnia³.

Nazwa wsi *Dębsk* ma charakter terenowy, topograficzny. Została utworzona już we wczesnym średniowieczu od pnia *dąb* poprzez dodanie formantu *-sk* (\leq **-bšk-*). Formant ten tworzy w językach słowiańskich nazwy geograficzne, których pierwsze poświadczenia znajdują się już w najstarszych dokumentach. Nazwa *Dębsk* tworzyła też pochodne przymiotniki *Dębska*, lecz wtedy zachodziła zmiana rodzaju męskiego w żeński. (WRzF, 742-243)

W Polsce istnieją trzy nazwy w formie *Dębsk*, w postaci *Dębsko* istnieje 7 nazw.

Franciszkowo

Niewielka wieś leżąca przy szosie Biezuń – Żuromin, w pobliżu Żuromina.

Pod względem etymologicznym jest łatwa do wyjaśnienia. Powstała od imienia *Franciszek* poprzez dodanie charakterystycznego formantu dzierżawczego *-owo*. “Formant *-ow-* || *-’ew-* miał funkcję tworzenia przymiotników odrzeczownikowych (funkcja ogólnostrukturalna). Spełniał też funkcje: przynależnościową, dzierżawczą, własnościową, materialną, podobieństwa (...).

W toponimii rozwinęły się dwie główne funkcje tego formantu: 1. Dzierżawcza, gdy tworzy on nazwy od nazw osobowych i 2. Strukturalna, gdy tworzy on nazwy od apelatywów, od nazw geograficznych (np. wsi, lasów, nazw terenowych) lub służy adaptacji zapożyczonych. (WRzF, 246-247)

Do takich nazw należą m.in. *Borowo, Drążewo, Żmijewo, Agnieszkowo, Jakubowo, Sarnowo, Sadowo, Siemiątkowo, Kliczewo, Kosewo, Wylazłowo, Rynowo, Paulinowo, Nadratowo*. W dokumencie biskupim z 1817 roku czytamy, że wieś *Franciszkowa* (!) liczyła wtedy 4 dymy, 12 mężczyzn, 16 kobiet, łącznie z dziećmi 21 mężczyzn, 27 kobiet. Funkcję proboszcza parafii w Chamsku, gdzie należało *Franciszkowo*, pełnił ks. Antoni Fiedorowicz pochodzący z województwa brzeskiego. Proboszczem był w Chamsku od r. 1782.

Według dokumentów źródłowych dotyczących dóbr biezuńskich Andrzeja Zamoyskiego we *Franciszkowie* na początku XIX w. (1836) istniał folwark i wieś. Folwark *Franciszkowo* liczył w r. 1836 11 różnego rodzaju budynków: 1. dom ekonoma (o wymiarach 25 x 17 x 5,5 m) murowany; 2. stodoły łącznie ze stajnią, holendernią, szopą, spichlerzem; 3. stodoła o jednym klepisku; 4. chlewiki i kurniki; 5. studnia; 6. dom "szynkowny" drewniany (o wymiarach 21 x 11 x 4 m); 7. wjazd z drzewa (z dachem słomianym); 8. dom komorniczy (o wym. 21 x 11 x 4 m); 9. dom komorniczy; 10. szopa (o wym. 63 x 9 x 3,5); 11. dom mieszkalny komorniczy (21 x 11 x 4). Folwark *Franciszkowo* należał w końcu XIX wieku do wsi Poniatowo. Liczył wtedy 134 mieszkańców, 11 budynków mieszkalnych, 667 mórg gruntów, stosowano płodozmian 10-polowy. Wieś *Franciszkowo* była włościańska. Należała do parafii Chamsk. Liczyła 45 mórg włościańskich. (SGKP, t. II, s. 401; także "Protokół instalacyjny...", op. cit.)

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Francik, Franciszpany, Franciszkopól, Franciszków*. Wśród nazw współczesnej Polski *Franciszkowo* notowane jest 8 razy; w formie *Franciszków* – 13 razy.

Kliczewo (Duże, Małe), Wólka Kliczewska

Nazwa wsi *Kliczewo*, mimo że dość trudna do etymologicznych rozważań, na szczęście obrosła wcale obfitą literaturą naukową.

Rozpatrzmy więc wiele różnych prac na ten temat.

1. W słowniku rzeczownik *klicz* jest objaśniony jako "zawołanie, okrzyk, hasło zwołujące członków rodu rycerskiego" występujące w rotach sądowych już w XV w. Wyraz ten nie jest jednak zaświadczony w słownikach, np. w "Słowniku staropolskim". Niektóre słowniki (np. Karłowicza) notują wyraz *po-klicz* 'naganka, obława', zapoży-

czony z ruskiego *pókličь* ‘okrzyk, krzyk naganiaczy’. Wyraz ten był jednak dobrze zaświadczony w rdzeniu polskich imionach osobowych i nazwach miejscowych – nazwiska *Klicz*, *Kliczek* już w XV w. W Wielkopolsce od rosyjskiego *klič* pochodzą znaczenia ‘zew, zawołanie, hasło; głośny krzyk; obwieszczenie (...)’.

Prasłowiańskie **kličь* < **klik-jь* do **klikati* : *klikti*, **kliknqti* oznaczało ‘krzyczeć, głośno wołać’ (...).

Obok prasłowiańskiego **kličь* istniał też bliski znaczeniowo **klikь* zachowany u nas tylko w nazwach osobowych i miejscowych: już w XV w. nazwiska *Klika*, *Zaklika* (stąd nazwy miejscowe *Kliczyn*, *Zakliczyn*, *Zaklików*). (Sejps, 222-223)

2. A. Brückner pisał, że *klicz* to ‘zawołanie’ (o herbie szlacheckim) w XV w. w rotach sądowych; w nazwach miejscowych: *Dziewoklicz*, *Żaboklicz*, *Zaklika* od *klik* ‘krzyk’. (Brü, 234)
3. Z. Klemensiewicz w “Historii języka polskiego” podaje podobnie, że zawołanie szlacheckie dawało nazwę osoby lub nazwę miejscową. Zawołanie nazywało się *kliczem* = krzykiem. Takie zawołania stawały się z czasem godłem rodowym (herbem). Tworzone były od:
 - nazwy miejscowości rodowej, np.: *Leliwa*, *Rawa*, *Gozdawa*;
 - od jakiegoś członka rodziny, np.: *Lis*, *Łabędź*, *Rogala* (!);
 - od obcych wyrazów: *Prus*, *Sas*;
 - od obcych imion: *Bończa*, *Awdaniec*;
 - od rzeczy, która weszła w tradycję rodową: *Bród*, *Cholewa*, *Grabie*, *Hełm*, *Korab*, *Topór*;
 - od zawołań stanowiących okrzyk, nazwanie wojenne: *Do Łęga*, *Do Liwa*. (Klem, I, 131)
4. K. Zierhoffer notuje, że od imienia (nazwy osobowej) *Klicz* powstała nazwa miejscowa *Kliczewo*. Dalej pisze, że *Kliczewo* w gminie Żuromin, parafia Kuczbork, było notowane jak *de Clyczewo* (1502), *Kliczewo* (1578) oraz jako *Kluczewo*. Uczony dodaje, że niekiedy identyczna nazwa średniowieczna *Clicewo* (1404) i *Cliczewo* (1411) przybierała formę *Kluczewo*. Zmiana ta – tłumaczy uczony – jest rezultatem wprowadzenia formy hiperpoprawnej (nadpoprawnej – wyj. W.M.) w związku z przejściem *lu* > *li* (*lutościwy* > *litościwy*) (...). Taka sama zmiana zaszła w nazwie miejscowej *Dziewoklucz* *Dziewoklicz*. Ta sama praca notuje jeszcze nazwę wsi *Klice* (*Klicze*) w pow. Ciechanów, gmina Regimin. Również ta nazwa pochodzi od nazwy osobowej *Klicz* lub *Klik*. (Zier)

5. W. Taszycki odnotował w powiecie ciechanowskim nazwę patronimiczną *Klice* – zapis średniowieczny *Klycze, Klicze* (1567). (Tasz, 49)
6. A. Wolff notuje w swej pracy nazwę *Klice* jako część wsi Nagórki w byłym powiecie raciąskim, w parafii Rogotwórk. Uczony ten powołuje się tu na autorytet S. Rosponda, który wskazał, że raczej od *Klik* (nie od nazwy osobowej *Kieł*) pochodzi nazwa *Kliczewo*. (Wolff, 78) Tym samym potwierdza stanowisko K. Zierhoffera.
7. Bliski stanowisku Z. Klemensiewicza jest badacz starożytnego Mazowsza – J. Ostaszewski. Pisał on, że *Klice (Kliczewo)* – “to samo, co ‘kszyki, bekasy’ (nazwa ptaka) w brzmieniu bardzo starożytnym. (JOstasz, 78)

Wydaje się, że spośród wielu prawie podobnych interpretacji pochodzenia tej nazwy najwłaściwsza jest wersja prof. K. Zierhoffera. Chodzi o sam średniowieczny zapis nazwy, a także o pokrewne i bliskie nazwy na Mazowszu.

Wieś *Kliczewo* przynależała w 1775 r. do parafii Kuczbork. Przez tę parafię płynęły “dwie strugi”. Jedna z nich – Zbiczna ze stawu kudźborskiego wynikająca brała swój początek z rozmaitych strug pochodzących od Sarnowa. Ta rzeczka płynie przez rozmaite miejsca do miasteczka Szreńska. Druga rzeczka nazywa się *Chodupka*, bierze swój początek z rozmaitych bagnisków, płynie przez środek wsi *Kliczewa* i ciągnie się przez rozmaite pola i przez las mostowski (...).

Te rzeczki wznwyż wyrażone Zbiczna i Chodupka żadnej nie czynią przeszkody w przejściu do parafialnego kościoła, oprócz jedna wieś *Nicgora*, która jest naokoło opasana błotami (...).

W tym samym źródle czytamy, że “wieś *Kliczewo* (w 1775 r. – dop. W.M.) dziedzictwo JWImćPZamoyskiego, eks-kanclerza W.K. ma w sobie budynków do mieszkania dwadzieścia i cztery i budów dwie”. (Grzyb, XIX)

Wieś *Kliczewo* w 1775 r. należała do parafii Kuczbork obok wsi: *Krzywki Bratki* (szlachecka), *Nicgora* (szlachecka), *Chodupka* (szlachecka), *Wólka (Kliczewska)* własność A. Zamoyskiego, *Mianowo* (szlachecka), *Olszewko* (własność Pawła Mostowskiego), wieś *Kudźbork* (!) własność P. Mostowskiego, miasteczko *Kudźbork*.

Granice folwarku i wsi *Kliczewo* zostały dokładnie opisane w r. 1836. Właścicielką wtedy tzw. Dóbr Biezuńskich i Żuromińskich (po A. Zamoyskim) była wspomniana Stefania Lipska. Pobierała ona dochody

w latach 1836-39 z wsi i folwarków: Chamsk, Franciszkowo, Jonne, Kliczewo, Kossewo, Poniatowo, Sadłowo, oprócz wsi Myślino-Kocewo, Przeradz Wielki, Boguszewice (obecnie Boguszewiec – przy. W.M.), Dębówka, Olszewko, które wcześniej zostały sprzedane.

W latach 1836-39 w folwarku *Kliczewo* istniało 16 budynków: 1. dom ekonoma drewniany; 2. chlewy; 3. studnia z żurawiem i “śniągą”; 4. stodoła; 5. spichrz z siewkarnią i stodołą; 6. owczarnia łącznie z “holendernią”; 7. dom folwarczny (26 x 14 x 3,5) drewniany; 8. chlewy i kurniki; 9. chałupa przez “ogrodowego” zamieszkała; 10. szopa; 11. chałupa “dla włudarza przeznaczona”; 12. chałupa “przez czeladź dworską zamieszkała”; 13. chałupa dla czeladzi i “pasturza”; 14. kuźnia; 15. karczma (24,5 x 17,5 x 5); 16. wjazd drewniany⁴.

“Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” notuje nazwę wsi w powiecie sierpeckim, gmina Żuromin, parafia Kuczbork w formie *Kliczewo*. Wieś liczyła w 1827 r. 23 domy, 182 mieszkańców. W końcu XIX wieku miała 42 domy, 303 mieszkańców, 1160 mórg gruntów, 167 mórg nieużytków. (SGKP, t. IV, s. 166)

Wydaje się, że warto przytoczyć uwagę ze “Słownika geograficznego Królestwa Polskiego”: *Klucz*, starodawny wyraz, oznaczał zarówno narzędzie do zamykania, jak i w ogóle ogół złączonych w pewną całość części (klucz żurawi, ogół włości stanowiących jedną całość) (...). Klucz znaczy też zdroj, źródła”. (SGKP, t. IV)

Nazwy pokrewne to: *Klucz*, *Kluczbork*, *Kluczewa*, *Kluczewko*, *Kluczewsko*, *Kluczki*, *Kluczków*, *Kluczkowice*, *Kluczkówka*, *Kluczno*, *Kluczków*, *Kluczyce*. (SGKP, t. IV)

O wsi *Wólka Kliczewska* zachowała się jedynie notatka z r. 1836 w związku z przejściem włości przez “Naddzierżawczynię Lipską”. W materiale tym czytamy m.in.: Grunta przez nich posiadane mieli (...) zasiane na uprawnej roli. Ugory podorane (...) zasiane ozimną. Ogrodki bardzo małe mają (...). Łąki w czasie sprzątnęli. (...) Jedynie trzy domy są w stanie użytecznym (...) Ogrodki owocowe dwóch gospodarzy mają (...). Są dość za-możni (...). Pustych osad we wsi nie mają żadnych⁵.

Pod względem etymologicznym szerokie wyjaśnienia pierwszej części nazwy – *Wólka* (Kliczewska) znajdujemy w “Słowniku geograficznym Królestwa Polskiego”:

Wola, łac *libera villa*, *libertas*, nazwa dawana wsiom rolniczym, pojawiającym się już w I połowie XIII w. i stanowiącym, w stosunku do innych, odrębną katego-

rię osad ze względu na ludność i nadawane jej swobody. Potrzeba zużytkowania pustych obszarów leśnych należących do książąt, duchowieństwa i rycerstwa (...) wywołała zakładanie wsi z ludnością wolną, bądź przybywającą z obcych krajów (...). Osadnikom tym dawano działki ziemi z uwolnieniem na pewną liczbę lat, do dwudziestu, od wszelkich czynszów, opłat i podatków (także tzw. prawa "niemieckie" – przyp. W.M.). Najliczniej występują *Wole* w XIV w. na obszarze wschodniej i północnej części Małopolski, następnie w XV w. na Mazowszu, Podlasiu i Rusi Czerwonej. (...) często nazwa (*Wola*) *Wólka* oznaczać będzie tyle, co wolna osada, tyle co *Nowa Wieś* (por. nazwę w pobliżu Siemiątkowa). (SGKP, t. XIII, s. 774-775)

Nazw wsi w brzmieniu *Wola* (z drugą częścią) lub *Wólka* (także z określeniem przynależności lub położenia) istnieje w Polsce tysiące, łącznie z obecną dzielnicą Warszawy – *Wola* (!). (SGKP, t. XIII, s. 774)

Wieś *Wólka Kliczewska* (dawniej *Wólka Kluczewska*) znajdowała się w końcu XIX w. w powiecie sierpeckim, gmina Żuromin, parafia Kuczbork. Miała wtedy 12 domów, 144 mieszkańców, 713 mórg gruntów (105 mórg nieużytków). Wcześniej – w 1827 r. – było tu 10 domów. 76 mieszkańców. (SGKP, t. XIII, s. 841)

Profesor J. Miodek wyjaśnia, że nazwa *Ligota* jest oparta na rdzeniu słowotwórczym, który tkwi w formach *ulga*, *ulżyć*. W komentarzu do tej kwestii czytamy:

Wola, *Swoboda*, *Ligota* to jeden z najbardziej produktywnych typów nazw kulturowych polskiego obszaru językowego. Mamy około tysiąca *Wól*, *Wólek* i *Wolic*, nawiązujących do *woli*, która oznaczała czasowe uwolnienie osadników zakładających nową osadę od czynszów i robocizny, jeżeli była ona zastrzeżona dla pana wsi, a często też i od dziesięciny kościelnej. To uwolnienie (współcześnie *wolnizna*), zwano w dokumentach lokacyjnych *libertas* – po polsku *wola*. (Miod, 371, 759)

Zachowała się dość ciekawa informacja, że w roku 1775 (przy okazji wizytacji parafii Szreńsk) dopisano fakt pobierania dziesięcin snopowych przez mansjonarzy” m.in. ze wsi “*Wola Kliczewska* czyli *Orlewo*”.

Nazwy *Kliczewo Duże*, *Małe*, *Kliczewska Wólka* w Polsce występują tylko jako pojedyncze.

Kosewo

Ważne informacje historyczne i etymologiczne o nazwie *Kosowo* podał K. Zierhoffer. Pisał: *Kosowo* względnie *Koszewo*, dziś *Kossewo* w gminie Żuromin, parafia Chamsk, zapisywano w 1502 r. w wersji *Cossowo*, *Kossowo* (1578) oraz *Kosowo* i *Koszowo*.

Nazwa wsi mogła powstać jako nazwa działu od nazwy osobowej *Kos* względnie *Kosz*. Uczony ten dodał, że obecnie ta nazwa miejscowa nie pozwala na rozstrzygnięcie, jakie imię względnie nazwa osobowa leży u jej podstawy.

Nazwa *Kosowo* występuje też w powiecie płońskim, pułtuskim i łomżyńskim. W formie *Koszewko* – w pow. płońskim. Niekiedy – jako nazwa rodowa *Kossaki* – przybierała postać liczby mnogiej. Dodajmy, że w polskich gwarach znany jest rzeczownik *kosak* ‘sierp nieząbkowany; nóż do rżnięcia słomy’. (Zier, 60, 70, 222)

Wieś zanotowana została wśród Dóbr Biezuńskich Andrzeja Zamoyckiego, jako *Kossewo*.

W tzw. “protokole instalacyjnym” z r. 1836 dokładnie “opisano wszelkie budowle folwarczne, mieszkalne, gospodarskie i propinacyjne”. Wtedy to na lata 1836-39 właścicielką była “W-na Stefania Lipska Naddzierzawczyni”. W folwarku istniało aż 10 różnego rodzaju budynków, m.in. dom folwarczny, dom ekonoma, kurniki z chlewami, “mleczernia”, holendernia wraz z szopą, stodoły, studnia z żurawiem, dom “szynkowny” itp.

Wieś *Kossewo* została odnotowana przez słownik w gminie Żuromin, w parafii Chamsk. W 1827 r. było tu 12 domów, 92 mieszkańców. Pod koniec XIX w. – 219 mieszkańców (w tym 108 kobiet), 23 budynki.

Według Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego dobra *Kossewo* składały się z folwarków i wsi *Kossewo* i *Kliczewo*. Rozległość tych dóbr wynosiła 1309 mórg. W folwarku *Kossewo* było 342 morgi gruntów i ogrodów, 127 mórg łąk, 120 mórg lasu, 13 mórg nieużytków i placów. Razem – 602 morgi. Budynków murowanych 3, drewnianych 8. Stosowany był 7-polowy płodozmian.

Wieś *Kossewo* liczyła 23 osady, 67 mórg gruntów.

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Kossemin* (w parafii Zawidz), *Kossenice* (w parafii Goleszyn), *Kosserz*, *Kossobudy* (blisko Raciąża, przy szosie Raciąż – Glinojec), *Kossocice*, *Kossów*, *Kossowa*, *Kossowice*, *Kossowiec*, *Kossowska Wólka*. (SGKP, t. IV, s. 463-473)

W skali całej Polski nazwa *Kosewo* występuje 6 razy; 1 raz w formie *Kosewki*; 1 raz w formie *Kosew*.

Kruszewo i Krukowiec

Nazwę wsi *Kruszewo* odnotowano stosunkowo późno, bo w r. 1817. Wtedy to należała ta wieś do sukcesorów Adama Zaleskiego. Wchodziła do terytorium parafii Chamsk, obok wsi: *Dębsk*, *Olszewo*, *Koszewo*, *Sadłowo*, *Kobyła Łąka*, *Kczewo (Kocewo)*, *Poniatowo*, *Zalysie (!)*, *Franciskowa* (dawna pisownia), *Myślino (!)*, *Dźwirzno (!)*. (Grzyb, 32-33)

Wtedy we wsi *Kruszewo* odnotowano "6 dymów, 50 mieszkańców".

W czasach Królestwa Polskiego (po r. 1815) słownik zanotował, że wieś *Kruszewo* znajdowała się w powiecie sierpeckim, gmina Żuromin, parafia Chamsk. Miała 5 domów, 81 mieszkańców, 70 mórg gruntu uprawnego, 4 morgi nieużytków. (SGKP, t. IV, s. 736)

Ten sam słownik notuje nazwy pokrewne: *Krusz*, *Krusza*, *Kruszani-ca*, *Kruszanowice*, *Kruszanówka*, *Kruszony*, *Krusze*, *Kruszelnica*, *Kruszenica*, *Kruszetnica*, *Kruszew*, *Kruszewek*, *Kruszewice*, *Kruszewnia*, *Kruszewo*, *Kruszin* i in. (SGKP, t. IV)

Najbardziej popularną nazwą w tej kategorii jest nazwa *Kruszwica*.

Nazwa wsi *Kruszewo* z charakterystyczną spółgłoską *-sz-* w głównej części wyrazu (wymienialna w polszczyźnie z *-ch-*) z pewnością kojarzy się z przymiotnikiem *kruchy* (*kruszyć*, *kruszk*, *okruch*), *kruch* lodu czy stali; *krusz* 'grudka soli' ('sól w *kruchach*' czyli w 'kawałkach'); *kruszec* albo *kruszczyzna* ('metal'); *kruszeć* (stawać się *kruchym*); *kruszyzna* ('odrobina'). (Brü, 271)

Dodatkowo podam, że rzeczownik *kruch* (*krech*) to także *okruch*, *kruszek*, *okruszek*. *Krusz* to też 'grudka, gruzolek'. SW, t. II, s. 577)

Rzeczownik *kruszec* (*kruszc*) to też ogólna nazwa materiałów metalicznych (...).

Pochodzenie nazwy wsi nie od pokładów rud metali, lecz od *krusznia* = *kamienica* 'żwir' jest do przyjęcia, choć nie ostatecznie.

Nazwa *Krukowiec* oznacza niewielką wieś w pobliżu Młudzyna. Ze względu na formant *-ec* nazwa ta świadczy o przynależności do grupy nazw terenowych. Związane są z nią nazwy *Dębowiec*, *Żarnowiec*, *Grabowiec*, *Lipowiec* itp.

W funkcji toponimicznej formant *-ec* jest na Mazowszu znacznie bardziej produktywny, niż w nazwach prymarnych (słowotwórczo niepodzielnych), takich jak np.: *Baba, Bagno, Biel, Bór, Buda, Gać, Góra*. Ten formant *-ec* tworzył tzw. nazwy sekundarne. Na Mazowszu, blisko Sierpca, charakterystyczna jest nazwa *Babiec*, choć nazwa ta miała pierwotnie postać *Babice* i należy do kategorii rodowych.

Nazwa wsi *Krukowiec* (gwar. *Krukuwec*, też *Kurkuwec* (!)) to tzw. derywat od nazwy ptaka. Formant *-owiec* || *-ewiec* jest wtórny, powstały przez tzw. substancywizację poprzez *-ec* przymiotników zakończonych na *-ow-* || *-'ew-*.

Znaczeniowo nazwa *Krukowiec* kojarzy się z wyrazami *kruk, krukać, krakać, kruczeć, krukawka* (rodzaj gołębia). (Brü, 272)

Analogicznie zbudowaną nazwę – *Gawroniec* odnotowano na Sądeczyźnie, w powiecie miechowskim, w skierniewickim i w kieleckim. Tu nazwy pochodzą od ‘miejsca, gdzie jest dużo gawronów (*Corvus frugi legus*)’. Jest też możliwe, że *Gawroniec* to nazwa dzierzawcza od nazwiska *Gawron*. (E. Pawłowski, Dwuznaczne nazwy miejscowe [w:] “Onomastica”, XVII, 1972, s. 15)

W końcu XIX w. *Krukowiec* był osadą w parafii Chamsk. Miał 1 dom, 5 mieszkańców, 22 morgi gruntu.

Wśród aktualnie notowanych w gminie Żuromin nazw wsi *Krukowiec* nie jest notowany. Wskazuje zatem ten fakt na zaniknięcie tej nazwy. Pozostała ona w tradycji jako nazwa terenowa.

Nazwa *Kruszewo* występuje w Polsce 5 razy. Liczne za to są formy: *Krusz, Krusza, Krusze, Kruszenica, Kruszew, Kruszewek, Kruszewiec* itp.

Ostatecznie przyjmuję, że nazwa *Kruszewo* pochodzi od nazwy drzewa *kruszyna* : *kruszewina*. Tak powstawały nazwy miejscowości: *Krusze, Modrzewie, Olsze, Olszewo, Sośnie, Brzezcie, Lipie, Grabie, Jasienie (Jasiony), Bucze, Wierzbie*.

Rzeczowniki stanowiące nazwy drzew dały początek setkom nazw miejscowych. Zjawisko to, statystycznie biorąc, pokazuje, że najliczniej nazwy wsi, miast, osad, działów powstawały od rzeczowników: *dąb, brzoza, lipa, grab, olcha* || *olsza, buk, osa, jawor, jesion, wierzba, sosna* || *sośnia, jabłoń, brzość*⁶.

Wymienione nazwy drzew dały początek największej liczbie miejscowości w Polsce.

W powiecie żuromińskim jest także wiele tego typu nazw miejscowych.

Młudzyn

Jest to obecnie dość zamożna wieś nad Wkrą, leżąca w dół rzeki od Poniatowa.

Jedno ze źródeł pozwala na wywodzenie nazwy od staropolskiego zmodyfikowanego imienia **Młodota* (analogicznie: *Dobrota*). (WRzF, 91)

Według najstarszych zapisów dotyczących rodu Prokopa Gulczewskiego (Sieprskiego), który był starostą plockim (zmarł ok. 1519 r.), wieś należała do jego rodu lub osób skoligaconych.

Wspomniany Prokop miał 2 córki: Urszulę (nazwa *Urszulewo*) i Elżbietę (*Elźbiecin*). One to w roku 1540 podzieliły dobra bieżuńskie, także sierpeckie. Pochodząca z tego rodu Anna (z męża Latalska) otrzymała w 1578 r. posiadłość Biezuń oraz okoliczne wsie: Mojnowo, Seroki, Elźbiecino, Młodzin (!), Dąbrówki, Siedliska, część wsi Bobowo, Babcze (nazwa *Babiec Rżały* i in.), Myślin-Wątróbki. Później Anna Latalska, po rozwodzie z mężem Janem Latalskim, przekazała te dobra swej córce Jadwidze, która wyszła za mąż za Baltazara Wessla (por. nazwę *Jeżewo-Wessel*). W 1605 r. Anna Latalska (Wesslowa) sprzedała swe dobra wujowi Andrzejowi Kretkowskiemu, wojewodzie brzesko-kujawskiemu⁷.

Nazwę wsi już w XVIII w. zapisywano jako: *Młodzyn*, *Młudzyń*, *Młodzyń* i *Młodzym*⁸.

W zapisie parafii Biezuń z dnia 3 VII 1817 r. wieś została zapisana tak, jak w brzmieniu współczesnym – *Młudzyn*. Liczyła wtedy 10 “dymów”, 56 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 18)

W okresie Królestwa Polskiego (po r. 1815) *Młudzyń* (*Młodzyń*) liczył 22 domy, 193 mieszkańców, 530 mórg gruntów ornych, 124 morgi nieużytków.

Obecnie ta wieś znajduje się w granicach parafii Biezuń, lecz administracyjnie należy do gminy Żuromin.

Nazwa wsi najprawdopodobniej pochodzi od imienia zrekonstruowanego przez prof. K. Zierhoffera w postaci **Młodzian*, tak jak w nazwie *Młodzianowo*, *Młodzin* i in. lub od wymienionego na początku imienia **Młodota*. (Zier, 77)

Nazwa *Młudzyn* (nie – *Młudzyń*!) występuje w Polsce 1 raz.

Nadratowo

Nazwa wsi *Nadratowo Stare* i *Nadratowo Nowe* jest trudna do etymologicznej interpretacji. Nie udało się ustalić, czy w dawnym imiennictwie istniało imię *Nadrat*, czy może wcześniejsza nieprzekształcona forma tego imienia.

Wieś *Nadratowo* w roku 1775 została odnotowana w parafii Szreńsk.

“Słownik geograficzny Królestwa Polskiego” o wsi *Nadratowo* podaje: wieś i folwark (lit. B.C.) w powiecie mławskim, gmina Mostowo, parafia Szreńsk. Wieś miała w II poł. XIX w. 18 domów, 257 mieszkańców. Do wsi należały *Budy (Nadratowskie)*.

W 1827 r. w *Nadratowie* było 9 domów, 50 mieszkańców. Folwark i wieś *Nadratowo* liczył 605 mórg gruntów: w tym 265 mórg gruntów ornych i ogrodów, 126 mórg łąk, 73 morgi pastwisk, 64 morgi lasu, 77 mórg nieużytków, zarośli i placów; 3 budynki murowane, 5 drewnianych, pokłady torfu.

Wieś *Nadratowo (Stare)* liczyła 16 osad, 46 mórg gruntów. Folwark *Nadratowo* miał 139 mórg. W 1872 r. folwark ten został oddzielony od dóbr *Nadratowo* i liczył 90 mórg gruntu. (SGKP, t. VI, 861-862)

Prawdopodobnie nazwa wsi pochodzi od nazwiska właściciela – *Nadratowskiego*. Takie nazwisko na północno-zachodnim Mazowszu notuje cytowana praca J. Ostaszewskiego.

Olszewo

Jest to zdecydowanie nazwa topograficzna, tzn. związana z naturalnymi warunkami terenu, np.: jego ukształtowaniem, glebą, nawodnieniem, szatą roślinną, z żyjącymi na danym terenie zwierzętami itp.

Podstawy leksykalne takich nazw są lustrzanym odbiciem warunków topograficznych, z którymi zetknęli się twórcy nazw i które w nazwach tych utrwaliłi. (WRzF, 264)

Przytoczę tylko ogólny schemat powstawania takich nazw, biorąc pod uwagę znaczenie (semantykę) wyrazów. Szczegółowy przegląd poszczególnych rodzajów nazw topograficznych przedstawia się następująco:

1. Nazwy związane z naturalnym ukształtowaniem terenu, np.: *Górzno*, *Łąg* (*Łęg*), *Łążek*, *Ostrów*.
2. Nazwy określające jakość gleby, np.: *Biele*, *Bielawy*, *Glinki*, *Bagniska*.
3. Nazwy związane z terminami wodnymi, np.: *Bród*, *Jeziórko*, *Struga*, *Stawisko*.
4. Nazwy związane z cechami obiektów terenowych, np.: *Cienka*, *Czerwonka*, *Mokre*, *Obręb*, *Czubatka*, *Zielonka*.
5. Nazwy od nazw roślin, np.: *Borki* (*Borek*), *Lipniki* (por. nazwę w pobliżu Rościszewa – dop. W.M.), *Olszewiec*, *Olszewo*, *Osowa*, *Gniłków* (od nazwy *gniłki* ‘ulegalki’), *Żarnowiec* (*Żarnówka*), *Trzciniec*, *Chmieliny*, *Pyrzyska* (pszenica).
6. Od nazw zwierząt, np.: *Siastawka* (bocian), *Kosów* (*Kosewo*), *Sarnowo*, *Turzno* (*Turza*), *Rakowiec* (*Raczyny*), *Żmijewo*.
7. Nazwy wskazujące na położenie względem innego obiektu, np.: *Zalesie*, *Międzylesie*, *Zabagnie*, *Zatorowizna*, *U Brzostu*, *W Grądziku* (przewaga nazw przyimkowych). (WRzF)

Pod względem słowotwórczym nazwy terenowe tworzone za pomocą formantu *-ow-* || *-'ew-* powstawały od wyrazów pospolitych wg dwóch funkcji:

- a) funkcja dzierżawcza (np. od nazw osobowych),
- b) funkcja strukturalna (np. od nazw lasów).

Nazwa *Olszewo* pod względem semantycznym należy do powstałych od nazw roślin czyli do grupy drugiej.

Takie zakwalifikowanie nazwy znajdujemy w paru pracach toponomastycznych.

Potwierdza to prof. A. Wolff w pracy “Nazwy miejscowe na Mazowszu”. (op. cit., s. 98)

Także prof. K. Zierhoffer w cytowanej już pracy podaje argumenty rozstrzygające: *Olszewo*, dziś *Olszewo* pow. Sierpc, gm. Żuromin, par. Chamsk: de *Olschewo*; in *Champsko*, *Mislyno* et *Dampsko* et *Olsewo* (1502), *Olszewo* Chamskie (1578); *Olszewo* nazwa topograficzna⁹.

Rzeczownik *olcha* (*olsza*, *olszyna*; *Oleśnica*) to wg A. Brücknera prysłowo o wielorakiej postaci nagłosowej, np. w cerkiewnym – **jelcha*, **jelsza* (...). (Brü, 378, 379)

Z historii stosunków własnościowych i własności kościelnej wiadomo, że *Olszewo Chamskie* (!) liczyło dawniej 13,5 włóki areалу i należało do parafii Chamsk (21,5 wł.), obok wsi *Dembsk* (!) (20 włók), *Poniatowo* oppidum. (JOstasz, 186)

Znacznie później (w r. 1817) wieś *Olszewo* należała także do parafii Chamsk. Była wtedy własnością sukcesorów Adam Zaleskiego; wcześniej należała do tzw. dóbr biezuńskich.

W 1817 r. zapisano, że wieś *Olszewo* liczyła (łącznie z dziećmi) 279 mieszkańców, 30 “dymów”.

W dokumentacji z r. 1836 dotyczącej stanu posiadania dóbr “Nadzierżawczyni W-nej Stefanii Lipskiej” czytamy: Włościanie tej wsi (*Olszewo*) czynszowo pańszczyźnianej: a. grunta oziminy i jarzyną (...) mieli zasiane, b. ugor do dnia 1 czerwca uprawiony i oziminy zasiany został, c. ogrody stosownym warzywem były zasadzone (...), d. łąki zwykle zakonserwowane sprzątnęły, e. budowle co do dachów są w użytecznym stanie (...) niektóre jednak domy chylą się ku upadkowi (...), f. u trzech gospodarzy znalezione zostały ogródki, inni zaś wcale zasadzeniem takowych nie trudnią się (...), i. zamożność w ogólności włościan jest średnia (...)¹⁰.

W okresie Królestwa Polskiego *Olszewo* liczyło 36 domów, 464 mieszkańców, 1261 mórg gruntów (w tym: 674 morgi ziem ornyc, 50 mórg nieużytków). Istniał też wiatrak. Wcześniej – jak w wielu wsiach i folwarkach w powiecie żuromińskim – istniała karczma. (SGKP, t. VII, s. 508)

W Polsce nazwa *Olszewo* występuje 15 razy. Przybiera też liczne postaci utworzone za pomocą innych formantów.

Poniatowo

Niegdyś (w XVI w.) miasto nad rzeką Wkrą, położone przy szosie Żuromin – Lutocin.

Sama nazwa nie nastęrcza trudności co do jej etymologii. Jest ściśle związana z rodem Poniatowskich, lecz nie z osobą ostatniego króla Polski – Stanisława Augusta. Jest to nazwa dzierżawcza powstała przy pomocy produktywnego formantu *-ov-* (*-owo*). Jest też możliwe dopuszczenie tezy, że nazwa miasta, później wsi, jest związana z rodem o nazwie *Poniaty*.

Nazwę wsi (a raczej części wsi Skorosze) *Poniatowice* w powiecie nowomiejskim odnotował prof. A. Wolff, podając zapisy w starych księgach: *S. alias Ponyathowicze* (1535); *S. Ponyathy* (1535). (Wolff, 86)

W tym źródle nazwa ma wszelkie cechy nazwy patronimicznej. Należy jednak pamiętać o zjawisku, które powodowało przechodzenie nazw z kategorii patronimicznej do rodowej i innych.

Potwierdzenie powyższego znajduję w pracy prof. W. Taszyckiego. Pisał ten uczony:

Patronimiczne nazwy miejscowe typu: *Boguszyce* (por. nazwę *Boguszewiec* – dop. W.M.), *Czaplice*, *Lisice* (por. nazwę *Lisiny* – dop. W.M.), *Grzegorzewice*, *Jeżewice*, *Pawłowice*, *Niemojewice*, *Janowice*, *Michałowice*, *Poniatowice* (!) łączą się z tworzącymi ich podstawę imionami czy nazwami osobowymi: *Bogusz*, *Czapla*, *Lis* (por. nazwę *Lisiny*, *Lisewo* – dop. W.M.), *Grzegorz*, *Jeż* (por. nazwę *Jeżewo* – dop. W.M.), *Niemoj*, *Jan*, *Michał*, *Poniat* (!) za pośrednictwem form patronimicznych w postaci: *Boguszyca*, *Czaplica*, *Lisica*, *Grzegorzewicz*, *Jeżewicz*, *Niemojewicz*, *Janowicz*, *Michałowicz*, *Poniatowicz* (!). (Tasz, 26)

Nazwa wsi *Poniatowo* znajduje jeszcze jedną z interpretacji etymologicznych. Jest ona z resztą zgodna z wcześniej podanym tropem prof. W. Taszyckiego. Prof. Hubert Górniewicz w swej wielkiej pracy “Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza” zwrócił uwagę na prawidłowość: *Poniatowice* \cong *Poniatowo* \cong *Poniaty*. Powołał się przy tym na pracę A. Wolffa, co stanowi doskonałą konsekwencję teoretyczną. (Gór, 158)

Opisem historycznym *Poniatowa* i innych miejscowości na północnym Mazowszu zajmował się zasłużony dla tej ziemi i Bieżunia Marian Przedpeński. Pozostawił po sobie pracę w maszynopisie “O powiecie sierpeckim, jego miastach i wsiach” (1959), przechowywaną obecnie w zbiorach Biblioteki Narodowej w Warszawie (sygn. AKC 13751).

M. Przedpeński nie wyjaśnił samej nazwy i nie związał jej z konkretnym właścicielem wsi z rodu Poniatowskich. Informacje, które podał, są ciekawe.

Jako miasto *Poniatowo* sięga swymi początkami XVI wieku – data lokacji 13 V 1520 r. Nie zanotowano, na jakim prawie lokacja została dokonana. M. Przedpeński dotarł do źródła historycznego “Metryka koronna” (t. 33, s. 374) i innych dokumentów pisanych.

W spisach tzw. “poborowych” z r. 1578 (tu cytuje ogólnie znane źródła średniowieczne) *Poniatowo* figuruje jeszcze jako miasto, lecz z końcem XVIII w. jest już wsią. We wspomnianym roku 1578 było tu 200 mieszkańców (dużo, jak na czasy – dop. W.M.), w tym 84 rzemieślników; aż 18 zajmowało się produkcją “bimbru” i piwa. Herbem *Poniatowa* jako miasta był “Jastrzębiec” – złota podkowa z krzyżem w środku pola w kolorze niebieskim.

Już w roku 1564 istniał tu kościół filialny należący do parafii Chamsk. Ten kościół drewniany uległ pożarowi w roku 1673. Późniejszy kościół

murowany został wzniesiony w 1805 r. przez wielkiego posiadacza dóbr Adama Zaleskiego. Został odnowiony w r. 1861. Wtedy to notowano nazwę wsi w formie *Poniatów*, w parafii Chamsk.

Jako należąca w 1817 r. do parafii Chamsk, wieś *Poniatowo* (dziedziczna sukcesorów A. Zaleskiego) liczyła 37 “dymów”, 404 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 33)

W latach późniejszych dobra “na Poniatowie” przeszły w posiadanie rodu Wołowskich.

W końcu XIX w. i w czasie Królestwa Polskiego dobra w Poniatowie obejmowały 691 mórg areалу; folwark liczył 2155 mórg. W skład tej posiadłości wchodziły jeszcze folwarki: *Orłowo*, *Krukowiec*, *Franciszkowo* i *Maryanki* (obecnie *Marianki*). (SGKP, t. VIII)

Z tych nazw zachowało się tylko *Franciszkowo*.

Zarówno historia kościoła, jak też przeszłość tej miejscowości zasługują na rzetelne, szczegółowe opracowanie monograficzne.

W Polsce nazwa *Poniatowo* występuje 2 razy (drugi raz w pow. Ostrów Mazowiecka).

Dużą pracę o *Poniatowie* przygotowuje obecnie Tadeusz Orłowski. Dotyczy ta praca historycznych i kulturowych związków budowli kościoła w Poniatowie ze współczesnością. Należałoby wesprzeć tę cenną inicjatywę i wysiłek twórczy.

Raczyny

Żadne z opracowań onomastycznych nie omawia nazwy wsi. Pozostaje mi w tej sytuacji posłużyć się wyraźną analogią.

1. W powiecie płockim (gmina Lelice) leży wieś *Raczewo* (*Racewo*) notowana już ok. 1240 r., zapisywana jako: in *Raczyewo* (1305), *Raczewo* (1570), *Reczewo* (1578), *Raczewo* || *Racewo*.

W tym przypadku jest to nazwa działu od nazwy osobowej **Racz*, tj. **Rak*+*jъ* (≡ nazwa osobowa *Rak*) albo od imienia **Rac*, tj. *Rat*+*jъ* (≡ *Racibor*).

2. Również w powiecie płockim (gm. Mąkolin) leży wieś *Raczyno*, dziś *Reczyno*. Zapisy tej nazwy to: *Raczino* (ok. 1240 r.), *Reczino* (1570), *Raczin* (1576), *Raczyno* (*Racyno*).

Jest to nazwa działu od nazwy osobowej **Racza*, tj. *Rak+ja* (≡ n.os. *Rak*) albo od imienia **Raca*, tj. *Rat+ja* (≡ *Racibor*)

3. Jest również możliwe, że postać *Raczyno* powstała z dawniejszej formy *Radczyno* względnie *Radszyno*. W wypadku dawniejszej formy *Radczyno* byłaby to nazwa działu od imienia **Radka* (≡ *Radociech*, *Radomił* itp.). W wypadku pierwotnej formy *Radszyno* mielibyśmy do czynienia z nazwą działu od imienia *Radsza* (≡ *Radociech*, *Radomił* itp.).
4. W powiecie płońskim istnieje nazwa *Rakowo* (liczba pojedyncza), która pochodzi od nazwy osobowej *Rak*. (Zier, 314-315)
5. Pluralną formę nazwy *Raki* notuje też praca o nazwach rodowych H. Górnowicza. Tu jest to nazwa typu rodowego. (Gór, 76-81)

Posługując się powyższymi przytoczeniami przyjmuję, że nazwa wsi *Raczyno* ma charakter rodowy.

Słownik odnotował, że w połowie XIX w. *Raczyno* leżały w powiecie mławskim, gmina Rozwozin, parafia Lubowidz. We wsi istniał urząd gminy, szkoła początkowa, wiatrak; 36 domów, 327 mieszkańców, 860 mórg ziemi “użytecznej” i 21 mórg nieużytków. (SGKP, IX, 376)

Nazwy pokrewne w Królestwie Polskim to: *Raczany*, *Racze*, *Raczek*, *Raczenięta*, *Raczewicze*, *Raczki*, *Raczkiwicze*, *Raczków*, *Raczkowa* (dolina), *Raczkowa* (woda), *Raczkowicze*, *Raczkówka*, *Raczkowszczyzna*, *Raczów*, *Raczowce*, *Raczyborek*, *Raczyce*, *Raczyn*, *Raczyn-Bród*, *Raczyna* i in.

Rozwozin i Rozwozinek

Są to nazwy sąsiednich wsi, a także nazwy pochodzące od tego samego wyrazu podstawowego. Starsza (zasadnicza) jest nazwa *Rozwozin*. Miała z pewnością średniowieczną formę zakończenia na *-ino*. Nazwa *Rozwozinek* ma już formant zdrabniający, późniejszy niż *-in* (*-ino*).

Rzeczownik *wóz* (*wózek*, *wozowy*, *wozownia*, *wozić*) tworzył liczne złożenia. Od nich pochodzą formy: *wywóz*, *nawóz*, *przywóz* (*przywoźny*); także *woźny*, *woźnica*. Wszystkie te formy pochodzą od prasłowiańskiego czasownika **wozati*. W języku cerkiewnym była forma *woz*. W języku niemieckim *be-wegen* (z wyraźną cząstką poprzedzającą). (Brü, 631)

Zmiana formantu *-ino* w *-in* zachodziła prawdopodobnie pod wpływem nazw rodowych, np. omówiona w innym miejscu nazwa *Straszewo* ≙ *Straszewy*. Zmiana liczby z pojedynczej na mnogą zachodziła nie zawsze, choć dla ścisłości podam parę przykładów, że nawet w nazwach terenowych i odosobowych takie zmiany w ciągu XV i XVI wieku zachodziły: *Boża Wola* ≙ *Wólki*, *Cisek* ≙ *Ciski*, *Dąbek* ≙ *Dąbki*. (Zier, 50-51).

Główna wieś (starsza) *Rozwozin* była organizacyjnie połączona z osadami *Wygoda* (n. karczmy) i *Majdany*. Ogólnie biorąc *Rozwozin* to wieś, folwark, dobra ziemskie nad rzeką *Działdówką* (*Wkrą*); bagniste położenie w parafii Lubowidz. Wieś posiadała gorzelnię przerabiającą do 100 korców ziemniaków dziennie. We wsi było w II poł. XIX w. 24 domy, 198 mieszkańców. W 1827 r. – 15 domów, 175 mieszkańców.

Tereny zostały w XIX w. w dużej części osuszone.

Dobra ziemskie *Rozwozin* składały się w 1895 r. z folwarku *Rozwozin* i *Sierakowo* (1828 mórg ziem).

Folwark *Rozwozin* liczył 625 mórg ziem ornych, 108 mórg łąk, 77 mórg pastwisk, 36 mórg nieużytków; 10 budynków murowanych, 9 drewnianych; stosowano płodozmian 13-polowy.

Folwark *Sierakowo* liczył 246 mórg ziem ornych, 193 morgi łąk, 99 mórg pastwisk, 417 mórg lasów, 26 mórg nieużytków; 1 dom murowany, 8 drewnianych, las “urządzony”. Wcześniej dobra te obejmowały ok. 300 włók powierzchni i obejmowały wsie: *Rozwozin*, *Dziwy*, *Wapniska*, *Rynowo*, *Będzemin* (!), *Siemcicha* (!), *Raczyny*, *Żarnówko*, *Dąbrowice*, *Syberya* (!), *Sinogóra*, *Tadajówka*, *Psota*, *Białydwór* (!).

Rozwozin był siedzibą gminy, która ogółem liczyła w l. 80. XIX w. 479 domów, 4553 mieszkańców, 24105 mórg obszaru (693 morgi nieużytków), 6531 mórg ziem włościańskich. W gminie znajdował się kościół parafialny, sąd gminny, urząd gminy (we wsi *Raczyny*), kasa wkładowo-zaliczkowa, trzy szkoły (w 1879 r. – 321 uczniów), browar, 2 gorzelnie, 2 młyny wodne, 4 wiatraki, 3 cegielnie, smolarnia, 3 karczmy (np. *Wygoda*).

W skład gminy *Rozwozin* wchodziły wsie: *Będzemin* (!), *Bądryń-Ruda* (!), *Bądryń*, *Borczyny*, *Brudnice*, *Chromakowo*, *Cieszki*, *Dąbrowice*, *Dziwy*, *Galomin*, *Głęboka*, *Jakubowo*, *Lubowidz*, *Łazy*, *Okrąglik* (?), *Przeradz Wielki*, *Przeradz Mały*, *Paulinowo*, *Psota*, *Pątki*, *Rozwozin*, (z osadą *Majdany*), *Raczyny*, *Rozwozinek*, *Rynowo*, *Rudniwa*, *Rzęzawy*,

Sierakowo, Syberya, Sinogóra, Siemcicha, Sztok, Tadajówka, Wapniska.

Wieś później powstała – *Rozwozinek* – w latach 80. XIX w. była folwarkiem w gminie *Rozwozin*, w parafii Lubowidz. Liczyła 2 domy, 13 mieszkańców; 227 mórg gruntów: 178 mórg ziem ornych i ogrodów, 67 mórg łąk, 26 mórg pastwisk; budynków drewnianych – 6.

Znajdowały się tu duże pokłady torfu.

Przedrostek *roz-* był w okresie powstawania nazewnictwa dość produktywny. Występuje na terenie Królestwa Polskiego w nazwach: *Rospuda*, *Rozrazów*, *Rozdrażew*, *Rozsocha*, *Rozstanki*, *Rozstępniewo*, *Rozterk*, *Roztyczki*, *Roztrębowo*, *Rozwadów*, *Rozwadówek*, *Rozwady* i in. (SGKP, t. IX, s. 849)

W Polsce nazwa *Rozwozin* występuje 1 raz. Przybiera też formę *Rozworzyn* (1 raz) i *Rozwory* (2 razy).

Rzęzawy

Jest to nazwa osobliwa, nawet na Mazowszu. Występuje w niej wyraźny formant pluralny *-awy*, taki jak w nazwie *Bielawy*; podobnie w nazwie *Straszewy* (*-ewy*). W liczbie pojedynczej formant ten przyjmował wyraźnie postać *-owo* i wtedy oznaczał dzierżawczość, przynależność, własność.

Wieś *Rzęzawy* w roku 1817 należała do włości “J.P. Mostowskiego”. Liczyła 13 “dymów”, 66 mieszkańców. Wchodziła w skład parafii Lubowidz, obok takich wsi, jak *Żuromin*, *Lubowidz*, *Pątki*, *Będzyn*, *Brudnice*, *Galomin*, *Rozwolin*, *Będzimin*, *Ruczyny* (*Raczyny* – dop. W.M.), *Wadajewko*, *Jagodowizna*, *Dziwy*, *Płociczno*, *Młęczówka*, *Budy*, *Wiadrowo*, *Cieszki*. (Grzyb, XIX, 41-51)

Nie wydaje się, by nazwa wsi pochodziła od *chrapania*, *warczenia* (cerk. **regnąti*). (Brü, 477)

Także nie do przyjęcia jest wywodzenie nazwy wsi *Rzęzawy* od specyficznego, chorobliwego sposobu oddychania (*rzężenia*).

Najpewniejsze jest wywodzenie nazwy *Rzęzawy* od nazwy dzikiej gęsi żelazistego albo białego koloru – *gęgawy*. (SW, t. I, s. 817)

Od tego rzeczownika mamy pokrewne: *gęganie*, *gęgała*, *gęglawy* || *gąglawy* ’mówiący niewyraźnie, przez nos, jąkała’, *gęglotać*, *gęglać*, *gęgnąć*, *gęgotać*, *gęglić*, *gęgać*.

“Słownik warszawski” podaje czasownik w bezokoliczniku *rzężeć* i *rzezić*, którego znaczenie (prócz chorobliwego oddychania) ściśle związane jest z odgłosami, głosami *gęgaw*, *gęgania*, *rzędzenia*, *rzędzenia*. (SW, t. V, 882)

Zatem wieś *Rzędzawy* to dawno temu miejsce, gdzie słychać było głosy *rzędzenia*, *rzędzenia* gęsi – *gęgaw*.

Etymologia tej nazwy bardzo się zatarła, jak np. w nazwach: *Rzędnowo* (*Gęgnowo*) w byłym powiecie mławskim, *Zaboklik* (‘żabi krzyk’), *Krery* (‘gawrony’), *Karwacz* (‘pastwisko’), *Dzierzega* (‘rzęsa wodna’), *Sierakowo* (Szarakowo), *Szczuki* (‘szczupaki’), *Głużek* (głuszek, głuszcze), *Klice* (*Kliczewo*) (‘krzyki’, bekasy w brzmieniu bardzo starożytnym), *Karniewo*, *Karniszyn* (‘karno’ – stada ptactwa). (JOstasz, 78-80)

Rzędzawy (pisane w XVI w. jako *Rzqzawy*, *Rzyszawy*) to wieś i folwark w dawnej gminie Rozwozin, parafia Lubowidz. W 1827 r. było tu 14 domostw, 72 mieszkańców.

W 1885 r. folwark *Rzędzawy* liczył 581 mórg ziem, w tym: 529 mórg gruntów ornych i ogrodów, 39 mórg łąk, 12 mórg nieużytków; 2 budynki murowane, 11 drewnianych, płodozmian 13-polowy.

Wieś *Rzędzawy* liczyła w końcu XIX w. 23 osady ludzkie, 110 mórg gruntów, (SGKP, t. X, s. 166)

Jako nazwę pokrewną słownik wymienia *Rzędzewo* w powiecie włocławskim.

Nazwa *Rzędzawy* w gminie Żuromin była w średniowieczu zapisywana w formach: *Zyrzawa* i *Zyrzawi*. (SHGWP, 350)

W skali Polski nazwa występuje dwa razy (drugi raz w powiecie sieradzkim).

Sadowo

A. Brückner wyjaśnia, że rzeczownik *sad* oznaczał pierwotnie ‘ogród’. Miał też inne znaczenia i tworzył liczne formy pochodne: *sadzić*, *sadowić*, *sadownik*, *sadz* (‘sad’ 1500 r.) na ryby. Dziś tylko *sadzawka* (...) oraz rodzaj siatki używanej przez wędkarzy. (Brü, 478-479)

W języku prasłowiańskim wszystkie pochodne formy mają swoje źródło od dawnego pnia **sied-* (jak w wyrazie *siedzieć*) (por. *Siedliska*).

W. Taszycki, odnotowując nazwę wsi w powiecie rawskim – *Sadkowie* (1579), wywodzi tę nazwę od nazwy osobowej *Sadek*. Dodajmy, że

w średniowiecznych zapisach ta nazwa osobowa miała postać *Sedko* (zamiennie *Sądko* lub *Sadko*) (1475). (Tasz, 63)

Należy tu wykluczyć, że nazwa wsi *Sadłowo* w gminie Biezuń ma etymologiczny związek z nazwą wyżej omawianą. Chodzi o fakt, że w nazwie *Sadłowo* występuje zbitka *-dl-* (pierwotnie *-dl-*), która nie ma miejsca w nazwie *Sadowo*. W nazwie *Sadłowo* występuje element etymologiczny *sedl-* a nie *sad-*.

Interesująca nas nazwa *Sadowo* może być traktowana jako nazwa topograficzna lub kulturowa, a nawet dzierzawcza. Wskazuje na to fakt, że nazwy tego typu występują licznie w powiecie żuromińskim i sierpeckim (granicznym): *Borowo*, *Brzozowo*, *Drązewo*, *Żmijewo* (26 nazw). (WRzF, 247)

Skłaniam się ku tezie, że nazwa wsi *Sadowo* jest związana z kulturą rolną, leśną, ogrodową. Do tej kategorii należały omówione w innych rozdziałach nazwy: *Obrąb*, *Dźwierzno*, *Obory* (*Obórki*), *Mościska*, *Rudniska*, *Kocewo*.

W II połowie XIX w. wieś *Sadowo* stanowiła wraz z folwarkiem dobra w powiecie mławskim, gmina i parafia Zielona. Folwark *Sadowo* liczył 2 domy, 46 mieszkańców. Dobra ziemskie *Sadowo* liczyły 4528 mórg (w tym 2688 mórg ziem ornych). Do tych dóbr należały wsie: *Cierpigórz*, *Osówka*, *Kuczborek* (!), *Dąbrowa* i *Zielona*. (SGKP, t. X, s. 205)

Pokrewne nazwy w Królestwie Polskim to: *Sadów*, *Sadowa*, *Sadowie*, *Sadowiec*, *Sadówka*, *Sadówko*, *Sadowno*, *Sadowniki*, *Sadowszczyzna*, *Sady*, *Sadyby* (*Sadyba*). (SGKP, t. X)

W skali Polski nazwa *Sadowo* występuje 7 razy. Przybiera też formy: *Sadowa*, *Sadowice*, *Sadowie*, *Sadowiec*, *Sadowne*, *Sadów*, *Sady*.

Tadajówka

Jest ciekawe, że nazwa ta występuje w 1817 r. w wersji *Wadajewko*. Wieś należała wtedy do "J.W-o Wojewody Zboińskiego". Liczyła 30 mieszkańców. (Grzyb, XIX, 46)

W latach 80. XIX w. wchodziła w skład gminy Rozwozin (wraz z Rozwozinkiem). Liczyła wtedy "12 osad ludzkich", 314 mórg gruntów. (SGKP, t. IX, s. 85a)

Dane te mogą być nieścisłe, w innym bowiem miejscu tego słownika czytamy, że wieś nosiła nazwę *Tadajewka*, była włościańska i w końcu

XIX w. liczyła 9 domów, 84 mieszkańców, 314 mórg gruntów; w 1827 r. – 6 domów, 64 mieszkańców. (SGKP, t. XII, s. 140)

Czy nazwy *Tadajówka* i *Wadejewko* oznaczają tę samą wieś?

Gdyby nawet *Wadejewko* była właściwa, to pochodzi od imienia **Wadek* (tak jak – *Wadkowo*). (Zier, 78)

Pewniejsze jest tu wyjaśnienie etymologii związanej z nazwą *Tadajewo* i *Tadajewko*. Obie te nazwy wsi i kolonii notuje słownik w pow. rypińskim, gmina Starorypin. Obie wsie należały do dóbr *Strzygi*.

Przy nazwie *Tadajewo* odkryto stare grodzisko i cmentarzysko przedhistoryczne. Na dokumencie z r. 1832 figuruje notatka: *Tadeius haeres de Thadaio*¹¹. Jeszcze w XVI w. notowane były płacone podatki przez “*Tadajewskiego*” z *Tadajewa*; niejaka “*Tadajewska*” także. Na ziemi w *Tadajewku* niejaka Elżbieta z Sierpca miała 3 poddanych (SGKP, t. XII, 140)

Z pewnością nazwa wsi *Tadajówka* ma swoją historię związaną z właścicielami z Rypina; chodzi o bliskość położenia tej wsi; z pewnością też o potomka rodu.

Nazwy pokrewne: *Tadań*, *Tadanie*, *Tadeusz*, *Tadeuszki*, *Tadeuszów*, *Tadeuszówka*, *Tadeuszowo*, *Tadzin*, *Tadzino*.

W Polsce nazwa w postaci *Tadajówka* występuje 1 raz; ma też postacie: *Tadajewo*, *Tadeuszowo*, *Tadeuszów*, *Tadeuszówka*, *Tadzin*, *Tadzino*.

Wiadrowo

Nazwa wsi pochodzi od nazwy osobowej **Wiedro*. (Zier, 79)

Wieś już w średniowieczu była własnością szlachecką.

Nazwę notowano już w 1447 r. jako: *Wyodrowo*, *Vyodrowo*, *Wiedrowo*. W 1448 r. należała do “*distriktu zawkrzeńskiego*”, w r. 1478 do “*distriktu płockiego*”. W 1578 r. należała do powiatu szreńskiego, parafia Lubowidz.

Wcześniej – w 1447 r. – niejaki Zygmunt z Gozdowa (wieś przy trasie Sierpc – Płock) sprzedaje Piotrowi z Bielaw Gołuskich (por. nazwę *Bielawy*) prawo bliźszości do Rempina i *Wiadrowa* za 60 kóp groszy. W 1448 r. biskup płocki sprzedaje Stanisławowi Mdzewskiemu z Jabłonowa dzieścinę snopkową za rok bieżący m.in. ze wsi *Wiadrowo*. W 1478 r. Kry-

styn z Osuchowa kasztelan rawski kupuje od Pawła i Mikołaja, braci z Bielaw Gołuskich, części w Rempinie i *Wiadrowie*.

W r. 1502 szlachcic Maciej z Lubowidza jako świadek w sprawie dziesięcin oświadcza, że przed wojną pruską były w *Wiadrowie* pola kmiece, z których dziesięciny pobierał biskup płocki; niedawno odkupiła te dobra szlachta i sama je uprawia, a więc dziesięciny pobiera pleban wg starego obyczaju (...) od końca wojen pruskich (SHGWP, 322)

W 1817 r. *Wiadrowo* znajdowało się w parafii Lubowidz i należało do "J.P. Krępskiego". Liczyło wtedy 15 "dymów", 112 mieszkańców.

Kolejnymi właścicielami wsi byli sukcesorzy Adama Zaleskiego.

Wcześniej wieś była związana z dobrami (kluczem) rodu Zamoyskich.

Według tzw. "Protokołu instalacyjnego" z r. 1836 w osadzie *Wiadrowo* (Naddzierżawczynią Dóbr Biezuńskich i Żuromińskich była wtedy "W-na Stefania Lipska") istniały zabudowania: 1. dom mieszkalny murowany z facjatą; 2. zabudowania gumienne drewniane; 3. kurniki; 4. piekarnik; 5. "dom szynkowny" (karczma) drewniany o wymiarach 26 x 16,4 m w złym stanie¹².

Nazwa ta występuje 1 raz wśród nazw współczesnych, w formie *Wiadrów* też 1 raz.

Przypisy

1. K. Rymut, *Nazwy miast Polski*, Łódź 1987. Tu parę uwag: w nazwie *Szreńsk* można obserwować fakt mylnej interpretacji nazwy; także nazwa *Żuromin* jest w tej pracy łączona z legendą o bobrach i tzw. żeremiach. J. Ostaszewski (op. cit.) umieścił też trafne dociekania onomastyczne o nazwie *Łazy* = karcze, karczować; wg tegoż nazwa *Karniszyn* wywodzi się od *karno* = 'stado ptactwa'; nazwę *Purzyce* wywodzi od formy *porzeczce*, *po rzyce* (gwarowe); *Rzęgnowo* ≙ *Gęgnowo* ('gęsi'). Nazwy *Żyromino* i *Szyromino* są wg J. Ostaszewskiego tożsame.
2. Protokół instalacyjny..., op. cit.
3. Ibid.
4. Ibid.
5. Ibid.
6. A. Bańkowski, *Rzeczowniki zbiorowe od nazw drzew w toponimii polskiej*, "Język Polski" 1972, s. 281-286.
7. T. Sławiński, op. cit., s. 113-114.
8. H. Stebelska, op. cit., s. 209.
9. K. Zierhoffer, op. cit., s. 285 – nazwa *Olszewo* w par. Żmijewo (pow. mławski) z powodu tzw. "działów" przybierała formy patronimiczne i rodowe. na Mazowszu nazwa *Olszewo* istnieje też w pow. łomżyńskim, ostrołęckim. Są to nazwy topograficzne.
10. Protokół instalacyjny..., op. cit.
11. Wyraz *haeres* oznacza: 'mieszkający, siedzący, pochodzący z rodu, z okolicy'.
12. Protokół instalacyjny, op. cit.

ZAKOŃCZENIE

Autorytet naukowy w sprawach przeszłości języka polskiego, prof. Witold Taszycki, pisał w swej pracy m.in.

Pisane zabytki języka naszego o charakterze ciągłym pochodzą właściwie dopiero z II poł. w. XIV. Świadectwo okresu wcześniejszego dają nowe oddzielne wyrazy polskie, oznaczające różne urzędy i powinności poddanych, a także nazwy ludzi i miejsc, dość obficie w starych dokumentach zachowane. Jeden z najstarszych na przykład, znana bulla papieża Inocentego II dla arcybiskupstwa gnieźnieńskiego z r. 1136, zawiera przeszło 400 nazw (przeważnie) osobowych i miejscowych. Wartość tych pojedynczych słów dla języka polskiego jest ogromna (...)

Trzeba je tylko zebrać, bo słowniki ich nie uwzględniają, przyjrzeć im się bliżej, postarać się o ich zrozumienie. (W. Taszycki, "Polskie nazwy osobowe", 1924)

Intencją mojej pracy o nazwach miejscowych powiatu żuromińskiego było właśnie to przesłanie uczonego.

Należy jednak też zauważyć, że od czasu wydania przedwojennej pracy W. Taszyckiego minęło wiele lat i nauka zwana onomastyką zarówno powstała, jak też ma obecnie wielkie osiągnięcia.

Moja praca miała na celu w miarę dokładne prześledzenie prac dotyczących nazw wsi, miast, przysiółków, osad, zarazem etymologii dawnych wyrazów nazywających miejsca osiedlania się w dawnych wiekach.

Powracając do tematu zasadniczego.

Terytorium Zawkrza pojęte szeroko, szczególnie zaś teren powiatu żuromińskiego, to dla badacza nazewnictwa miejscowego swoisty rarytas językowy. Występują tu bowiem chyba wszystkie typy nazw, chyba wszystkie możliwe schematy językowej konstrukcji, także wielość sufiksów, nazw wczesnych i późniejszych, różnorodność wszelka. Dowiedli tego wszyscy znawcy przedmiotu: A. Wolff, K. Zierhoffer, A. Borkiewicz-Celińska, W. Taszycki, S. Rospond, H. Górniewicz i inni, na których prace fundamentalne i krótsze powołałem się.

W okresie tzw. książeńcem dziejów Polski (średniowiecze) Zawkrze jako region nie było duże. Na północy sięgało do Nicka, Gruszki, Gnojna, Petrykoz, Krępy, górnego biegu rzeki Mławki, Uniszek, Peplowa, Jabłonowa, Janowca. Na zachodzie i południu granice wytyczała rzeka Wkra z miejscowościami: Lubowidz, Brudnice, Poniatowo, Karniszyn, Myślin-Wątróbki, Bielawy Gołuskie, Biezuń, Gołuszyn, Zgliczyn, Radzanów, Radzimowice, Strzegowo, Unierzysz, Glinojek, Garwarz, Dziektarzewo,

Gutarzewo. Granicę wschodnią Zawkrza wytyczała rzeka Łydynia i miejscowości: Liberadz, Gostomin, Kownaty, Ciechanów, Grzybowo, Lekowo, Pniewo, Żmijewo, Olszewo-Korzybie, Borzuchowo, Kluszewo, Krzywonoś, Wola Dębska, Grzybowo-Kapustnik, Długokąty, Grzebsk, Zaborowo, Szczepkowo.

Wewnątrz tych wyznaczonych miejscowościami, już wtedy istniejącymi, terenach leży powiat żuromiński. Nie obejmuje oczywiście terenu całego wyżej określonego.

Powiat żuromiński obejmuje obecnie ok. jednej czwartej tego terytorium od strony zachodniej.

Na mapie obrazującej osadnictwo Zawkrza w okresie książęcym (por. mapa) w obecnym powiecie wystąpiły jako wczesne chronologicznie nazwy: *Wronka*, *Straszewo* (!), *Marszewnica*, *Dhutowo*, *Zalesie*, *Szronka*, *Bagienice*, *Lązek* (!), *Niedziałki*, *Sarnowo*, *Chelst* (obecnie *Chelsty*), *Chojnowo*, *Lubowidz*, *Osówka*, *Zielona*, *Gościszka*, *Mianowo*, *Kuczbork*, *Krzywki-Bratki*, *Krzywki-Piaski*, *Chodupka*, *Miłotki*, *Nadratowo Stare*, *Wiadrowo*, *Brudnica* (!), *Żuromin*, *Poniatowo* (!), *Chamsk*, *Dębsk*, *Olszewo*, *Sadowo*, *Kossewo*, *Ługi*, *Sławkowo*, *Sadłowo*, *Pęczkowo* (obecnie *Pączkowo*), *Karniszyn*, *Wieluń-Petki*, *Wieluń-Zalesie*, *Wilewo*, *Szreńsk*, *Sławęcín*, *Stawiszyn-Łaziska*, *Zgliczyn-Glinki*, *Ratowo*, *Zgliczyn Kościelny*, *Gołuszyn*, *Bielawy Gołuskie*, *Myślin-Wątróbki*, *Dźwierzno*, *Kobyła Łąka*, *Nick*, *Garkowo Stare*, *Radzanów*, *Kluczewo* (!), *Mostowo*. (wg A. Borkiewicz-Celińskiej)

Będzie ciekawostką historyczną, że wśród wyliczonych nazw z okresu książęcego na mapie nie znalazł się *Biezuń*. Chodzi tu prawdopodobnie o fakt, że osada ludzka *Biezuń* leży po prawej stronie rzeki Wkry.

Na mapie tej zaznaczone zostały dwie osady ludzkie, zaginione na tym terenie: *Chelst* i *Grotki*.

Wsie parafialne w okresie książęcym stanowiły: *Nick*, *Dhutowo*, *Lubowidz*, *Zielona*, *Kuczbork*, *Poniatowo*, *Chamsk*, *Zgliczyn Kościelny*, *Biezuń*, *Radzanów*.

Wyliczone miejscowości, także tereny wewnątrz, ograniczały już granice: Państwa Krzyżackiego (na północy), Ziemi Ciechanowskiej (na wschodzie), Województwa Chełmińskiego i Ziemi Płockiej (na zachodzie i południu).

Cztery tylko miasta wyraźnie wtedy oznaczono: *Kuczbork*, *Mławę*, *Radzanów* i *Szreńsk*.

A. Borkiewicz-Celińska dokonała uszeregowania nazw miejscowych na Zawkrzu pod względem chronologii ich powstawania. Do najstarszych zaliczyła oprócz Płocka jeszcze: *Stupsk*, *Grzebsk* i *Szreńsk* oraz *Kargoszyn*

(k. Ciechanowa). W XII wieku pojawiają się zapisy dziesięciu osad ludzkich: *Unierzysz* (1233 r.), *Luberadz*, *Ościłowo*, *Żurominek* (ok. 1239 r.), *Proszkow* (k. Szreńska) (1254 r.), *Wkra* (1256), *Ujazdowo* (1282 r.), *Nieradowo* (1283), *Dębsk* i *Nosarzewo Borowe* (1298 r.)

Do najstarszych XIII-wiecznych należy wg A. Borkiewicz-Celińskiej zaliczyć też: *Dłutowo*, *Poniatowo*, *Sulerzyż*.

Tu ciekawostką będzie fakt, że w 1384 r. książę Siemowit IV nadał Sulerzyżowi, należącemu wówczas do Piotra Gęsi z Żuromina (!), prawo chełmińskie z czynszem 2 groszy pruskich od włóki. Piotr Gęś dostał w tymże przywileju prawo polowania w obrębie swych dóbr na wszystkie zwierzęta i ptaki z wyjątkiem tura (!) i sokoła. Polowanie na szlachetniejsze i rzadsze gatunki książę rezerwował przeważnie dla siebie.

Trzynastowiecznymi miejscowościami są też: *Kuczbork* i *Radzanów*.

Grodziska znajdowały się najpewniej w *Karniszynie*, *Sarnowie*, *Bogorzynie* (por. nazwę *Sarnowo*, *Karniszyn*).

Między rzekami Działdówką (Wkrą) i Mławką większa część terenu zasiedlona była do końca XIV w.

W dawnym powiecie szreńskim A. Borkiewicz-Celińska doliczyła się aż 105 osad, miast i wsi istniejących już w końcu XV w.

Wcześniej odnotowane zapisy na terenie obecnego powiatu żuromińskiego dotyczą wsi: *Karniszyn*, *Sadłowo* (1313 r.), *Stawiszyn-Łaziska* (1391 r.), *Sławęcín* (1388 r.), *Wilewo* (1391 r.), *Wieluń-Pelki*, *Wieluń-Zalesie* (1404 r.), wieś parafialna *Zgliczyn Kościelny* (1402 r.), (...) *Sławkowo* (1405 r.), *Sadowo* (1313 r.), *Żuromin* (1384 r.), *Brudnice* (1384 r.), *Biezuń* (1406 r.).

Datę pierwszych zapisów innych wsi, osad i miast podałem w tabeli na końcu pracy.

Być może omówiony materiał onomastyczny z terenu całego powiatu żuromińskiego znajdzie zainteresowanie i wykorzystanie dla celów szkolnych czy dalszych dociekań naukowych, badawczych.

O ile mi wiadomo, żyjemy w okresie opracowywania dziejów tzw. "małych ojczyzn", wsi, osad, miast, nawet pojedynczych obiektów kultury dawnej i bliższej. Wtedy moja praca może stanowić dobrą pomoc lub choćby trop naukowy. Gdy tak będzie, tym większa będzie moja satysfakcja z mojej dwuletniej pracy polonistycznej.

Dla ułatwienia przyszłym Czytelnikom właściwego wykorzystania pracy podam już teraz w sposób ułatwiony, szkolny, dwa zasadnicze podziały nazw miejscowych:

- A. Podział strukturalny, który zawiera praca prof. Stanisława Rosponda "Klasyfikacja strukturalno-gramatyczna słowiańskich nazw geograficznych", Wrocław 1957.

W myśl tego podziału wyróżnia się trzy typy nazw:

1. Powstałe bezpośrednio od wyrazu pospolitego bez żadnej zmiany formalnej, np. *dęby* → *Dęby*, *góra* → *Góra*.
2. Utworzone za pomocą formantu od wyrazu pospolitego lub innej nazwy własnej, np. *Korzeniewo* ← *korzeń*, *Debrzno* ← **dǫbrъ* (wertep, jar), *Władystawowo* ← *Władystaw*, *Julianowo* ← *Julian*. Są to nazwy sekundarne, czyli wtórne.
3. Powstałe poprzez trzy sposoby słotwórcze: złożenia, zestawienia, zrosty. Te nazwy stanowią grupę tzw. nazw komponowanych. W powiecie żuromińskim nazw tej kategorii jest wiele, np. *Kozilas*. W skali kraju to np.: *Ostrolęka*, *Białystok*, *Zielona Góra*, *Bielsko-Biała*.

- B. Podział semantyczny dokonany przez prof. Witolda Taszyckiego w pracy "Słowiańskie nazwy miejscowe. Ustalenie podziału", Kraków 1946 oraz tegoż w pracy "Polskie nazwy miejscowe", Kraków 1924 (wiele razy przeze mnie wykorzystywanej).

Nazwy miejscowe wg tej klasyfikacji dzielą się na:

1. topograficzne, np. *Piaski*, *Górki*, *Bielawy*, *Zalesie*.
2. kulturowe, np. *Siedliska*, *Nowa Wieś*, *Dziwy*.
3. dzierżawcze, utworzone od nazw osobowych ich założycieli, np.: *Agnieszkowo*, *Jakubowo*, *Antoniewo*.
4. deminutywne (zdrobniałe), np.: *Gościszka*, *Chodupka*, *Miłotki*.
5. patronimiczne (od wspólnego przodka rodu) tworzone za pomocą formantu *-ice*, *-owice*. Z czasem zmieniały swoje główne znaczenie i formę, np.: *Biezuń* (!), *Lubowidz*.
6. etniczne (od pochodzenia, narodowości), np.: *Zagórzany*, *Wiślany*, *Pobodzany* (*Pobodze* !).
7. służebne (od nazw zawodów, zajęć ludzi), np.: *Kobierniki*, *Barłodzieje*, *Rybitwy*, *Smólnia*.
8. rodowe, od pierwotnych określeń rodzin (zwykle przybierały formę liczby mnogiej), np.: *Cieszki*, *Pełki*, *Sławki*, *Wątróbki*. (G. Surma, "Poradnik Językowy", 1986, nr 8)

Usystematyzowanie wszystkich nazw z terenu powiatu żuromińskiego nie było tematem mojej pracy. Uznaję więc, że może to być dodatkowe zajęcie naukowe dla jej kontynuatora.

Alfabetyczny spis nazw miejscowych powiatu żuromińskiego

Adamowo	Felcyn
Antoniewo	Franciszkowo
Bagienice Duże	Galumin
Bagienice Małe	Głęboka
Bagienice Nowe	Głodowo
Bądzyn	Goliaty
Będzimin	Gołuszyn
Biały Dwór	Goszczk
Bielawy Gołuskie	Gościszka
Biezuń	Gradzanowo Kościelne
Boguszewiec	Gutkowo
Borczyzny	Huta
Borki	Jakubowo
Brudnice	Jasiony
Budy Koziebrodzkie	Jonne
Chamsk	Julianowo
Chodubka	Kaleje
Chojnowo	Karniszyn
Chomęc	Karniszyn-Parcele
Chrapoń	Karolewo
Chrapoń	Karolinowo
Chromakowo	Kipichy
Cierpigórz	Kliczewo Duże
Cieszki	Kliczewo Małe
Cyndaty	Kobyła Łąka
Dąbrowa	Kobyła Łąka (kol.)
Dąbrowice	Kocewko
Dąbrówki	Kocewo (i Kocewko)
Dębówka	Kolonia Łaszewska
Dębsk	Kolonia Siemiątkowska
Dzban	Konopaty
Dzieczewo	Kosewo
Dziwy	Kozielsk
Dźwierzno	Kozilas
Elźbiecin	Kruszewo

Krzeczanowo	Osowa Łaszewska
Krzywki-Bratki	Osówka
Kuczbork Osada	Parlin
Kuczbork Wieś	Paulinowo
Lisiny	Pątki
Lubowidz	Pełki
Ludwinowo	Pietrzyk
Lutocin	Pijawnia
Łaszewo	Płociczno
Łaszewo-Pieńki	Poniatowo
Łaszewo-Wietrznik	Pozga
Łazy	Przeradz Mały
Łązek	Przeradz Wielki
Łopacin	Przerodki
Mak	Przyspa
Małocin	Psota
Mały Las	Purzyce
Mianowo	Raczyny
Mleczówka	Rostowa
Młudzyn	Rozwozin
Mojnowo	Ruda
Myślin	Rudniwa
Nidzgóra	Rudziska
Niedziałki	Rynowo
Nowa Wieś	Rzęzawy
Nowa Wieś	Sadłowo
Nowe Budy Osieckie	Sadłowo-Parcele
Nowe Nadratowo	Sadowo
Nowopole	Sarnowo
Nowy Przeradz	Seroki
Obórki	Siciarz
Obręb	Siemcichy
Olszewko	Siemiątkowo
Olszewo	Siemiątkowo-Kosmy
Osowa	Siemiątkowo-Rechty
Osowa Drobińska	Siemiątkowo-Rogale
Osowa Krzeczanowska	Siemiątkowo-Siódmaczka

Sinogóra
Sławęcín
Sokołowy Kąt
Stanisławowo
Starcz
Stare Budy Osieckie
Stare Nadratowo
Stawiszyn-Łaziska
Stawiszyn-Zwalewo
Straszewy
Strzeszewo
Suchy Grunt
Suwaki
Swojęcín
Syberia
Szczypiornia
Szonic
Szronka
Sztok
Tadajówka
Toruniak
Trzaski
Wiadrowo
Wieluń-Zalesie
Wilczy Ostrów
Wilewo-Pełki
Władysławowo
Wojciechowo
Wola Łaszewska
Wolany
Wólka Kliczewska
Wronka
Wygoda (Gościszka Wygoda)
Wykno
Wylazłowo
Zaborze Krzeczanowskie
Zatorowizna
Zdrojki
Zgliczyn-Pobodzy
Zielona
Zieluń
Zieluń Osada
Ziemiany
Zimolza
Złe Borki
Żarnówka
Żelaźnia
Żuromin

Alfabetyczny spis omówionych nazw miejscowych

	str.		str.
Adamowo	42	Felcyn	202
Antoniewo	240	Franciszkowo	284
Bagienice Duże	100	Galumin	150
Bagienice Małe	100	Głęboka	202
Bagienice Nowe	100	Głodowo	48
Baškowo	102	Goliaty	151
Bądzyn	145	Gołuszyn	49
Będzimin	271	Gościszka	109
Biały Dwór	146	Gradzanowo Kościelne	245
Bielawy Gołuskie	43	Gutkowo	248
Bieńki	272	Huta	152
Biezuń	35	Jakubowo	204
Boguszewiec	195	Jasiony	153
Borczyń	147	Jonne	204
Brudnice	273	Julianowo	249
Budy Koziobrodzkie	241	Kaleje	155
Chamsk	275	Karniszyn Parcele	51
Chodupka	105	Karniszyn	51
Chojnowo	107	Karolewo	53
Chomęc	242	Karolinowo	249
Chrapoń	196	Kipichy	156
Chromakowo	198	Kliczewo Duże	285
Cierpigórz	278	Kliczewo Małe	285
Cieszki	148	Kobyła Łąka (kol.)	55
Cyndaty	250	Kobyła Łąka	55
Dąbrowa	279	Kocewo (i Kocewko)	57
Dąbrowice	281	Konopaty	157
Dąbrówki	45	Kosewo	290
Dębówka	200	Kozielsk	110
Dębsk	283	Kozilas	158
Dzban	243	Krukowiec	291
Dziczewo	244	Kruszewo	291
Dziwy	149	Krzeczanowo	250
Dźwierzno	47	Krzywki-Bratki	112
Elźbiecin	201	Kuczbork Osada	97

Lisiny	159	Pijawnia	249
Lubowidz	141	Płociczno	165
Ludwinowo	58	Poniatowo	296
Lutocin	193	Pozga	64
Łaszewo	252	Przeradz Mały	214
Łazy	160	Przeradz Wielki	214
Łązek	117	Przerodki	166
Łopacin	253	Przyspa	124
Mak	58	Psota	215
Małocin	60	Purzyce	167
Mały Las	161	Raczyny	298
Mianowo	118	Rostowa	257
Miłotki	119	Rozwozin	299
Mleczówka	162	Rozwozinek	299
Młudzyn	293	Ruda	168
Mojnowo	207	Rudniwa	169
Myślin	62	Rudziska	217
Nadratowo	294	Rynowo	170
Nidzgora (!)	120	Rzęzawy	301
Nowa Wieś	254	Sadłowo	66
Nowa Wieś	120	Sadłowo-Parcele	66
Nowe Budy Osieckie	241	Sadowo	302
Nowopole	121	Sadykierz	129
Nowopole	255	Sarnowo	125
Nowy Przeradz	214	Seroki	218
Obórki	153	Siciarz	257
Obręb	209	Siemcichy	220
Olszewko	122	Siemiątkowo	233
Olszewo	294	Siemiątkowo-Kosmy	239
Osowa Drobińska	256	Sinogóra	171
Osowa Krzeczanowska	256	Sławęcın	70
Osowa Łaszewska	256	Sokołowy Kąt	259
Osówka (Osowa)	123	Stanisławowo	71
Osówka	163	Starcz	221
Parlin	211	Stare Budy Osieckie	241
Paulinowo	212	Stawiszyn-Łaziska	72
Pątki	164	Stawiszyn-Zwalewo	73
Pietrzyk	213	Straszewy	172

Strzeszewo	75	Wólka Kliczewska	285
Suchy Grunt	173	Wronka	177
Suwaki	257	Wygoda	130
Swojęcín	222	Wykno	84
Syberia	174	Wylazłowo	179
Szczypiornia	223	Zaborze	250
Szoniec	224	Zatorowizna	180
Szronka	128	Zdrojki	182
Sztok	175	Zgliczyn Pobodzy	85
Tadajówka	303	Zielona	131
Toruniak	176	Zieluń	183
Trzaski	77	Ziemiany	260
Wiadrowo	304	Zimolza	225
Wieluń-Zalesie	78	Złe Borki	261
Wilczy Ostrów	52	Żarnówka	185
Wilewo-Pełki	80	Żelaźnia	186
Władysławowo	83	Żuromin	267
Wojciechowo	249		

Spis niektórych miejscowości Ziemi Zawkrzeńskiej z podaniem najstarszego zapisu nazwy

Lp.	Nazwa miejscowości	Przynależność do powiatu	Pierwsza wzmianka
1.	<i>Bagienice</i>	szeński	1404 r.
2.	<i>Bądzyn</i>	-	XV w.
3.	<i>Będzimin</i>	-	XV w.; 1502 r.
4.	<i>Bielawy Gołuskie</i>	szeński	1449 r.
5.	<i>Biezuń</i>	szeński	ok. XIII w. osada rybacka n. Wkrą 1406 r. (nadanie praw miasta)
6.	<i>Brudnice</i>	szeński	1384 r.
7.	<i>Chamsk</i>	szeński	1382r.
8.	<i>Chodupka</i>	szeński	1433 r.
9.	<i>Chojnowo</i>	szeński	1426 r.
10.	<i>Chomęc</i>	-	1421 r.
11.	<i>Chromakowo</i>	-	1440 r.
12.	<i>Cieszki</i>	-	XV, XVI w.
13.	<i>Clerapoń</i>	-	1440 r.
14.	<i>Dąbrowa</i>	szeński	1406 r.
15.	<i>Dąbrówki</i>	szeński	1447 r.
16.	<i>Dębsk</i>	szeński	1458 r.
17.	<i>Dźwierzno</i>	szeński	1461 r.
18.	<i>Elźbiecin</i>	-	1605 r.
19.	<i>Elźbiecin</i>	-	przed 1605 r.
20.	<i>Galomin</i>	-	XV w.
21.	<i>Gołuszyn</i>	szeński	1449 r.
22.	<i>Gościszka</i>	szeński	1448 r.
23.	<i>Gradzanowo Kościelne</i>	-	1388 r.
24.	<i>Grotki (n. nieistn.)</i>	szeński	1489 r.
25.	<i>Jakubowo</i>	-	XV w.
26.	<i>Jasiony</i>	-	XV w.
27.	<i>Jonne</i>	-	XV w.
28.	<i>Karniszyn</i>	szeński	1444 r.
29.	<i>Kluczewo</i>	szeński	1404 r.
30.	<i>Kobyła Łąka</i>	szeński	1502 r.

31.	<i>Kossewo</i>	szreński	1478 r.
32.	<i>Kozilas</i>	szreński	1438 r.
33.	<i>Krzeczanowo</i>	-	1388 r.
34.	<i>Krzywki-Bratki</i>	szreński	1473 r.
35.	<i>Krzywki-Piaski</i>	szreński	1400 r.
36.	<i>Kuczborck</i>	szreński	1384 r.
37.	<i>Lubowidz</i>	szreński	1345 r.
38.	<i>Lutocin</i>	-	1452 r.
39.	<i>Łazy</i>	szreński	1508 r.
40.	<i>Łązek</i>	szreński	1426 r.
41.	<i>Ługi</i>	szreński	1486 r.
42.	<i>Mianowo</i>	szreński	1404 r.
43.	<i>Miłotki</i>	szreński	1404 r.
44.	<i>Młudzyn</i>	-	XV w.
45.	<i>Mojnowo</i>	-	XV w.
46.	<i>Myślin-Wątróbki</i>	szreński	1496 r.
47.	<i>Nadratowo Stare</i>	szreński	1436 r.
48.	<i>Obręb</i>	-	1447 r.
49.	<i>Olszewo</i>	szreński	1432 r.
50.	<i>Osowa</i>	-	XV w.
51.	<i>Osówka</i>	szreński	1446 r.
52.	<i>Pątki</i>	-	XV w.
53.	<i>Poniatowo</i>	szreński	1436 r.
54.	<i>Przeradz</i>	-	1408 r.
55.	<i>Raczyny</i>	-	przed XV w.
56.	<i>Radzanów</i>	szreński	1350 r.
57.	<i>Ratowo</i>	szreński	1494 r.
58.	<i>Rzęzawy</i>	-	XV w.
59.	<i>Sadłowo</i>	szreński	1313 r.
60.	<i>Sadowo</i>	szreński	1407 r.
61.	<i>Sarnowo</i>	szreński	1402 r.
62.	<i>Seroki</i>	-	XV w.; 1447 r.
63.	<i>Siemiątkowo</i>	-	1388 r.
64.	<i>Sławęcín</i>	szreński	1388 r.
65.	<i>Sławkowo</i>	szreński	1405 r.
66.	<i>Stawiszyn-Łaziska</i>	szreński	1391 r.

67.	<i>Straszewo (Straszewy)</i>	szeński	1404 r.
68.	<i>Strzeszewo</i>	-	1447 r.
69.	<i>Swojcin</i>	-	XV w.
70.	<i>Szeński</i>	szeński	1065-1155 r.
71.	<i>Tadajówka</i>	-	XV w.
72.	<i>Trzaski</i>	-	XV w.
73.	<i>Wiadrowo</i>	szeński	1447 r.
74.	<i>Wieluń-Petki</i>	szeński	1404 r.
75.	<i>Wieluń-Zalesie</i>	szeński	1404 r. (?)
76.	<i>Wilewo</i>	szeński	1391 r.
77.	<i>Wronka</i>	szeński	1438 r.
78.	<i>Zdrojki</i>	-	XV w.
79.	<i>Zgliczyn Kościelny</i>	szeński	1402 r.
80.	<i>Zgliczyn-Glinki</i>	szeński	ok. 1450 r.
81.	<i>Zielona</i>	szeński	1351 r.
82.	<i>Zieluń</i>	-	1454 r.
83.	<i>Zimolza</i>	-	1447 r.
84.	<i>Żelaźnia</i>	-	1482 r.
85.	<i>Żuromin</i>	szeński	1384 r., 1413 r.

*) oprac. na podst.: A. Borkiewicz-Celińska, "Osadnictwo Zawkrza w okresie książęcym" [w:] "Studia i materiały do dziejów Ziemi Zawkrzeńskiej", t. I, pr. zbiorowa p. red. J. Antoniewicza, Warszawa 1971; także in., np. A. Borkiewicz-Celińska, "Słownik historyczno-geograficzny woj. płockiego w średniowieczu".

Imiona staropolskie tworzące nazwy miejscowe*)

“W naszych imionach przewijają się osnowy: *lud, mir, mier, sław i mysl* (...)”

Z doby piastowskiej pochodzą imiona, które dały początek nazwom miejscowym na Mazowszu (wybór):

1. *Będzimir* (1404), *Bogusław* (1200), *Bogusz* (1225), *Bogdan* (1065), *Bogut* (1260), *Boguchwał* (1207), *Bolesław* (1000), *Bolek*, *Bolko* (1136), *Bolech* (1136), *Bolesta* (1237), *Bolibor* (1250), *Bolebor* (1251), *Bojan* (1222), *Borysz*, *Borut* (1300), *Bożym* (1222), *Bronisz* (1173).
2. *Chwalibóg*, *Falibóg* (1291), *Cibor*, *Cicibor*, *Cichosław* (1267), *Ciechostaw*, *Cichosz*, *Cichost*, *Cieszymysł* (1136), *Cieszym* (1228), *Ciesz*, *Ciechan*, *Cieszymir*.
3. *Dadźibog* (1254), *Dadźbog*, *Dmoch*, *Domasz* (1254), *Dobrosław* (1228), *Dzierżykraj* (1153).
4. *Gniewomir* (1107), *Gniewosław*, *Gniewosz*, *Gniewek*, *Gniew*, *Godzi-sław* (1251), *Gościsz* (1193), *Gostek* (1153), *Goško*, *Gosko*, *Gosk*, *Gozd*, *Gost*, *Gostyń*, *Gorysław* (1228), *Gorysz*, *Gowor*, *Goworek*, *Gawor*, *Grodosław*, *Grodzisz*.
5. *Jarogniew* (1218), *Jeromił*, *Jaromir*, *Jaropętk*, *Jarosław*, *Jarosz* (1245), *Jaroch*, *Jarota*.
6. *Kazimir* (1120), *Każko*, *Krzesimir*, *Krzesław* (1223).
7. *Lechosław*, *Lestaw*, *Lech*, *Leszek*, *Luborad*, *Lubart*, *Lubomir*, *Ludomił*, *Lutomir*, *Lutomierz*, *Lutomił*, *Lutosław*, *Lutosz*, *Lutogniew* (1238), *Lutuj*.
8. *Masław* (1040), *Małomir*, *Małosz*, *Małoch*, *Mieczysław*, *Mieczek*, *Mieszek*, *Mieszko* (1136), *Mirosław* (1218), *Mojko*, *Mojek* (1177), *Mścibor*, *Mścisław* (1270), *Myślbor* (1251), *Myślborz*, *Myślimir* (1278), *Myślisław*, *Myślisz*, *Myślak*, *Myślik* (1271).
9. *Namysław*, *Nasław*, *Nadbor*, *Niebor* (1211), *Ninogniew* (1286).
10. *Obiesław*, *Sobiesław*, *Ościsław*, *Ostaw* (*Rościsław*).
11. *Pętka* (1136), *Przeclaw*, *Przesław* (1228), *Przybyrad*, *Przedborz*, *Przedbor*, *Przedwoj* (1153), *Przemysław* (1243), *Przemysł*, *Przemek*, *Przemko* (1289).
12. *Racibor* (1120), *Radzisz*, *Rastaw*, *Radzik*, *Radostaw* (1173), *Radosz* (1065), *Radost* (1125), *Radzimir*, *Radzim*, *Racimir*, *Radogoszcz*, *Radogost*, *Radomił*, *Raclaw*, *Radowoj*, *Radowan* (1265), *Radwan* (1153).

13. *Sambor* (1268), *Szymbor*, *Scibor* (*Mścibor*), *Sędzistaw* (1252), *Sędzisz*, *Sędziwoj*, *Sieciestaw*, *Sieciech*, *Sieciej* (1120), *Sierosz*, *Sieradz*, *Skarbimir*, *Skarбек*, *Sławostaw*, *Sławosóz* (1203), *Sławek* (1239), *Sławęta*, *Sławota* (1258), *Sławomir*, *Sobiestaw* (1226), *Stanisław*, *Stanisz*, *Stasz* (1241), *Stanimir*, *Stoigniew* (1136), *Strachostaw*, *Strachosz*, *Strach*, *Strachota*, *Strzegostaw*, *Strzeszko* (1153), *Strzesz* (1136), *Strzeżek*, *Strzegomir*, *Stoimir*, *Stamir*, *Stoistaw*, *Sulistaw* (1136), *Sulisz*, *Sulej* (1254), *Sułosz*, *Sulęta* (1065), *Sulibor*, *Sulbor*, *Sulborz*, *Suligost*, *Sulgost*, *Świętomir* (1260), *Świętostaw* (1150), *Świętosz*, *Świętoch*, *Święcistaw* (1273), *Świętopełk* (1015).
14. *Tęgomir* (1136), *Tomistaw*, *Trzebomysł*, *Twardzistaw* (1218), *Tworzyjan*, *Tworzysz*, *Twosz*.
15. *Ubystaw*, *Ubysz*, *Unistaw*, *Uniestaw* (1256), *Unisz*, *Unosz*, *Unich*, *Uniemysł* (1125), *Uniej* (1260), *Unik* (1125), *Unimir*, *Uścistaw*, *Uścisz*, *Uciech* (1255).
16. *Warcistaw*, *Warcis*, *Warsz* (1257), *Wacław*, *Waniek*, *Włościbor* (1260), *Włostobór*, *Włost* (1155), *Włodzistaw*, *Władystaw* (1090), *Włocław*, *Władzimir*, *Włodzimirz*, *Włodek*, *Wojno* (1218), *Wojciech* (1218), *Wrocistaw* (1015), *Wrocław*, *Wrocisz* (1200), *Wszerad* (1206), *Wsieradz*, *Sieradz*, *Wszemir* (1136), *Wszebor* (1200), *Wisław* (1177), *Wyszomir* (1237).
17. *Zastaw* (1255), *Zawist*, *Zbigniew* (1120), *Zbyszko*, *Zdziestaw* (1228), *Zdzistaw* (1220), *Zdziesz*, *Zdzieszek*, *Żelistaw* (1120), *Żelech*, *Ziemo-mysł*, *Ziemo-wit*, *Ziemko*, *Ziema-k*, *Żyroch*, *Żyśław*, *Żyron*, *Żyro* (1187), *Żyra* (1065).

*) opr. na podst. Z. Gloger "Encyklopedia staropolska ilustrowana", Warszawa 1901, t. II, s. 264-269.

Wykaz niektórych przezwisk staropolskich tworzących nazwy miejscowe*).

A. Przewiska niezłożone:

- *Baran, Czyż, Jeż, Kozieł, Kur, Lis, Miedźwiedź, Osieł, Wężyk, Wilk, Sokół, Stroka, Wróbl, Komor, Świrszcz, Chebol (krzew), Dębek, Gwozd (las), Jawor, Kłos, Kwiatek, Świdwa (dereń), Jezior, Siekirka, Trąbka;*
- *Białek, Czarnosz, Gęba, Goły, Karsna (mańkut), Krostawiec, Pysk, Uchacz, Błogota, Darsk (dziarski), Krotosza (łagodny), Skorosz, Swarzysz (swarliwy), Szczodr, Długosz, Cich, Zdun, Broda, Żyła, Łopata, Szydło, Żaba, Kąkol, Rus, Kochan, Poznan, Wygnan, Groszczon, Krszczon, Ogorzała, Krzykała, Pirzchała, Długota, Czarnota, Strachota, Blizuta, Boruta.*

B. Przewiska złożone:

z XIV do XV w.: *Białowąs, Kręcibroda, Kuninoga, Kuroploch, Krzywonos, Moczygęba, Powsinoga, Biały Kiepi, Kapinos, Kołyszababa, Męcikał, Odrzypies, Ssibaba, Dybizban, Jednoręki, Pędziwiatr, Paliwoda, Złotoust, Liżybaba, Łupichuj, Nabźdzuł, Odrzymądo, Ostry Byczek, Pierdzikrzyczywołowna (r. żeński), Pierdziwoł, Piździmąka, Płaskomąd, Przebździłoto, Ryczywoł, Skubipies, Smolibyk, Solipies, Śmierdzilato, Śmirdzigroch, Śmirdzimiech, Świnia Głowa, Świnia Szczecina, Świniucho, Świni Wąs, Wilcza Dupa, Wołowa Dusza, Wydrzymądo, Zawsigęba, Zgnihy Brog.*

z XVI w.: *Bździkurek, Kapidupa, Kapinos, Kiepi Wój, Kiepurad, Kolibaba, Kozi Duch, Kręciryzka, Liżykiepi, Marszczydupa, Męcikał, Moczygęba, Nicpoń, Nicponim, Obździgarstka, Parzydupa, Pasidupa, Piczyrad, Pierdzimąka, Pierdzimysz, Pierdziwilk, Oszczywilk (k. Raciąża), Pierdziwoł, Przebździpole, Skrobidupa, Smolibyk, Smolidupa, Straszyswinie, Strzelibaba, Śmierdzigroch, Świerzbigęba, Świnia Głowa, Trzęsidupa, Wędzigołwno, Wędziska, Włóczykij, Wozignój, Wszemdałka, Zgubimądko, Zła Myśl, Zły Duch.*

z XVII w.: *Bębniwół, Draporzyt, Kapichuj, Kapinos, Kolibyk, Koliwieszka, Marszczydupa, Moczygęba, Morzykiszka, Nicpoń, Nicponim, Palidupa, Parzydupa, Parzygnat, Płuczyflak, Smażygnat, Stojebiak, Strzyżypicza, Śmierdzięso, Śmierzigroch, Trzęsidupa, Wędziszuka, Wozignój, Zły Duch, Złygęba.*

z XVIII w.: *Białożyt, Byczydziura, Bździmąka, Kiepidziura, Kolibaba, Kolibyk, Moczygęba, Stary Kutwa, Wozignoik.*

z. XIX w.: *Częstopijan, Kapinos, Pierdziwół, Wozignój.*

z XX w.: *Białożyt, Kozyduch, Kusibab, Obibok, Odrzywół, Pędziwół, Ślepekura, Świnionoga.*

inne: *Żelaznygłowa, Kozia Szyja, Sucha Rzepa, Bełczyłas, Skoczybłoto, Brudna Misa, Szerny Płaszcz, Cieplesz, Chwacien, Gołuch, Kwiecisz, Marłek, Młodosz, Mroczo, Ożrzych, Parzech, Pozdek, Strzałko, Szczodroch, Wilkosz, Żeguta, Boże Jajko, Młody Konina, Siwe Chomąto, Sucha Polewka, Suchy Piątek, Suchy Rzepa, Długosas, Doleżydziurka, Gniecimłoto, Gnieździziarnko, Liżyosta, Odżypawałka, Pierdzimysz, Brzozogłowy, Kręcirej, Skoczybłoto, Kupidura, Parzyjaj(e), Gnieździziarnko, Poziemichod.*

*) oprac. na podst. prac: W. Taszyckiego, "Polskie nazwy osobowe", Warszawa 1924 oraz art. T. Bulicz-Tornikidis, pt. "Uproszczenia i skrócenia morfologiczne staropolskich przezwisk złożonych" [w:] "Język Polski" 1979, z. 3, s. 177-186; Z. Klemensiewicz "Historia języka polskiego; Warszawa 1961.

Wybrane przewiska tworzące nazwy rodowe (miejscowe) z pracy H. Górnowicza "Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza", Gdańsk 1968:

Babiarze, Bacowie, Barabasze, Białokozy, Białosuknie, Babiarze, Bieguni, Bieguny (Biezuń?), Bigosy, Boby, Buciorzy, Bugzy, Cendały (Cyndaty – w pobl. Raciąża), Chlipały, Chodupki (zob. Chodupka), Chulboje, Cicharze, Cipki, Czuby, Darmopychy, Dupki, Dynguły, Dziady, Dziuracze, Dziurdzioły, Falki (k. Raciąża), Flaki, Fujasy, Glinki (w gm. Biezuń), Gniłki, Golce, Gołuchy (por. Gołuszyn), Śmierdzigrochy (Grochy), Jajki, Jabienki, Kaczorki, Kaczory, Kanie, Kawki, Kiniki (k. Raciąża), Klempy, Kluski, Koczury, Kokoszki, Koniemłoty, Konopki (k. Mławy), Kosmy (w gm. Siemiątkowo), Kośmidry, Koty, Koziegłowy, Koziebrody (k. Raciąża), Kozły, Krótkieszycze, Kuchty, Kudły, Kuce, (Kocewo? – dop. W.M.), Kudłacze, Kutasy, Kurzegłowy, Łazęki, Łubki, Łysobyki, Marchewki, Marszczybrody, Maślaki, Matoły, Mędrośniki, Miłotki, Miodusy, Mokronosy, Mossaki, Mościbrody (Marszczybrody), Murzyny (Murzynowo k. Płocka), Muchy, Myszogłody, Naglaki, Niebrzydy, Niedojady, Niedospiały, Niedziałki (w pow. żuromińskim), Nogawki, Noski, Nosi, Oczesały, Odolany, Opąchały, Otrębusy (Otrębusze), Owcze Głowy, Paduchy, Palikije, Paliwody, Parchule, Paruchy, Paskudy, Pątki, Piczki (Krzywki-Piczki), Pierdonie, Pierzchały, Pieścirogi (Nasielsk), Pieżgi, Pitki, Pizdury, Płaczki, Płocie, Potrzymiechy, Pyrdały, Raki (zob. Raczyny), Rapy, Rogacze, Rogale (gm. Siemiątkowo), Seroki (gm. Lutocin), Sękorady, Skoczydoły, Skwary, Strzeszki, Suchonie, Szaty (k. Siemiątkowa), Szczukomłoty, Szyjki, Ślepowrony, Śmietany, Śniekozy, Świnki, Trzaski, Tyczenogi, Uchacze, Wąchały, Wielgouchy, Wilczogęby, Wolanki (Wolany – k. Siemiątkowa), Wydry, Wyki (Wykno – k. Bieżunia), Zadki, Zbiegały, Żebry.

Słowniki i wydawnictwa encyklopedyczne, prace często cytowane – rozwinięcie skrótów:

- BorC – A. Borkiewicz-Celińska, *Osadnictwo Zawkrza w okresie księżym*, [w:] *Studia i materiały do dziejów Ziemi Zawkrzeńskiej*, t. I, Warszawa 1971.
- Brü – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Warszawa 1974 (i n.).
- EstpG – Z. Gloger, *Encyklopedia staropolska ilustrowana*, t. I-V, Warszawa 1900.
- Gór – H. Górniewicz, *Rodowe nazwy miejscowe Wielkopolski, Małopolski i Mazowsza*, Gdańsk 1968.
- Grzyb – M.M. Grzybowski, *Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku. Materiały do dziejów Ziemi Płockiej*, t. V, Płock 1989.
- Grzyb XVIII, 1 – M.M. Grzybowski, *Materiały do dziejów Ziemi Płockiej*, cz. 1. *Dekanat biezuński i sierpecki*, Płock 1981.
- Grzyb XVIII, 3 – M.M. Grzybowski, *Z archiwaliów diecezjalnych płockich XVIII wieku. Materiały do dziejów Ziemi Płockiej*, t. 3, Płock 1984.
- Grzyb XIX, 12 – M.M. Grzybowski, *Z archiwaliów diecezjalnych płockich XIX wieku*, z. 12. *Dekanat biezuński*, Płock 2003.
- HP – *Herbarz polski*, K. Niesieckiego S.J. powiększony dodatkami z późniejszych autorów, rękopismów, dowodów urzędowych i wydany przez Jana Nepomucena Bobrowicza, t. I-X, Lipsk 1839-1845.
- JOstasz – J. Ostaszewski, *Z dziejów mławskiego Mazowsza*, Mława 1934.
- Klem – Z. Klemensiewicz, *Historia języka polskiego*, t. I-III, Warszawa 1961.
- Linde – M.S.B. Linde, *Słownik języka polskiego*, t. I-VI, Lwów 1854-1860.
- Miod – J. Miodek, *Słownik ojczyzny polszczyzny*, Warszawa 2002.
- Rosp – S. Rospond, *Słownik etymologiczny miast i gmin PRL*, Warszawa 1984.
- SA – M. Arct, *Słownik staropolski*, Warszawa 1914.
- SejpS – F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, t. II, Kraków 1958-1965.
- SGKP – *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, p. red. F. Sulimierskiego, B. Chlebowskiego, W. Walawskiego, t. I-XV, Warszawa 1880-1902.

- SHGWP – A. Borkiewicz-Celińska, *Słownik historyczno-geograficzny Województwa Płockiego w średniowieczu*, Łódź 1991.
- SijpA – M. Arct, *Słownik ilustrowany języka polskiego*, t. I-II, Warszawa 1929.
- SW – *Słownik języka polskiego*, p. red. J. Karłowicza, A. Kryńskiego, W. Niedźwiedzkiego, t. I-VII, Warszawa 1900 (“Słownik warszawski”).
- Tasz – W. Taszycki, *Patronimiczne nazwy miejscowe na Mazowszu*, Wrocław 1951.
- Tasz, 24 – W. Taszycki, *Polskie nazwy osobowe*, Warszawa 1924.
- WRzF – A. Wolff, E. Rzetelska-Feleszko, *Mazowieckie nazwy tereno-
we do końca XVI wieku*, Warszawa 1982.
- Wolff – A. Wolff, *Nazwy miejscowe na Mazowszu*; “Onomastica” 1955, nr 1; “Onomastica” 1956, nr 2.
- Zier – K. Zierhoffer, *Nazwy miejscowe północnego Mazowsza*, Wrocław 1957.

Wykaz wykorzystanych publikacji szczegółowych

1. Bańkowski A., Nazwy typu *Dzieciny*, "Język polski", 1984, nr 1-2.
2. Bańkowski A., *Szadykierz*, "Onomastica", 1970.
3. Bijak U., Nazwy zestawione typu *Boguty-Augustyny* na Mazowszu i Podlasiu, "Onomastica", 1990.
4. Biolik M., Nazwy bagien, brodów i mokradeł w dorzeczu dopływów Zalewu Wiślanego, "Onomastica", 1989.
5. Cieślíkowa A., Prasłowiańskie apelatwy antropimiczne, "Onomastica", 1997.
6. Gieysztorowa I., Źle i dobrze o ludziach z Mazowsza XVI-XVIII w., "Notatki Płockie", 1965, nr 3-4.
7. Górniewicz H., Nazwy geograficzne typu *Podlas, Przybrody*, "Onomastica", 1988.
8. Iłski S., Karniszyn nad Lutą, zarys dziejów, "Biezuńskie Zeszyty Historyczne", 1996, nr 9.
9. Jakus-Borkowa E., Polskie nazwy miejscowości z -ż- w części wygłosowej, "Onomastica", 2001.
10. Kronika parafii Rościszewo (1965), mps ze zb. ks. S. Zaleskiego, (w zb. autora).
11. Jankiewicz J., Wieś Lutocin (1372-1864), Lutocin 2007.
12. Karaś M., Imię, nazwisko, przezwisko = nazwa osobowa w polszczyźnie, "Onomastica", 1976.
13. Kreja B., Gwarowa *Sosna* i podobne nazwy drzew (*jedla, olsza, jesion*), "Język Polski", 1985, nr 5.
14. Lewandowski E., Z dziejów Żuromina, Żuromin 2002.
15. Obwieszczenie pisarza Trybunału w Płocku z dn. 6-18 czerwca 1870r., APWoM (kopia w Muzeum Małego Miasta w Bieżuniu).
16. Pacuski, O rodzinie Gozdawów na Mazowszu w XIV-XV w. i jego tradycjach, "Notatki Płockie" 1992, nr 3.
17. Pospiszylowa A., Dawne hydronimy z terenu Warmii, "Onomastica", 1989.
18. Powiat żuromiński (informator), Żuromin 2005.
19. Przedpełski M., O powiecie sierpeckim, jego miastach i wsiach (1959), mps w Bibliotece Narodowej w Warszawie, nr sygn. AKC 13751.
20. Przedpełski M., Marsz Władysława Jagiełły przez Mazowsze Płockie pod Grunwald 3-9 lipca 1410 r., "Notatki Płockie", 1981, nr 2.

21. Rospond S., Słowiańskie nazwy miejscowe z sufiksem *-bsk-*, Wrocław 1969.
22. Rymut K., Nazwy miast Polski, Łódź 1987.
23. Sławiński T., Kretkowscy w Bieżuniu, "Biezuńskie Zeszyty Historyczne", 1996, nr 9.
24. Sławiński T., Sukcesja dóbr biezuńskich w XVI-XVII wieku, "Biezuńskie Zeszyty Historyczne", nr 8.
25. Stebelska H., Źródła do oczynszowania w dobrach mazowieckich Andrzeja Zamoyskiego, "Teki Archiwalne", 1957, nr 5.
26. Umińska-Tytoń, Polskie nazwy terenowe od imion kobiecych, "Onomastica", 1989.
27. Zieliński J. W., Tysiąc lat dziejów Raciąża i ziemi raciąskiej, Raciąż 2005.
28. Źródła historyczne do dziejów ziemi mławskiej, p. red. A. Grochowskiego, R. Juszkiewicza, Mława-Ciechanów 1988.